

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

Турсунбой ФАЙЗУЛЛАЕВ
Абдилатип САРИМСОҚОВ

**МУСТАҚИЛ ЎЗБЕКИСТОННИНГ ИЖТИМОЙ-
ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШИ**

(ўқув-услубий қўлланма)

НАМАНГАН – 2012

Ушбу ўқув-услубий қўлланма Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2012 йил 29 октябрдаги 418- сонли буйруғи билан тасдиқланган «Магистратура тўғрисидаги низом» ва «Мустақил Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши» ўқув фанининг намунавий дастури талабларига мос ҳолда ишлаб чиқилди.

Ўқув-услубий қўлланма Ўзбекистон тарихи мутахассисликлари бўйича таҳсил олаётган магистрантларнинг «Мустақил Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши» фанини ўзлаштиришларига ва ўқув режасида унга ажратилган соатларни тўлақонли бажаришларига амалий ёрдам беради.

Ўқув-услубий қўлланмадан олий ўқув юртларининг тарих йўналиши бўйича таҳсил олаётган бакалаврият ва магистратура босқичи талабалари фойдаланишлари мумкин.

Масъул муҳаррир: **А.Н. Расулов**
тарих фанлари доктори, профессор

Такризчилар: **Б.А. Талапов**
тарих фанлари номзоди, доцент
А.А. Исоқбоев
тарих фанлари номзоди, доцент

Ушбу ўқув-услубий қўлланма Наманган Давлат университети ўқув-услубий кенгашининг 2013 йил 25 январдаги 4- сонли йиғилишида муҳокама қилиниб, нашрга тавсия этилган.

Т. Файзуллаев, А. Саримсоқов

Мустақил Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши (ўқув-услубий қўлланма). – Наманган, 2013. – 185 б.

© Наманган Давлат университети

СЎЗ БОШИ

Халқимиз Ватанимиз мустақиллигининг 21 йиллик қутлуғ санасини яқинда кенг нишонлади. Барчамиз учун энг улуғ ва азиз бу байрам арафасида босиб ўтган мураккаб йўлга яна бир бор назар ташлаб, мустақил тараққиётимиз даврида амалга оширилган ишлар, эришилган натижаларни ҳолисона баҳолаш ва уларнинг моҳияти ва аҳамиятини кенг жамоатчилик ва бутун халқимиз, хусусан, талаба-ёшлар онги-шуурига етказиш бугунги куннинг долзарб вазифаси.

Шу боис ҳам Президент И. Каримовнинг «Ўзбекистон Республикаси Давлат Мустақиллигининг йигирма йиллигини нишонлашга тайёргарлик кўриш ва ўтказиш тўғрисида»ги Қарорида «Ўзбекистон Республикаси Давлат Мустақиллигини нишонлашга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказишда ўтган давр мобайнида қўлга киритилган ютуқ ва натижаларини мамлакатимизнинг салоҳияти ва қудрати, унинг халқаро майдонда нуфузи тобора юксалиб бораётгани, туб ислохотларимизнинг моҳияти ва аҳамиятини аҳолининг кенг қатламларига янада чуқурроқ очиб бериш ва халқаро жамоатчиликка етказиш учун тегишли ташкилий-амалий, маданий-маърифий тадбирлар, тарғибот-ташвиқот ишларини амалга ошириш эътибор марказида бўлиши зарур», деб уқтирилади.

Ўзбекистонда мустақил тараққиётнинг 21 йили мобайнида давлат ва жамият ҳаётини қайта қуриш, уларни янги асосларда барпо қилиш билан боғлиқ ғоя, кенг қўламли, чуқур ислохотлар амалга ошириб келинмоқда. Мавжуд муаммоларни бартараф этиш, том маънодаги ижтимоий-иқтисодий ривожланишга эришиш табиийки, мураккаб жараён бўлиб, бу борада амалга оширилган ислохотлар бугунги кунда ўз самарасини бермоқда. Бинобарин, Ўзбекистонда амалга оширилган ислохотларнинг изчиллиги, илмий асосланганлиги, қолаверса, аҳолининг барча қатламлари манфаатларини қамраб олганлиги боис ҳам бугун эришилаётган натижаларни ҳақли равишда «ислохотлар меваси», деб қараш мумкин.

Маълумки, ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг ҳаммабоп, андозавий усули, «моделли» бўлмайди. Ҳеч бир мамлакатнинг табиий, ижтимоий, демографик, сиёсий ҳамда иқтисодий салоҳияти даражаси бир-бирига ўхшамайди. Аслини олганда, ҳар бир давлатнинг ривожланиш йўли ўзига хос моделдир. Лекин Ўзбекистонда истиқлол йилларида эришилган жамият тараққиёти даражаси, қўлга киритилган натижалар, уларнинг концепцион асослари жаҳон жамоатчилиги тан олган «ўзбек модели»нинг негизини ташкил қилади.

Дарҳақиқат, Ўзбекистон истиқлолга эришган дастлабки кундан бошлаб ўзи учун бозор муносабатларига асосланган ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамияти барпо қилишни стратегик вазифа қилиб белгилади. Ислом Каримов томонидан асослаб берилган ушбу йўл, яъни жамият ҳаётини тубдан ислох қилиш, иқтисодий ривожланиш ва ижтимоий ҳаётни эркинлаштириш, жамиятни демократлаштириш ва босқичма-босқич модернизациялаш модели

бугунги кунда дунё ҳамжамияти томонидан эътироф этилмоқда, энг муҳими, амалда ўзини тўла оқламоқда.

Шу боис «Мустақил Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши» фанини ўрганишнинг зарурияти ҳам бевосита юқоридаги мулоҳазалар билан узвий боғлиқ бўлиб, унда Ўзбекистоннинг Давлат Мустақиллигига эришуви, ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг устувор йўналишлари, мавжуд муаммолари ва уларнинг ечимлари илмий таҳлил қилинади.

Ушбу курсни ўрганишда Президент И. Каримов асарларида билдирилган фикр-мулоҳазалар ва хулосалар муҳим назарий манба бўлиб хизмат қилади.

Ушбу ўқув қўлланмани тайёрлашда мамлакатимизнинг йирик профессор олимлари О. Хусаинов ва А. Саидов (2 мавзу), Т. Маликов (5 мавзу), Б. Қосимов(9 мавзу)ларнинг 2000 йилда тақдим этган материалларидан фойдаланилди.

Мазкур қўлланмада баён қилинган энг яқин тарихимизга оид материалларнинг аксарият қисми узоқ йиллик изланиш-тадқиқотларимиз натижаси сифатида 2000, 2009, 2011 йилларда қайта нашр қилинган «Мустақил Ўзбекистон тарихи» (3- китоб) китобида ҳамда 11- синфлар учун мўлжалланган «Ўзбекистон тарихи (Истиклол даври)» (ўзбек ва рус тилларида) дарслигида ўз аксини топган бўлса-да Олий ўқув юртлари тарих факультетлари магистрлари ва бакалаврлари учун ўқув-услубий қўлланма сифатида материаллар илк бор тақдим қилинмоқда.

Шу боис ўқув-услубий қўлланма айрим камчилик ва нуқсонлардан ҳоли эмас. Улар ҳақидаги ўқувчиларнинг фикр мулоҳазалари, таклиф ва истакларини бажонидил қабул қиламиз.

1- МАВЗУ: ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ МУСТАҚИЛЛИГИНИНГ ҚЎЛГА КИРИТИЛИШИ: ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ДЕБОЧАСИ СИФАТИДА

Режа:

- 1. Мустақиллик тушунчаси ва унинг ижтимоий-сиёсий мазмуни**
- 2. Ўзбекистонда Давлат Мустақиллигининг эълон қилиниши**
- 3. И. Каримов – Мустақил Ўзбекистоннинг биринчи Президенти**

Мустақиллик тушунчаси ва унинг ижтимоий-сиёсий мазмуни

Мустақиллик тушунчаси азал-азалдан инсониятнинг орзу-умидлари, армон ва изтиробларини ўзида мужассам этган. Дарҳақиқат, инсон табиатнинг гултожи сифатида ҳамиша озодлик ва хурриятга интилиб яшайди. У ҳамиша ҳар жиҳатдан ўзини эркин ҳис қилишга, таҳликасиз турмуш кечиришга эҳтиёж сезади. Шунинг учун ҳам кишилик тарихи турли даврларда ер шарининг барча минтақаларида озодлик учун курашни, шаклан турлича, моҳиятан ўхшаш бўлган хурриятга интилиш ҳодисаларини кўп кўрган.

XX аср интиҳосида дунёнинг қарийб учдан бир қисмида мисли кўрилмаган ҳодисалар содир бўлди. Социализм деб аталган тоталитар тузум, коммунистик мафкура деб аталмиш зўравонлик ва тазйиққа асосланган мафкура таназзулга учради. Жаҳонга, ер юзига ҳокими мутлоқликни даъво этган СССР жамият сифатида ҳам, давлат сифатида ҳам тарқаб кетди. Унинг таркибига кирган иттифокдош республикалар том маънодаги мустақил давлат мақомини олдилар.

Мустақилликка эришиш ғояси халқимизга азалдан мерос, шу мақсад халқимизга аجدодлар орқали минг йилликлар қаъридан бизгача етиб келмоқда.

Президент И. Каримов «Буюк келажагимизнинг ҳуқуқий кафолати» номли рисоласида «ўзбек миллати азалдан ўз фикр-зикри ўз истиқлоли учун курашиб яшаган. Бунга мозий гувоҳ. Миллатимиз тарихи ҳақидаги ҳақиқат, юртимизнинг фидойий, ўз йўлидан, маслагидан, сўзидан қайтмайдиган фарзандларига очилиши лозим. Билишимиз шарт бўлган тарих саҳифаларини кунт билан варақлаш ҳаммамиз учун ҳам қарз, ҳам фарз»,– деганда ана шу ҳолатни назарда тутди. Халқимизнинг узок тарихи у ўз ўтмишида озодлик, истиқлол учун тинимсиз кураш олиб борганидан гувоҳлик беради.

Тарихий воқеа ҳодисалар гувоҳлик берадики, Туркистон тарихий ривожланишнинг ҳамма босқичларида турли шаклда бўлинишларга, унинг халқи ўзгалар томонидан таҳқирланишга, камситилишларга дучор бўлган, халқимизнинг грек, македонияликлар зулмига, араблар истилосига, мўғул-татар босқинчилигига ва ниҳоят Чоризм мустамлакачилигига қарши олиб борган миллий-озодлик ҳаракатлари тарих саҳифаларида абадий қолган. Айни чоғда яқин тарихимизда, совет ҳокимияти йилларида Ўзбекистоннинг марказга тобелигига қарши, аниқроғи шу даврда Ўзбекистоннинг миллий мустақилликка эришиши учун тарихий вазиятга қараб гоҳ ошқора, гоҳ пинҳона, яширин тарзда олиб борган курашларини қатор манбалар орқали тобора чуқурроқ билиб бормоқдамиз. Бир сўз билан айтганда халқимиз азал-азалдан ўз фикри-зикри билан мустақил, озод, эркин яшаш учун тинимсиз интилган.

Маълумки мустақиллик тенглик сари қўйилган муҳим қадам. Чунки, тенглик бўлмаган жойда кимдир кимгадир тобе бўлади. Мутелик бор жойда ҳукмронлик,

ўзгалар ҳисобига яшаш каби иллатлар пайдо бўлади. Натижада халқимиз сўнгги бир ярим аср мобайнида бошидан ўтказган мустамлакачилик дунёга келади. «Тенглик» сўзининг қудрати шундаки, у одамларнинг ўзаро муносабатларидан тортиб, мамлакатлараро муносабатларгача ҳамма нарсани меъёр-мезонга солади, турли камситишлар ёки ортиқча таъзим-тавозега чек қўяди.

Мустақиллик мустамлакачиликнинг ҳар қандай шаклини, у тақозо этадиган тўсиқлар ва зўравонликларни инкор этади. Айни пайтда мустақиллик жаҳон тараққиётининг илғор тажрибалари асосида ўз раънақининг ўзига хос тамойилларини ишлаб чиқиш билан бирга ягона замин, ягона макон тақдирини белгилашда ўзаро ҳамкорликнинг янги, сифат жиҳатидан юқори бўлган, умуминсоний манфаатларга мос келадиган андозаси асосида яшаш демакдир. Агар у ҳамкорлик, ўзаро ҳамжиҳатлик, мамлакатлараро, давлатлараро ва минтақалараро сиёсий, иқтисодий, ижтимоий муносабатларни қарор топтирмаса ўз қобиғида қолиб кетиши, миллий маҳдудлик доирасидан чиқолмаслиги мумкин. Шунинг учун ҳам истиқлолнинг ана шу ҳаёт тажрибасидан ўтган тамойиллари ҳамма вақт долзарб бўлиб қолаверади. Чунки, у доимий равишда ривожланиб, ўз-ўзини бойитиб, такомиллаштириб, онг ва тафаккурни ўстириб борадиган воқеликдир.

Мустақиллик – табиатан онгли яшаш, онгли муносабатни қарор топтириш мезони. Айни пайтда у ҳаракатларнинг, интилишлар ва қобилиятларнинг кучайишини тақозо этадиган ҳодиса. Бу айниқса, собиқ иттифоқ таркибидан ажралиб чиққан мустақил мамлакатлар, хусусан Ўзбекистон ҳаётида муҳим аҳамият касб этади.

Шу ўринда таъкидлаш лозимки, собиқ иттифоқда ҳукм сурган қайта куриш сиёсати унинг таркибига кирган иттифоқдош республикаларнинг мустақилликка чиқишига йўл қўймаслик мақсадида амалга оширилган, пухта ўйланган воқелик эди. Давлат тўнтаришига уриниш, зўравонлик ва тазйиқ ўтказиш сиёсатини чуқурлаштиришга интилиш ГКЧП бу жараённинг якуни эди. Мустақиллик имкониятларини олдиндан пайқаган, мамлакат ижтимоий-сиёсий жараёнларининг боришини тўғри кузатиб, тўғри баҳолай билган Ўзбекистон иттифоқдошлари орасида биринчилардан бўлиб ўз тарихий ва буюк ниятини эълон қилди. 1991 йил 31 август куни қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллиги тўғрисидаги Баёнот Ўзбекистон ҳукуматининг сиёсий йўлини тўла қонунлаштириб берди. Бу тарихий ҳужжатда қуйидаги ҳулосалар илгари сурилган эди:

- «Ўтмишдан сабоқ чиқариб ва ССР Иттифоқининг сиёсий ҳамда ижтимоий ҳаётидаги ўзгаришларни эътиборга олиб;
- халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларда қайд этилган ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқига асосланиб;
- Ўзбекистон халқларининг тақдири учун бутун масъулиятни англаб;
- шахс ҳуқуқ ва эркинликларининг, мустақил давлатлар ўртасидаги чегараларнинг бузилмаслиги тўғрисидаги Хелсинки шартномаларига қатъий садоқатини баён этиб;
- миллати, диний эътиқоди ва ижтимоий мансублигидан қатъи назар, республика ҳудудида яшовчи ҳар бир кишининг муносиб ҳаёт кечиришини, шаъни ва кадр-қимматини таъминлайдиган инсонпарвар демократик ҳуқуқий давлат барпо қилишга интилиб.

Мустақиллик Декларациясини амалга ошира бориб, Ўзбекистон Совет Социалистик Республикаси Олий Кенгаши Ўзбекистоннинг Давлат Мустақиллигини ва

мустақил суверен давлат Ўзбекистон Республикаси ташкил этилганлигини тантанали равишда эълон қилади.

Ўзбекистон Республикасининг ўз таркибидаги Қорақалпоғистон Республикаси билан бирга, ҳудудлари бўлинмас ва дахлсиздир. Ўзбекистон Республикасининг бошқа давлатларга ҳудудий даъволари бўлмай, у ўз ҳудуди ва табиий бойликларига нисбатан олий ҳуқуққа эгадир».

Ўзбекистон парламентининг бу баёноти ўзининг қонун кучи билангина эмас, сиёсий мантиғи, маънавий қудратли, халқаро ҳуқуқ нормаларига мос келиши ва энг муҳими, миллат тақдирини ҳал этадиган тарихий қадрият эканлиги билан алоҳида ажралиб туради.

Ўзбекистон Давлат Мустақиллигининг эълон қилиниши

XX асрнинг 90- йилларига келиб социалистик мамлакатларда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва озодликка интилишнинг янги босқичи бошланди. Шарқий Европа мамлакатларида қарийб ярим аср ҳукм сурган тоталитар давлат тузуми инқирозга юз тутиб, демократик тартиботлар қарор топа бошлади. Югославия Социалистик Федератив Республикаси парчаланиб, унинг ўрнида бир неча мустақил республика, Чехословакия Социалистик Республикаси иккига бўлиниб, Чехия ва Словакия суверен давлатлари вужудга келди. Германия Федератив Республикаси ва Германия Демократик Республикаси бирлашиб, немислар яшайдиган улкан ҳудудда социалистик тузум барбод этилди. Айни чоғда собиқ СССР ўрнида мустақил тараққиёт йўлини танлаган 15 мамлакат ташкил топди.

Бошқача қилиб айтганда, бу даврга келиб кўпгина мамлакатларда мустақилликка эришиш масаласи дунёни кенг қамраб олган жараёнга айланди. Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиши ана шу оламшумул жараён таркибида юз берди.

Мамлакатда шундай вазият вужудга келдики, бир томондан: зўравонликка асосланган, маъмурий буйруқбозликка хос бўлган марказлашган давлат сақланиб қоладими ёки демократик жараёнлар чуқурлашиши эвазига иттифоқдош республикалар суверенитети таъминланадими? – деган масала долзарб бўлиб қолди. Иккинчи томондан, ўша даврдаги СССР раҳбарияти мамлакат ичкарисидаги вазиятни тўғри баҳолай олмади, миллий республикаларда мустақилликка эришишга интилишнинг тобора кучайиб бораётганининг олдини ололмай қолди.

СССР Олий Совети ҳам, СССР Президенти ва Ҳукумати ҳам инқирозий ҳолатдан чиқишнинг йўлини топа олмай қолди. Хуллас, 90- йилларнинг бошларига келганда марказ ва иттифоқдош жумҳуриятлар ўртасидаги муносабатлар кескинлашиб, марказий ҳокимиятнинг обрўи пасайиб кетди. Сиёсий, иқтисодий ва ҳўжалик ҳаёти бошқарилмай қолди. Оқибатда турмушнинг барча соҳаларидаги салбий аҳволдан халқнинг кун сайин норозилиги ортиб, турмуш даражаси ёмонлаша бошлади. Ишлаб чиқариш ва меҳнат интизоми издан чикди. Бу ҳол табиий равишда халқнинг кўзини очди, энди у эскича буйруқбозлик усулини қабул қила олмай қолди.

1990–1991 йилларда иқтисодиёт орқага қараб кета бошлади ва халқнинг турмуш тарзи, шароити ёмонлаша борди. Мамлакат ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан таназзулга юз тутта бошлади.

Мутахассислар ана шундай тисарилиш ҳодисасини мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётига учта йўналишдаги кучлар манфаатлари тўқнашгани билан изоҳлайдилар. Жумладан, биринчи кучлар – Н. Рижков ва В. Павлов Дастури тарафдорлари. Улар собиқ СССРни сақлаб қолиш, халқ ҳўжалигини марказдан бошқариш, ҳуқуқни

кўпроқ марказда тўплаш ниятида эдилар. Улар иқтисодиётни ривожлантиришда социалистик йўлдан воз кечмасликни талаб қилар эдилар.

Иккинчи кучлар – С. Шаталин гуруҳи аъзолари тарафдорлари. Улар СССРни тарқатиб юбориш, иттифоқдош республикалар ўрнида суверен, мустақил Давлатлар тузиш, чексиз хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш, хусусийлаштириш, колхоз ва совхозларни тугатиб, фермер хўжаликлари тузишни кўзда тутдилар. Бу моҳиятан иқтисодий ривожланишнинг социалистик йўлидан воз кечишни билдирар эди.

Учинчи кучлар – бу М. Горбачев Дастурини қувватловчилар. Улар мураса йўлини қидириб, юқорида тилга олинган ҳар икки дастур йўналишларини уйғунлаштириш ва СССРни сақлаб қолиш, марказлашган маъмурий буйруқбозлик ҳокимиятини йўқотмаслик, «шоковая терапия» («фалаж қилиб даволаш») усулидан фойдаланиш ғоясини илгари сураар эди. Янги Иттифоқ Шартномасини тайёрлаш ҳам шу мақсадларга йўналтирилган эди. Жумладан, янги Иттифоқ Шартномасида мамлакат номини ҳам «Социалистик Республикалар Иттифоқи» деб эмас, «Мустақил Совет Республикалари», «Мустақил Давлатлар Иттифоқи» деб аташ тўғрисидаги таклифлар ҳам ўртага ташлана бошлади.

Шундай қилиб, собиқ СССР ижтимоий тараққиётида учта йўналиш – тоталитаризмга қайтиш, буржуача трансформация ва социалистик йўналишдаги демократик кучлар тўқнашиб қолган эди. Табиийки, бу мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётида таназулни вужудга келтирган эди.

Ана шундай зиддиятли бир шароитда Ўзбекистон раҳбарияти бу йўналишларнинг номақбул эканлигини аниқ-равшан кўрди ва республика халқ хўжалигини бозор иқтисодиётига ўтказишнинг ўзига хос йўлини мустақил тарзда ўзи белгилай бошлади. Аввало, «Ўзбекистоннинг иқтисодий мустақиллигини шакллантириш концепциясини» тайёрлашга киришилди. Концепция республика Давлат Режа қўмитаси, Молия вазирлиги, бошқа вазирликлар, идоралар, илмий-тадқиқот институтлари, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ижроия қўмиталари билан ҳамкорликда тайёрланди. Унга кўра, «Ўзбекистон халқ хўжалигини соғломлаштириш ва бозор иқтисодиётига ўтишнинг асосий принциплари» ишлаб чиқилди ва у 1990 йил 17 октябрида умумхалқ муҳокамаси учун эълон қилинди.

1990 йил октябри охирида Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши IV сессиясида бу масала юзасидан ҳукуматнинг ҳисоботи эшитилди.

Олий Кенгаш сессияси «вужудга келган аҳволдан чиқишнинг йўлини... республиканинг иқтисодий мустақиллигига эришиш асосида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ва жадаллаштиришдан иборат» деб ҳисоблади.

Шунинг учун ҳам сессия республика Ҳукумати Дастурини маъқуллади ва Ўзбекистон Министрлар Советига «Ўзбекистон ССР мулкига эгалик қилиш, уни тасарруф этиш, тақсимлаш ва ундан фойдаланиш масалалари юзасидан республиканинг суверен ҳуқуқларини амалга оширишнинг самарали амал қилувчи механизмини яратиш бўйича асосланган таклифлар тайёрлаш, шунингдек, 1 июнгача Ўзбекистон Олий Советига иқтисодий тизим масалалари ва ер, ер ости ҳамда бошқа табиий бойликларни, ишлаб чиқариш корхоналарини Ўзбекистон ССР мулкига ўтказиш бўйича Ўзбекистон ССР Конституциясига киритиладиган ўзгаришлар тўғрисида қонун лойиҳаси киритишни топширди.

Ўзбекистонда Президентлик бошқарувининг жорий этилиши шунчаки ССР Иттифоқи янги тартибига тақлид қилиш эмас, балки принципиал амалий ва тарихий

ходиса бўлди. Гап Ўзбекистон Мустақиллиги ҳақида борганда, шубҳасиз, Ўзбекистон ССР Олий Советининг иккинчи сессиясида қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси «Мустақиллик Декларацияси»нинг ўрни ва аҳамиятига алоҳида тўхташ лозим. Зеро, бу муҳим ҳужжат Ўзбекистоннинг мустақилликка эришишида қўйилган навбатдаги муҳим қадамлардан бири эди. Бу умумдавлат аҳамиятига эга бўлган Декларацияни қабул қилишда республика Олий Совети депутатлари фаоллик кўрсатдилар. Ўзбекистондаги тарихий шарт-шароит ва вазиятни ҳисобга олган 200 дан ортиқ депутат XII чақириқ республика Олий Советининг иккинчи сессияси (1990 йил 18 июнда) бошланишидаёқ «Мустақиллик Декларацияси» қабул қилишни кун тартибига киритишни ва кечиктирмасдан шу сессияда уни қабул қилишни катъий талаб этдилар.

Ўзбекистон ССР Олий Совети Раёсати аъзолари, комиссия раислари ва муовинлари «Мустақиллик Декларацияси» хусусида фикрлашиб, депутатлар фикрини олиш ва сўнг уни сессияга олиб чиқиш лозим деб топдилар. 19 июнь куни 40 дан ортиқ депутат, доимий комиссияларнинг раислари, ҳуқуқшунослар тайёрлаган Декларация матнини батафсил кўриб чиқди. Натижада бу масала 20 июнь куни сессияда кун тартибига киритилди.

«Мустақиллик Декларацияси» депутатлар томонидан модда-модда, бандма-банд муҳокама қилинди, ҳар бир миллат ўз тақдирини ўзи белгилаши, Декларация қондаси билан кафолатланиши қайта-қайта таъкидланди. Унда ўзбек халқининг асрлар давомида қўлга киритган давлат қурилиши ва маданий тараққиёт борасидаги бой тарихий тажрибаси ва анъаналари ҳисобга олинishi уқтирилди.

Натижада сессияда қабул қилинган «Мустақиллик Декларацияси» кириш қисмига қуйидагича ёзиб қўйилди:

«Ўзбекистон Совет Социалистик Республикаси Олий Кенгаши ўзбек халқининг давлат қурилишидаги тарихий тажрибаси ва таркиб топган бой анъаналари, ҳар бир миллатнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқини таъмин-лашдан иборат олий мақсад ҳақи, Ўзбекистоннинг келажаги учун тарихий масъулиятни чуқур ҳис этган ҳолда халқаро ҳуқуқ қондаларига, умумбашарий қадриятларга ва демократия принципларига асосланиб, Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг Давлат Мустақиллигини эълон қилади».

Шу кундан бошлаб республикада Ўзбекистоннинг иқтисодий ва сиёсий ҳаётига доир масалалар мустақил тарзда ҳал қилина борди.

Бироқ, Марказни кучайтириш тарафдорлари бошқа усуллардан: намоёишлар ўтказиш, митинглар ташкил қилиш, ҳатто, ғайри конституцион йўллар билан давлат тўнтариши қилиш билан бўлса-да, барча ҳуқуқни Марказда тўплаш, аввалги буйруқбозлик усулини қарор топтиришга ҳаракат қилавердилар.

1991 йил 19–21 августида Москвада давлат тўнтариши қилишга уриниб қўрилди. Уларнинг мақсадлари Иттифоқ ҳудудида яшовчи барча халқларнинг мустақилликни қўлга киритишларига, ўз тақдирларини ўзлари ҳал қилишларига йўл қўймаслик эди.

Шуни ҳам айтиш керакки, тўнтаришни уюштирган кишилар мамлакатда юз берган бошбошдоқлик ва парокандалик чўққисига чиққан бир пайтдан фойдаланиб қолмоқчи бўлишди. Аммо қайта қуриш йилларида кўзи очилган халқни энди эски тузум доирасига киритишга, унга эскича буйруқбозлик қилишга уриниш беҳуда эди. Бутун мамлакат учун фожиа бўлган ўша кунларда Ўзбекистон раҳбарияти корхона ва хўжаликларнинг раҳбарлари халқ сайлаган депутатлар, барча софдил

кишилар, халқни матонат ва осойишталикка даъват қилдилар. Улар барқарор ижтимоий-сиёсий вазиятни сақлаш, жумҳурият ҳудудида фавқулодда аҳвол жорий этилишига йўл қўймаслик, Конституцияга қарши давлат тўнтаришини қўллаб-қувватлаш йўлидаги ифвогарона ҳаракатларга учмаслик учун ўзларининг бутун имкониятларидан фойдаландилар.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримов томонидан фаоллар билан учрашувларда, жумҳуриятнинг Давлат Мустақиллиги тўғрисидаги Декларация ва конституцион тузум қоидаларига риоя қилинажгаи айтилди. Халққа Марказдан ҳар қандай кўрсатмалар, турли ваъдалар берилиши, дағдағалар қилинишига қарамай, республика ўз сиёсий йўлидан қайтмаслиги айтилди.

Ўзбекистон Президенти И. А. Каримов Ҳиндистон сафаридан қайтган ҳамонок – 19 август куни кечкурун Тошкент шаҳрининг фаоллари билан учрашиб, қатъий тарзда Ўзбекистон нуқтаи назарини маълум қилди. Республика раҳбарияти: «Марказдан, бўладиган ким бўлишидан қатъий назар, қонунга хилоф кўрсатмаларни бажариш мумкин эмас»,– деб ҳисоблади. 20 августда Ўзбе-кистон ССР Олий Кенгаши Раёсати, Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамасининг Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри раҳбарлари иштирокида қўшма мажлис бўлди. Унда Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиш йўли ўзгармаслиги ҳақида Баёнот қабул қилинди.

Шу куни Ўзбекистон Президенти И. А. Каримов республика аҳолисига мурожаат билан чиқди. Ушбу мурожаатда Ўзбекистоннинг ўз мустақиллигига эришиш йўли қатъий эканлигини яна бир бор алоҳида уқтирилди. Жумладан, унда «Ўзбекистон жумҳурияти, унинг раҳбарияти қайта қуриш даврида ҳам ҳеч қачон бировнинг гапига кириб иш тутган эмас. Марказдан, бошқа баъзи бир жумҳуриятлардан қандай қарорлар чиқмасин, ваъдалар берилмасин, ҳар қандай чақириқлар, даъватлар, йўл-йўриқ кўрсатишга ҳаракатлар бўлмасин, биз ўзимиз танлаган йўлимиздан ва белгилаб олган мақсадимиздан қайтганимиз йўқ. Бу йўл бизнинг халқимиз тарихига, урф-одатларига, табиатимиз шарт-шароитларига, ҳуллас, халқимиз манфаатларига мос йўлдир»,– деб қатъий таъкидланди. Шунингдек турли ижтимоий-сиёсий гуруҳлар ўртасидаги ихтилофларни ҳал этиш учун куч ишлатиш, энг аввало, ҳарбий куч ишлатиш очиқ-ойдин қораланди.

Ўзбекистон Президентининг Фармони билан Фавқулодда ҳолат давлат комитетининг ғайри конституциявий, ҳуқуққа қарши қарорлари ва бошқа кўрсатмалари ноқонуний деб эълон қилинди.

Ана шундай шароитда, яъни марказ ва республикалар ўртасидаги муносабатлар тобора таранглашиб, марказ бошқарув қобилятини йўқотган, ҳар бир минтақа, ҳар бир жумҳурият ўз ҳолига ташлаб қўйилган бир шароитда тарихий вазиятни тўғри баҳолай билиш қобилятига эга бўлган Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримов Олий Кенгаш сессиясини чақириш ва унда Ўзбекистон Мустақиллиги ҳақида қонун қабул қилишни талаб қилди. Чунки, ҳар бир миллий жумҳуриятнинг чинакам тенг ҳуқуқлилиги ва мустақиллиги таъминлангандагина таназзулдан чиқиш мумкин эди. Бунинг учун ҳақиқий мустақиллик йўлидаги барча тўсиқлар олиб ташланиши, ҳар бир жумҳурият сўзда эмас, балки амалда тенглар орасида тенг бўлиши лозим эди.

Айни шу мақсадларни кўзлаб, жумҳурият Олий Кенгашининг XII чақириқ навбатдан ташқари сессияси 1991 йил 31 августда ўз ишини бошлади.

Ўзбекистоннинг мустақил давлат деб эълон қилинишида мазкур сессия катта тарихий аҳамият касб этишини алоҳида таъкидлаш лозим. Унда «Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллиги тўғрисида» ҳамда «Ўзбекистон Республикасининг Давлат байроғи тўғрисида»ги масалалар кун тартибига қўйилиб, қизгин муҳокама қилинди.

Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллиги тўғрисида Президент И. Каримов маърузаси тингланди. У ўз нутқида 1991 йил ўрталарида Марказий ҳукумат олиб бораётган ички сиёсатни таҳлил қилди. 19–21 август кунлари Москва Фавқулодда ҳолат давлат комитети аъзоларининг одамлар бошига азоб-укубатлар солишга, бутун-бутун халқларнинг озодлигини, жумҳуриятлар мустақиллигини яна кишанламоқчи бўлганликларини халққа рўйи-рост билдирди. Алғов-далғовли кунларда ҳам Ўзбекистоннинг ўз йўли ва мақсади борлиги, бу халқ манфаатига мос йўл эканлиги, қандай қилиб бўлмасин, ундан қайтмаслиги айтилди. Шунингдек маърузада мустақил давлатлар мақомига тўхталиб: «Бўлажак мустақил давлатлар... Эркин, мустақил ва тенг ҳуқуқли бўлиб қолишлари, ўзларининг миллий давлат тузиш, ташқи бозорга чиқиш, ўзи маъқул топган барча мамлакатлар билан халқаро муносабат ўрнатиш, дипломатик ва консуллик алоқалари масалаларини мустақил ҳал этишлари керак. Яна таъкидлаб айтаман, бу ҳеч кимнинг буйруғисиз ва аралашувисиз мустақил амалга оширилиши керак. Мана шу шароитга, сабабларга асосланиб, халқимиз хоҳиш-иродасини бажо келтириб, Олий Кенгаш диққатига фақат бир масалани қўймоқчиман: Ўзбекистоннинг мустақиллиги ҳақидаги қонунни муҳокама этиш ва уни қабул қилишни таклиф этаман. Бу қонунда қадимий ва янгиланаётган диёримизда истиқомат қилаётган барча кишиларнинг хоҳиш-иродаси ўз ифодасини топган. Халқимизнинг бу эзгу хоҳиш-иродаси биз учун муқаддасдир,— деган фикр билдирилди.

Олий Кенгаш депутатлари моддама-модда муҳокамадан сўнг Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллиги тўғрисидаги қонунни қабул қилдилар. Сўнггра Республика Давлат Мустақиллиги тўғрисидаги Баёнот қабул қилинди. Ўзбекистон ССРнинг номи Ўзбекистон Республикаси деб ўзгартирилди. Мустақиллик белгиланган кун 1 сентябрь 1991 йилдан бошлаб миллий байрам ва дам олиш куни деб эълон қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Мустақиллиги ҳақидаги бу ҳужжатлар ўзбек халқининг асрий орзуси рўёбга чиққанлигининг ҳуқуқий ифодаси бўлди.

«Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллиги асослари тўғрисида»ги қонун ғоят катта аҳамиятга эга бўлганлиги учун бу муҳим ҳужжат ҳақида батафсил тўхташ лозим. Мазкур қонун асосида Ўзбекистоннинг ҳуқуқий ҳолати тубдан ўзгарди. Ўз моҳиятига кўра бу ҳужжат республика учун вақтинча конституция ролини ҳам ўйнайдиган бўлди. 17 моддадан иборат бу қонун суверен Ўзбекистон Республикасининг асосий белгиларини аниқлаб берди.

Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллиги эълон қилинганидан кейинги тарихий вазият шундай эдики, энди давлат, халқ ўз тақдирини ўзи белгилайди, деб эълон қилиш етарли эмас эди. Ўзбекистоннинг Давлат Мустақиллиги билан боғлиқ қонунлар тизимини яратиш зарур эди. Айни пайтда мустақиллик ғоясини ҳам фақат бир томонлама — ҳавойи ва юзаки талқин қилиб бўлмас эди. Бинобарин, эришилган мустақилликни собитқадамлик билан мустаҳкамлаш, бунинг учун изчил курашиш лозим эди.

Ўзбекистон эришган истиқлолни мустаҳкамлашда халқ томонидан унинг маъқулланишини ҳисобга олиб, мамлакатда референдум ўтказишга қарор қилинди. 1991 йили 18 ноябрида Олий Кенгаш VIII сессияси Ўзбекистон Республикаси референдумини ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилди. Шунга мувофиқ 29 декабрда: «Сиз Олий Кенгаш томонидан Ўзбекистон Республикаси мустақил давлат деб эълон қилинишини маъқуллайсизми?»,- мавзуида референдум ўтказишга катта тайёргарлик кўрилди. Референдумни уюшқоқлик билан ўтказиш мақсадида Марказий сайлов комиссияси 13 округ, 7 минг участка сайлов комиссияларини тузди. Улар жойларда референдум ўтказиш ҳақидаги қонуннинг сўзсиз бажарилишини таъминлаш борасида катта ташкилотчилик олиб бордилар. Умумхалқ референдумига 9 миллион 898 минг 707 киши қатнашди ёки сайлов рўйхатига киритилганларнинг 94,1 фоизи қатнашди. Ўзбекистон Республикасининг мустақил давлат деб эълон қилинишини ёқлаб 9 миллион 718 минг 155 киши ёки референдумда қатнашганларнинг 98,2 фоизи овоз берди. Шунини айтиш керакки, референдум бутун республика ҳудудида қонун асосида ташкилий жиҳатдан уюшқоқлик, фуқароларнинг юксак сиёсий активлиги билан ўтди. Буни референдумда АҚШ, Туркия, Малайзия ва бошқа мамлакатлардан келган бетараф кузатувчилар ҳам тасдиқладилар.

Ўзбекистон мустақил давлат деб эълон қилинган куннинг ўзидаёқ мустақил давлат айрим атрибутларини жорий қилиш юзасидан амалий чоралар кўрилди. Ўзбекистон Республикасининг Давлат байроғи тўғрисида, республика гербининг нусхаси ва Давлат мадҳиясининг мусиқий баёни ҳақида махсус қарор қабул қилинди. Унда Конституция комиссиясининг эксперт гуруҳига Давлат байроғининг вариантлари устида ишлашни давом эттириш, Олий Кенгашнинг тегишли кўмиталарига Конституция комиссияси ижодий гуруҳи билан ҳамкорликда Давлат байроғи, мадҳияси ҳақида қонун лойиҳаларини ишлаб чиқиб, навбатдаги сессияга тақдим этиш топширилди.

Ўзбекистон ўз мустақиллигининг дастлабки кунлариданоқ ана шу муҳим сиёсий ҳодисага алоҳида эътибор билан қаради. Чунки, жуда қисқа фурсатда ўз мустақиллигини қонун билан мустаҳкамлаб, унинг жаҳон ҳамжамиятида тан олиншини, шундай мамлакат борлиги эътироф этилишининг муҳим йўлларида бири сифатида қаради. Бир қатор ёш мустақил мамлакатларда турли сиёсий қарашлар жазавага келиб, фикрлар чувалашиб, «калаванинг учи топилмай қолган» бир пайтда Ўзбекистон ўзининг ҳар бир кунига ва олис истиқболга қатъий ишонч билан қаради. Шунинг учун ҳам у, энг аввало, давлат рамзларини қабул қилиб, дунёга кўз-кўз этиб, уни тан олдириш йўлидан борди. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1991 йил 18 ноябрида бўлиб ўтган VIII сессияси «Ўзбекистон Республикасининг давлат байроғи тўғрисида» қонун қабул қилди.

1992 йил 2 июлда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг X сессиясида «Ўзбекистон Республикасининг давлат герби» тўғрисида қонун қабул қилинди. Давлат гербидаги ҳар бир белги чуқур маънога эга.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1992 йил 10 декабрида бўлиб ўтган сессиясида «Ўзбекистон Республикасининг Давлат мадҳияси тўғрисида»ги қонун қабул қилинди. Сессияда шоир Абдулла Орипов ва бастакор Мутал Бурҳонов томонидан тайёрланган мадҳия варианты тасдиқланди.

Шундай қилиб, таъкидлаш лозимки қўлга киритилган мустақиллик ўзбек халқи тарихида тамоман янги даврни бошлаб берди, миллий дунёқарашда янгича тафаккур

шакллана борди. Халқ енгил нафас олиш имкониятига эга бўлди. У энди келажакка ишонч билан қарай бошлади. Ўз юртининг тўла хўжайини эканлигини, ўз тақдирини ўзи белгилаш имкониятини қўлга киритганлигини ҳис қила бошлади.

Ислон Каримов Мустақил Ўзбекистоннинг биринчи Президенти

Ўзбекистон Мустақилликка эришгандан кейин давлат бошқарувининг янги, замонавий ва самарали тизими шакллана бошланди. Бошқарувнинг Президентлик шакли мазкур тизим ўзагини ташкил этди.

1991 йил охирида Ўзбекистон ҳаётида том маънода улкан тарихий воқеа содир бўлди. 29 декабрда халқимиз узоқ йиллик мустамлакачиликдан сўнг том маънодаги мустақиллик рамзи сифатида биринчи бор умумхалқ хоҳиш иродаси билан Мустақил Ўзбекистон Республикаси Президентини сайлади. Ўзбекистонда демократик жараёнларнинг янги босқичи шу санадан бошланади, десак муболаға бўлмайди.

Бу тарихий воқеа жуда катта меҳнат, сиёсий фаоллик, миллий яхлитлик, ғоялар ва мақсадлар муштараклиги маҳсули бўлди. Бу шарафли ишни Марказий сайлов комиссияси, 13 сайлов округи ва қарийб 7 мингта участка сайлов комиссияси амалга оширди. Асосий вазифа Ўзбекистон Республикаси референдуми тўғрисидаги ва Ўзбекистон Республикаси Президентини сайлаш ҳақидаги қонунлар талабларини оғишмай амалга ошириш – бир томондан миллионлаб фуқароларга ўз конституцион ҳуқуқидан фойдаланишга, хоҳиш-иродаларини эркин билдиришга, иккинчи томондан президентликка номзодларга уларнинг сайловолди курашида тенг шароит яратиб беришдан иборат эди.

Референдум ва сайловга тайёргарлик жараёнида Марказий сайлов комиссияси энг аввало сайловга доир барча ҳужжатларни марказлаштирилган ҳолда тайёрлаш ва жойларга ўз вақтида етказиш чораларини кўрди. Бу вазифа муваффақиятли ҳал этилди. Хусусан, референдум ва Президент сайловига доир бюллетенлар барча сайловчиларга етадиган миқдорда – ўн бир миллион нусхада қилиб чоп этилди.

Президентликка номзодлар ҳар бирининг сайловолди дастурлари акс эттирилган 301 минг нусхадан иборат плакат, номзодлар ҳар бирининг 40 минг нусхадан сайловчиларга мурожаатномалари чоп этилди.

Умумхалқ Президент сайловлари мамлакат тарихида илк бор ўтаётганини, сайловчиларимизда ҳали етарли тажриба ва кўникма йўқлигини инобатга олиб, бу тадбирни уюшқоқлик билан кўтаринки руҳда ўтказиш мақсадида фаоллар кенг кўламда жалб қилинди. Сайлов комиссиялари ишида 75 мингдан зиёд киши қатнашди. Сайлов комиссияларига ёрдам тариқасида Олий кенгаш ва маҳаллий кенгашлар депутатлари кенг фаолият кўрсатишди.

Ўзбекистон Республикаси сайловлари муқобиллик асосида ўтди. Олий лавозимга икки номзод – Ўзбекистон ХДП ва Ўзбекистон қасаба уюшмалари федерацияси номзоди И. А. Каримов ва «Эрк» Демократик партияси вакили Салой Мадаминов (Муҳаммад Солиҳ) номзоди қўйилди.

Сайловлар якунига кўра 8 миллион 514 минг 136 овоз ёки овоз беришда қатнашганларнинг 86 фоизи Ислон Каримов номзодини, 1 миллион 220 минг 474 сайловчи (12,3%) Салой Мадаминов номзодини ёқлаб овоз берди.

Марказий сайлов комиссияси округ комиссиялари мажлис баёнларини кўриб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисидаги қонуннинг 35-моддасига асосан Ислон Абдуғаниевич Каримовни Ўзбекистон Республикаси

Президенти лавозимига сайланган, деб ҳисоблашга қарор қилди. Шунинг алоҳида таъкидлаш жоизки, республиканинг барча ҳудудларида сайлов уюшқоқлик билан, қонунларга қатъий амал қилинган ҳолда сайловчиларнинг юксак фаоллигида ўтди. Сайлов пухта ташкил этилгани, сайловларнинг ўтказилиши ва унинг натижаларини ҳисоблаб чиқиш қонун асосида адолатли ташкил этилгани МДХ мамлакатлари, шунингдек АҚШ, Туркия ва Малайзиядан ҳамда бир қатор халқаро ташкилотлардан келган бетараф кузатувчилар томонидан эътироф этилди.

Сайловлар натижалари ўзбек халқининг мустақил тараққиёт ва ривожланишнинг ютуқларини И. А. Каримов шахси, унинг доно сиёсати, ташаббускорлиги ва фидойилиги билан боғлашнинг яққол далили эди.

Ислом Абдуғаниевич Каримов – Давлат ва сиёсат арбоби, Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти. 1938 йилда Самарқандда туғилган. Ўрта Осиё политехника институти ва Тошкент халқ хўжалиги институтини тугатган. 1960 йилдан «Ташсельмаш» заводида аввал мастер ёрдамчиси, сўнг мастер, технолог, 1961 йилдан В. П. Чкалов номидаги Тошкент авиация ишлаб чиқариш бирлашмасида муҳандис, етакчи муҳандис-конструктор, 1966 йилдан Ўзбекистон Давлат план комитетида фан ва янги техникани жорий этиш бўлимининг бош мутахассислигидан республика Давлат план комитети раисининг биринчи ўринбосаригача бўлган йўлни босиб ўтди. 1983 йилдан Ўзбекистон молия вазири, 1986 йилдан Ўзбекистон Министрлар Совети раисининг ўринбосари – республика Давлат план комитетининг раиси. 1986 йил декабридан Ўзбекистон Компартияси Қашқадарё вилояти партия комитетининг биринчи котиби. 1989 йил июнидан Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи котиби. 1990 йил 24 мартдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши сессиясида Ўзбекистон Президенти этиб сайланди.

1995 йил 26 мартда умумхалқ овози (референдум) билан И. А. Каримовнинг Президентлик ваколати 1997 йилдан 2000 йилгача узайтирилди. 2000 йил 9 январ куни Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови бўлиб ўтди. Муқобиллик ва демократик тамойиллар асосида ўтказилган ушбу сайловда сайловчиларнинг 91,90 фоизи Ислом Каримов номзодини қўллаб-қувватлади ва Марказий сайлов комиссиясининг қарорига мувофиқ Ислом Абдуғаниевич Каримов Ўзбекистон Республикасининг Президенти этиб сайланди.

2007 йил ўтган сайлов натижаларига кўра, конституцияга киритилган ўзгаришларга мувофиқ И. Каримов 7 йил муддатга Ўзбекистон Республикаси Президенти этиб сайланди.

Халқимиз мамлакатимиз мустақиллигининг 21 йили мобайнида эришилган ютуқларни ҳақли равишда Ислом Каримов номи билан боғламоқда.

Аввало И. Каримов мамлакатимизда амалга оширилган улкан ишлар, тарихий ўзгаришларнинг ташаббускори ва раҳнамоси, Ўзбекистон Мустақиллигининг асосчиси мамлакатимизнинг истиқлол дастурини ишлаб чиққан ва миллий тараққий йўлини белгилаб берган атоқли давлат арбобидир.

Иккинчидан, И. Каримов демократик талаблар ва халқаро мезонларга кўра жавоб берадиган Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг асосий муаллифи, уни ҳаётга тадбиқ этишнинг кафолати сифатида марказий ҳокимият ва унинг жойлардаги бўғинларини ислоҳ қилиш, давлат, жамият ва инсон манфаатларини уйғунлаштиришга қаратилган сиёсат ишлаб чиқиб ҳаётга тадбиқ этмоқда.

Учинчидан, И. Каримов халқимизнинг ўзига хос хусусиятлари ҳамда илғор жаҳон тажрибаларини умумлаштириш яъни иқтисодий ислохотлар моделини ишлаб

чикди. Бу ривожланиш йўли иктисодиётнинг сиёсатдан устунлиги қонун устуворлиги, ўтиш даврида давлатнинг бошқарувчилик роли, ислохотларни босқич-ма-босқич амалга ошириш, кучли ижтимоий ҳимоя каби машҳур беш тамойилни ўз ичига олди ва у дунёда «Ўзбек модели» деган эътирофга сазовор бўлди.

Тўртинчидан, Ўзбекистон давлатининг ҳудудий яхлитлигини, сарҳад-ларимиз дахлсизлигини ҳимоя қилишга қодир Қуролли Кучлар, Чегара ва Ички қўшинларни замонавий ислохотлар асосида ташкил этилишига бошчилик қилди.

Бешинчидан, ўтган йиллар мобайнида И. Каримов собиқ марказ томонидан Ўзбекистонда адолатсизлик ва тазйиқлар авж олдирилган даврда ўзбек номини ноҳақ таҳқирлардан ҳимоя қила олди ва халқимизнинг ор-номусини миллий ғурурини тиклашда фидойилик намунасини кўрсатган, ўзбек номини дунёга танитган шахс сифатида ном қозонди.

Олтинчидан, Халқимиз маънавий қадриятларига ҳурмат ва эҳтиром билан муносабатда бўлиш, уларни асраб-авайлаш ва ривожлантириш, муқаддас динимизни, урф-одатларимизни, бебаҳо тарихий меросимизни ҳаётга қайтаришни давлат сиёсати даражасига кўтарди ва одамлар онгида янги миллий ғоя, миллий мафкура асосларини шакллантириш ва мустаҳкамлаш ишига раҳномалик қилмоқда.

Еттинчидан, моҳият – эҳтиёжга кўра мутлақо янги таълим-тарбия тизими, Кадрлар тайёрлаш миллий Дастурини яратиш ва уни амалга оширишда бевосита етакчилик қилди.

Саккизинчидан, маҳалланинг давлат ва жамият бошқарувида нуфузини ошириш, ваколат ҳуқуқларини кенгайтириш, фуқароларнинг ўз ўзини бошқариш органи сифатида уни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ташаббускори бўлди.

Тўқизинчидан, юртимизнинг бирор жойларида янги қурилишлар жумладан, улуғ аجدодларимизнинг салоҳиятини оширишда катта ўрин тутган кичик корхоналарни бунёд этишда, кўпгина шаҳар ва қишлоқларимиз авваламбор пойтахтимиз Тошкентнинг шакли тубдан ўзгаришида бевосита раҳбарлик қилмоқда.

Мухтасар қилиб айтганда, И. Каримов Ўзбекистон давлати ва давлатчилигини барпо қилиш, демократик фуқаролик жамияти қуриш асосларини яратди, янги асрда мамлакатимиз тараққиётининг асосий йўналишларини ишлаб чиқди, юртимизнинг ёруғ истиқболи йўлида кўпмиллатли халқимизни бирлаштириб, уни улуғ мақсадлар сари бошлаб бормоқда, деб мавзуга хулоса ясаш мақсадга мувофиқдир.

Таянч иборалар:

Мустақиллик, референдум, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг навбатдан ташқари VI сессияси, Ўзбекистон Республикаси Давлат Мустақиллиги ҳақидаги Қонун, 1 сентябрь.

Мавзу юзасидан саволлар:

1. Мустақиллик деганда нимани тушунаси?
2. Референдум нима?
3. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг навбатдан ташқари VI сессиясида қандай масалалар кўрилган?
4. Ўзбекистон Республикаси Давлат Мустақиллиги ҳақидаги Қонунда нималар кўрсатилган?
5. Ўзбекистон Республикасида Президентлик бошқарувига ўтилиш қандай ўзгаришларга олиб келди?

2- МАВЗУ: ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ МУСТАҚИЛЛИГИНИ МУСТАҲКАМЛАШ ВА УНИНГ СИЁСИЙ, ҲУҚУҚИЙ ВА ИЖТИМОИЙ- ИҚТИСОДИЙ АСОСЛАРИ

Режа:

- 1. И. Каримов томонидан Ўзбекистоннинг ўзига хос истиқлол ва тараққиёт йўлининг ишлаб чиқиши**
- 2. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қабул қилиниши ва унинг мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётидаги ўрни ва аҳамияти**
- 3. Миллий давлат тизимининг барпо қилиниши, бошқарувда янги усулларнинг қарор топиши, маъмурий буйруқбозлик услубидан воз кечилиши**

И. Каримов томонидан Ўзбекистоннинг ўзига хос истиқлол ва тараққиёт йўлининг ишлаб чиқиши

Ўзбекистон Мустақилликка эришганидан сўнг кун тартибда жаҳон андозаларига мос келадиган давлат қуриш, сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий соҳада туб ислохотларни амалга ошириш, уларни қонун билан мустаҳкамлайдиган ҳуқуқий тизимни вужудга келтириш вазифаси турар эди. Чунки, собиқ социалистик тузумга хос ижтимоий муносабатлар ва жараёнлар эндиликда республикада барпо қилинажак янги жамият манфаатларига мос келмас эди. Мулкчилик, мулкка эгалик ва уни бошқариш, ишлаб чиқариш омиллари, бозор механизми, давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаётини нормал изга солиш ана шундай жиддий янгиланишларни тақозо этар эди.

Шуни ҳам айтиш керакки, жаҳонда ҳамма мамлакатбоп ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг тамойиллари, барча учун тавсия этиш лозим бўлган тайёр андозалари ҳеч қачон бўлмаган ва бўлмайди ҳам. Шу билан бирга ривожланишнинг маданий, маърифий, тарихий жиҳатдан асрлар мобайнида шаклланган анъаналари мавжуд бўлган Ўзбекистондай қадимий маконда ўзига хос йўл танлаш учун анча-мунча изланиш лозим эди. Бироқ, вақтни бой бермай, тезкорлик билан иш тутиш лозим эди. Шунинг учун ҳам «Мустақил Ўзбекистон туғилган кунинг оёққа туришга, ўзи юришга мажбур эди.

Яна шуни таъкидлаш даркорки, Ўзбекистон, республика ўз мустақиллигини қўлга киритган пайтда мамлакат ичкарисида бўлгани каби унинг ташқарисида ҳам унга ишонмайдиган, шубҳа билан қарайдиганлар бор эди. Ҳатто, собиқ марказдаги айрим кароматгўйлар Ўзбекистонга нисбатан «Ўзларингни мустақил бошқаришга, мустақил давлат қуришга қодир эмассизлар», «Сизлар муте, қарам миллатсизлар», «Сизлар учун биз фикрлаймиз, назария яратамиз, сизлар эса бажарасизлар, холос», деб шовинистларча ғаразгўйлик қилса, мамлакат ичкарисидаги айрим тоифалар ўртасида «Энди Ўзбекистон қандай йўлдан боради? Қандай жамият қуради? Марказсиз яшай оладими? Республикада ижтимоий-сиёсий барқарорлик таъминланадими?»,— қабилидаги саволлар вужудга келган эди. Унга ҳар ким ўзича жавоб қидирар эди.

Юқоридагиларни таъкидлаш билан ана шундай зиддиятли ва мураккаб бир пайтда Ўзбекистон учун ўзига хос истиқлол ва тараққиёт йўлини танлаш, янги жамият барпо қилиш учун ўз андозасини ишлаб чиқиш ғоят долзарб ва аҳамиятли

эканлигига алоҳида эътибор қаратилиши лозим. Ўз навбатида бундай вазифани уддалаш Ўзбекистондаги ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий вазият, одамлар ўртасида таркиб топган муносабатлар, уларнинг дунёқараши, жумладан, диний эътиқоди, руҳияти ва ҳуқ-атвор нормалари шуни тақозо этарди. Айни чоғда, Ўзбекистоннинг ўз ижтимоий-иқтисодий ривожланиш андозасини ишлаб чиқишда ривожланган мамлакатларнинг кўп асрлик тажрибасини ўрганиш, уларнинг фойдали қисмини ўзлаштириш билан бирга Ўзбекистон халқининг турмуш тарзи ва анъаналарига ҳам таяниш лозим эди.

Шунинг учун ҳам Ўзбекистон Мустақиллигининг дастлабки куниданоқ, жаҳон ва ўзимизнинг амалиётимиздан олинган барча унумли тажрибани рад этмаган ҳолда ўз ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий-ҳуқуқий тараққиёт йўлини танлаб олишга киришди.

Албатта, мамлакат учун ҳаёт-мамонт босқичи бўлган бир пайтда унинг янги жамиятга ўтиши билан боғлиқ вазифаларни бажариш давлат раҳбаридан янги шароитга мос бошқарув тизимини ишлаб чиқишни, жамиятнинг иқтисодий асосини вужудга келтиришни тақозо қилади. Аҳолининг барча тоифаларини ягона мақсад атрофида бирлаштирувчи ғоялар тизимини яратишни талаб этарди. Ўзбекистоннинг ўзига хос тараққиёт йўли ана шу тарзда шаклланди. Мамлакат истиқлолининг ташаббускори ва раҳнамози сифатида Президент И. А. Каримов худди ана шундай пайтда ўзининг қатъий, илмий жиҳатдан асосли, ҳаётий жиҳатдан яшовчан ҳулосаларини ўртага ташлади.

Ҳали собиқ иттифок мавжуд бўлган даврда у республика раҳбарлигига келган вақтдан бошлаб республиканинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида жиддий равишда янгиланишни, туб ўзгаришларни бошлаб юборган эди.

1990 йил март ойидаёқ собиқ иттифок республикалари ичида биринчилардан бўлиб, Ўзбекистонда президентлик бошқарувининг ташкил этилиши, ғоявий қарашлари, сиёсати янгиланаётган жамиятга мос бўлмаётган Ўзбекистон Компартиясини Халқ демократик партиясига айлантирилиши, ҳокимиятнинг аста-секин ва изчиллик билан партия идораларидан Президент, ҳукумат, маҳаллий идоралар кўлига ўтиши, ўзбек тилига давлат тили мақоми берилиб, миллий қадриятларнинг тиклана бошлагани Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли шаклланаётганини кўрсатар эди.

Ўзбекистон мустақил бўлгач, И. Каримовнинг республика раҳбари сифатида халқ олдидаги масъулияти яна ҳам ошди. У энди марказга боғлиқ бўлмаган ҳолда, бутун муаммоларни ўзи ҳал қилишга, ҳар қандай зиддиятларга юзма-юз туриб, фаолият кўрсатишга мажбур эди. Ана шундай қарама-қаршиликлар қуршовида унинг катта сиёсатчи сифатидаги раҳбарлик маҳорати кун сайин шаклланиб, янги мазмун касб эта борди.

Ислом Абдуғаниевич Каримов умумхалқ овоз бериши йўли билан мамлакат Президенти этиб сайланганиданоқ ўзининг бутун амалий фаолиятида халқ ва ватан манфаатини назарда тутиб фаолият кўрсатди. У Олий Кенгашнинг 1992 йил, 4 январда бўлиб ўтган навбатдан ташқари IX сессиясида шундай деган эди: «Менга қандай юксак масъулият юкланганини ҳис қилган ҳолда халқнинг муносиб турмуш кечириши учун қандай йўллар танлаганимиз ҳақида баъзи фикрлар билан ўртоқлашмоқчиман.

Халқ иқтисодиётни барқарорлаштириш учун қатъий ҳаракатлар қилишни қутяпти. Ўтмиш қолдиқлари халқ елкасига оғир юк бўлиб қолган. Энг муҳим

вазифалардан бири халқнинг бахтли ҳаётини таъминлашдир. Президент шиддат билан кириб келаётган бозор зарбаларига бардош берувчи, ёрдамга муҳтож кишиларни ўз ҳомийлигига олиши керак. Булар – кўпболали, кам таъминланган оилалар, ногиронлар...

Бундан кейин ҳам биз учун шу тамойил қатъий бўлиб қолаверади».

Президент Олий Кенгашнинг мазкур сессиясида Дастур аҳамиятига молик бўлган давлат сиёсатининг стратегиясини аниқ-равшан кўрсатиб берди. Миллатлараро тинчликни таъминлаш, фуқароларга эркинлик бериш, жамиятда маънавий янгиланиш учун барча шароитлар яратиш лозимлигини, ёш авлод тарбиясига катта эътибор бериш кераклигини, ҳуқуқий давлатда қонун устивор бўлишини алоҳида таъкидлади.

Табиийки, ушбу қоидалар Ўзбекистон истиқлоли ва тараққиётининг асосий йўллариини белгилаб бериш учун асос бўлиб хизмат қилди. Масалага ана шундай ёндашиш мустақилликнинг илк кунлариданоқ аниқ тартиб-интизомга риоя қилиш, қонун устиворлигига интилиш мамлакатда энг мураккаб пайтларда барқарорликни таъминлашда муҳим омил бўлди.

И. Каримов Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёт йўлини ишлаб чиқар экан, ўтмишдан, собиқ совет тузумидан мерос бўлиб қолган тажрибадан сабоқ чиқарди. Айни чоғда 90- йиллар бошларида, яъни мустақил тараққиётнинг дастлабки йилида амалга оширилган ижтимоий-иқтисодий ислохотларни чуқур таҳлил қилди. Шу асосда сохта инқилобий сакрашларсиз, фожиали оқибатларсиз ва кучли ижтимоий ларзаларсиз, эволюцион йўл билан нормал, маданиятли тараққиётга ўтиш – танлаб олинган йўлнинг асосий мазмун ва моҳиятидир,– деган хулосага келди.

Бош ислохотчи сифатида майдонга чиққан Давлат Ўзбекистоннинг чинакам мустақиллигини таъминлаш йўллариини ишлаб чиқишда аввало республикани ривожлантиришнинг ўзига хос хусусиятлари ва шарт-шароитларини ҳисобга олди.

Маълумки, ўзбек халқи азалдан жамоа бўлиб, уюшиб яшашга одатланган, тўйда ҳам, азада ҳам ёнма-ён туриб, оддий кунларда бир-бирига кўмаклашган. Катталарни ҳурмат қилиш, оила ва фарзандлар тўғрисида ғамхўрлик кўрсатиш, миллатидан қатъий назар одамларга хайрихоҳлик, ўзгаларга ёрдам туйғуси ўзбек халқига тарихан хосдир.

Шунинг учун ҳам И. Каримов 1992 йил, 2 июлда Ўзбекистон Олий Кенгашининг X сессиясида «Истиқлол йўллари ва муаммолари» мавзуида нутқ сўзлар экан, «Биз ижтимоий тараққиёт ва янгиланиш борасида ўз йўлимиз бор, деб эълон қилдик. Бозор иқтисодиётига ўтар эканмиз, миллий-тарихий турмуш тарзимизни, халқимиз урф-одатларини, анъаналаримизни, кишиларнинг фикрлаш тарзини ҳисобга оламиз»,– деди ва туб ислохотларни амалга ошириш борасида дастлабки тамойилини белгилаб берди.

Иккинчидан, республикадаги ўзига хос маънавий-руҳий вазиятдан келиб чиқиб иш тутилди. Чунки Ўзбекистон аҳолиси ва меҳнат ресурслари йилдан-йилга ўсиб боровчи минтақа ҳисобланади. Ушбу омилнинг аҳамиятига эътибор берар экан Президент шундай деди: «Халқимизнинг 60 ва ҳатто ундан кўпроқ фоизи қишлоқ жойларида истиқомат қилади ва уларнинг асосий қисми деҳқончилик соҳасида ишлайди. Ўзбек зоти борки, ўтирган жойини совутгиси келмайди. Бир жойдан иккинчи жойга кўчиб юришга ҳуши йўқ. Меҳнат ресурслари ва ишлаб чиқариш корхоналарини жойлаштиришда худди шу вазиятни ҳам эътиборда тутиш керак.

Хулоса шуки, қишлоқ жойда ва район марказларида мавжуд бўлган ортиқча ишчи кучини шаҳарга олиб келиш шарт эмас, балки янги, ихчам, замонавий корхоналарни қишлоқ жойларига, район марказларига олиб бориб қуришимиз зарур. Содда қилиб айтганда, одамларни ишхонага эмас, ишхонани одамларга яқинлаштириш лозим».

Учинчидан, Ўзбекистон тараққиёт йўлини ишлаб чиқишда республиканинг кулай жуғрофий-сиёсий имкониятини ҳисобга олинди.

Дарҳақиқат, тарихан Ўзбекистоннинг ҳозирги ҳудуди жуда кўхна савдо йўллари – Буюк ипак йўли туташган, мағрибу машриқни бир-бирига боғлаб турган, турли қарашлардаги халқларни яқинлаштириб турган, жўшқин ташқи алоқалар ва турли маданиятларнинг бир-бирини ўзаро бойитиш жараёни кечган ҳудуддир. Ана шу бой, тарих синовларидан ўтган тажрибаларни давом эттириш, ундан самарали фойдаланиш йўли тутилди. Демакки, минтақалараро алоқалар, дунёвий интеграцияни йўлга қўйишга киришилди.

Тўртинчидан, Ўзбекистоннинг бозор муносабатларига ўтишида ижтимоий онг, ижтимоий психология масаласини ҳисобга олиш лозимлигини ҳам кўрсатиб берилди.

Чунки, шўролар даврида кишилар онгида ижтимоий тенглик тушунчаси, яъни яхши ишласам ҳам, ёмон ишласам ҳам давлат барибир боқади, деган фикр шаклланиб, боқимандалик кайфиятига тушиб қолган, мулкка эгалик туйғусидан узоқлашган эди. Бу албатта, кишиларнинг меҳнатга интилишини сўндирар, иш натижаси учун масъулиятини оширишга салбий таъсир кўрсатар эди. Уларда боғимандалик, текинхўрлик иллатларини чуқурлаштирар эди. Шунинг учун, бозор муносабатларига ўтишда одамлардаги мана шу кайфиятни эътиборга олиш керак, деб ҳисобланди. Ислохотлар даврида хусусийлаштириш жараёнининг чуқурлашиши, мамлакатда мулкдорлар синфини шакллантириш сари дадил қадамлар қўйилиши мана шу омилдан келиб чиққан хулосадир.

Бешинчидан, ҳукумат Мустақил Ўзбекистон сиёсатини белгилашда ислом динига муносабатни тубдан ўзгартириш лозимлигини қайта-қайта уқтирди ва дин турмуш тарзимизга ўчмас муҳрини босган. Худога қарши курашганларнинг аҳволи нима кечганини кўрдик. Энди, бу хил бесамар ва қуруқ инкор йўли ярамайди. Динга нисбатан ижобий муносабат ташқи сиёсатимизда, айниқса, мусулмон давлатлари билан ўзаро алоқаларимизни кенгайтиришда катта аҳамиятга эга,– деб кўрсатилди.

Олтинчидан, Ўзбекистон Республикасининг иқтисодий ва сиёсий мустақиллигини ҳимоя қилиш ва таъминлаш имконини берадиган бой моддий-маънавий ҳамда ишлаб чиқариш потенциалига ва кадрлар қудратига эга мамлакат эканлигидир. Энди ҳамма гап ана шу имкониятлардан унумли фойдаланишда эди.

Ушбу хулосалар И. Каримов томонидан мунтазам тўлдирилиб, қадам-бақадам янги қоида ва йўл-йўриқлар билан бойитиб борилди. Хусусан, 1992 йил август ойи охирида Ўзбекистон Мустақиллигининг бир йиллиги тантаналари арафасида Президентнинг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» номли Ўзбекистон истиқлолининг назарий асослари чуқур таҳлил этилган асари нашрдан чикди. Ушбу рисола кенг жамоатчилик томонидан маънавий ҳаётдаги янгилик ва қўлланма сифатида кутиб олинди. Унда Ўзбекистон истиқлолининг ҳам назарий, ҳам амалий муаммолари илмий жиҳатдан ўрганилиб, жамият сиёсий ривожининг, иқтисодий тараққиётининг, маънавий покланишининг асосий йўл-йўриқлари янгича мушоҳада ва ёндошув билан кўрсатиб берилди.

Таъбир жоиз бўлса, бу омилларнинг босқичма-босқичлиги, уларнинг аҳамияти, шунингдек, улардан алоҳида, ҳар бирининг ва барчаси бир бутун бўлган ҳолатда берадиган самарадорлиги ҳар хил сабабларга боғлиқ.

Шунинг учун ҳам, республика ички ва ташқи сиёсатининг асосий йўналишлари пировард натижада чинакам Мустақил Ўзбекистонда янги, адолатли жамият барпо этишга қаратилди. «Республикада собитқадамлик билан халқчил, адолатли жамиятни бунёд этиш – бош вазифадир,– деб уқдиради Президент. Бу борадаги фикрини давом эттириб у «Ўзбекистон – келажаги буюк давлат. Бу – мустақил, демократик, ҳуқуқий давлатдир. Бу – инсонпарварлик қоидаларига асосланган, миллати, дини, ижтимоий аҳволи, сиёсий эътиқодларидан қатъий назар фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаб берадиган давлатдир. Халқ давлат ҳокимиятининг манбаидир»,– деган қоида илгари сурди. Бу мустақилликнинг бир йиллиги арафасидаёқ қатъий қилиб ўртага ташланган давлат сиёсати эди. Шунингдек, янгиланган жамиятда яшовчи кишининг сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий турмуш тарзини кафолатловчи йўллар ҳам кўрсатиб берилди.

Президент И. Каримовнинг Ўзбекистонни ҳуқуқий демократик давлат сифатида қарор топтиришнинг юқоридагидек дастурий қоидалари, мамлакатнинг бозор муносабатларига ўтиши, ички ва ташқи сиёсатни шакллантириш тамойиллари, иқтисодий ислохотларни амалга оширишнинг асосий устуворликлари ва йўналишлари жаҳон тажрибасини янада ривожлантирди ва уларни янги қоидалар билан бойитди.

Президент янгиланаётган жамият мазмун-моҳиятини кўрсатиш билан бирга долзарб вазифа қилиб, энг аввало бозор иқтисодига ўтиш масаласини қўйди. Фақат иқтисодий бақувват давлатгина кучли бўлади ва у ҳар қандай ислохотларга қодир бўлади, деган ғояни илгари сурди.

Шунинг учун ҳам И. Каримов «Ўзбекистон – бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли» рисоласида (1993 йил.) «Ўзбекистон ўзи учун танлаб олган йўл ижтимоий соҳага йўналтирилган, республиканинг манфаатларига, шарт-шароитлари ва хусусиятларига энг кўп даражада мос келадиган бозор иқтисодиётини шакллантиришга қаратилгандир.

Айни чоғда И. Каримов «Ўзбек модели» деб тан олинган машҳур беш тамойил асосларини ҳам белгилаб берди.

Ўтган 21 йиллик тараққиёт йўли шуни кўрсатдики айни мана шундай йўл Ўзбекистон халқининг муносиб турмушини, унинг ҳуқуқлари ва эркинликларини кафолатлаши, миллий анъаналари ва маданиятининг қайта тикланиши, инсонни шахс сифатида маънавий ахлоқий камол топишини таъминлаши мумкин»,– деб хулоса қилиш ўринлидир.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қабул қилиниши ва унинг мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётидаги ўрни ва аҳамияти

Ҳар бир суверен давлатнинг ҳуқуқий асосларидан бири, унинг асосий қонуни – Конституция ҳисобланади.

Тарихий ривожланиш кўрсатганидек ҳар қайси жамият келажакни кўзлаб яшайди ва унинг пойдеворини имкон қадар мустаҳкамроқ қуришга ҳаракат қилади. Шу нуқтаи назардан қараганда истиқлол йилларида давлатимиз, жамиятимиз эришган буюк ютуқ – Ўзбекистон Республикаси Конституцияси бўлди.

Дарҳақиқат, Конституция тушунчасида давлатни бошқариш, мамлакат яхлитлигини таъминлаш, унинг мустақил давлат сифатида эътироф этилишининг асоси ижтимоий ҳаётнинг барча йўналишларини ривожлантириш йўл-йўриқлари тўла мужассамланган.

Туркистонда инқилобдан кейинги йилларда жаҳон тажрибаларига мувофиқ тарзда Конституциялар ишлаб чиқилди. Жумладан, Туркистон АССРнинг 1918, 1920 йилларда, Хоразм ва Бухоро Халқ Республикаларининг 1920–1921 йил, шунингдек Ўзбекистон ССРнинг 1927, 1937, 1978 йилларда қабул қилинган Конституциялари шаклан республиканинг Асосий қонунлари эди. Лекин, улар ўз мазмун-моҳиятига кўра ҳақиқий мустақил давлатнинг Асосий қонуни эмас эди. Тўғрироғи улар аввал РСФСР, кейинчалик СССР Конституцияларининг миллий республикалар шароитига мувофиқлаштириб кўчирилган, ҳаётий кучга эга бўлмаган нусхаси эди. Шу нуқтаи назардан кўрсатиб ўтилган Асосий қонунларни Ўзбекистон Давлати Мустақиллигини ҳуқуқий асословчи Конституция деб қараб бўлмасди.

Ўзбекистоннинг янги Конституциясини яратиш ғояси 1990 йил 20 июнда мустақиллик декларациясининг қабул қилиниши билан бевосита боғлиқ. Мазкур Декларация қабул қилинган Олий Кенгашнинг иккинчи сессиясида бу ҳужжатдаги муҳим тамойиллар асосида давлатнинг янги Конституцияси ишлаб чиқилиши лозим деган хулосага келинди. Сессия Президент И. А. Каримов раислигида 64 кишидан иборат Конституция комиссияни тузиш тўғрисида қарор қабул қилди. Унинг таркибига депутатлар, Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятларнинг вакиллари, давлат ҳамда жамоат ташкилотларининг, корхоналар, хўжаликларнинг раҳбарлари, таниқли ҳуқуқшунослар, олимлар ва мутахассислар кирди. Олий Кенгашнинг ўнинчи сессиясида Комиссия таркиби қисман янгиланди.

Шуни алоҳида айтиш керакки, Ўзбекистонда конституциявий аҳамиятга молик ислохотлар Конституциявий комиссия тузилишидан анча аввалроқ бошланган эди. Маълумки, 1990 йил 24 мартда республика Олий Кенгашининг биринчи сессияси муҳим тарихий қарор қабул қилиб, Ўзбекистон Президенти лавозимини таъсис этган эди. Президентлик бошқарувининг жорий этилиши советлар ҳукмрон бўлган давлат бошқарув шаклига барҳам бериб, амалда давлатимизнинг президентлик республикаси шаклига ўтишини англатарди. Президентлик институтининг киритилиши давлат ҳокимияти ваколатларининг янгича тақсимланишини тақозо этар эди. Шу муносабат билан ижроия-бошқарув ҳокимиятининг тизими такомиллаштирилди.

1990 йил 1 ноябрда «Ўзбекистон ССРда ижроия ва бошқарув ҳокимиятининг тузилишини такомиллаштириш ҳамда Ўзбекистон ССР Конституцияси(Асосий қонуни)га ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида» қонун қабул қилинди. Мазкур қонунга мувофиқ, Президентлик ҳокимияти билан Республика Министрлар Совети қўшилиб, Ўзбекистон Президенти ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамасига айлантирилди. Ижроия ҳокимият Президент қўлида бирлаштирилди. У ҳам ҳукумат раҳбари, ҳам давлат бошлиғи бўлиб қолди. Навбатдаги конституциявий ислохот қадами вилоятлар, шаҳарлар ва туманларда давлат ҳокимиятининг вакиллик ҳамда ижроия идораларига раҳбарлик қилувчи ҳокимлар лавозимини таъсис этишдан иборат бўлди.

Ижтимоий-сиёсий тараққиётимизда ҳаётий эҳтиёж тарзида рўй бераётган реал ўзгаришлар ўз навбатида сиёсий ва ҳуқуқий тафаккурни шакллантириб борди. Конституция лойиҳаси устида бевосита ишлашни фаоллаштиришга вазият этилгач,

Конституциявий комиссия 1991 йил 12 апрелда И. А. Каримов раислигида ўзининг биринчи мажлисига тўпланди. Конституция лойиҳасини яратиш билан боғлиқ барча ташкилий ва ижодий жараёни мувофиқлаштириб бориш учун Конституциявий комиссия аъзолари ҳамда етакчи мутахассислар ва олимлардан иборат 32 кишилик ишчи гуруҳи ташкил этилди. Унинг таркибига қонун чиқарувчи идора, бир неча қўмиталарнинг раислари, вазирликлар, суд, прокуратура идораларининг раҳбарлари, Республика Президенти девони ва Олий Кенгаш идорасининг масъул ходимлари кирди. Шунингдек, Конституция лойиҳасининг мўлжалланаётган бўлимларини тайёрлаш учун 6 та кичик гуруҳлар ташкил этилди. Кичик гуруҳлар таркибига 50 нафар илмий ходим ва мутахассис жалб қилинди.

Конституциявий комиссия Раиси ишчи гуруҳ олдида қуйидаги вазифаларни қўйди:

- конституциявий ривожланишнинг жаҳон тажрибаси ўрганиб чиқилсин;
- бошқа мамлакатларнинг инсон ҳуқуқлари борасида, демократия ва қонунчилик соҳасида қўлга киритган ютуқлари ҳисобга олинсин;
- кенг халқ оммаси дилига яқин ва тушунарли бўлган сиёсий-юримдик ҳужжатлар яратилсин.

Мазкур топшириққа мувофиқ, АҚШ, Франция, Канада, Германия, Швеция, Япония, Италия, Испания, Португалия, Греция, Туркия, Эрон, Ҳиндистон, Покистон, Миср, Венгрия, Болгария, Литва давлатларининг конституциялари чуқур ўрганилди, қиёсий таҳлил этилди. Шунингдек, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига кирувчи Россия Федерацияси, Беларусь, Украина, Қозоғистон, Қирғизистон ва Туркменистон республикаларининг Асосий қонунлари ҳамда конституция лойиҳалари диққат билан кўриб чиқилди.

Юқорида келтирилган манбаларни таҳлил этиш асосида хорижий давлатлар конституциялари мазмуни ва тузилишини тавсифловчи каттагина ҳажмли қиёсий жадвал тайёрланди. Ушбу таҳлилий жадвални жаҳон конституцияшунослиги тажрибаси намуналари умумлашмаси сифатида Республикамиз Президенти ўрганиб чиқди.

Яна шуни ҳам айтиш керакки, ўзбек халқи аجدодларининг давлатчилиқни мустаҳкамлаш йўлидаги ғоя ва фикрлари ҳам бўлажак Асосий қонунга асос қилиб олинди. Жумладан, Амир Темурнинг «Темур тузуклари»даги давлатни идора қилишга доир муҳим қоидалари ҳам эътиборга олинди.

Хусусан, Амир Темур умрининг охирида фарзандларига шундай васият қилган: «миллатнинг дардларига дармон бўлмоқ вазифангиздир. Заифларни кўринг, йўқсулларни бойлар зулмига ташламанг, адолат ва озодлик дастурингиз, раҳбарингиз ўлсун... ». Бу фикрлар ўша даврда давлат юритишнинг асоси бўлиб хизмат қилган. Туронзамин ҳокони учун асосий ғоя ҳисобланган адолат ва озодлик бугунги кунда ижтимоий адолатни ҳимоя қилишда асосий мезон ҳисобланганлигини уқтириш лозим.

Шу тариқа Ўзбекистон Республикаси Конституцияси лойиҳасини яратиш салмоқли назарий, концептуал заминга таянди. Конституциявий комиссия Раисининг топшириғи билан 1991 йил бошларидаёқ бўлғуси конституциянинг ғоявий мағзи, яъни концепцияси устида иш бошлаб юборилди. Натижада урта муқобил концепция яратилди. Республика Фанлар Академияси Фалсафа ва ҳуқуқ институтининг концепцияси, Сиёсатшунослик ва бошқарув институтининг концепцияси ва Президент девони юридик бўлими тайёрлаган концепция. Ишчи

гуруҳ мажлисида учинчи концепция асос учун қабул қилинди. У қолган икки концепциянинг диққатга сазовор ғоялари билан бойитилиб, умумлашган, пухта, ягона ғоявий асос шаклига келтирилди. Конституциявий комиссия ва унинг Раиси томонидан маъқулланган ана шу концепция асосида бўлажак Конституция лойиҳасини яратишга киришилди.

Лойиҳанинг дастлабки варианты 1991 йил октябр-ноябригача тайёрлаб бўлинди. У муқаддима, олти бўлимга тақсим қилинган 158 моддадан иборат эди. Ушбу лойиҳа юзага келаётган пайтда мамлакатимиз тарихида туб бурилиш юз берди. 1991 йил 31 августда Ўзбекистон Республикаси ўзининг Давлат Мустақиллиги асослари тўғрисидаги конституциявий қонунни ва Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллиги тўғрисида Олий Кенгаш Баёнотини қабул қилди. Бу билан республика парламенти Мустақил Ўзбекистон Республикаси, суверен давлат қарор топганлигини бутун дунёга эълон қилди. Қонунда халқ ҳокимиятчилиги, демократик давлатчилик, инсон ҳуқуқлари муқаддаслиги, қонун устиворлиги, ҳокимият бўлиниши, мамлакатнинг ҳудудий яхлитлиги каби муҳим принциплар мустаҳкамланди. Ушбу илғор демократик ғоя ва принциплар Конституция лойиҳаси мазмунига ҳам сингдирилди. Шунга қарамадан дастлабки лойиҳа ҳали мукамаллик даражасидан анча йироқ эди. Янада жиддийроқ ва талабчанлик билан ишлаш лозим эди.

1992 йил баҳорида лойиҳанинг 149 моддадан иборат иккинчи варианты ишлаб чиқилди. Мамлакат Президенти иштирокида Конституциявий комиссиянинг навбатдаги мажлиси бўлиб ўтди. Мажлисида Конституция лойиҳаси устида олиб борилган ишлар тўғрисидаги ахборот тингланди. Таъкидланишича, ишчи гуруҳ Ўзбекистон халқ депутатлари, меҳнат жамоалари раҳбарлари, олимлар ва мутахассислар билан ҳамкорликда лойиҳанинг бешинчи кўринишини тайёрлади. Унда ўзбек халқининг тарихий, миллий ва маънавий хусусиятларини имкон қадар тўлароқ акс эттиришга ҳаракат қилинди. Қабул қилинган қарорда қуйидагилар белгиланди: Конституция лойиҳасини узил-кесил ишлаб чиқиш учун ишчи гуруҳ (комиссия) тузилсин (унинг таркиби 25 кишидан иборат бўлди). Унинг зиммасига қуйидаги вазифалар юклансин:

- ҳуқуқий демократик давлат барпо этиш тажрибасини ҳар томонлама умумлаштириш ва уни Конституция лойиҳасида ҳисобга олиш;
- Ўзбекистоннинг демографик ва ижтимоий-сиёсий турмуш тарзи, унинг тараққиёти тажрибасини ҳамда депутатларнинг, турли ижтимоий гуруҳларнинг миллий-маданий марказларнинг мулоҳазалари ва таклифларини умумлаштириш;
- Конституциявий комиссия аъзоларидан тушган таклифларни кўриб чиқиш ва лойиҳага тегишли ўзгаришлар киритиш».

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг лойиҳаси пухта ишловлардан сўнг Конституциявий комиссия қарори билан 1992 йил 26 сентябрда умумхалқ муҳокамаси учун матбуотда эълон қилинди.

Мустақил давлатимизнинг ҳар бир фуқароси, бутун халқ оммаси Конституция лойиҳасини катта қизиқиш ва озод Ватан учун чексиз ифтихор туйғулари билан кутиб олди. Бу ўз-ўзидан тушунарли ҳолат. Зеро, давлатимизнинг келажаги, халқимизнинг тақдири кўп жиҳатдан Конституциямиз қандай бўлишига боғлиқ, аниқроғи ҳар қандай давлатнинг Конституцияси унда яшовчи халқнинг иродасини, руҳиятини, ижтимоий онги ва маданиятини акс эттиради.

Конституция лойиҳасининг умумхалқ муҳокамаси ниҳоятда кенг қўламли бўлиб, юксак ижодий қўтаринкилик ва ишчанлик кайфиятида ўтди. У жамиятимизда чинакам демократия қарор топишининг ёрқин намоиши бўлди. Ўз руҳи ва мазмуни жиҳатидан муҳокама давлат ва жамият ҳаётининг ўта муҳим масалалари бўйича бутун халқнинг умумий суҳбатига айланиб кетди. Лойиҳанинг қизғин ҳамда манфаатли муҳокамаси халқимизнинг ўзи Мустақил Ўзбекистон Асосий қонунининг бевосита ижодкори бўлганлигини кўрсатади.

Умумхалқ муҳокамаси уч ой давом этди. Унда мамлакатда яшаётган турли миллат ва элатга мансуб бўлган барча катта ёшдаги аҳоли иштирок этди. Матбуотда, радио ва телевидение орқали, корхона, муассаса ҳамда ташкилотлардаги йиғилишларда, аудиторияларда қизғин муҳокама, баҳс-мунозаралар бўлиб ўтди. Лойиҳа Қорақалпоғистон Олий Кенгаши сессиясида, вилоятлар, туманлар ва шаҳарлардаги фаоллар йиғилишларида муҳокама этилди. Олий Кенгаш Раёсати, вилоят ҳокимликлари таклиф ва мулоҳазаларни мунтазам равишда умумлаштириб, якуний жадваллар тузиб, уларни Конституция комиссиясига юбориб турдилар.

Шу даврда Ўзбекистон Республикаси давлат-ҳуқуқий тажрибасида муҳим бир янгилик бўлди. Унинг мазмуни шундаки, Конституция комиссияси дастлаб белгиланган икки ярим ойлик муддат мобайнида (1992 йил 26 сентябрдан бошлаб) лойиҳа меҳнаткашлар таклифлари асосида қайта тузатилиб, 1992 йил 21 ноябрда муҳокамани давом эттириш учун яна иккинчи маротаба матбуотда эълон қилинди. Шундай қилиб, ҳуқуқий прецедент рўй берди – умумхалқ муҳокамаси икки босқичда амалга оширилди. Бу ҳол муҳокама иштирокчиларини сиёсий жиҳатдан фаоллаштирувчи қудратли туртки бўлди. Унинг мақсади фуқароларга уларнинг муҳокамадаги жонбозлиги маҳсули ва самараларини аниқ кўрсатишдан иборат эди.

Умумхалқ муҳокамаси давомида жами 6 мингдан ортиқ таклиф ва мулоҳазалар билдирилди. Фақатгина Конституцион комиссияга мингдан зиёд хатлар тушди. Уларда лойиҳанинг ихчам, лўнда, чуқур маъноли ва барчага тушунарлилигига ёрдам берувчи мулоҳазалар билдирилди. Таклиф ва мулоҳазалар Конституция лойиҳасининг ҳамма моддаларига дахлдор бўлиб, матннинг деярли ярмига тузатишлар қилинди. Лойиҳадаги 127 моддадан 60 тасига тузатиш ва аниқликлар киритилди. Дастлабки вариантдан 4 та модда чиқарилиб, матнга бир неча янги модда киритилди.

Таклиф ва мулоҳазаларнинг аксарияти фуқароларнинг ҳуқуқий ва бурчлари, шахс дахлсизлиги, диннинг жамиятдаги ўрни ва роли, иқтисодий ҳуқуқлар, жумладан, мулк ҳуқуқи, бозор муносабатлари ва тадбиркорликни ривожлантириш, ҳуқуқий тартибот ва қонунийликнинг конституциявий асосларини мустаҳкамлашга қаратилган моддалар, боблар ва бўлимларга тааллуқли бўлди.

Масалан, Конституция лойиҳасининг «Инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари» деган бўлими бўйича 1978 та таклиф ва мулоҳазалар тушган. Шулардан Шахсий ҳуқуқлар ва эркинликлар, Сиёсий ҳуқуқлар, Иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлар, Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг кафолатлари, фуқароларнинг бурчлари деган VII–XI бобларидаги 29 та модда юзасидан 1656 та таклиф ва мулоҳаза билдирилган. Булар ичида қизғин муҳокама ва мунозарага сабаб бўлган ўн битта моддани яъни инсоннинг яшаш ҳуқуқи, фуқаронинг айбсизлик презумпцияси, шахс дахлсизлиги, фикр, сўз ва эътиқод эркинлиги, ҳар кимнинг исталган ахборотни олиши ва уни тарқатиш ҳуқуқи, дин эркинлиги ва диний ташкилотларнинг сиёсий мақоми, фуқароларнинг митинглар, йиғилишлар ва намоишлар шаклида фаоллик кўрсатиш ҳуқуқи, мулкдор бўлиш ва мулкни мерос

қолдириш ҳуқуқи, меҳнат қилиш ва ишсизликдан муҳофаза этилиш ҳуқуқи, билим олиш ҳуқуқи, фуқароларнинг атроф табиий муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлиш мажбурияти, Ватанни ҳимоя қилиш ва ҳарбий хизматни ўташ мажбурияти каби масалаларни алоҳида кўрсатиб ўтиш мумкин.

Мазкур долзарб масалалар бўйича тушган таклифлар сони 1050 та бўлиб, улар Конституциявий комиссия номига келган таклифларнинг салкам 20% ини ташкил этди.

Шундай қилиб, Конституция лойиҳасининг умумхалқ муҳокамаси Ўзбекистон халқининг иродасини бевосита аниқлаш, шунингдек муҳокама давомида тўпланган бой материални ҳар томонлама ва чуқур ўрганиб, умумлаштириб, уни мужассам давлат иродаси тарзида Асосий қонунда ифодалаш имконини берди. Конституция халқимизнинг сиёсий донолиги ва тафаккури маҳсули бўлганлигини алоҳида таъкидлаш лозим.

Умумхалқ муҳокамаси давом этаётган даврда ҳам Конституция комиссияси Раиси лойиҳани такомиллаштиришга катта эътибор қаратди. Фуқаролар ва меҳнат жамоаларидан тушаётган таклиф-мулоҳазалар жамланиб, Раис эътиборига ҳавола этиб турилди. Мамлакат Президенти Конституция лойиҳаси устида ишлар экан, унинг ортида миллионлаб кишиларнинг тақдири турганлигини қайта-қайта таъкидлади.

Президент ишлаган лойиҳалар нусхасидан айримларини мисол тариқасида келтирамиз:

Лойиҳанинг 1- моддасида «Ўзбекистон – демократик республика» деб ёзилган эди. Президент бунга аниқлик киритиб, «суверен» сўзини қўшиб қўйган. Натижада бу модда «Ўзбекистон – суверен демократик республика» тарзида бўлди. Маълумки, суверенитет – ҳар қандай давлатнинг муҳим белгисидир. Конституцияда бу жиҳатга урғу берилиши Ўзбекистон учун алоҳида аҳамиятга эга. Чунки, Ўзбекистон энди илгаригидек иттифоқ давлатининг таркибида эмас. Иккинчи тарафдан, унинг Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига қўшилганлиги Мустақилликни ва давлат суверенитетини йўқотди, деган маънони англатмайди. Бу МДҲ шаклланаётган ва унинг атрофида турли қарама-қарши мулоҳазалар билдирилаётган бир пайтда катта сиёсий аҳамиятга эга эди.

Дастлабки лойиҳанинг 7- моддаси, 2- қисми қуйидагича эди: «Ўзбекистон Республикасида давлат ҳокимияти Конституция... ваколат берган идоралар томонидангина амалга оширилади». Президент ниҳоятда муҳим тузатиш киритди. Яъни, республикада давлат ҳокимияти халқ манфаатларини кўзлаб... амалга оширилади. Бу билан Конституциянинг «Халқ давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаидир» (7- м., 1- қ.) деган қондаси билан юқорида келтирилган қондаси ўртасидаги мантикий боғлиқлик кучайди.

Лойиҳанинг 17- моддаси, 2- қисмида қуйидаги меъёр мустаҳкамланган эди: «республика ўзининг суверен ҳуқуқларини бошқа давлатлар билан биргаликда амалга ошириши шарти асосида умумий фаровонлик ва хавфсизликни таъминлаш мақсадида ҳамдўстлик ва бошқа давлатлараро бирикмаларга кириши, иттифоқлар тузиши ҳамда иттифоқлардан, ҳамдўстлик ва бошқа давлатлараро бирикмалардан чиқиши мумкин». Президент матндан «ўзининг суверен ҳуқуқларни бошқа давлатлар билан биргаликда амалга ошириши» сўзларини чиқариб ташлади ва лойиҳанинг қуйидаги тахририни баён қилди: «Республика давлатнинг, халқнинг олий манфаатлари, фаровонлиги ва хавфсизлигини таъминлаш мақсадида

иттифоклар тузиши, ҳамдўстликларга ва бошқа давлатлараро тузилмаларга кириши ва улардан ажралиб чиқиши мумкин».

Инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчларини мустаҳкамловчи қоидалар алоҳида диққат-эътиборга молик бўлди. Бу масала даставвал лойиҳада қуйидагича эди: «Ўзбекистон Республикаси фуқароси табиий, ажралмас, бузилмас ҳуқуқ ва эркинликларга эга. Улар дахлсиз ва ҳеч ким судсиз улардан маҳрум этишда ва уларни чеклашга ҳақли эмас» (19- модда). Бир қарашда ҳаммаси халқаро ҳуқуқ мезонларига мувофиқдек кўринади. Аммо Конституциявий комиссия Раиси бу моддани чиқариб ташлаб, уни 20- модданинг иккинчи жумласи охирига қўйишни таклиф этди. Натижада модда қуйидаги кўринишга эга бўлди: «... Фуқароларнинг Конституция ва қонунларда мустаҳкамлаб қўйилган ҳуқуқ ва эркинликлари дахлсиздир, улардан суд қарорисиз маҳрум этишга ёки уларни чеклаб қўйишга ҳеч ким ҳақли эмас».

Конституция лойиҳасидаги «фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишлари уларнинг ўз мажбуриятларини бажаришларидан ажралмасдир»,– деган сўзларни Президент қуйидаги аниқ ифодалар билан алмаштирди: «Барча фуқаролар Конституцияда белгилаб қўйилган бурчларини бажарадилар» (Конституциянинг 47- моддаси). Энди бу меъёр ҳуқуқий жиҳатдан содда, тушунарли, лўнда ва аниқ кўринишга эга бўлди.

Умуман, Конституциявий комиссия Раисининг ташаббуси билан лойиҳага шахснинг дахлсизлиги, айбсизлик презумпцияси, оналик ва болаликнинг давлат томонидан муҳофаза қилиниши тўғрисидаги моддалар киритилди. Конституциявий комиссиянинг 1992 йил 7 декабрда бўлиб ўтган мажлисида Президент Конституция лойиҳасини хотин-қизлар билан эркаклар тенг ҳуқуқли эканлиги ҳақидаги, шунингдек, маданий ёдгорликлар давлат томонидан муҳофаза қилиниши ҳақидаги моддалар билан тўлдиришни таклиф этди. Мазкур мажлис иштирокчиларидан бири президентлик бошқаруви шаклини мустаҳкамлашни, «Давлат ҳокимиятининг ташкил этилиши» деган бўлимни Ўзбекистон Республикаси Президенти тўғрисидаги боб билан бошлашни таклиф қилди. Конституциявий комиссия Раиси бунга эътироз билдириб: «Авалло Парламент ҳақидаги, сўнгра Президент ҳақидаги боб баён этилади. Конституциямизда биринчи навбатда халқ демократияси устиворлик қилиши лозим», деди.

1992 йил 8 декабрда 12- чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг XI сессияси бўлди. Унда «Ўзбекистон Республикаси Конституциясини қабул қилиш ҳақида»ги масала кўрилди. Бу хусусда Конституция комиссияси Раиси, Президент И. А. Каримов маъруза қилди. Ушбу маърузада сессия муҳокамасига ҳавола қилинган, Ўзбекистоннинг асосий қонуни, республикада аввалги йилларда қабул қилган қонунлардан фарқли ўлароқ, демократик йўл билан тайёрланган бўлиб, унда йиллар давомида синовдан ўтган умуминсоний кадриятлар ўз аксини топганлиги, у кўплаб тараққий этган мамлакатларнинг тажрибаларини ўзига сингдирганлиги алоҳида уқтирилди. Шунинг учун ҳам мазкур Конституция ҳар қандай етакчи мамлакатнинг Конституцияси билан баҳслаша олиши мумкин»,– деб таъкидланди.

Сессияда депутатлар лойиҳага 80 га яқин ўзгариш, қўшимча ва аниқликлар киритдилар. Жумладан, Конституциявий, Олий ва Олий ҳўжалик судларининг ваколат муддати ўн йилдан беш йилгача туширилди. Олий Кенгаш 84- моддани қуйидаги янги қисм билан тўлдирди: «Олий Мажлис Раиси ва унинг ўринбосарлари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига ҳар йили ҳисобот бериб турадилар». 78- модданинг

8-бандига эса янги жумла қўшилди: «Вазирлар Маҳкамасининг тақдимиға биноан Ўзбекистон Республикасининг бюджетини қабул қилиш ва унинг ижросини назорат этиш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни жорий қилиш» ва ҳоказо.

Албатта, депутатлар таклифларининг рад этилганлари, лойиҳаға қўшилмаганлари ҳам бўлди. Масалан, депутат В.А. Козлов Олий Мажлис икки палатадан иборат бўлишини таклиф этди. Бироқ, бу таклиф қабул қилинмади, тажрибада синалган бир палаталик тизим сақлаб қолинди.

Сабаби, Ўзбекистонда бундай анъана бўлмаганлиги ва шунингдек, мамлакатда халқлар ўртасида барқарорлик, миллатлараро муносабатлар, миллий тотувлик йўлга қўйилгани билан ажралиб туради. Гап кўп поғонали парламент тузишда эмас, балки давлатнинг доно, пухта ўйланган миллий сиёсатида, асраш ва ривожлантириш зарур бўлган халқ анъаналарида эди. Шунинг учун Ўзбекистонда тузилажак парламент бир палатали деб лозим топилди.

Вилоятларда, шаҳарлар ва туманларда ҳокимлар ва судьяларни тайинлаш эмас, балки сайлаш тўғрисида ҳам таклифлар тушди. Судьяларни ва маҳаллий ҳокимият органларини сайлаш ҳақидаги қонун узоқ вақт ишлаб келди, аммо бу амалда ҳеч нарса бермади. Конституция комиссияси бошқа мамлакатлар тажрибасига суянган ҳолда ўзга йўлни танлади. Мансабдор шахсларнинг шахсий масъулиятини ошириш мақсадида уларни тайинлашга ва улардан зиммаларига юклатилган вазифаларни бажаришни талаб қилишга қодир бўлган тайинлаш тамойилини мақбул кўрди.

Соғлом, оқилона фикрлар айтилган кўплаб бошқа таклифлар ҳам тушди. Бироқ, конституция характеридаги ҳужжатни қабул қилишда уларнинг барчасини инobatга олиш мумкин эмас эди. Шу боис баъзи таклифлар Олий Кенгашнинг комитетлари ва комиссияларига ўрганиб чиқиш ва тегишли қонун ҳужжатларини ишлаб чиқишда фойдаланиш учун юборилди. Хуллас, икки йил тайёргарлик, икки ярим ой умумхалқ муҳокамасидан сўнг Конституция лойиҳаси сессия тасдиғига ҳавола қилинди.

Баъзи депутатлар лойиҳанинг 58- моддасида қасаба уюшмаларига аъзолик мажбурий равишда бўлиши ҳақидаги қоида мустаҳкамлансин, деган таклифларни илгари сурдилар. Ушбу фикр ҳам қўллаб-қувватланмади. Чунки бу жамоат бирлашмаларининг ихтиёрийлик асосида тузилиши принципига зид эди.

Депутат М. Юсупов 118- модданинг 3- қисмида «вилоят, шаҳар ва туман прокурорлари тегишли маъмурий-ҳудудий бирликнинг ҳокими билан келишилган ҳолда тайинланадилар», деган қоида ёзилишини таклиф этди. Бу таклифга Олий Кенгаш депутатларининг кўпчилиги қўшилмади. Сабаби амалдаги қонунчилик ва тажрибаға мувофиқ, прокуратура органлари яққаҳокимлик тамойили асосида тузилади ва фаолият юритади. Шу боис барча бўғиндаги прокурорлар Республика Бош Прокурори томонидан лавозимға тайинланадилар. Бундан ташқари, прокуратура органлари худди судлар сингари маҳаллий ҳокимият органлари таъсири остида бўлиши мумкин эмас. Боз устиға прокуратура тегишли ҳудуддаги ҳокимлар фаолиятининг қонунийлиги устидан назоратни амалға оширади.

Ноибларнинг бир қатор таклиф ва мулоҳазалари Конституция лойиҳасининг таҳририни, услубий равонлигини баркамоллаштиришға кўмак берди.

Шундай қилиб, суверен демократик Ўзбекистон Республикасининг биринчи Конституцияси қабул қилинди. Асосий қомусимиз Давлат Мустақиллигимизнинг меваси, маҳсули сифатида дунёға келди ва ҳурлигимиз, озод-эркинлигимиз қалқони

сифатида яшамоқда. Конституция келажаги буюк Ўзбекистоннинг қад ростлаши учун, адолатли ҳуқуқий давлат барпо этиш учун мустаҳкам ҳуқуқий пойдевор бўлиб хизмат қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти, Конституциявий комиссиянинг Раиси И. А. Каримов Олий Кенгашнинг ўн биринчи сессиясида Конституция лойиҳаси юзасидан сўзлаган нутқида шундай деб таъкидлади: Хур Ўзбекистонимизнинг тарихида биринчи Конституцияни қабул қилиш – жумҳуриятимизнинг янгидан туғилишидир, ҳуқуқий Мустақиллигимизга мустаҳкам пойдевор қуришидир... Конституциямиз асосий қонунимиз сифатида давлатни давлат қиладиган, миллатни миллат қиладиган қонунларга асос бўлиши муқаррар... Конституция ўзининг туб моҳияти, фалсафий, ғоясига кўра янги ҳужжатдир. Унда коммунистик мафкура, синфийлик, партиявийликдан асар ҳам йўқ. Жамики дунёвий неъматлар орасида энг улуғи – инсон деган фикрни илгари сурдик ва шу асосда «фуқаро – жамият – давлат» ўртасидаги ўзаро муносабатнинг оқилона ҳуқуқий ечимини топишга интилдик.

Ўзбекистон Конституцияси олий даражадаги қонун сифатида давлатимизнинг киффасини, унинг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий тузумини, бошқарувнинг демократик тамойилларини, жамият ривожланишининг стратегик йўналишларини, фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликлари кафолатланганлигини, ҳамда, маънавий қадриятларимиз асосларини мустаҳкамлаб берди.

Сессия иштирокчилари яқдиллик билан 6 бўлим, 128 моддадан иборат Конституцияни қабул қилдилар.

Шундай қилиб, Ўзбекистон Республикасининг тарихида биринчи марта халқаро ҳуқуқнинг ҳамма томонидан эътироф этилган тамойиллари ва меъёрларига, умуминсоний қадриятларнинг устиворлигига асосланган реал, туб маънодаги демократик Конституция яратилди ва кучга киритилди. Бу Конституция 1990 йил 20 июнда қабул қилинган «Мустақиллик Декларация»си ва «Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллигини асослари тўғрисида»ги қонунда мустаҳкамланган принциплар ва ғояларни ўзида тўла мужассамлаштирди. Уларни ривожлантирди. Конституция лойиҳаси ишлаб чиқилиши жараёнида ишчи гуруҳи БМТнинг халқаро ҳуқуқий ҳужжатларига, айниқса 1984 йил 10 декабрда қабул қилинган Инсон ҳуқуқларини умумий декларациясига, Сиёсий ва фуқаролик ҳуқуқлари тўғрисидаги Битимга, (1966) Хельсинкида имзоланган Европа Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Ташкилотининг (ОБСЕ) яқунловчи ҳужжатиغا асосланганлиги ҳам муҳим аҳамият касб этганлигига эътибор қаратиши лозим.

Фақат миллий истиқлол, Давлат Мустақиллигига эришиш туфайли Ўзбекистон Республикасининг тамомила янги, инсон манфаатларини, ҳақ-ҳуқуқини ҳимоя қилувчи чинакам демократик Конституциясини яратишдек улкан тарихий имконият вужудга келди. Ўзбекистон Республикаси XII чақириқ Олий Кенгашининг 1992 йил 8 декабрдаги ўн биринчи сессияси томонидан Ўзбекистоннинг биринчи Конституцияси қабул қилиниши мамлакат тарихида оламшумул воқеа эди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат. Биринчи навбатда шуни таъкидлаш жоизки, ушбу ҳужжатда ҳуқуқий ва сиёсий тафаккурнинг энг юксак ютуқларини, ҳозирги замон конституциявийлик илмини мужассам этгани, ўзбек халқи маданияти ва миллий анъаналарининг чуқур илдизларига суяниланлиги ҳам Конституциянинг ўзига хос муҳим хусусиятидир.

Иккинчидан, ушбу ҳужжат, Ўзбекистон Республикасидаги аввалги ижтимоий-иқтисодий, давлат сиёсий тизимини амалда бошқа тизимга айланганини, тубдан янгиланиш рўй берганини конституциявий расмийлаштириш лозим эди. Масалан «социалистик» ўтмишдан, айна вақтда совет намунасидаги тизимдан ҳам воз кечган ҳолда Ижтимоий онг давлатлашиб кетган умумхалқ мулкчилигини» ижтимоий тараққиётга тўғаноқ сифатида инкор этиб, хусусий мулкни, иқтисодий эркинлик ва яқка тартибдаги тадбиркорларни тан олди. Янги Конституция моҳиятининг ўзига хос томони ана шу омиллар билан белгиланади. Демак, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси мазмунан янги, принципал сиёсий ҳужжатдир. Унда ижтимоий-сиёсий хусусияти, уни ривожлантиришнинг асосий ғоялари, республика ички ва ташқи сиёсатининг энг муҳим йўналишлари белгилаб берилди. Конституция жаҳоннинг сиёсий харитасида янги суверен давлат – Ўзбекистон Республикаси пайдо бўлганлигини қонуний тасдиқлаб берди.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси юридик ҳужжат. Унинг қоидалари ҳамиша ҳукмронлик, биринчилик, таъсис кучига эгадир. Бошқа қонунларнинг ҳаммаси у ёки бу тарзда Конституциявий меъёрлар асосида яратилади, уни ривожлантиради ва рўёбга чиқаради. Унинг асосида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқилади.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қудратли ахлоқий кучга эгадир. Унда аввало инсонпарварлик, адолат, ғоялари мустаҳкамлаб берилган. Конституциянинг «инсонга қаратилганлиги» хусусиятини алоҳида ажратиб кўрсатиш лозим. Конституция мақсадининг чўққисида инсон, фуқаро, унинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари туради. «Эндиликда инсон, унинг ҳаёти, эрки, шаъни, кадр-қиммати ва бошқа ажралмас ҳуқуқ ҳамда эркинликлари муқаддас саналиб, улар давлат томонидан қафолатланади,— деб таъкидлади Республика Президенти И. А. Каримов Конституциянинг бир йиллигига бағишланган тантанали мажлисида.

Конституцияга асос қилиб олинган принциплар ўз моҳиятига кўра ҳуқуқий давлатнинг энг асосий талабларини акс эттиради. Тўғри, бундай принципларнинг айримлари – «суверенитет», «халқ ҳокимияти», «ижтимоий адолат», «қонунийлик» аввалги совет конституцияларида ҳам учрайди. Бироқ, янги Ўзбекистон Конституциясида бу принциплар, туб, асл маъно касб этган.

Давлат суверенитети принципи – республикада давлат ҳокимиятини ташкил этишнинг муҳим принциpidир. Ҳокимият суверенитетининг мазмуни шундаки бунда ҳокимият бир томондан мамлакат ичида устунлик ва мустақилликка эга бўлса, иккинчи томондан ташқи сиёсат, бошқа давлатлар билан ўзаро муносабатда устунлик қилади, ўзи эркин, мустақил иш кўради.

Асосий қонунда халқ ҳокимиятининг реал омиллари кўрсатиб берилганлигига эътибор берилиши лозим. Сабаби халқ сайлов йўли билан вакиллик ҳокимияти органларини тузади, мамлакат Президентини сайлайди, умумхалқ муҳокамаси ва референдуми орқали жамият ва давлат ишларини бошқаришда, қарорлар (қонунлар) қабул қилинишида иштирок этади (9- модда). Шу тарзда халқнинг суверен хоҳиш-иродаси, унинг ўз давлат ҳокимиятини рўёбга чиқариш усуллари конституциявий йўл билан мустаҳкамланади. Яна шуни ҳам алоҳида таъкидлаш жоизки демократизм – янги Конституциянинг асосий принципи ҳисобланади. Чунки, халқнинг турмуш тажрибасига, республика аҳолисининг миллий ва маданий анъаналарига, барча ижтимоий гуруҳлар ва қатламларнинг манфаатларига мос келадиган ҳақиқий

демократия принципларини қарор топтириш янги демократик, адолатли жамият қуришда ўта муҳим сиёсий аҳамиятга эга бўлган вазифадир.

Шу боис ҳам Конституциянинг муқаддимасида халқнинг демократия ғояларига, инсон ҳуқуқлари ва ижтимоий адолатга садоқатли эканлиги расман эълон қилинган. «Ўзбекистон Республикасида демократия умуминсоний принципларга асосланади, уларга кўра инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, кадр-қиммати ва бошқа дахлсиз ҳуқуқлари олий қадрият ҳисобланади»,— деб баён этилган. 13-моддада «Конституцияда давлат халқнинг иродасини ифода этиши, унинг манфаатлари йўлида хизмат қилиши таъкидланган. Умумхалқ муҳокамаси ва умумхалқ овоз бериши (референдум) тартиботлари демократик воситалар ҳисобланади. Халқ қонун чиқарувчи органи шакллантиришда ва республика Президенти сайловида бевосита қатнашади».

Конституциянинг барқарорлигини ва узоқ муддат амал қилишини таъминлаш мақсадида Конституцияга ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш назарда тутилган.

2002 йил 27 январда умумхалқ Референдуми ўтказилди. Референдум якунларига кўра 2003 йил апрелда Иккинчи чақириқ Олий Мажлисининг Ўн биринчи сессияси Ўзбекистон Республикаси Конституциясига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида қонун қабул қилди.

Ушбу қонун асосида Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси моддалари нормаларига киритилган ўзгартиришлар асосан унинг бешинчи бўлими XVIII, XIX, XX, XXIII бобларига тааллуқли бўлди.

Шундай қилиб, суверен Ўзбекистоннинг Конституцияси инсон ва фуқаро ҳуқуқларининг демократик ҳужжати, инсонпарвар, ҳуқуқий давлатни шакллантиришнинг стратегик дастуридир. У улкан, сиёсий, юридик ва халқаро аҳамиятга эга ҳужжатдир.

Бугунги кунда Конституция жамиятимизга халқ манфаатлари йўлида ислохотларни давом эттириш учун шарт-шароит яратишга ҳуқуқий асослар яратди. У инсон ҳуқуқларини, барқарорликни ва ҳар бир оиланинг муносиб ҳаёт кечиришни, Ўзбекистоннинг барча фуқароларига ишончли истиқболни белгилаб берувчи ҳужжат сифатида хизмат қилмоқда.

Шундай қилиб тарихан жуда қисқа муддатда Асосий қонунимиз – Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ишлаб чиқилди ва қабул қилинди. Бу қомусий ҳужжатда мамлакатимизда давлат ва жамият қурилишининг асосий тамойиллари аниқ ифодалаб берилди, давлат ҳокимиятининг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд тармоқларига бўлиниши энг муҳим тамойил сифатида белгиланди. Шунингдек, инсон ҳуқуқларининг давлат манфаатларидан, умумэътироф этилган халқаро ҳуқуқ нормаларининг эса миллий ҳуқуқий меъёрлардан устунлиги ҳам Конституцияда муҳрлаб қўйилди.

Асосий қонунимиз ҳеч қандай мафкуранинг давлат мафкураси сифатида ўрнатилиши мумкин эмаслиги ва ижтимоий-сиёсий ҳаёт сиёсий институтларнинг ранг-баранглиги, мафкура ва фикрларнинг хилма-хиллигига асосланиши белгилаб берилди. Айти пайтда барча мулк шакллариининг тенг ҳуқуқлилиги шароитида хусусий мулкнинг устиворлиги конституциявий асосда мустаҳкамлаб қўйилди.

Ана шу тамойилларни иноватга олиб, давлат ва иқтисодиётни бошқаришнинг мустабид, марказлашган тизимига барҳам бериш, Мустақил Ўзбекистоннинг янги сиёсий ва давлат тузилиши асосларини, аввало қонунчилик тизимини шакллантириш, марказда ва жойларда ваколатли ҳокимият органларининг яхлит

тизимини ташкил этишга қаратилган ишлар аниқ мақсадни кўзлаб босқичма-босқич амалга оширилди.

Миллий давлат тизимининг барпо қилиниши, бошқарувда янги усулларнинг қарор топиши, маъмурий буйруқбозлик услубидан воз кечилиши

Инсоният тарихидан маълумки, ҳар қандай жамиятда давлат ва бошқарув, ўша давлат конституциясида кўзда тутилганидек, унинг туб мақсадларига мос бўлиши керак. Буни Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейинги ижтимоий ҳаёт ҳам тақозо қила бошлади.

1991 йил сентябр ойидаёқ Президент И. А. Каримов: «Биз Ўзбекистон давлати миллий сиёсатининг аслида барча йўналишларини ва стратегиясини қамраб олувчи кенг кўламдаги ва истиқболга мўлжалланган дастурини ишлаб чиқдик ва амалга ошира бошладик. Бу сиёсатнинг устувор йўналишларидан бири бошқаришнинг демократик шаклига, умуминсоний қадриятларига асосланувчи реал мустақил миллий давлатчиликни қарор топтириш»,– деб таъкидлаган эди.

Шу ўринда мамлакатда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси моддаларида қайд қилинганидек, Ўзбекистон Республикасида Президентлик бошқарувининг жорий қилинганига ва ижро этувчи ҳокимият сифатида Вазирлар Маҳкамасининг ташкил этилганлигига эътибор бериш лозим.

Ўзбекистонда президентлик институтининг юзага келиши ва такомиллашувида 1991 йил 18 ноябрида қабул қилинган «Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисида»ги Қонун катта аҳамиятга эга бўлди. Унда фуқароларнинг шу соҳадаги сайлов ҳукуқи, сайловни ўтказиш, президентликка номзодлар кўрсатиш ва уларни рўйхатга олиш, овоз бериш ва сайлов яқунларини чиқариш тартиби ўз ифодасини топди.

Ўзбекистонда президентлик бошқарувининг янада такомиллашувида «Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси» муҳим аҳамиятга эга бўлди. Чунки, янги Асосий Қонунга мувофиқ, Президентнинг ҳукуқий мақоми янада такомиллашди ва маълум даражада кенгайди. Чунончи, Президент лавозимида 35 ёшдан кичик бўлмаган, давлат тилини яхши биладиган, бевосита сайловгача камида 10 йил Ўзбекистонда муқим яшаган республика фуқароси сайланиши мумкин, деб белгиланди.

Президент ўз вазифасини бажариб турган даврда сиёсий партияга аъзолигини тўхтатиб туради, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши мумкин эмас, деб кўрсатилди. Бу ерда шуни таъкидлаш керакки, Президент ваколатларининг кенгайтирилиши Ўзбекистоннинг Давлат Мустақиллигига эришуви туфайли содир бўлди. Янги Конституцияда белгилаб қўйилдики, Президент мустақил давлат раҳбари сифатида музокаралар олиб боради ва республика шартномаларини имзолайди, уларнинг бажарилишини таъминлайди, ўз ҳузуридаги аккредитациядан ўтган дипломатик ва бошқа халқаро ташкилотлар вакилларининг ишонч ва чақирув ёрлиқларини қабул қилади, вилоят, туман, шаҳар ва хўжалик судларининг судьяларини тайинлайди, лавозимидан озод этади, ўз ваколатига берилган бошқа ички ва ташқи сиёсатга доир масалаларни ҳал қилади.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг мамлакат ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий ривожланишининг асосий йўналишларини белгилаб берувчи, фуқаро-

ларни ҳимоя қилувчи олий даражадаги ижроия ҳокимияти вужудга келтирилди, миллий давлатчиликда жаҳон тан олган ўзига хос тажриба тўпланди.

Президентлик – республика бошқарувида энг муҳими – ҳокимият бўлинишини адолатли тарзда амалга ошириш имкони бор. Яъни қонун чиқарувчи, ижро ва суд ҳокимияти бир-бирига дахлсиз ҳолда иш олиб боради.

Умуман олганда, жамиятни бошқаришда давлат бошлиқларини сайлаш тартиби ҳам жуда катта аҳамият касб этади. Парламентар – республика бошқаруви шаклидаги давлатда Президент парламент овози билан сайланади. Президентлик – Республика бошқаруви шаклидаги мамлакат президенти эса парламент иштирокисиз бевосита халқ томонидан сайланади, у ўз ваколатларини халқдан олган ҳисобланади. Ҳозирги замон давлатчилиги тажрибасига таяниб шуни алоҳида таъкидлаш мумкинки, бошқарувнинг Президентлик – республика шакли давлат бошқарувининг энг мақбул шаклидир.

Президент Ислом Каримов ишлаб чиққан машҳур беш тамойилнинг бири – ўтиш даврида давлат бош ислохотчи бўлиб қолиши зарурлигининг моҳияти шундай пайтда кўзга яққол ташланади. Ижро ҳокимияти билан давлатнинг жиловы бир кишининг қўлида бўлган тақдирда ва уни парламент қонун билан ҳимоялаб турган бир шароитда мамлакатда соғлом ижтимоий-сиёсий, маънавий-руҳий вазият барқарор бўлади. Демак, туб ислохотларнинг самарадорлиги, ҳар бир фуқаро ҳаёти ва истиқболи кафолатланган ҳисобланади.

Ижро ҳокимияти ҳақида гапирганда яна шуни ҳам таъкидлаш жоизки, мустақиллик йилларида илгариги маъмурий-буйруқбозлик тизимига хос бўлган халқ хўжалиги тармоқларини бошқарадиган аввалги вазирлик ва идоралар бекор қилинди. Улар бозор муносабатларига мувофиқ ҳолда корпорациялар, концернлар, ассоциациялар ва давлат тасарруфида бўлмаган хўжалик юритувчи бошқа идораларга айлантирилди.

Бу ўринда умумдавлат аҳамиятига молик стратегик вазифаларни ҳал этиш, ривожланишнинг истиқболга мўлжалланган дастурларини ишлаб чиқиш, ўзаро боғлиқ бўлган корхоналарнинг фаолиятини мувофиқлаштириш учун турдош тармоқларни йирик халқ хўжалиги комплексларига айлантириш тажрибасидан фойдаланилди. Шунинг учун ҳам янги ҳукумат таркибига Ташқи ишлар вазирлиги, Ички ишлар вазирлиги, Меҳнат ва ижтимоий таъминот вазирлиги ва шу каби бошқа фаолияти асосан аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишни таъминлашга, кўп укладли иқтисодиётни ривожлантиришга, ташқи иқтисодий ва ташқи сиёсий фаолиятни мувофиқлаштиришга, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилишга, қонунчилик ва ҳуқуқ-тартиботни мустаҳкамлашга йўналтирилган вазирликлар ва давлат қўмиталари киритилди.

1991 йил 6 сентябрида Республика Мустақиллиги ҳамда ҳудудий яхлитлигини ҳимоя қилиш мақсадида Мудофаа ишлари вазирлиги тузилди. Шу мақсадларни кўзлаб унинг таркибида 1992 йил январ ойида Ўзбекистон Республикаси миллий гвардияси бригадасини ҳам барпо этиш лозим топилди. 1992 йил июлидан у Мудофаа вазирлигига айлантирилди.

Ўзбекистонда Адлия идораларининг мавқеи ва масъулиятини ошириш, аҳолига ҳуқуқий хизматни яхшилаш, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни кучайтириш мақсадида Адлия вазирлиги фаолиятини такомиллаштириш тадбирлари белгиланди. Вазирлик мамлакатда ҳуқуққа доир сиёсатни ўтказишда давлат идораларининг фаолиятини мувофиқлаштиради, бошқа мар-

казий идоралар билан биргаликда Ўзбекистон Республикаси ҳамда унинг фукарolari ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларининг ҳимоя қилинишини таъминлайди.

Халқ ҳўжалигини ривожлантиришда фан ва техниканинг аҳамияти катта. Шу сабабдан уларни раvнақ топтириш, эришилган натижаларни амалиётга татбиқ этиш соҳасидаги ишларга ҳам жиддий эътибор берилди. Махсус Фармонлар билан Ўзбекистон Республикаси Фан ва техника давлат қўмитаси, Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида эса Олий Аттестация Комиссияси (ОАК) ташкил қилинди. Мамлакат Фанлар академиясига ўзини ўзи бошқарувчи мустақил ташкилот сифатидаги мақом берилди.

Оммавий ахборот воситалари ва тарғибот-ташвиқот ишларини такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси телевидение ва радио эшиттиришлари давлат қўмитаси 1992 йил январ ойидан Ўзбекистон давлат телерадио эшиттиришлар компаниясига айлантирилди. Маданият ва санъатни ривожлантириш ҳамда уларнинг маънавий ва ахлоқий тарбиядаги маvқеини ошириш мақсадида 1992 йил март ойида қабул этилган Фармон билан Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлигининг ташкилий тузилмасини янада такомиллаштириш ва унинг фаолиятини яхшилаш тадбирлари белгиланди. Шу вазирлик негизида Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги ва Ўзбекистон Республикаси Давлат кино компанияси ташкил қилинди. Хусусан, Маданият ишлари вазирлиги, миллий маданият соҳасида давлат сиёсатини амалда рўёбга чиқариш, халқ бой анъаналарини тиклаш ва уларни янада такомдллаштириш, мамлакат ижодий уюшмалари билан узвий ҳамкорликни мустаҳкамлаш, халқаро маданий алоқаларни кенгайтириш каби вазифаларни бажарадиган бўлди.

1992 йил 21 феввалида Ташқи иқтисодий алоқалар вазирлиги тузилди, ўша йили 10 августда эса Ўзбекистон Республикаси давлат божхона қўмитаси барпо этилди, шунингдек, ташқи иқтисодий фаолиятни рағбатлантириш, хорижий сармояларни жалб этиш ва ҳимоя қилиш чоралари белгиланди. Ўзбекистон ҳудудида саёҳат соҳасидаги ягона сиёсатни ишлаб чиқиб, амалга оширишни таъминлайдиган мувофиқлаштирувчи бош идора сифатида «Ўзбектуризм» миллий компанияси ҳам барпо этилди.

Марказий бошқарув идоралари тизимининг такомиллашуви ва айримларининг янгидан ташкил этилиши, шунингдек, Президентлик лавозимининг юзага келиши Вазирлар Маҳкамаси ҳуқуқий мақомининг ўзгариши, асосан, икки ҳолат билан изоҳланиши, яъни Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллигига эришуви ва унинг бозор иқтисодига ўта бошлаши билан чамбарчас боғлиқ эканлигидир.

Шундай қилиб, мавзу моҳиятини Ўзбекистон мустақил давлат сифатида бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида иқтисодий муносабатлар, мулкчиликнинг янги шакли вужудга келган пайтда дадиллик билан бошқарув тизимини ўз миллий тараккиётига мос тарзда ўзгартира борганлигини таъкидлаш ўринлидир.

Умуман олганда 1991–2011 йиллар ёш мустақил мамлакатимизда давлат тизимини такомиллаштириш ва уни бутунлай янги шаклда барпо этиш борасида қатор ишлар амалга оширилди. Айрим ташкилот ва муассасалар номи икки-уч йил орасида бир неча марта ўзгартирилди. Баъзи турдош тармоқлар бирлаштирилди, бир қисми бўлиб юборилиб, янгитдан тузилди. Бир қатор соҳалар, айниқса, банк, пул-кредит, ташқи иқтисодий фаолият, собиқ СССР марказий органлари ва қатор идоралар билан боғлиқ бўлган соҳаларда бутунлай янги вазирликлар ва бошқа шаклдаги муассасалар ташкил этилди.

Тарихан жуда қисқа даврда туб ислохотларни амалга оширадиган, аҳоли онги ва дунёқарашини бутунлай ўзгартира оладиган давлат тизимини мустаҳкамлаш, кенг тармоқли халқ хўжалигини бошқаришга қодир бўлган, энг самарали ва энг замонавий усулларни қидириб топиш зарур эди. Мамлакатимиз ҳукумати аҳоли турмуш даражаси ва иқтисодий-ижтимоий ҳаётида барқарорликни сақлаб туриш, ўтиш даврида жиддий қийинчиликларга йўл қўймаслик, маънавий-руҳий озурдалик, тушкунлик ва қашшоқликнинг олдини олиш мақсадида энг аввало бошқарув тизимини такомиллаштириш, давлат аппаратынинг ҳар қандай танглик шароитида ҳам барқарор ишлашини таъминлаш ишига жиддий эътибор берди.

Хўжалик бирлашмалари эндиликда ишлаб чиқарувчилар уюшмалари шаклида фаолият кўрсатадиган бўлди. Бу борадаги ислохотлар изчил давом эттирилди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси 2004 йил 5 январда «Худудий давлат бошқарув органлари таркибини такомиллаштириш тўғрисида» қарор қабул қилди. Унга мувофиқ барча ҳокимликлар янги бошқарув таркибига ўтди. Вилоят, шаҳар, туман ҳокимларининг ўринбосарлари қисқартирилди ҳамда ҳокимликлар маҳкамасидаги штатлар ҳам қисқартирилди. Бешта шаҳар, саккизта шаҳар ички туманлари қисқартирилиши натижасида бюджет ҳисобидан молиялаштириладиган худудий бошқарув органлари ходимларининг сони 500 бирликка қисқартирилди. Шу жумладан бошқарув ходимлари сони 331 бирликка қисқарди ва уларни сақлашга кетадиган харажатлар 312 миллион сўмга камайитириш имконини берди.

Таянч иборалар:

Демократия, инсон ҳуқуқлари бўйича омбудсман, қонун, сиёсий ислохотлар, институционал ўзгаришлар, конституция, референдум, миллий менталитет, 8-декабрь.

Мавзу юзасидан саволлар:

1. Ўзбекистоннинг ўзига хос истиқлоли ва тараққиёт йўлининг ишлаб чиқилишида кимнинг роли катта бўлган?
2. Инсон ҳуқуқлари бўйича Омбудсман фаолиятига доир нималарни биласиз?
3. «Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашига сайлов тўғрисида» Қонун қандай натижаларга олиб келди?
4. Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришганидан сўнг бошқарувда қандай янги усуллар қарор топди?
5. Миллий давлат тизимининг барпо қилиниши борасида қандай ишлар амалга оширилди?
6. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси лойиҳаси неча марта умумхалқ муҳокамасига ҳавола этилган?
7. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилиниши умумхалқ томонидан қандай кутиб олинди?
8. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қандай хусусиятларга эга?
9. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қандай тарихий аҳамиятга эга?
10. Ўзбекистон Республикаси Конституциясини яратилишида нималарга эътибор қаратилган?

3- МАВЗУ: ЎЗБЕКИСТОН ПАРЛАМЕНТИ ЯНГИ БОСҚИЧДА

Режа:

- 1. Ўзбекистонда замонавий парламентнинг шакллантирилиши**
- 2. Икки палатали парламентга ўтилиши, унинг афзалликлари**
- 3. Ўзбекистонда сиёсий партиялар ва улар ижтимоий-сиёсий ҳаётда иштирокининг ривожланиб бориши**

Ўзбекистонда замонавий парламентнинг шакллантирилиши

Ўзбекистон тарихида биринчи марта бутунлай янги шароитларда сиёсий, иқтисодий ва маънавий ислохотлар кенг қамровли янгиланишлар амалга оширилиши йирик тарихий ва ижтимоий ҳодиса. Демократик ҳуқуқий давлатни шакллантириш борасидаги саъй-ҳаракатлар бу ишларнинг энг муҳими ҳисобланади.

90- йиллар бошига келиб ёш мустақил давлатлардаги сиёсий вазият шундай эдики, улар олдида ижтимоий ривожланишнинг икки йўли турар эди. Биринчиси, халқ хўжалигини аввалгидек социалистик йўналишда ривожлантириш. Иккинчиси, тараққиётнинг социалистик ҳам, капиталистик ҳам эмас, балки жаҳон амалиёти синовидан ўтган бозор иқтисодиётига асосланган адолатли, демократик жамият куриш йўлидан бориш эди.

Маълум бўлдики, тузумнинг социалистик тараққиёт йўли совет жамияти мисолида мутлақо ўзини оқламади. У маъмурий-буйруқбозлик усулига асосланган бўлиб халқнинг ижодий, эркин меҳнатига қулай шароит яратмас эди. Иккинчиси эса ривожланган мамлакатлар синовига бардош берган, халқ турмушини яхшилашга қаратилган йўл эди. Ўзбекистон шуни танлади, шу йўлнинг сиёсий ва ҳуқуқий асосларини яратишга қаратилган ислохотларни амалга оширишга дадиллик билан киришди. Шу тариқа Ўзбекистон мустақил, ҳуқуқий, демократик давлат ва фуқаролик жамиятини куриш йўлига кирди, бозор иқтисодиётига ўтиш, халқаро ҳуқуқнинг мустақил субъекти сифатида жаҳон ҳамжамятига кириш йўлини тутди. Президент И. А. Каримов «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» китобида: «Янгиланган жамиятнинг сиёсий ва давлат тузилиши инсонга унинг сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий турмуш тарзини эркин танлаб олишини кафолатлаши керак»,— деб кўрсатган эди. Айни чоғда сиёсий соҳада бу: «... қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти ваколатларини ажратиш асосида миллий давлатчиликни барпо этиш, жамиятнинг сиёсий тизимини давлат идораларининг тузилишини тубдан яхшилаш, республика ҳокимияти ҳамда маҳаллий ҳокимиятнинг ваколатлари ва вазифаларини аниқ белгилаб қўйиш, адолатли ва инсонпарвар қонунчиликни вужудга келтириши мумкин»,— деб таъкидлаган эди. Ана шу йўл-йўриқлар ва кўрсатмалар асосида мамлакатда муҳим ишлар амалга оширилди.

1990 йил 18 февралда Ўзбекистон Олий Кенгашининг навбатдаги янги таркиби сайланди. У ўз фаолиятини бошлаган пайтда собиқ шўро тузумининг қонунлари амалда эди. Мустақил Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёти дастлаб ана шу қонунлар доирасида бошланди. Айни пайтда Олий Кенгаш Ўзбекистоннинг мустақиллигини таъминлашга қаратилган янги қонунчилик тизимини вужудга келтириш йўлидан борди ва уни қадам-бақадам шакллантира бошлади. 1990–1994 йилларда Олий Кенгаш 200 га яқин қонун, 500 дан зиёд 2 қарор қабул қилди, мамлакатимиз тарихида биринчи бор мамлакат Президентини сайлади, мустақиллик

Декларациясини қабул қилди, Олий Кенгашнинг Ўзбекистон Мустақиллиги ҳақидаги тарихий қонунларни, хусусан, Асосий қонун – Конституцияни қабул қилганлиги ҳам юртимиз тарихидаги улкан ҳодисалар ҳисобланади.

Олий Кенгаш шу ва шу каби бошқа қонун ҳужжатлари билан мамлакатда сиёсий ислохотларни янада чуқурлаштиришнинг кенг имкониятлари, аниқроғи, ҳуқуқий асосини яратиб берди.

Ижтимоий тараққиёт, мамлакатнинг ўзига хос ривожланиш йўлидан қатъий бориши, аввало, Ўзбекистонда Олий давлат ҳокимиятларини ташкил этишнинг янгича тамойилларини ишлаб чиқишни тақозо этарди. Маълумки, янги Конституциянинг V бўлими давлат ҳокимиятини ташкил қилиш тамойилларини ўз ичига олади. Шу бўлимнинг XVIII боби Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисини шакллантиришга бағишланган ва унинг 76- моддасида: «Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси Олий давлат вакиллик органи бўлиб, қонун чиқарувчи ҳокимиятни амалга оширади»,– деб мустаҳкамланди.

Ўзбекистонда Конституция талаблари асосида изчил равишда сиёсий ислохотлар амалга оширилар экан, 1993 йил 28 декабрида бўлиб ўтган мамлакат Олий Кенгашининг XIV сессиясида «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайловлар тўғрисида» 1994 йил 22 сентябрда бўлиб ўтган XVI сессияда «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси тўғрисида» қонун қабул қилинди. Булар демократик тамойилларга асосланган ҳокимият бўлинишининг энг халқчил ва замонавий шакллари ҳисобланади. Айни пайтда бу соҳада туб ислохотларни амалга ошириш зарурати борлигини ҳам кўрсатади.

Биринчидан, шу вақтга қадар Ўзбекистонда собиқ иттифоқ даврида қабул қилинган айрим қонун ва меъёрий ҳужжатлар ҳамон амалда эди, улардан бутунлай воз кечиш вақти етган. Чунки, мазмун ва моҳияти янгиланаётган давлат ва жамият учун мутлақо мос келмас ва ҳатто, янги жамият олдида турган туб мақсадларни амалга оширишга монелик қилар эди.

Иккинчидан, Ўзбекистон ўз олдига адолатли ҳуқуқий демократик давлат қуриш, тараққиётнинг бозор иқтисодиётига асосланган йўлидан бориш ва инсонпарвар фуқаролик жамиятини шакллантириш вазифасини мақсад қилиб қўйган эди. Бу борада ривожланган мамлакатлар, шунингдек, миллий озодлик ҳаракатлари орқали мустақилликка эришган ва тараққиёт йўлига кирган бошқа қатор давлатлар қонунчилик тажрибасидан фойдаланиш лозим эди.

Учинчидан, мустақил тараққиёт йўлида вужудга келаётган миллий-давлатчилик тизими ҳар қандай мафкуравий таъсирдан холи, халқнинг ўзига хос тарихий, ахлоқий-маънавий ва руҳий қадриятларига мос бўлмоғи лозим эди.

Бундай вазифани Конституцияда белгиланганидек, қонун чиқарувчи вакиллик ҳокимияти – Олий Мажлис уддаламоғи керак эди. Шунинг учун ҳам Олий Кенгаш XVI сессиясидан (1994 йил сентябрь) сўнг Ўзбекистонда янги қонун чиқарувчи орган Олий Мажлисни шакллантириш учун амалий чоралар кўрила бошлади. Сессия қарорига мувофиқ 1994 йил 25 декабрида Олий Мажлисга, вилоят, шаҳар ва туман кенгашларига сайловлар белгиланди.

Сайлов компаниясини муваффақиятли ўтказиш учун зарур шароитлар яратилди. Ўзбекистонда сайлов компанияси қонунчиликка қатъий риоя қилинган, ижтимоий барқарорлик ва осойишталик тўла сақланган ҳолда олиб борилди. Биргина мисол 1994 йил 14–15 ноябрида Тошкентда Олий Мажлисга сайлов ўтказувчи округ сайлов комиссиялари раисларининг уч кунлик семинари бўлиб

ўтди. Семинар-кенгаш мажлисларида бўлажак сайловларга алоҳида эътибор берилгани у мамлакат ҳаётида ҳам, фуқаролар ҳаётида ҳам улкан аҳамиятга молик янгиланишлар юз бераётганининг далили экани таъкидланди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши раиси вазифасини бажарувчи Э. Халилов, мамлакатда сайлов тизимини ислоҳ қилиш – демократик ҳуқуқий давлатни барпо этиш йўлидаги муҳим қадам мавзусида маъруза қилар экан, «Парламент сайланиши билан Ўзбекистон тарихида янги давр бошланади. Халқимиз Олий Мажлисдан иқтисодиётни тезроқ барқарорлаштиришга, тадбиркорлик эркинлигига, инсон ҳуқуқлари ҳимоясига, жаҳон майдонида Мустақил Ўзбекистон мавқеи юксалишига хизмат қиладиган қонунлар қабул қилинишини кутади»,– деб таъкидлади.

Ўзбекистонда рўй бераётган демократик ўзгаришлар, хусусан, кўп партиялиликка асосланган сайлов компанияси жаҳон ҳамжамиятида ҳам катта қизиқиш уйғотди. Шу боис юқорида тилга олинган семинар-кенгашда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Ўзбекистондаги вакили Холид Малик, АҚШнинг Ўзбекистондаги Фавқулудда ва мухтор элчиси Генри Ли Кларк, Россия элчиси Ф. Ф. Сидорский, Туркия элчиси Эрдуган Айтун ва бошқалар иштирок этиб, сайловга тааллуқли қимматли тажрибалари билан ўртоқлашдилар. Жумладан, Холид Малик Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисида Округ сайлов комиссиялари раислари билан семинар-кенгаш ишида учрашиш ўзи учун юқори мартаба эканини таъкидлади. У семинар-кенгашни тарихий сана – сайловлар олдида Ўзбекистонда демократик жамият барпо қилиш йўлида олдинга босилган қадам бўлади, деб баҳолади.

Сайловларни қонун талаблари асосида ўтказиш учун мамлакат бўйича 250 округ ва 7192 участка сайлов комиссияси тузилди. Улар таркибига меҳнат жамоаларида обрў-эътибор ва ҳурмат қозонган, партиясиз бўлган муносиб кишилар киритилди. Сайловни кўппартиявийлик ва муқобиллик асосида ўтказишни таъминлаш учун қонунда белгиланган муддатларда тадбирлар белгиланди. 139 сайлов округида учтадан, 106 сайлов округида иккитадан номзод овозга қўйилди. Сайловда рўйхатга олинган 17 миллион 248 минг 464 сайловчининг 93,6 фоизи, яъни 10 миллион 526 минг 654 киши ўз конституцион ҳуқуқидан фойдаланди.

Вакиллик ҳокимияти органлари томонидан Олий Мажлис депутатларига 2 минг 850 номзод ҳамда вилоятлар, Тошкент шаҳри кенгашларининг, Қорақалпоғистон Жўқарғи Кенгесининг депутатлигига салкам икки минг номзод кўрсатилди.

Фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органлари шаҳар ва туман кенгашлари депутатлигига салкам 6 минг, сиёсий партиялардан депутатликка жами 6 минг 110, жумладан, биринчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутатлигига Халқ демократик партиясидан 247, «Ватан тараққиёти» партиясидан 146, ҳокимиятнинг вакиллик органларидан 250 номзод кўрсатилди. Ҳамма жойда сайловлар қонун талабларига мувофиқ умумий, тенг, тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи асосида яширин овоз бериш йўли билан ўтказилди. 1994 йил 25 декабрида, 1995 йил 8 ҳамда 25 январда бўлиб ўтган сайловларда сайловчилар халқнинг муносиб фарзандлари учун яқдиллик билан овоз бердилар. Бу Олий Мажлис – янги Парламентни демократик йўл билан шакллантиришнинг мамлакатимиз тарихидаги илк тажрибаси бўлди.

1995 йил 23 февралда ўз ишини бошлаган янги сайланган Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессияси Ўзбекистон тарихида янги саҳифа

очди. Сессияда И. А. Каримов «Ўзбекистоннинг сиёсий-иқтисодий ва иқтисодий истиқболнинг асосий тамойиллари» тўғрисида кенг қамровли маъруза қилди.

«Вакиллик ҳокимиятини вужудга келтиришнинг жаҳондаги энг демократик тизимларидан бири ташкил этилди. Ўзбекистон Парламенти – Олий Мажлис илк марта кўппартиявийлик асосида сайланди»,– деди Президент. Сессияда парламентчиликнинг демократик асосларини янада ривожлантиришга эътибор берилиб, раҳбарият кенгайтирилиб Раис ва тўрт кишидан иборат Раис ўринбосарлари сайланди. Э. Х. Халилов яқдиллик билан Олий Мажлис раиси, Б. И. Бугров, Б. А. Шодиева, А. Қ. Қосимовлар ҳам бир овоздан Раис ўринбосарлари қилиб сайландилар.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 84- моддасига мувофиқ Қорақалпоғистон Республикаси вакили – Қорақалпоғистон Жўқарғи Кенгеси Раиси У. Аширбеков ҳам яқдиллик билан Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Раиси ўринбосари қилиб сайланди. Қонунларни ишлаб чиқишнинг асосий йўналишларини ҳисобга олган ҳолда Мандат Комиссияси ва 12 қўмита ташкил этилди.

Кўппартиялилиқ тамойили асосида ташкил топганлиги ва шу тамойил асосида фаолият кўрсатаётганлиги Олий Мажлиснинг жамият тараққиёти кейинги босқичидаги ўзига хос хусусияти ҳисобланади. Биринчи сессияда Ўзбекистон парламенти ҳокимият вакиллик органларидан сайланган 120 кишидан иборат депутатлар блокини, 69 депутатдан таркиб топган Халқ демократик партияси фракциясини, 47 депутатни уюштирган «Адолат» социал-демократик партияси фракциясини, 14 депутат иштирокидаги «Ватан тараққиёти» партияси фракциясини рўйхатга олди.

Кўп партиялилиқни қарор топтирар экан, Олий Мажлис парламентда барча масалалар, турли блок ва фракцияларнинг ғоялари ҳамда фикрларини таққослаб кўриш негизида ҳал этилажагига, сиёсий жиҳатдан ўзаро муроСага келиб ишлаш эса тамойил бўлажагига асосланди.

Шунингдек, Олий Мажлиснинг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили институти жорий этилди.

«Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси тўғрисида»ги Конституциявий қонун, шунингдек, «Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисида»ги қонун, Олий Мажлис қўмиталари ва комиссиялари тўғрисидаги Низом ҳамда парламентнинг регламентига мувофиқ парламент ишини ташкил этиш учун Олий Мажлис Раиси раҳбарлигида Олий Мажлис Кенгаши тузилиб, унинг таркибига Олий Мажлис Раиси ўринбосарлари, қўмиталарнинг раислари, мандат комиссияси раиси, парламентдаги депутатлар блоки ва фракцияларнинг раҳбарлари кирди.

Олий Мажлис фаолиятини замон талаблари асосида ташкил қилишга йўналтирилган мана шу тадбирларнинг барчаси парламент ишини янада режали, ташкилий жиҳатдан пухта уюштириш имконини беради. Шунингдек, сессияларнинг кун тартибини Олий Мажлис Кенгаши мажлисларида олдиндан муҳокама қилиш, сессияларга тайёргарлик кўриш ва уларни ўтказиш бўйича депутатлар ишчи гуруҳлари ташкил этиш тажрибаси қўмиталар ва комиссиялар фаолиятини янада аниқроқ уйғунлаштириш ҳам қонунларни ишлаб чиқиш ишининг сифатини оширишга хизмат қилди.

Қонунларни ишлаб чиқиш жараёнида амалда қўмиталарнинг бутун таркиби иштирок этади. Қонун лойиҳаларини тайёрлаш бўйича махсус ишчи гуруҳлари тузилиб, уларга олимлар ва мутахассисларни кенгроқ жалб этиш халқаро тажрибаси ҳам қўлланмоқда.

Ўтган давр шуни кўрсатдики, Олий Мажлис қабул қилаётган қонунлар сифатини оширишда уларнинг лойиҳаларини олдиндан матбуотда чоп этиб, умумхалқ муҳокамасидан ўтказиш ижобий самара берди. Қонунлар лойиҳаларини депутатларга олдиндан юбориш тартиби жорий қилинди ҳамда уларнинг таклифлари ва фикр-мулоҳазалари ҳар бир қонунни узил-кесил ишлаб чиқиш чоғида албатта эътиборга олинадиган бўлди. Қонунлар лойиҳаларини назарий ва амалий жиҳатдан янада теранроқ, пухтароқ ишлаб чиқиш мақсадида улар тегишли вазирликлар ва идоралар, концернлар, уюшмалар ва меҳнат жамоаларига юбориладиган бўлди. Халқаро ташкилотларнинг экспертизасидан ўтказиш йўлга қўйилди.

Сессия муҳокамасига киритиладиган барча қонун лойиҳаларини Олий Мажлис Раиси ва унинг ўринбосарлари ҳузурида тегишли қўмиталар, Котибият бўлимлар раҳбарлари, ишчи гуруҳларининг аъзолари ва экспертлар иштирокида олдиндан синчковлик билан пухта ва атрофлича муҳокама этиш қонунчилик ишидаги мақбул жиҳат эканлигини кўрсатди. Ишнинг бу тарзда йўлга қўйилиши қабул қилинаётган ҳужжатларнинг сифатига ижобий таъсир эта бошлади.

Ана шундай тадбирлар натижасида Ўзбекистонни ижтимоий-сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг янги босқичига, юз бераётган янгиланиш ва ривожланиш жараёнлари воқелигига, мамлакатни янада тараққий эттиришнинг барча ички ва ташқи вазифаларига монанд қонунларни ишлаб чиқиш ва қабул қилишда депутатларнинг фаоллиги ва масъулияти кучайди.

Сессиялар ишида Ўзбекистон Президентининг бевосита иштироки, унинг қонунларни ишлаб чиқиш жараёнини янада такомиллаштиришга муттасил эътибор бериши Ўзбекистон парламенти фаолиятининг кўнгилдагидек бўлишида муҳим омил бўлиб хизмат қилди. Маълумки, Олий Мажлиснинг биринчи чақириқ биринчи сессиясида И. А. Каримов «Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари» мавзуида кенг қамровли маъруза қилиб, унда республика босиб ўтган ўзгаришлар йўлини ҳар томонлама таҳлил этди ва «Ўзбекистон янги аср бошида» деган узоқ муддатга мўлжалланган Дастурни ишлаб чиқиш вазифасини қўйди. Бундай Дастурнинг йўналишлари асослаб берилди. Президент кейинги сессиялардаги нутқларида жамият ривожига доир муҳим қоидаларни янада чуқурлаштирди ва аниқлаштирди, янги мазмун билан бойитди. Жумладан, у Олий Мажлиснинг VI сессиясида «Ҳозирги босқичда демократик ислохотларни чуқурлаштиришнинг муҳим вазифалари» мавзуида нутқ сўзлар экан: «Демократлаштириш ва турмушимизнинг барча соҳаларида туб ислохотлар ўтказиш жараёни узоқ ва узлуксиз давом этадиган жараён эканини аниқ билиб олишимиз керак... Бугунги кунда гап, энг аввало, сиёсий ислохотларни чуқурлаштиришнинг вазифалари ва Дастури тўғрисида бориши керак»,— деб таъкидлади. Шунинг учун ҳам Олий Мажлиснинг навбатдаги вазифаси — қонун ҳужжатларини инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро меъёр ва стандартларга мувофиқ ҳолатга келтириш, деб ўқиди.

Олий Мажлис ўзининг ўн йиллик, яъни 1995-2004 йиллар давомидаги фаолиятида сессияларда 70 га яқин қонун ва 100 дан ортиқ қарор қабул қилди. Булар, шубҳасиз, жамиятимиз олдида турган вазифаларни ҳуқуқий жиҳатдан таъминлашда муҳим қадамлар бўлди. Умуман, қонунларни ишлаб чиқиш бевосита иқтисодий ислохотларнинг ҳуқуқий негизини такомиллаштириш ва бозор муносабатларига ўтишни жадаллаштириш, аҳолини ижтимоий ҳимоялашни кучайтириш, жамиятни маънавий янгилаш, миллий давлатчиликни мустаҳкамлашга қаратилди. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг ваколатлари мудда-

тини 2000 йилга қадар узайтириш тўғрисида референдум ўтказиш юзасидан 1995 йил 23 февралда қабул қилинган қарор ва депутатларнинг референдумга тайёргарлик кўришдаги фаол иштироки мамлакатимиздаги барча ижтимоий кучларни жипслаштиришда алоҳида аҳамият касб этди. Мазкур қарор меҳнат жамоалари ва аҳолининг истиқомат жойларида ўтказилган, олти миллиондан ортиқ фуқаро иштирок этган 22 мингдан ортиқ йиғилишда қизғин кўллаб-қувватланганлиги ҳам фикримизни тасдиқлайди.

Кейинги йилларда суд органлари тизимини янада такомиллаштириш масалалари ҳам парламентнинг доимий диққат марказида турди. Олий Мажлис «Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида»ги қонунни қабул қилиб, Конституциявий суд Олий ва Олий ҳўжалик суди таркибларини сайлаб, республикада мустақкам суд тизимини вужудга келтириш жараёнини асосан ниҳоясига етказди.

Парламент мамлакатнинг давлат ва миллий хавфсизлигини таъминлаш билан боғлиқ вазифаларни ҳал этишга ҳам доимий эътибор бериб келмоқда. Шу маънода 1995 йили қабул қилинган ҳарбий доктрина давлатимизнинг тинчликсевар ташқи сиёсий йўлини яна бир бор намоён этди. У Ўзбекистоннинг халқаро обрў-эътибори ва жаҳон майдонидаги мавқеини оширди. Олий Мажлиснинг 1996 йил апрель ойида V сессияда «Ўзбекистон Республикасининг давлат хавфсизлиги тўғрисида»ги қонунни қабул қилганлиги бу борада муҳим қадам бўлди. Олий Мажлиснинг VII сессияси (1996 йил декабри)да қабул қилинган «Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсий фаолиятининг асосий принциплари тўғрисида»ги қонун мамлакатимизнинг тинчликсевар бетараф сиёсатини белгиловчи, Халқаро аҳамиятга молик бўлган муҳим ҳужжат ҳисобланади. У Ўзбекистон Президенти раҳбарлигида мамлакатимиз тутаётган мустақил, одил йўлнинг ифодаси сифатида жаҳон афкор оммаси орасида катта эътироф этилди.

Олий мажлис томонидан Меҳнат кодекси (1995) ва Фуқаролик кодекси (1996) биринчи ва иккинчи қисмларининг қабул қилиниши. Уни 1997 йил 1 мартдан кучга кириш ҳақида Олий Мажлис қарори қабул қилиниши – Ўзбекистоннинг демократия йўлидан янада олға бориши, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва кафолатлашнинг ҳуқуқий асосларини мустақкамлашда муҳим омил. Бу кодекслар – кишилар учун ҳаётий жиҳатдан муҳим аҳамиятга эга бўлган меҳнатга, мол-мулкка доир ва бошқа муаммоларнинг кенг доирасини қамраб олувчи мураккаб, кўп қиррали, жамлама қонун ҳужжатлар ҳисобланади. Бу Кодексларнинг марказида инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари, унинг манфаатларини ҳимоя қилиш масалалари туради. Олий Мажлис қабул қилган «Фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини бузадиган хатти-ҳаракатлар ва қарорлар устидан судга шикоят қилиш тўғрисида»ги қонун ҳам шу мақсадга йўналтирилган.

Мазкур қонунларда давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари билан ҳамда ишлаб чиқаришдаги кўп қиррали муносабатларда инсоннинг устуворлиги ҳуқуқ амалиётига сингдирилган. Қонунлар ҳокимиятнинг барча институтлари инсонни ҳимоя қилиш, унинг ҳуқуқларини муҳофаза этиш ва кафолатлашдан иборат асосий мақсадга бўйсунити тезисини амалда рўёбга чиқармоқда. Кўппартиявийлик жамиятимиз ҳаётида, парламентчиликнинг демократик асосларини янада ривожлантиришда муҳим ўрин тутади.

Шу сабабли сиёсий партияларнинг ҳуқуқий асосини мустақкамлаш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг «Сиёсий партиялар тўғрисида»ги қонуни тайёрла-

ниб, Олий Мажлиснинг 1996 йил 26 декабрида бўлган VII сессиясида қабул қилинди. Қонун жамиятимизда фаолият кўрсатаётган ҳамда келажакда тузилиши мумкин бўлган сиёсий партияларнинг ўрнини белгилаб, уларнинг ўзаро муносабатлари, янгиланаётган жамиятда тутган мавқеи, вазифалари ва ҳуқуқларини кафолатлайди.

Олий Мажлис томонидан «Кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантириш тўғрисида»ги (1995, декабрь), «Концессиялар тўғрисида» (1995, декабрь), «Эркин иқтисодий зоналар» (1996, апрель) «Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонунларнинг қабул қилиниши иқтисодий ислохотларни ҳуқуқий жиҳатдан таъминлаш йўлидаги жиддий тадбир бўлди. Мазкур ҳужжат, шунингдек, Олий Мажлиснинг «Айрим корхоналар ва мол-мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришнинг баъзи масалалари тўғрисида»ги қарори хусусийлаштириш ва давлат тасарруфидан чиқариш кўламлигини кенгайтди, бу жараёнга амалда иқтисодиётнинг барча тармоқлари ва соҳаларига қарашли ўрта ва йирик корхоналарни ҳам киритишни тезлаштирди, монопол ишлаб чиқариш ва хўжалик тузумларини майдалаштириш учун рақобатли бозор муҳитини яратиш учун ҳуқуқий шарт-шароитларни вужудга келтирди. Шу мақсадда «Мулк тўғрисида»ги, «Чет эл инвестициялари ва чет эллик инвесторлар фаолиятининг кафолатлари тўғрисида»ги, «Гаров тўғрисида»ги ва бошқа бир қатор қонунларга ўзгартиришлар киритилди. Умуман, масалага кенгроқ қараб шуни айтиш мумкинки, кейинги пайтда қабул қилинган қонунлар республика тақдири учун ижтимоий-сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан бениҳоя катта аҳамиятга эга бўлган муҳим вазифаларни ҳал этишга, шу жумладан, ўрта мулкдорларнинг кўп сонли қатламини вужудга келтиришга қаратилди.

Пул-кредит тизимини, солиқ сиёсатини янада такомиллаштириш, миллий валютани мустаҳкамлаш, пулнинг қадрсизланишини камайтириш, нархларнинг барқарорлигини таъминлаш ва умуман олганда, иқтисодиётни юксалтириш учун энг муҳим шарт-шароитлар яратиш ҳамда аҳолининг барча қатламлари турмуш даражасини ошириш мақсадида Олий Мажлис томонидан «Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида»ги, «Муддатида тўланмаган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундириб олиш тўғрисида»ги қонунлар қабул қилинди.

Ўзгаришларнинг асоси қишлоқдаги ислохотларга ҳал қилувчи даражада боғлиқ эканлигини ҳисобга олиб, парламент «Ер тўғрисида»ги қонунларга ўзгартиришлар киритди, «Ўсимликларнинг карантини тўғрисида»ги ва «Наслчилик тўғрисида»ги янги қонунларни қабул қилди.

Олий Мажлис қўмитаси Вазирлар Маҳкамаси билан ҳамкорликда амалдаги қонун ҳужжатларини ижтимоий ривожланиш воқелигига ва иқтисодий ислохотларнинг эҳтиёжларига мувофиқлаштириш борасида аниқ мақсадга қаратилган катта ишларни амалга оширди.

Маълумки, ижтимоий-сиёсий, ижтимоий-иқтисодий тараққиётни жамиятнинг маънавий ва маданий ривожисиз тасаввур этиб бўлмайди. Буюк аجدодлардан бизга асрлар оша этиб келган бебаҳо маънавий ахлоқий қадриятлар табиийки, маънавий меросни авайлаб-асраш, уни янада кўпайтириб, миллий ва умуминсоний маданиятнинг янги ютуқлари билан бойитишни тақозо этади.

Олий Мажлис «Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғрисида»ги қонунга ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритди, «Давлат тили ҳақида»ги қонунни (1995, декабрь) янги таҳрирда қабул қилди. Тил амалиётидаги мавжуд жараёнлар ва имкониятларни ҳисобга олиб, лотин ёзувига асосланган ўзбек

алифбосини босқичма-босқич жорий этишни 2005 йилга бориб узил-кесил яқунлашга қарор қилинди. Қонуннинг янги қоидалари давлат тилининг мақомини шак-шубҳасиз мустақамлашга, республиканинг жаҳон коммуникация тизимига киришига, мамлакатнинг барча фуқаролари ўзбек тилини янада чуқур, пухта тайёргарлик кўрган ҳолда, аста-секин ва осойишталик билан эгаллаб олишларини таъминлашга, айти чоғда Ўзбекистонда яшаётган бошқа миллатларнинг ўз тилларидан эркин фойдаланишига ҳам қаратилгандир.

Ўзбекистон Мустақилликка эришганидан сўнг дастлабки одимлардан бошлаб ўз эшиклари бутун дунё учун очиқлигини, жаҳон хўжалик муносабатларига тенг ҳуқуқли шерик сифатида кириш истагини, халқаро қатъият ва қоидаларни рўёбга чиқариш йўлидаги амалий ҳаракатларни кучайтиришини эълон қилди. 1995 йили парламент ўн саккиз шартнома ва битимни ратификация қилди. Ўзбекистоннинг йигирма беш конвенцияга қўшилиши ҳақидаги қарорлар қабул қилинди, «Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари тўғрисида»ги қонун қабул қилинди.

Олий Мажлис фаолиятидаги муҳим йўналишлардан яна бири, яъни Давлат мукофотларини таъсис этиш бўлди. Маълумки, ҳар бир мустақил давлатнинг ўзига хос давлат рамзлари бўлганидек, унинг ўзига мос ҳукумат мукофотлари ҳам бўлиши лозим. Шунинг учун 1995 йил 22 декабрида биринчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 4- сессиясида «Давлат мукофотлари тўғрисида» қонун қабул қилинди. Бу қонунга кўра, республика фуқаролари меҳнат ва жанговар хизматлари, самарали, давлат, ижтимоий ва ижодий фаолиятлари учун давлат мукофотлари билан тақдирланадиган бўлдилар. Айрим ҳолларда Ўзбекистон Республикаси учун хизмат кўрсатган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар ҳам Ўзбекистон Республикасининг давлат мукофотлари билан тақдирланишлари мумкин. Давлат мукофотлари Олий Мажлис томонидан таъсис этилади. Мукофотларга доир низомлар ва уларнинг тавсифлари Олий Мажлис томонидан тасдиқланади. Давлат мукофотлари билан Ўзбекистон Республикасининг Президенти тақдирлайди. Давлат мукофотлари гувоҳномаларининг намуналари, мукофотларга тақдим этиш ва уларни топшириш тартиби ҳам Президент томонидан тасдиқланади.

Бир шахс айти бир орден, медаль ёки Фахрий ёрлиқ билан, қоида тариқасида, бир марта тақдирланади. Фахрий унвонлар такроран берилмайди.

Шахсларни вафотидан кейин ҳам давлат мукофотлари билан тақдирлаш мумкин. Фуқаролар навбатдаги мукофотга аввал мукофот билан тақдирланган вақтидан кейин қамида уч йил ўтганидан кейин тақдим этиладилар. Фавқулодда ҳолларда фуқаролар аввал тақдирланган вақтидан қатъи назар навбатдаги мукофотга тақдим этилади.

Давлат мукофотларининг нишонларини тақиб юриш тартиби қонун ҳужжатлари билан белгиланади. Мукофотлар билан тақдирланган шахслар қонун ҳужжатларида белгиланган имтиёзлардан фойдаланадилар ҳамда пул мукофотини оладилар. Жумладан, Ўзбекистон Республикасида Олий даражадаги мукофот сифатида 1995 йил, май ойида «Ўзбекистон қаҳрамони» унвони ва «Олтин Юлдуз» медали таъсис этилди.

Айти чоғда Ўзбекистон ижтимоий-сиёсий ҳаётида фаоллик кўрсатган фуқаролар «Мустақиллик», «Амир Темур», «Буюк хизматлари учун», «Эл-юрт ҳурмати», I-II даражали «Соғлом авлод учун», «Меҳнат шухрати», «Эл-юрт ҳурмати», I-II

даражали «Шон-шараф» ва «Дўстлик» орденлари билан, «Жасорат» ва «Шухрат» медаллари билан мукофотланадиган бўлдилар.

Шунингдек мамлакатда Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон ифтихори», «Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган фуқаро авиацияси ходими», «Ўзбекистон Республикаси халқ устаси» фахрий унвонлари ва «Ўзбекистон белгиси» кўкрак нишони ҳам таъсис этилди.

Халқ хўжалигининг 22 соҳаси бўйича «Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган ходим», унвонлари таъсис этилди.

Фан ва техника соҳасида Беруний (Абу Райхон Беруний) номидаги, адабиёт, санъат ва меъморчилик соҳасида Ўзбекистон Республикасининг Алишер Навоий, Абдулла Қодирий ва Камолиддин Бехзод номидаги Давлат мукофотларининг таъсис этилиши ва берилиши мазкур соҳалар ривожига давлатимиз томонидан кўрсатилаётган алоҳида эътиборнинг яққол намунасидир.

Кўп партиявийлик негизда 1994 йил декабрида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси жамиятни босқичма-босқич ислоҳ қилиш стратегиясидан келиб чиқиб, демократик ўзгаришларнинг ҳуқуқий базасини изчиллик билан мустаҳкамлай борди.

1999 йил 5 ва 19 декабрь кунлари иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига депутатлар сайланди. Сайланган депутатлардан Ўзбекистон Парламентининг янги таркиби шаклланди. Маълумки, Жаҳон миқёсида қарор топган халқаро андозаларга кўра, Парламентда ўрин олиш учун кураш олиб борган сиёсий партиялар ва бошқа манфаатдор ташкилотлар сайловлардан сўнг мамлакатнинг қонун чиқарувчи олий органида ўз ғоялари ҳамда мақсадларини ифода этувчи ва ёқловчи депутатлик фракцияларини тузди.

Шу жиҳатдан иккинчи чақириқ Олий Мажлиснинг фаолиятида (1999-2004 йй.) кўплаб қонун ва қарорлар қабул қилинган.

Шундай қилиб мустақилликнинг ўтган даври мобайнида фаолият олиб борган бир палатали мамлакатимиз парламенти вужудга келган ҳуқуқий бўшлиқни тўлдирди, биринчи галда ҳаётнинг ўзи талаб қилган қонунлар ишлаб чиқилди ва қабул қилинди. Бунинг мисоли сифатида шуни айтиш жоизки, икки чақириқ давомида Олий Мажлис ўнта кодекс, иккита Миллий дастур, 500 га яқин қарор, 1000 дан ортиқ қонунлар қабул қилди.

Икки палатали парламентга ўтилиши, унинг афзалликлари

2000 йил 11 февраль куни Олий Мажлиснинг иккинчи чақириқ биринчи сессияси бўлиб ўтди. Сессияда Президент И. Каримов томонидан мамлакатда икки палатали парламентга ўтиш ғояси илгари сурилди.

Ўтиш даври ва миллий давлатчиликни барпо этиш шароитида объектив зарурат бўлган кучли давлатдан – кучли фуқаролик жамиятига изчил ва босқичма-босқич ўтишга эришиш ушбу даврда давлат тизимини ислоҳ этишнинг асосий ва ҳал қилувчи вазифаси бўлиши даркор. Бу даврда давлат ва жамият қурилиши соҳасида амалга оширилаётган демократик ислохотлар натижасида мамлакатимизнинг қонун чиқарувчи олий органи – Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси икки палатали парламентга айлантирилди.

Бу борадаги асосий вазифа қуйи палата – Қонунчилик палатасини мунтазам фаолият кўрсатадиган профессионал органга айлантириш, юқори палата – Сенатни ҳудудлар манфаатларини ифода қиладиган вакиллик органи сифатида шаклланти-

ришдан иборат эди. Шу тариқа қабул қилинаётган қонун ҳужжатларининг сифатли ва асосли бўлишига эришиш билан бир қаторда, ўзаро мутаносиблик ва мувозанатни сақлаш бўйича самарали тизим яратилмоқда, умумдават ва ҳудудлар манфаатларининг ўзаро мувозанати таъминланмоқда, аҳолининг мамлакатимиз ижтимоий ва сиёсий ҳаётидаги иштироки кўламини янада кенгайтириш имкони туғилмоқда.

Икки палатали парламентимизнинг ҳуқуқ ва ваколатларини кенгайтириш, қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимият ўртасидаги ваколатларнинг янада мувофиқлашувини таъминлаш билан боғлиқ масалаларни ҳал этишда Президент ваколатларининг бир қисмини юқори палата – Сенатга ўтказиш, шунингдек, Бош вазир ҳуқуқ ва ваколатларини кучайтириш муҳим аҳамият касб этди.

Юқорида кўрганимиздек, Ўзбекистонда парламент давлат институти сифатида мустақиллик йилларида ривожланиш йўлларини босиб ўтди ва бу йўналишда давлатимиз раҳбари И. Каримов саъй ҳаракати билан изчил тинимсиз изланишлар олиб борилди. Кўзланган мақсад миллий давлатчилигимизнинг янги шаклу шамоилини яратишгина эмас, шу билан бирга ривожланишимизнинг кейинги босқичларида уни янгича, замонга мос жаҳон андозалари талаблари асосида мазмун-маъно билан бойитиш эди.

Аниқки, ҳар бир давлат жаҳон тажрибасини ҳисобга олган ҳолда парламентнинг фаолият юритиш тамойилларини, унинг тузилиши масалаларини ўзига хос ва мос тарзда ҳал қилади. Шу жиҳатдан 2004 йил январ ойида Сенат тўғрисидаги Қонун асосида Олий Мажлис юқори палатаси – Сенатнинг сайланадиган 84 аъзоси халқ депутатлари вилоят, шаҳар ва туман Кенгашлари депутатлари орасидан 16 нафар аъзоси эса Президент томонидан тайинланиб, 100 нафардан иборат Сенат шакллантирилди.

Шу жиҳатдан, Олий Мажлис Сенатининг 2005 йил феврал ойида 5- ялпи мажлиси алоҳида аҳамиятга эга. Президент И. Каримовнинг ушбу мажлисда сўзлаган «Мамлакатимиз тараққиётининг қонуний асосларини мустаҳкамлаш фаолиятимиз мезони бўлиши даркор» маърузасида мамлакатимизда икки палатали парламент ташкил қилиш ғоясини ҳам илгари сурган давлатимиз раҳбари сенатнинг бир йиллик фаолияти ҳақида таҳлилий хулоса қилиб, ривожланишимизнинг кейинги босқичларида юқори палата фаолиятидаги устувор йўналишлардан бири сифатида Сенат ва маҳаллий Кенгашлар ҳамкорлиги масаласини устувор вазифалар деб белгилаб берганига эътибор қаратиши лозим.

Ўтган давр мобайнида бу борада, ижобий тажрибалар тўпланди.

Биринчидан, Сенат шаклландан буён ўтган давр мобайнида халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари билан Сенат ҳамкорлиги борасида сезиларли ишлар қилинди.

Маълумки, «Сенат тўғрисида»ги Конституциявий қонунга кўра, юқори палата таркибини вилоят, туман, шаҳар кенгашига сайланган депутатларнинг вакиллари ташкил қилади. Айни чоғда сайланган сенаторлар ўз навбатида у ёки бу маҳаллий кенгаш депутатлари ҳамдир.

Демак, маҳаллий Кенгашлар депутатлари ўзлари сайлаган Сенаторлар орқали билвосита қонунлар қабул қилишда, улар ижросини назорат қилишда ҳам иштирок этадилар.

Табийки, давлатимиз раҳбари қўйган вазифа яъни Олий Мажлис палатаси аъзоларнинг маҳаллий кенгаш депутатлари билан мунтазам учрашувлари ва ҳисоб беришлари Олий Мажлис Сенати ва маҳаллий Кенгашлари фаолияти уйғунлашуви-

да муҳим аҳамиятга эга. Шу жиҳатдан кейинги пайтларда Сенаторларнинг маҳаллий Кенгаш депутатлари билан учрашиб, уларга Сенат фаолияти ҳақида ҳисоб беришлари анъанага айланиб бормоқда. Учрашувда қабул қилинган қонунлар ҳақида ахборот бериш билан айна чоғда Олий Мажлис Сенати ўз иши фаолиятида у ёки бу қонун қабул қилинишида халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари билан маслаҳатлашиши, маҳаллий Кенгашлар вакилларининг биргаликда комиссияларини тузиш, Сенат қўмиталари билан маҳаллий Кенгашларнинг қўшма мажлисларини ўтказиш каби масалалар билан ҳам ўртоқлашилмоқда. Шунини таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон янги сиёсий тизимида, яъни парламентнинг юқори палатасида умумдават ва ҳудудлар манфаатлари уйғунлашган ҳолда қонун ва қарорлар қабул қилишнинг бундай самарали механизмини ташкил қилиниши давлат ҳокимиятининг маҳаллий вакиллик органлари фаолиятига ҳам ижобий таъсир қилмоқда. Бу ўз навбатида маҳаллий Кенгашлар фаолиятини янада такомиллашувига олиб келмоқда. Масалан, кейинги 3 йил мобайнида биргина халқ депутатлар Намаган вилояти Кенгаши билан биргаликда Сенат Қўмиталарининг 5 та Қўшма мажлиси ўтказилди. Ушбу мажлисдаларда давлатимиз раҳбарининг ташаббуси билан мамлакатимиз микёсида мавжуд муаммоларни ҳал қилишга қаратилган Умумдават Дастурлари (ижтимоий, манавий, иқтисодий)ни вилоят, шаҳар, туман микёсида амалга ошириш билан боғлиқ амалий чоратadbирлар белгиланди.

Бу ўз навбатида ҳар бир депутатлар, маҳаллий Кенгашлар доимий Комиссияларидан янада фаолликни талаб қилади. Шу боис Қўшма мажлисларда ҳар бир депутат жойларда мамлакат, вилоят шаҳар ва туман микёсида қабул қилинган Дастурларни хусусан, «Ёшлар Йили» Давлат Дастурини ўз ваколати доирасида малга ошириш учун масъул эканини ҳис қилиб иш тутишлари лозимлигини айтиш жоиз. 2008-2010 йилларда Олий Мажлис Сенати Кенгаши Жиззах, Сирдарё ва Тошкент вилоятларидаги Халқ депутатлари вилоят, шаҳар ва туман Кенгашларининг 2005-2007 йилларидаги фаолияти тўғрисидаги масалани муҳокама қилиб, шунини қайд қилдики «Халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари фаолиятини режалаштириш яхшиланганлиги натижасида улар томнидан кўриб чиқиладиган минтақаларни ривожлантириш доираси анчагина кенгайган. Жойлардаги Сенаторлар Халқ депутатлари маҳаллий Кенгашларининг депутатлари томнидан фуқароларни қабул қилиш мунтазам йўлга қўйилган. Шунингдек, сайловчилар билан учрашувларда кўтарилган масалаларни ҳал этишга қаратилган ишлар олиб борилмоқда».

Шу ўринда таъкидлаш жоиз деб биламизки, жойларда депутатлар билан учрашув кун тартибига шундай масаланинг қўйилиши мамлакатимизда миллий давлатчилигимизга янги мазмун-маъно киритишда демократик жараёнларининг янада кенгайишида айна пайтда халқ сайлаган депутатларнинг минтақавий муаммоларини ҳал қилишда иштироки, уларнинг масъулияти қандай бўлишини таҳлил қилишга бағишланганлиги билан муҳимдир.

Ўзбекистонда сиёсий партиялар ва улар ижтимоий-сиёсий ҳаётда иштирокининг ривожланиб бориши

Мустақиллик йилларида Ўзбекистоннинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида юз берган кенг қамровли ўзгаришлар мушоҳада қилинар экан, истиқлолнинг ҳаётбахш заминиди мамлакатда янги демократик кадриятлар илдиз отганини, инсон ҳақ-ҳуқуқлари ва унинг эрки асоси бўлган ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятига мос замонавий тузилмалар шаклланиганини қайд қилмоқ лозим.

Ана шу нуқтаи назардан келиб чиқиб, таъкидлаш лозимки энг аввало демократия, унинг жамият тараққиётида тутган ўрни, ҳозирги замон жаҳон ижтимоий-сиёсий жараёнларининг бориши ва демократик тамойил юритиш лозим.

Демократия – кишилиқ тарихида инсоннинг онгли ҳаёти бошланган даврдан бошлаб унинг эрку иродасини, хоҳиш-истагини белгилайдиган мезон бўлиб келмоқда. Албатта, бу борада кишилиқ жамияти шаклланиш давридан тортиб то цивилизациялашган турмуш тарзи, ҳар жиҳатдан чуқур илдиз отган давлатчилик ва шу асосда маълум тартиб-қоидага кириб қолган аниқ йўналишлар ўртасида катта фарқ бор.

Чунки, асрлар мобайнида вақт ўтгани сайин одамлар дунёқараши ўзгариб, талаб-эҳтиёжлари табиий равишда ошиб борди. Бу инсоннинг эркин ва озод яшаш каби эҳтиёжининг маҳсулидир.

Демократия бевосита жамият тараққиёти, унинг сиёсий, ҳуқуқий, маънавий ва бошқа жиҳатлари билан бирга ана шу жамиятни ташкил этган аҳоли умумий дунёқарашини ўзида мужассам этади. ҳар қандай давлат ўз ҳуқуқий асосига, сиёсий режимига, бошқарувидаги аниқ тамойилларига эга бўлмаса, фуқаролар эса ўз ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш билан бирга жамият ва давлат олдидаги, ўз мамлакати истиқболи йўлидаги вазифалари ва бурчларини тўла англаб олмаган тақдирда демократия том маънодаги мазмунига ва жаҳон тажрибасида исбот қилинган моҳиятига эга бўла олмайди.

Энди ҳақли равишда савол туғилади. Хўш, Ўзбекистон демократиянинг қайси йўналишларидан бормоқда? Ҳуқуқий демократик давлатни барпо этиш, фуқаролик жамиятини вужудга келтириш олий мақсад экан, унга эришишнинг ягона йўли демократияни чуқурлаштиришдир. Айни пайтда Ўзбекистонда давлатчиликнинг бу жиҳатига қандай қаралмоқда?

Шу маънода Президентимиз: «Шарқда демократик жараёнларнинг қадимдан шаклланган ўзига хос ва ўзига мос хусусиятлари бор. Буни асло назардан қочириб бўлмайди. Яъни шарқда демократик жараёнлар узвий равишда ва аста-секин тараққий топади. Бу соҳада инқилобий ўзгаришлар яшашга уринишлар ғоят нохуш ҳатто фожеали натижаларга олиб келади. Инқилобни ғарб олимлари ҳам «ижтимоий тараққиётнинг ибтидоий ва ёввойи шакли» деб атаганлар. Табиийки, бундай йўл бизга асло тўғри келмайди», деганида демократияни жорий этишнинг юртимизда ўзбекона тамойиллари шаклланаётганини кўрсатган эди.

Ана шундан келиб чиқиб 1994 йил охири, 1995 йил январида Ўзбекистон тарихида биринчи марта мамлакат Парламенти – Олий Мажлисга, Маҳаллий вакиллик органларига очик, демократик сайловлар ўтказилди.

Сайловлар халқимизнинг сиёсий савияси фаоллиги юксалиб бораётганини намойиш этди. Яна шуни таъкидлаш лозимки, халқнинг ҳаётий тажрибаларига миллий ва маданий анъаналарига мос тушадиган ҳақиқий демократия тамойиллари қарор топмоқда. Умуминсоний қадриятларнинг устиворлиги тобора мустаҳкамланмоқда, янги демократик мезонлар ҳаётга тобора чуқурроқ кириб бормоқда, инсон ҳақ-ҳуқуқлари ва эрки конституцияси йўли билан кафолат топмоқда. Миллати, дини, сиёсий эътиқодидан қатъий назар, ҳар бир фуқаро тенг ҳуқуққа эгадир. Республикада яшовчи аҳоли Ўзбекистон ўзларининг умумий хонадони эканини тобора теран англамоқда.

Ўзбекистон ҳудудида 120 дан ортиқ миллат ва элат вакиллари тинч ва аҳил яшаётгани қувонарлидир. Ёшлар Олий ўқув юртларида, мактабларда 8 тилда таълим олишмоқда, кўплаб тилларда газеталар чоп этилмоқда, телекўрсатувлар ва радио

эшиттиришлар олиб борилмоқда. Республикада яшовчи миллат ва элатларнинг манфаатини ифода этувчи 100га яқин маданий миллий марказлар ишлаб турибди.

Фуқароларнинг диний эътиқод эркинлиги ҳуқуқига амал қилинмоқда, республикада 14 та диний конфессия фаолият кўрсатмоқда.

Юқоридагилар шубҳасиз ислохотлар жараёнида республикада янги демократик сиёсий тизимнинг асослари яратилганини яққол кўрсатиб турибди.

Маълумки, демократик тартибот сиёсий ҳокимиятни амалга оширишнинг кенг тарқалган замонавий шаклидир. Унда демократия институтлари, сиёсий эркинликлар бўлишига, меҳнаткашларнинг турли ташкилотлар атрофида бирлашишига имкон берилади.

Шунинг учун ҳам Ўзбекистон Парламенти фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш мақсадида мамлакатда аввало кўппартиялилик, ошкораликни фуқароларнинг жамоат ташкилотлари орқали ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган муҳим қонунлар қабул қилди. «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида» (1991 й. 14 июнь), «Жамоат ташкилотлари тўғрисида» (1991 й. 15 февраль), «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида» (1991 й. 14 июнь), «Қасаба уюшмалари» улар фаолиятининг ҳуқуқ ва қафолатлари тўғрисида» (1992 й. 2 июль) қонунлари ана шулар жумласидандир.

Олий Мажлиснинг 1996 йил декабрда бўлган VII сессиясида «Сиёсий партиялар тўғрисида»ги қонун умумхалқ муҳокамасидан сўнг қабул қилинди. Жумладан, қонунда: «Сиёсий партия – қарашлари, қизиқишлари ва мақсадлари муштараклиги асосида тузилган, жамият муайян қисмининг давлат ҳокимиятини шакллантиришдан иборат сиёсий иродасини рўёбга чиқаришга интилувчи ҳамда ўз вакиллари орқали давлат ва жамоат ишларини идора этишда қатнашувчи Ўзбекистон фуқароларининг кўнгилли бирлашмасидир»,– дейилади.

Дастлаб республикада аҳолининг турли тоифаларини бирлаштирган 5 та сиёсий партия фаолият кўрсата бошлади.

Жумладан, Ўзбекистон Халқ демократик партияси (ХДП) Ўзбекистон Мустақиллиги йилларида шаклланди. Бу партия 1991 йил 1 ноябрда Тошкентда бўлиб ўтган таъсис қурултойида тузилган. Ушбу қурултойда унинг Дастури, Низоми қабул қилинди. ХДП Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 1991 йил 15 ноябрда рўйхатга олинган.

Партия мамлакатда адолатли жамият қуриш, унинг сиёсий ва иқтисодий мустақиллигини мустаҳкамлаш, Ўзбекистон халқлари ўртасида тинчлик, осойишталик, фуқаролар тотувлигини таъминлаш, ҳар бир меҳнаткашнинг моддий ва маънавий турмушини яхшилаш, фуқароларнинг тенг конституциявий ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган.

Ўзбекистон ХДПнинг олий органи – қурултой 5 йилда бир марта чақирилади. Унда партиянинг раҳбар органлари сайланади.

Ўзбекистон ХДП парламент партиясидир. Ўз аъзоларидан Олий Мажлис ва маҳаллий ҳокимият органларига сайловлар пайтида номзодлар кўрсатиб давлат ҳокимияти органларининг барча бўғинларида иштирок этади. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1995 йил, 24 февралдаги қарори билан партиянинг 69 кишидан иборат Олий Мажлис депутатлари фракцияси рўйхатга олинди.

1999 йил 5 ва 19 декабрь кунлари Ўзбекистон Республикаси Олий мажлисига сайланган депутатлардан 48 нафари Халқ Демократик партиясига мансуб аъзолардир.

Ўзбекистон ХДПси таркибида 218 вилоят, шаҳар ва туман кенгашлари, 13 минг 665 бошланғич, жумладан, 3952 ҳудудий ташкилотлар иш олиб бормоқда. Унинг 420 мингга яқин аъзоси бор.

Ўзбекистон ХДПСининг «Ўзбекистон овози», «Голос Узбекистана» газеталари мавжуд.

Ўзбекистон истиқлоли йилларида сиёсий куч сифатида шаклланган партиялардан яна бири «Ватан тараққиёти» (ВТП) партиясидир. У 1992 йил 24 майда Тошкентда бўлиб ўтган таъсис қурултойида тузилган. Ушбу қурултойда унинг Дастури, Низоми қабул қилиниб, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги 1992 йил, 10 июлда рўйхатга олган.

Партиянинг асосий мақсади Мустақил Ўзбекистон Республикасида яшаётган барча миллат ва элатларнинг умумий манфаатларига мос келадиган сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий демократия принципларига асосланган, янги ижтимоий муносабатлар қарор топган адолатли фуқаролик жамиятини қуришдир. Партия ўз фаолиятини Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, ўз Низоми ва республиканинг бошқа амалдаги қонунларига мувофиқ амалга оширади. Партия фаолияти ўз-ўзини бошқариш, ошқоралик, қонунийлик, хайрихоҳлик, партия ҳаётида фаол қатнашиш, партия аъзоларининг тенг ҳуқуқлиликлари таъминланишига асосланади.

Унинг ижтимоий қатлами зиёлилар, тадбиркорлар, ишбилармонлар ва фермерлар ўрта табақа мулкдорлардир. Партиянинг олий органи қурултой, қуйи органи эса бошланғич партия ташкилоти йиғилиши.

Партия ўзининг аъзоларини Олий Мажлисга, маҳаллий ҳокимият органларига сайловлар вақтида номзод этиб кўрсатади ва давлат ҳокимияти органининг фаолиятида иштирок этади.

Бошқа сиёсий партияларнинг фракциялари билан Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига зид бўлмаган масалалар юзасидан ҳамкорликда иш олиб борди.

1999 йил 5 ва 19 декабрь кунлари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайланган депутатлардан 20 нафари «Ватан тараққиёти» партиясига мансуб аъзолардир.

Кейинги йилларда ташкил этилган партиялардан бири Ўзбекистон «Адолат» социал демократик партиясидир (СДП). У 1995 йил, 18 февралда Тошкентда бўлиб ўтган I таъсис Қурултойида тузилган. Ушбу Қурултойда унинг Дастури ва Низоми қабул қилинган. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги 1995 йил, 18 февралда рўйхатга олган.

Партиянинг асосий мақсади Мустақил Ўзбекистон Республикасида барча миллат ва элатларнинг умумий манфаатига мос келадиган сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий жиҳатдан етук, демократия таъминланишига асосланган адолатли, фуқаролик жамияти қуришда фаол иштирок этиш.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси 1995 йил 24 февралдаги қарори билан ушбу партиянинг 47 кишидан иборат Олий Мажлис депутатлари фракцияси рўйхатга олинди. Партия фракцияси «Адолат» СДП мажлислари, кенгашлари ва қурултойлари қарорларига амал қилиб, улар олдида ўз ишлари юзасидан белгиланган тартибда ҳисобот беради. Бошқа сиёсий партияларнинг фракциялари билан Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунлари асосида ҳамкорлик қилишлари мумкин.

1999 йил 5 ва 19 декабрь кунлари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайланган депутатлардан 11 нафари «Адолат» социал-демократик партиясига мансуб аъзолардир.

Ўзбекистон «Адолат» СДП сафида 30 мингдан ортиқ аъзо бор. Қорақалпоғистон Республикасида, барча вилоятларда, шунингдек 175 шаҳар ва туманларда партия Кенгашлари тузилган. Жойларда 1000 дан ортиқ бошланғич партия ташкилотлари иш олиб бормоқда.

Ўзбекистонда шаклланган ёш партиялардан яна бири – Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партиясидир (МТДП). У 1995 йил, 3 июнда Тошкентда бўлиб ўтган таъсис курултойида тузилган. Ушбу курултойда партия Дастури ва Низоми қабул қилинган. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги 1995 йил, 9 июнда рўйхатга олган.

Партиянинг бош мақсади миллий манфаатлар миллий яқдилликни таъминлаш, ҳуқуқий давлатни барпо этиш ва Ўзбекистонни жаҳоннинг етакчи давлатлари сафига олиб кириш учун халқни сафарбар қилиш. МТДП миллатнинг ўз-ўзини англаши, фуқароларда Ватанга садоқат ва муҳаббат туйғуларини тўла шакллантириш, бозор муносабатларига асосланган янги жамият қуриш, миллий тикланиш йўлидан ривожланишга эришиш, миллий мерос ва анъаналарни рўёбга чиқариш, миллатни илмий, техникавий салоҳиятини юксалтириш ва демократик жамият қуриш учун курашади.

1999 йил 5 ва 19 декабрь кунлари Ўзбекистон Республикаси Олий мажлисига сайланган депутатлардан 10 нафари Миллий тикланиш демократик партиясига мансуб аъзолардир.

1999 йил 5 ва 19 декабрь кунлари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайланган депутатлардан 110 нафари ҳокимият вакиллик органларининг, 16 нафари эса ташаббускор гуруҳларнинг вакиллари.

Ўзбекистон МТДПсининг олий органи 5 йилда чақириладиган курултой бўлиб, унда раҳбар органлар сайланди. Ҳозирда жойларда партия ташкилотлари ва бўғинлари иш олиб бормоқда. Унинг 6 мингга яқин аъзоси бор. Ўзбекистон МТДПсининг «Миллий тикланиш» ҳафталик газетаси фаолият кўрсатмоқда.

Республика ижтимоий-сиёсий ҳаётида ўзига хос алоҳида нуфузга ва бетакрор мавқега эга бўлган партиялардан бири Фидокорлар миллий-демократик партиясидир. У мазкур партиянинг 1998 йил 28 декабрда бўлиб ўтган 1- таъсис Қурултойида тузилган. Ушбу Қурултойда унинг Дастури ва Низоми қабул қилинган. Унга Ўзбекистон Республикаси адлия вазирлиги томонидан сиёсий партия сифатида рўйхатга олинганлиги тўғрисида 1999 йил 4 январь куни 354- рақамли гувоҳнома берилган. «Партиянинг вужудга келиши ва фаолият кўрсатишидан бош мақсад – деб таъкидланади партия Низомида – партия дастурида белгиланганидек, кўп укладли иқтисодиётга, миллий ва умуминсоний кадриятларга таянган фуқаролик жамиятини қуриш жараёнига ҳамда унга хизмат қиладиган демократик-ҳуқуқий давлатни барпо этиш ишига амалий ҳисса қўшишдир». Ушбу бош мақсадни рўёбга чиқариш учун ҳозирги вақтда жойларда мазкур партиянинг 2000 бошланғич ҳудудий ташкилотлари, 202 та туман ва шаҳар партия ташкилотлари ҳамда 14 вилоят мақомига эга партия ташкилотлари фаолият кўрсата бошлади.

Партиянинг «Фидокор» номли ижтимоий-сиёсий газетаси мавжуд.

1999 йил 5 ва 19 декабрь кунлари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайланган депутатлардан 34 нафари Фидокорлар миллий демократик партиясига

мансуб аъзолардир. 2000 йил 9 январь куни бўлиб ўтган сайловда Ислом Абдуғаниевич Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзоди ҳам айнан Фидокорлар миллий-демократик партиясидан кўрсатилди. Маълумки, Ўзбекистон Халқ демократик партиясига ҳам ўз вакили Абдулҳафиз Мараҳимович Жалоловни Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод қилиб кўрсатган эди. Халқаро миқёсда умум эътироф этилган демократик тамойилларга тўлиқ риоя қилинган ҳолда хорижий ва маҳаллий кузатувчиларнинг назорати остида ўта одилона тарзда, муқобиллик асосида ўтказилган мазкур сайловда Фидокорлар партиясидан кўрсатилган номзод Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Президенти этиб сайланиши республика тарихи саҳифаларига зарҳал ҳарфлар билан ёзиладиган муҳим воқеа ва тарихий санадир. Бу бир томондан, Фидокорлар миллий-демократик партиясининг республика ижтимоий-сиёсий ҳаётидаги нуфузи кун сайин тобора ошиб бораётганлигини билдирса, иккинчи томондан, Республика Мустақиллигининг пойдевори ва ишончли таянчи ҳисобланмиш ёш, иқтидорли кадрларнинг сиёсий куч сифатида бирлашиб, кўпфиррилиқ, кўппартиявийлик мавжуд бўлган шароитда халқаро андозаларга мос келадиган демократик тамойилларга тўлиқ риоя қилган ҳолда ўзининг бош мақсадини рўёбга чиқаришга, келажаги буюк давлат қуришга қодир эканлигидан далолат беради.

2000 йил, 14 апрел куни «Ватан тараққиёти партиясига» ва Фидокорлар миллий демократик партиясининг қўшма қурултойи бўлди. Унда ҳар икки партия ҳаракати, фаолият дастури яқдиллиги муҳокама қилинди ва улар бирлашиб ишлаш мақсадга мувофиқ деган хулосага келдилар. Партиялар бирлашиб, Ватан тараққиёти йўлида хизмат қилишга қарор қилинди. ФМДП бош котиби қилиб А. Турсунов сайланди.

Партияларнинг Олий Мажлисидаги фракциялари ҳам бирлашиб, депутатлар сони 54 тага етди.

2008 йилда эса Фидокорлар партиясига Миллий тикланиш партиясига билан қўшилиб, Миллий тикланиш демократик партиясига айланди. Ҳозирда республикада 4 та сиёсий партия фаолият кўрсатмоқда.

Яна бир партия тадбиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати – Ўзбекистон Либерал-демократик партиясига 2003 йил 15 ноябрда бўлиб ўтган Таъсис қурултойида ташкил топган ва 2003 йил 3 декабрда Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида рўйхатдан ўтган.

ЎзЛиДеп Устави 2005 йил 26 июнда, ЎзЛиДепнинг навбатдан ташқари III Съездида тасдиқланган ва 2007 йил 6 ноябрда бўлиб ўтган IV Съездида ўзгартириш ва қўшимчалар киритилган.

2009 йил 1 август ҳолатига кўра, ЎзЛиДепнинг ўз олдига қўйган мақсадлари: биринчидан, сиёсий куч сифатида бирлашган ҳолда тадбиркорлар ва ишбилармонларнинг янада кенгроқ фаолият юритишлари учун янги имкониятлар очиш, уларнинг истиқболини ҳам назарий, ҳам амалий жиҳатдан асослаб бериш, жамиятнинг ушбу табақаси манфаатларини ҳимоялаш баробарида унинг эртанги кунини таъминлаш;

иккинчидан, партиянинг куч ва имкониятларини бошқа сиёсий партия ва ҳаракатлар билан ҳамкорликда мамлакатнинг миллий манфаатлари ва тараққиётининг стратегик истиқболларига жавоб берадиган бозор иқтисодиётига асосланган демократик, ҳуқуқий давлат қуриш, фуқаролик институтларининг ривожига кенг йўл очиб бериш ва демократик қадриятларни халқимиз, аввало, ёшлар онги ва ҳаётига сингдиришга қаратилган ҳаракат дастурини ишлаб чиқиш ва амалиётга татбиқ этиш;

учинчидан, партиянинг давлат бошқаруви, жамиятда шаклланаётган қарашларга таъсир ўтказиш, сиёсий ва иқтисодий ислохотларни амалга оширишдаги иштирокини таъминлаш. Давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий тараққиёти билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш, Ўзбекистоннинг халқаро обрўйини ошириш, юртимизда тинчлик ва осойишталикни сақлаш, миллатлараро ва фуқаролараро аҳиллик ва тотувликни мустаҳкамлаш ишида фаол қатнашиш. Ёшларимизни Ватанга муҳаббат ва садоқат, ўз элим, жон Ўзбекистоним, дея ғурурланиб яшаш руҳида тарбиялашга муносиб ҳисса қўшиш, ҳар қандай шароитда мустақиллик йўлимиз, кадриятларимиз, миллий ва диний анъаналаримиз, урф-одатларимизни қадрлаш, шу билан бирга, бошқа миллат ва элатлар кадриятларини камситишга йўл қўймаслик, бундай хуружларга қарши изчил кураш олиб бориш;

тўртинчидан, ўзи учун сиёсий платформа деб танлаб олган либерал-демократик ғоя ва мақсадларни ўз фаолияти орқали кенг омма онига сингдириш, бу борада сафини кенгайтиришга йўналтирилган ҳар томонлама чуқур ўйланган партия сиёсатини тарғиб қилиш ишларини амалга ошириш.

Шу ғояларни ҳаётга татбиқ этишда фидоийлик кўрсатган фаолларни депутатликка номзод сифатида тавсия этиш ва сайловчилар ишончини қозонган депутатлар зиммасига қонунчилик ва ижро ҳокимиятида вакиллик вазифасини юклаш ҳамда уларнинг фаолиятни бошқариш.

ЎзЛиДеПнинг ижтимоий қатлами мулкдорлар, кичик бизнес вакиллари, тадбиркор ва ишбилармонлар, фермерлар, жамоат ташкилотлари вакиллари, ишлабб чиқариш соҳасидаги мутахассислар ҳамда ўз тадбиркорлиги ва ташаббускорлигини ривожлантириш эвазига халқ фаровонлигига эришишга ҳаракат қилаётган ижодкорлар ва олимлардан иборат.

Ўзбекистон Либерал-демократик партиясининг Съезди партия олий органи ҳисобланади ва у 3 йилда камида бир маротаба ўтказилади.

Ўзбекистон Либерал-демократик партияси Сиёсий Кенгаши Ижроия қўмитаси партиянинг доимий фаолият юритувчи марказий бошқарув, ижроия ва мувофиқлаштирувчи органи ҳисобланади.

2004 йили бўлиб ўтган сайловларда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасига 40 нафар ЎзЛиДеП аъзоси депутат этиб сайланган.

Вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига ЎзЛиДеПдан сайланган депутатлар жами 1908 нафар бўлиб, жумладан, халқ депутатлари вилоят Кенгашларига 331, туман Кенгашларига 1296, шаҳар Кенгашларига 281 нафар депутат ЎзЛиДеПдан сайланган.

Ўзбекистон Либерал-демократик партиясининг бошланғич партия ташкилотлари сони 7408 тани ташкил этади.

ЎзЛиДеПнинг матбуот органи – «XXI asr» ижтимоий сиёсий газетаси. Яна шуни айтиш жоизки 2008 йил январдан кучга кирган «Давлат бошқарувини янгилаш ва янада демократлаштириш ҳамда мамлакатни модернизация қилишда сиёсий партияларнинг ролини кучайтириш тўғрисида»ги Қонуни сиёсий ва ҳуқуқий аҳамиятга эга бўлди.

Истиқлол йилларида Ўзбекистонда сиёсий партиялар билан бирга турли жамоат ташкилотлари учун ҳам кенг имкониятлар яратилди. Жумладан, шу кунларда Ўзбекистон касаба уюшмалари турли касб эгалари бўлган меҳнаткашларни жинси, диний эътиқодлари, ирқий ва миллий мансубликларидан қатъи назар ихтиёрий бирлаштирувчи мустақил оммавий жамоат ташкилоти фаолият кўрсатмоқда.

Касаба уюшмаларининг ташкилий тузилиши ўзгарди. Унинг асосини жаҳон касаба уюшмалари амалиёти андозаларига мос келадиган федерализм, демократия, мустақиллик ва ихтиёрийлик тамойиллари ташкил эта бошлади. Касаба уюшмаларининг тузилиши федерализмга асосланган. Қуйидан юқоригача барча касаба органлари касаба уюшмалари аъзолари томонидан сайланган вакилларнинг йиғилишлари, конференциялари ва курултойларида сайланади ва улар олдида ҳисоб беради. Касаба уюшмаларининг ҳар бир аъзоси сайлаш ва сайланиш, йиғилишлар, матбуот ва бошқа воситалар орқали касаба уюшмалари ҳамда маъмурий органлар фаолиятига тааллуқли масалаларни қўйиши мумкин.

Ўзбекистон касаба уюшмаларининг 2010 йилги маълумотларига кўра 50 мингга яқин бошланғич ташкилотга бирлашган 7,5 миллиондан зиёд аъзоси бор. Ўзбекистон касаба уюшмалари Федерацияси таркибида 21 тармоқ касаба уюшмаларидан ташқари ҳудудий жиҳатдан Қорақалпоғистон Республикаси, 12 вилоят ҳамда битта шаҳар касаба уюшмалари кенгашлари мавжуд.

Мустақиллик шароитида аёлларни, кўп болали оналарни ҳар томонлама муҳофаза қилишни янада кучайтириш, меҳнаткаш ва ижодкор аёлларни бозор иқтисодиёти билан боғлиқ бўлган муаммоларни ҳал этишда фаол қатнашишга кенг сафарбар этиш, илм-фан соҳасидаги аёлларнинг имкониятларини янада кенгайтириш ва уларни қўллаб-қувватлаш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 1991 йил 1 мартдаги Ўзбекистон Республикаси Хотин-қизлар қўмитаси тўғрисидаги фармойиши билан Хотин-қизлар қўмитаси тузилди.

Ўзбекистон Республикаси Хотин-қизлар қўмитаси таркибига ҳаммаси бўлиб битта республика (Қорақалпоғистон Республикаси), 12 та вилоят хотин-қизлар қўмиталари, Тошкент шаҳар Хотин-қизлар қўмитаси, 38 шаҳар, 170 туман, 14 мингдан ортиқроқ меҳнат жамоалари ва турар жойларда ташкил этилган хотин-қизлар қўмиталари киради. Қўмита қошида хотин-қизлар тоифаларига қараб турли-туман профессионал, ижодий ва бошқа уюшмалар тузилган.

Қўмита жамиятда хотин-қизларнинг ролини ошириш, уларнинг қизиқишларини ҳимоя қилиш, турли-туман маънавий ва маданий талабларини қондириш, аёлларга ижтимоий-иқтисодий, ҳуқуқий ва маънавий ёрдам бериш, оилани, оналик ва болаликни, халқлар ўртасидаги дўстликни ва ўзаро ҳамкорликни муҳофаза қилиш, тинчлик ва ижтимоий тараққиёт учун аёлларнинг халқаро демократик ҳаракатига Ўзбекистон аёлларининг иштирок этишларини таъминлаш каби вазифаларни бажармоқда. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси доирасида ўз фаолиятини жамоат ташкилотлари, партиялар ва ҳаракатлар билан ҳамкорликда олиб бормоқда.

1987 йилдан бошлаб Ўзбекистонда уруш ва меҳнат фахрийларини мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётига фаол қатнашишга, ёш авлодни тарбиялашга тортиш, фахрийларнинг турмуш шароитини яхшилаш учун ғамхўрлик қилиш мақсадида фахрийлар уюшмаси ҳам фаолият кўрсатмоқда.

1996 йил, декабрда Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони билан Фахрийлар Кенгаши «Нуроний» жамғармасига айлантирилди. Декабрда бўлиб ўтган таъсис йиғилишида Б. Раҳимов Республика «Нуроний» жамғармасининг раиси қилиб сайланди. 1999 йил январидан эса жамғармани Э. Боқибоев бошқармоқда.

Ўзбекистонда иқтисодий-сиёсий ислохотлар маънавият билан уйғунлаштирилган ҳолда олиб борилди. Илм-фан, маданият, адабиёт ва санъатни ривожлантиришга, халқнинг маънавий камолотини кўтаришга алоҳида эътибор берилди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Каримовнинг 1994 йил 16 мартдаги «1941–1945

йиллардаги урушда фашизм устидан қозонилган ғалабанинг 50 йиллигига тайёргарлик кўриш ва уни нишонлаш тўғрисидаги» фармони аждодлар хотираси олдидаги бурчимизни чуқурроқ англашга даъват этди. Ушбу фармонда мамлакат ёшларини Ватанга муҳаббат ва миллатлараро дўстлик руҳида тарбиялаш мақсадида «Хотира» китобини нашр этиш лозимлиги баён қилинган эди.

Фармонга мувофиқ, Ўзбекистонликларнинг уруш йилларидаги жасоратини ҳамда қурбон бўлганлар хотирасини адабийлаштиришга бағишланган кўп жилдли «Хотира» китобини чоп этиш учун етарли миқдорда маблағ ажратилди ва барча шарт-шароит яратиб берилди. Китобни тайёрлаш ва нашр этиш учун барча вилоятлар, Қорақалпоғистон Республикаси ва Тошкент шаҳрида жамоатчилик асосида таҳрир хайъатлари тузилди, урушда ҳалок бўлган ва бедарак йўқолган жангчилар ҳақидаги маълумотларни тўплаб қўлёзма ҳолига келтириладиган ишчи гуруҳлари ташкил қилинди. Қомуслар Бош таҳририяти ҳузурида илмий-методик марказ тузилди.

Жуда катта меҳнат ва машаққатли изланишлар натижасида урушда ҳалок бўлган ва бедарак йўқолган 450 мингга яқин Ўзбекистонлик жангчиларнинг азиз номлари зикр этилган «Хотира» китоби Ғалабанинг 50 йиллиги арафасида халқимизга собиқ жангчиларнинг хонадонларига бепул етказиб берилди. Шунингдек у барча музейларга, Тошкент шаҳри ва вилоятлардаги фахрийлар ташкилотларига, кутубхоналарга, олий ўқув юртлари ва илмий-текшириш институтларига, вазирлик ва идораларга, Давлат органлари, ҳокимликлар, ёшлар ва жамоат ташкилотларига ҳамда Москва, Санкт-Петербург, Киев, Минск, Волгоград шаҳарлари музейларига юборилди.

Мажмуа Ўзбекистоннинг уруш давридаги шонли тарихини ёритишда ва унинг ғалабага кўшган ҳиссасини кўрсатишда асосий эътибор халқ ҳаётини, халқ жасоратини, халқ қаҳрамонлигини намоён этишга қаратилган.

Қисқаси, «Хотира» китобида катта тарих, аччиқ ҳаёт ҳақиқати тикланган. Бу тарихни ҳозирги ёшлар ҳам, келажак авлод ҳам чуқур билишлари керак. Демак, у марҳум жангчилар руҳини шод қилиш билан бирга, замондошларимиз, хусусан ёш авлодни ва келгуси наслларни эзгулик руҳида тарбиялашга кўмаклашади. Унинг яратилиши Мустақил Ўзбекистон Республикаси маданий ҳаётида унутилмас тарихий воқеа бўлди. Бундай катта китоб собиқ СССР республикалари ичида биринчи бўлиб Ўзбекистон Республикасида нашр этилди.

Таянч иборалар:

Парламент, Олий Қонун чиқарувчи орган, Олий Мажлис, Қонунчилик палатаси, Сенат, сиёсий партиялар, Халқ демократик партияси, Адолат социал-демократик партияси, Миллий тикланиш демократик партияси, Ўзбекистон Либерал-демократик партияси.

Мавзу юзасидан саволлар:

1. Ўзбекистонда давлат ҳокимияти бошқаруви тизимида қандай ислохотлар амалга оширилди?
2. Ўзбекистонда Қонун чиқарувчи ҳокимият қандай ном билан юритилади?
3. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг X сессиясида қандай масалалар кўрилган?

4. Нима учун Икки палатали парламентар тизимга ўтилди?
5. Ўзбекистонда жаҳон парламентаризми тажрибаларидан фойдаланилганми?
6. Ўзбекистонда қандай сиёсий партиялар фаолият юритишади?
7. Ўзбекистон сиёсий партиялари ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги иштироки қай даражада?
8. Ўзбекистонда жамоат ташкилотлари фаолиятини қандай баҳолаш мумкин?
9. Сиёсий партиялар вакиллик органлари сайловларида қай даражада иштирок этишмоқда?
10. Сиёсий партияларнинг Олий Мажлисдаги фракциялари қандай фаолият юритиши мумкин?

4- МАВЗУ: ЎЗБЕКИСТОНДА ИЖРОИЯ ҲОКИМИЯТИ ТУЗИЛМАСИДАГИ ИСЛОҲОТЛАР ВА УНДАГИ ИНСТИТУЦИОНАЛ ЎЗГАРИШЛАР

Режа:

- 1. Маҳаллий давлат ҳокимияти тизимида туб ўзгаришлар**
- 2. Фуқаролик жамияти қарор топтирилиши шароитида ўзини-ўзи бошқарув тузилмалари ваколатларининг ортиб бориши**

Маҳаллий давлат ҳокимияти тизимида туб ўзгаришлар

Ўзбекистон Мустақиллиги йилларида марказий ижро ҳокимияти тизимида ўзгаришлар бўлибгина қолмасдан, маҳаллий давлат ҳокимият органлари фаолиятида ҳам янги тизим талабларига мос тарзда муҳим амалий ишлар қилинганини таъкидлаш лозим.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг бошқарувнинг бу тизимида ислохот ўтказишни тақозо қилган омил нимадан иборат эди? Аввало шуни айтиш керакки, бу тизим ўз таркибига вилоят, туман, шаҳар, шаҳарлар таркибидаги туман, шаҳар Кенгашларини оловчи давлат муассасалари мажмуини ташкил этади.

80-90- йилларнинг бошларига келганда бу муассасалар ўзларининг демократик хусусиятларини йўқотганлигини, маҳаллий кенгашлар ўзига хос равишда КПСС сиёсатини ҳаётга татбиқ этиш қуролига, аниқроғи партия ташкилотлари раҳбарлик қиладиган бир муассасага айланганлигини таъкидлаш лозим. Бу – биринчидан.

Иккинчидан, бозор иқтисодиётига ўтиш жараёни Маҳаллий Кенгашлар мустақиллигини кенгайтириш, ҳудудлар тизимида туб ўзгаришлар ясашни ҳам талаб қила бошлади. Маълумки, маъмурий-буйруқбозлик тизими шароитида ҳудудий тараққиёт кўпинча марказлаштирилган тарзда қайта тақсим қилинадиган давлат ажратмалари ҳисобига амалга оширилар эди. Эндиликда янгича муносабатларга ўтиш жараёнида маҳаллий ҳокимият органлари ўз ҳудудининг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлашга ёбевосита масъул қилиб белгиланиши керак эди. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейин республикада бир қатор қонун ва расмий ҳужжатлар қабул қилинди. Улар орасида Олий Кенгашнинг ўн биринчи сессиясида қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси – Асосий Қонуни, «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонун (1993 й. сентябр), «Фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш идоралари ҳақидаги Қонун (1993 й. сентябр), «Халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашларига сайловлар тўғрисида»ги Қонун (1994 й. май) кабилар муҳим ўрин эгаллайди.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 99- модда-сида таъкидланганидек, вилоятлар, туманлар ва шаҳарларда (туманга бўйсунадиган шаҳарлардан, шунингдек, шаҳар таркибига кирувчи туманлардан ташқари) ҳокимлар бошчилик қиладиган халқ депутатлари Кенгашлари ҳокимиятнинг вакиллик органлари бўлиб, улар давлат ва фуқароларнинг манфаатларини кўзлаб ўз ваколатларига тааллуқли масалаларни ҳал этадилар.

Конституциянинг 100- моддасига мувофиқ эса маҳаллий ҳокимият органла-ри ихтиёрига: «Қонунийликни, ҳуқуқий-тартиботни ва фуқароларнинг ҳавфсизли-гини таъминлаш; ҳудудларни иқтисодий, ижтимоий ва маданий ривожланти-риш; маҳаллий бюджетни шакллантириш ва уни ижро этиш, маҳаллий солиқлар,

йиғимларни белгилаш; бюджетдан ташқари жамғармаларни ҳосил қилиш; маҳаллий коммунал хўжаликка раҳбарлик қилиш; атроф-муҳитни муҳофаза қилиш; фуқаролик ҳолати актларини қайд этишни таъминлаш; норматив ҳужжатларни қабул қилиш ҳамда Ўзбекистон Республикаси Конституциясига ва Ўзбекистон Республикаси қонунларига зид келмайдиган бошқа ваколатларни амалга ошириш» берилган.

«Маҳаллий ҳокимият органлари, – дейилади Конституциянинг 101- моддасида, – Ўзбекистон Республикасининг қонунларини, Президент фармонларини, давлат ҳокимияти юқори органларининг қарорларини амалга оширадилар, халқ депутатлари қуйи Кенгашлари фаолиятига раҳбарлик қиладилар, республика ва маҳаллий аҳамиятга молик масалаларни муҳокама қилишда қатнашадилар.

Юқори органларнинг ўзларига берилган ваколат доирасидаги қабул қилган қарорларни қуйи органлар ижро этиши мажбурийдир. Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимларнинг ваколатлари муддати – 5 йил».

Кўриниб турибдики, халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари маҳаллий давлат ҳокимиятининг вакиллик органи бўлиб, ҳудудни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга раҳбарлик қиладилар. Халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари ҳудудлар бўйича тузилади. Халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари депутатлари сайловини ўтказиш тартиби «Ўзбекистон Республикаси халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари депутатлари сайлови» ҳақидаги Қонун билан белгиланади. Халқ депутатлари маҳаллий кенгашларига шаҳарлардаги туман, шаҳар, туман ва вилоят Кенгашлари киради.

1994 йил 25 декабрдаги Халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари сайловларига Қорақалпоғистон Республикаси жўқорғи Кенгеси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимиятлари катта тайёргарлик кўрдилар.

Тошкент шаҳрида Олий Мажлисга сайлов ўтказувчи 30 та округ, Халқ депутатлари шаҳар Кенгашига сайлов ўтказувчи 60 та округ тузилди.

Қонунда белгиланган тартибда ва тавсия этилган вақтда календар режасига асосан Олий Мажлисга сайлов ўтказувчи 30 та сайлов Комиссияси ва шаҳар Кенгашига сайлов ўтказувчи 60 та сайлов комиссияси ташкил этилди.

Сайлов комиссиялари таркибига саноат корхоналари, жамоат ташкилотлари, халқ таълими, соғлиқни сақлаш ходимлари ва маҳалла йиғинлари вакилларида иборат 810 киши жалб этилди.

Бундай ишлар мамлакатнинг барча ҳудудларида амалга оширилди. Жумладан, Андижон вилоятида ҳам қонунларга тўла риоя қилинган ҳолда сайловга пухта тайёргарлик кўрилди. Олий Мажлисга вилоят, туман, шаҳар кенгашларига муносиб номзодлар кўрсатилади. Улар орасида олимлар, ҳуқуқшунослар, иқтисодчилар, врачлар, ўқитувчилар, ишчи-хизматчилар бор эди. Наманган вилоятида ҳам бошқа жойларда бўлганидек, депутатликка номзодлар кўрсатиш демократик принципларга амал қилинган ҳолда олиб борилди. Бу жараён сиёсий партиялар, ҳокимият вакиллик органлари иштирокида, муқобиллик асосида амалга оширилди. Шунинг таъкидлаш керакки, вилоят ҳокимлиги сиёсий партиялар ҳамда ҳокимият органлари ўртасида ўзаро ҳурмат ва ижодий фикрлашувлар бўлишига катта эътибор берди. Сиёсий партияларнинг сайловларда тенг ҳуқуқли асосларда иштирок этишини таъминлаш учун керакли шарт-шароитлар яратиб берилди.

Натижада вилоятлар, туманлар ва шаҳарларда маҳаллий вакиллик органлари бўлмиш Халқ депутатлари Кенгашларига халқнинг муносиб фарзандлари сайландилар. Яна шуни қайд қилиш лозимки, мустақиллик йилларида маҳаллий ижроия ҳокимият тузилишидаги муҳим ўзгариш ҳокимлик институтининг ташкил қилинишидир.

Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 2 сентябрда қабул қилинган Қонунига мувофиқ вилоят, туман, шаҳар ҳокими маҳаллий ҳудуднинг олий мансабдор шахси сифатида тегишли ҳудуд ижроия Ҳокимиятини бошқарадиган бўлди. Жойларда ҳокимликлар жорий этилди. Республиканинг 12 вилояти ва Тошкент шаҳрида Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан тайинланадиган ва тегишли Халқ депутатлари Кенгашлари сессиясида тасдиқланадиган ҳокимлар бошчилигидаги бошқарув тизими ташкил қилинди.

Қорақалпоғистон Республикасида халқ депутатлари туман, шаҳар Кенгашлари ва тегишли ҳокимларнинг фаолияти Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонун ва Қорақалпоғистон республикасининг Қонунлари билан тартибга солинадиган бўлинди.

Шунингдек, 163 қишлоқ туманлари, 18 шаҳар туманларида, 120 шаҳарларда ҳокимлик идоралари ташкил қилинди.

Албатта, қисқа вақт ичида ҳокимликлар ўз ҳудудида ижтимоий-иқтисодий ривожланиш вазифаларини амалга оширишда, жойларда Олий Мажлис Қонунлари, Президент Фармонлари, Вазирлар Маҳкамаси қарорлари ижросини таъминлашда, аҳолининг ижтимоий ҳимоясини ташкил қилишда муайян тажриба тўплади.

Ҳокимлик олдинги халқ депутатлари маҳаллий Кенгаши раислигидан ёки партия комитетлари биринчи котиблигидан лавозим ва ҳуқуқий мақоми билан анча фарқ қилувчи институтдир. Ҳокимликда энди кўпроқ мустақиллик, ўз ҳудудида ўз ҳукми ва сўзининг салмоғини ошириш, хўжалик ва иқтисодий бошқарувда масъулят билан ишлаш имконияти кенгайди. Ҳокимлик усулининг ихчамлиги, буйруқбозлик ва қоғозбозликнинг камайиши, ҳаётга ва ишлаб чиқаришга яқинлиги билан олдинги бошқарув тизими анъаналари ва усуллари билан анча афзалликларга эга бўлди.

Бироқ, таҳлиллар шуни кўрсатдики, ҳокимликлар ҳамма жойда ҳам бутун имкониятлари ва иқтидорларини кўрсата олмадилар. Уларнинг айримлари янгича тизимда эскича усул билан ишладилар. Маҳаллий давлат ҳокимияти тизимидаги камчиликлар ислохотларни изчил амалга оширишга тўсқинлик қила бошлади. Жойларда одамлар расмийлик, порахўрлик, «сендан угина, мендан бугина» қабилида ишлаш, тамағирлик, қонунбузарлик – ҳолатларидан азият чека бошлади. Бундай салбий ҳодисаларни Президент Ислам Каримов бир қатор вилоят кенгашлари сессияларида, хусусан, Самарқанд, Жиззах, Сирдарё, Наманган вилоятларидаги сессияларда Вазирлар Маҳкамаси йиғилишларида очикдан-очик танқид қилди. Қонун устуворлигига эришиш борасидаги мулоҳазаларини ўртага ташлади.

Жумладан, халқ депутатлари Сирдарё вилояти кенгашининг 1993 йил 9 октябрда бўлиб ўтган сессиясида И. Каримов шундай деган эди: «Вилоятда кадрларни танлаш, уларни ўрганиш жараёнлари халқ депутатлари, фаоллардан сир тutilган. Кадрларни танлашда уларнинг малакаси, қобилияти эмас, аксинча, уларни ишга тайинлашда вилоят раҳбарига нисбатан шахсий эътиқоди, садоқати инобатга олинган. Лавозимларни таниш-билишчилик, ошна-оғайнигарчилик асосида

тақсимлашга йўл очилган. Бу йўл билан тайинланган раҳбарлардан юрт, Ватан, истиқлол манфаати учун нима кутиш мумкин?»

Дарҳақиқат, жамият ҳаётидаги туб бурилиш одамлар тафаккурида, жумладан, раҳбар кадрлар дунёқарашида кескин ўзгариш ясашни тақозо қилади. Мустақилликнинг дастлабки йиллари айтиш мумкинки, ана шундай фикрий ўзгаришларни, жиддий ислохотларга алоҳида тайёргарликни бошлаш лозим эди. Янги даврнинг янги талаблари асосида кадрларни танлаш, жой-жойига қўйиш, давлат бошқаруви тизимини мустаҳкамлаш муҳим аҳамият касб этади. Маъмурий буйруқбозлик тизими барбод этилса-да, тоталитар тузум йўқ қилинган, табиийки, унинг иллатларидан батамом қутулиб бўлмайди. Жумладан, талон-тарожлик, одамлар ҳақида хиёнат қилиш, қонунсизлик, маъмуриятчилик ва тўрачилик иллатлари янги тузум маънавий қиёфасига путур етказар эди. Жамият тараққиётига тўғаноқ бўлар эди. Шунинг учун ҳам мамлакатда маҳаллий давлат ҳокимияти идоралари тизимини такомиллаштиришда унинг ҳам шаклан, ҳам мазмунан ўзгартиришга жиддий эътибор берилди. Энг аввало ислохотларни қонун билан мустаҳкамлаш давлат бошқаруви янги тизимининг ҳукуқий негизларини яратиш борасида қатор ишларни амалга оширди.

Қонун устуворлиги, бошқарувнинг ҳам, ижтимоий ҳаётнинг бошқа соҳаларини ҳам бутунлай қамраб олоғи, жамият ҳаётининг барча қирраларида ўзини намоён этиш чоралари кўрилди.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органларидаги масъул шахслар кайфиятини ўзгартириш, уларнинг маънавий-руҳий қиёфасини такомиллаштириш, лоқайдлик, сансалорлик, ўзи бўларчилик ва боқимандалик кайфиятларини йўқотиш зарур эди. Ҳар бир давлат ҳокимияти органи жойларда ўзининг нуфузига, обрў-эътиборига эга бўлмоғи, у халқ устидан ҳукмрон гуруҳ эмас, аксинча халқ учун яшаётганлиги сингари ижобий фазилатларини чуқурлаштириш керак эди. Чунки айна ана шундай фазилат бутунлай янги тарихий шароитларда шаклланаётган янги давлатнинг, фуқаролик жамиятининг асосини ташкил этади.

Мустақилликнинг дастлабки йиллари турли зиддиятлар, қарама-қаршиликлар, иқтисодий танглик, асаб таранглиги даври бўлди. Ана шундай пайтда маҳаллий ҳокимият органлари зиммасига ниҳоятда оғир масъулият тушди. Аниқ иш маъноси, етилиб чиқаётган муаммоларни ўз вақтида англаш ва ўз вақтида ҳал этиш, кундан кунга янгидан янги юз бераётган ижтимоий-иқтисодий, сиёсий жараёнларни бошқариб туриш ниҳоятда катта истеъдодни, ҳозиржавобликни тақозо этади. Президент И. А. Каримов ана шуларни назарда тутиб: «Халқ вақтинча давом этаётган қийинчиликларга чидаши мумкин. Лекин билиб қўйлик, такроран айтаман: адолатсизликка чидамайди! Бунини унутиш масъул лавозимдаги шахсни бамисоли устунлари чириб қолган бинога ўхшатиб қўяди.

Халқ қаллоб ва юлғичларни кўриб, билиб турибди ва ҳеч қачон кечирмайди. Халқнинг сабр-тоқати чексиз эмас».

Дарҳақиқат, озиқ-овқат танқислиги юз берган, дўконлар пештахталари бўшаб қолган, пулнинг қадрсизланиши кескин ошиб турган бир пайтда худбинлик ва тамагирлик домига тушганлар ҳам йўқ эмас эди. Шунинг учун Президент ана шундай шахслар башарасини очиб ташлаш лозимлигини қайта-қайта уқтирди. Бу билан бир томондан давлатнинг нималарга қодир эканлиги кўрсатилса, иккинчи томондан халқни маҳаллий ҳокимият органлари орқали давлат атрофида жипслаштириш масалалари ҳал қилинар эди.

Президент сиёсатининг бош йўли ҳукукий, демократик давлатни вужудга келтириш, ҳамма нарсадан қонунни устун қўйиш, қонун олдида барчанинг тенглигини таъминлаш, «фуқаро – жамият – давлат» принципини жорий этиш, ана шу йўл билан фуқаролик жамиятини вужудга келтириш. Жойларда қонунни ҳурмат қилмаслик, укувсизлик ва бошқа иллатлар туфайли мавқеини йўқотиб қўйган айрим вилоятлар ва ўнлаб туман ҳокимлари, маҳаллий ҳуқуқ органлари, савдо, табобат, маиший хизмат тармоқларининг раҳбарлари хизмат вазифаларидан озод этилди. Бу тузумни иллатлардан тозалаш, фуқаролик жамиятини шакллантириш, инсонга буюк неъмат сифатида қараш каби халқчил сиёсатнинг амалдаги кўриниши эди.

Шундай қилиб, 1991–2010 йиллар мобайнида республикада давлат ҳокимияти барча органлари фаолиятини мувофиқлаштирувчи қонунлар базаси вужудга келди. Улар марказий, вилоят, шаҳар ва туманлар даражасидаги давлат ҳокимияти ва бошқарув вазифаларини аниқ белгилаб берди. Бу мустақил миллий давлатчилигимизни таъминловчи муҳим шартлардан бири эди.

Фуқаролик жамияти қарор топтирилиши шароитида ўзини-ўзи бошқарув тузилмалари ваколатларининг ортиб бориши

Бу борада шуни таъкидлаш лозимки ҳозирги замон жаҳон давлатчилиги тажрибасида давлат зиммасидаги вазифалар анча ўзгарганлигига ҳам эътибор қаратиш лозим. Бу, айниқса, тоталитар тузум исканжасидан чиққан халқлар учун бутунлай янгилик. Жумладан, «Бошқарув вазифаларининг асосий қисмини марказдан вилоятларга, вилоятлардан шаҳар – туманлардаги давлат ва бошқарав идораларига ўтишини таъминлаш даркор. Шу тариқа бу босқич аста-секин ўз-ўзини бошқариш жамоатчилик ташкилотларига ҳам етиб боради», деган эди Президент И. А. Каримов Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1995 йил 23-24 феврал кунлари бўлиб ўтган биринчи сессиясида. Бу йўл бевосита мамлакатимизда фуқаролик жамияти шаклланиши ва фуқаролар ўзини ўзи бошқариш тамойилининг бош йўналишига айланиб қолди.

Давлат ўз вазифаларини бажаришда ҳокимиятни кучайтириш ҳисобига эмас, аксинча демократик омилларни кенгайтириш, кенг халқ оммасини бошқарувга жалб этиш йўли билан амалга ошириши лозим. Бунинг учун жамиятда кенг миқёсли демократик жараёнларни чуқурлаштириш, Конституцияда кўрсатилганидек, жамият ҳаётининг барча соҳаларида фуқаролар ҳақ-ҳуқуқларини кенгайтириш, жамиятнинг ҳар бир аъзоси ижтимоий-маданий ривожланишини таъминлаш, жамиятда сиёсий ва мафкуравий хилма-хилликка эришиш асосида давлат монополиясини йўқотиш керак. Бошқача қилиб айтганда, давлат энди кўпроқ фуқаролар ҳақ-ҳуқуқини кафолатлайдиган механизмга айланиши керак. Бунинг учун қуйидаги асосий тамойиллар муҳим аҳамиятга эга:

1. Миллий анъаналарга, аҳоли барча қатламлари ва ижтимоий гуруҳлари эҳтиёжларига, халқ ҳаётининг тарихий тажрибаларига таянган ҳолда демократик асосларни мустаҳкамлаш.

2. Ҳокимият бўлининининг энг демократик, энг халқчил шакллари янада чуқур ва фаолроқ жорий этиш.

3. Бошқарувни марказлаштирмаслик, республика ва маҳаллий ҳокимиятлар вазифаларини аниқ белгилаш, Марказий органнинг кўпгина ваколатларини жойларга – Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар, шаҳар, туман ҳокимиятлари

зиммасига юклаш, бироқ, бу марказдан узоқлашиш, ҳар қандай муаммони ўз хоҳишича ҳал этиш имконини бермайди.

Маълумки, жамиятни демократлаштиришнинг яна бир муҳим шарт одамларнинг ижтимоий савияси билан демократик ўзгаришлар суръатлари бир-бирига қанчалик мос бўлишидир. Шунинг учун ҳам демократик ўзгаришлар ва янги демократик жараёнларни бошқаришни, уларни ҳаётга татбиқ қилишни, авваламбор, жамиятнинг ўзи англамоғи ва ҳал қилмоғи даркор. Бу ўринда маҳаллаларнинг ўрни ва ўз-ўзини бошқариш тартиботини шакллантириш муҳим аҳамият касб этади. Тарихий тажриба демократик жараёнларни четдан нусха олиб, кўр-кўрона кўчириб бўлмаслигини кўрсатмоқда. Демократия ўз-ўзидан вужудга келмайди. Унга тинимсиз интилиш билан ҳаётнинг оғир синовларига бардош бериб эришиш мумкин.

Осиё минтақаси ва мусулмон шарқидаги демократик кадриятлар ва ўзгаришларнинг ривожланиш тажрибаси ўзига хос хусусиятларга ва ўзига хос анъаналарга эга. Шарқда демократия тушунчаси ҳамжихатлик ғояси, жамоатчилик фикрининг устуворлиги заминиди шаклланади. «Бизнинг мамлакатимизда,— деб кўрсатган эди И. А. Каримов, — демократик жараёнлар халқимизнинг қонунни ҳурмат қилиши, қонунга итоат этиши каби фазилатларга мос равишда ривожланиши зарур. Ахлоқий, маънавий кадриятлар сиёсий муносабатларда ҳам устунлик касб этиши даркор». Бундай кадриятлар республикамиз шароитида аввало аҳоли зич яшайдиган маҳаллаларда шаклланади. Шунинг учун республикамизда мустақиллик йилларида ижтимоий-сиёсий ҳаётда, демократик жараёнларни чуқурлаштиришда маҳаллалар ролини оширишга катта эътибор берилди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 105- моддасида таъкидланишича, «Шаҳарча, қишлоқ ва овулларда, шунингдек, улар таркибидаги маҳаллалар ҳамда шаҳарлардаги маҳаллаларда фуқароларнинг йиғинлари ўзини ўзи бошқариш органи бўлиб, улар икки ярим йил муддатга раисни (оқсоқолни) ва унинг маслаҳатчиларини сайлайди. Ўзини ўзи бошқариш органларини сайлаш тартиби, фаолиятини ташкил этиш ҳамда ваколат доираси қонун билан белгиланади».

Дарҳақиқат, маҳалла – Ўрта Осиёда шаҳарлар ичидаги ҳудудий бирлик бўлиб, у бизга ўтмишдан мерос бўлиб қолган. Араблар истилоси ва ислом дини қабул қилинганидан анча илгари пайдо бўлган маҳалла чекланган ҳудудда истиқомат қилувчи одамлар бирлашмаси бўлиб, унда одамлар фақат қўшничилик ришталари билан эмас, балки юзлаб йиллар давомида яратилган ички тартиб-қоида, маънавий-ахлоқий нормалар, урф-одатлар ва анъаналар билан белгиланган. Шунинг учун ҳам ундан минглаб кишиларни фаол ижтимоий ҳаётга жалб этишнинг самарали воситаси сифатида фойдаланиш лозим.

Ижтимоий турмушнинг ҳамма соҳаларини демократиялаш, ўзини ўзи идора қила олиш фазилатларини кучайтириш, ўз ҳаётини ўзи ташкил этиш тамойилларини кундалик фаолиятга айлантириш ниҳоятда мураккаб ижтимоий-иқтисодий жараён. У сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий ва маънавий-ахлоқий соҳаларда янгича тафаккур тарзини талаб этади. Бу жараён чин маънода ҳар бир фуқаро меҳнати, яратувчилик қобилияти орқали ўз турмушини изга солиши асосида бутун жағиғият ҳаётини мазмунан янгилаш, унга бутунлай янги қиёфа бахш этиш билан боғлиқ. Бу ўз навбатида жамиятни тубдан ислоҳ қилиш жараёнида фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш маҳаллий органлари фаолиятини тубдан ўзгартиришни, уни миллий анъаналар ва жаҳон тажрибалари асосида қайтадан ташкил этишни тақозо этади.

Маҳалла Ўрта Осиёда қадимдан ҳудудий-маъмурий бирлик ҳисобланади. Бу ерда ҳар бир яшовчи тақдири, орзу-умиди, ҳаётга ва одамларга муносабати назоратда турган. Бир-бири билан ҳисоблашиб яшаган. Шу билан бирга маҳаллачилик узоқ анъаналарга ва халқимиз тарихига, унинг бой маънавий-ахлоқий удумларига боғлиқ бўлган улкан ҳаёт мактаби.

«Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонуннинг 1-моддасида ўзини ўзи бошқариш органлари жамият ва давлат ишларини бажаришда қатнашишга доир ўз ҳуқуқларини рўёбга чиқаришларида фуқароларга кўмаклашади, ўз ҳудудларидаги ижтимоий ва ҳўжалик масалаларини ҳал этиш, оммавий-маданий тадбирлар ўтказиш, давлат ҳокимияти ва бошқарув органларига Ўзбекистон Республикаси қонунларини, мамлакат ҳукуматининг қарорларини бажаришда ёрдамлашади.

Маҳаллий ўзини ўзи бошқаришни ифодаловчи муҳим белгилардан бири ўз фаолиятини ҳудудий тамойил асосида ташкил этишдир.

Маълум бир ҳудуд бирлашган жамоа ўзини ўзи бошқариш идораларини маълум турар жой мавзеси, қишлоқ, посёлка, кўча ҳудудида ташкил этади.

Мазкур қонуннинг 2- моддасида ҳудудий ёндашишнинг ўзига хос хусусиятлари алоҳида белгиланган. Жумладан, маҳаллалар фаолият кўрсатаётган ҳудудлар фуқароларининг тақлифига кўра туман, шаҳар ҳокими томонидан белгиланиб, қабул қилинган қарор тегишли ҳокимликлар томонидан тасдиқланади.

Қонун фуқаролар йиғинида ёки мажлисида қарор қабул қилишга имкон берувчи ҳуқуқий меъёрлар ва имтиёзларни кўрсатиб берди. Фуқаролар йиғини унда иштирок этиш ҳуқуқига эга бўлганларнинг камида ярми, вакиллар мажлиси эса делегатларнинг учдан икки қисми қатнашганда қонуний кучга киради. Йиғинни раис ёки унинг маслаҳатчиларидан бири олиб боради. Қарорлар очиқ овоз бериш йўли билан қабул қилинади ва у ҳокимга юборилади.

Буларнинг ҳаммаси маҳаллий ўз-ўзини бошқариш идоралари фаолиятининг демократик асослари маҳаллий шароитга яқинлаштирилганини, ортиқча расмий-чиликларга барҳам берилганини ва аҳолининг жамиятни бошқаришда мумкин қадар кўпроқ иштирок этиш имкониятларини кенгайтиришга хизмат қилади.

Фуқаролар йиғини ваколатлари кенгайтирилди. Улар қонуннинг 17- моддасига мувофиқ давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари билан келишган ҳолда савдо, умумий овқатланиш ва аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатиш корхоналарининг иш вақтини аҳолига қулай ҳолда белгилашлари, маъмурий комиссия ташкил этишлари мумкин. Бу мамлакатда фуқаролар фаоллигини ошириш, шу асосда ўз турмушини йўлга қўйиш ва жамият умумий қиёфасини шакллантириш имконини беради.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг мамлакат «Маҳалла» хайрия жамғармасини ташкил этиш тўғрисидаги 1992 йил 12 сентябрдаги ҳамда мамлакат «Маҳалла» хайрия жамғармасига маблағ ажратиш тўғрисидаги 1992 йил 8 октябрдаги фармонлари катта сиёсий ва ижтимоий аҳамиятга эга бўлди. Айти пайтда маҳалла кўмиталари ўз ҳудудларида истиқомат қилувчи камбағал оилаларга, ногиронларга, ёлғиз кексаларга моддий ёрдам бериш ҳамда аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш борасида кенг миқёсли ишларни олиб бормоқда.

Ҳукумат дастлаб бюджет ҳисобидан 25 миллион сўм маблағ ажратди. Бу жойларда маҳаллалар ролини ошириш, улар фаолиятини такомиллаштириш учун қулай имкониятдир. Кейинги йилларда ҳам фуқароларнинг турмуш тарзига, уларнинг ҳуқуқи ва кайфиятига одатда қишлоқ ва маҳалла кўмиталарига

сайланадиган ҳурматли оқсоқоллар таъсир кўрсатувчи асосий куч эканлигини ҳисобга олиб қишлоқ ва маҳалла комитетларининг роли ва обрўсини янада мустаҳкамлаш ва кўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари кўрилди.

Мамлакатда маҳалла кўмиталари раислари ҳамда котибларига ойлик иш ҳақи белгиланди. Қисқа вақтда бу мақсадларга маҳаллий бюджетдан 10 миллион сўмга яқин маблағ ажратилди. 1994 йил охирига келиб республикада 12,4 минг маҳалла шакллантирилди. Улар ўз фаолиятларида Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига, ўзлари ҳақидаги Низомга, маҳаллий ҳокимиятнинг маҳалла фуқароларининг йиғилиши ҳақидаги қарорларига амал қилиб иш тута бошладилар.

Ўзбекистонда фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органларини такомиллаштириш кундалик ҳаётимизда демократияни чуқурлаштиради, давлат ролини аста-секинлик билан маҳаллий органлар зиммасига юклайди. Бу ҳозирги замон жаҳон илғор тажрибаларига мос келади ва дунёвий давлат тамойилларини бойитади.

Юқорида ўзбекнинг маҳалла-маҳалла бўлиб бирлашиб, ўзини ўзи идора қилиб яшаш тарзининг илдишлари ғоят чуқур эканлиги таъкидланди. Энди улар фаолиятини янги шароитларда, янгича мазмун билан бойитиш ҳам ҳаётий зарурият бўлиб қолди. Бу борада кейинги йилларда Чилонзор туман ҳокимлиги ва халқ депутатлари туман Кенгаши ибратли ишларни амалга оширди. Улар маҳалла аҳлининг кўп асрлик тажрибаларидан ва энг одилона бошқарув усулидан самарали фойдаланиш мақсадида мавзеларни ҳам маҳаллаларга айлантиришга қарор қилдилар. Туман ҳудудида аввалдан мавжуд бўлган 19 та маҳаллалар қаторига мавзелар ва бир қатор тураржойларда янгитдан ташкил этилган 25 та маҳалла қўшилди. Улар сони 44 тага етди. Айни пайтда бу ерларда кенг миқёсли ижтимоий-сиёсий, маънавий-ахлоқий, маданий тадбирлар амалга оширилди. Булар аҳолини ўз ўзини бошқаришдаги иштирокини янада кенгайтирмоқда.

Шундай қилиб, 90- йилларнинг ўрталарига келиб, Мустақил Ўзбекистон-нинг вилоят ва шаҳарлари ҳудудларида ижтимоий ўзини ўзи бошқариш органлари бўлган маҳаллалар сони, уларнинг аҳоли ўртасидаги роли ортиб бориши ҳам республикада ижтимоий ҳаётнинг янада демократлашиб бораётганини кўрсатади.

Албатта, кейинги йилларда истиқлол туфайли янгидан қаддини кўтараётган маҳаллалар ҳаётида туб ўзгаришлар юз берганини ўз-ўзини бошқариш органларига бўлиб ўтган сайловлар ҳам кўрсатди. Буни 1996 йил май-июн ойларида Ўзбекистонда бўлиб ўтган фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига сайловлар якунларидан ҳам билиш мумкин.

1996 йил 2 октябрда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Кенгашининг навбатдаги мажлиси бўлди. Унда «Ўзбекистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига сайловлар якунлари» кўриб чиқилди. Ушбу қарорда кўрсатиб ўтилишича республикада бу муҳим сиёсий тадбирга пухта тайёргарлик кўрилди.

Авалло шуни айтиш керакки, Олий Мажлис Кенгаши 1996 йил 13 март куни фуқаролар йиғинлари раислари ва уларнинг маслаҳатчилари сайловини ўтказиш масаласини махсус муҳокама қилди ва шу асосда зарур ташкилотчилик ишлари олиб борилди. Фуқаролар йиғинлари ва уларнинг раислари сайловини ўтказиш ҳақидаги қонун матни 4 минг нусха атрофида кўпайтирилиб, Қорақалпоғистон Жўқарғи Кенгеси, вилоятлар, шаҳарлар ва туманлар ҳокимликларига амалда фойдаланиш учун етказиб берилди. Шунингдек, бу тадбирни уюшқоқлик билан ўтказишга доир тавсияномалар ишлаб чиқилди. Бу «Маҳалла» газетасида эълон

қилинди. Вилоят, шаҳар ва туманларда фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш йиғинлари раислари, улар маслаҳатчилари сайловини ўтказишга доир амалий семинарлар ўтказилди. Ушбу тадбирларда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутатлари, вилоят ҳокимлари ўринбосарлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Котибияти масъул ходимлари иштирок этдилар.

Семинар-кенгашларда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳокимият вакиллик органларининг ишончли ёрдамчиси тариқасида ўзини кўрсатиб, жамиятда фуқаролар тотувлигини мустаҳкамлашга кўмаклашаётгани алоҳида таъкидланди. Кам даромад оилаларга ва муҳтож кишиларга ёрдам кўрсатмоқда, ҳудудларни ободонлаштириш юзасидан кенг миқёсли ишлар амалга оширилмоқда. Айни пайтда малумотларга кўра, мамлакат қишлоқлари ва овулларида фуқароларнинг 1436, шаҳарларида 117, маҳаллаларда 5402, шу жумладан қишлоқ маҳаллаларида 3305 ўзини ўзи бошқариш органи бўлиб, уларнинг раислари жамоатчилик асосида иш олиб бора бошладилар.

Самарқанд, Наманган ва Тошкент вилоятларида қишлоқлар каттагина ҳудудни эгаллаганликларини инобатга олган ҳолда ана шу вилоятлар қишлоқ маҳаллаларида ўзини ўзи бошқариш органлари тузилди.

Сайловга тайёргарлик кўриш пайтида йиғинларнинг амалдаги раислари фаолияти таҳлил этилди. Бу иш хусусан Самарқанд, Қашқадарё, Наманган, Сурхондарё вилоятларида намунали ўтказилди. Ҳаммаси бўлиб мамлакатда 6 минг 955 йиғин раиси ва 60 мингдан ортиқ маслаҳатчи сайланди. Қишлоқ, овул ва шаҳарларнинг, шаҳарлардаги маҳаллаларнинг йиғинлари раисларининг 84 фоизидан ортиғи шу лавозимига иккинчи муддатга сайланди, бу кўрсаткич маслаҳатчилар орасида 65 фоиздан ортиқроғини ташкил қилди.

Ўзини ўзи бошқариш органлари раҳбарларининг умумий маълумот даражаси анча ошди. Олий маълумотли йиғин раислари Қорақалпоғистон республикасида 68,6 фоизни, Тошкент шаҳрида 68,7 фоизни, Навоий вилоятида 87,5 фоизни ташкил этди.

1993 йилги сайловга нисбатан 1996 йилги сайлов компаниясида хотин-қизларни йиғин раислиги ва йиғин маслаҳатчилари таркибига сайлашга эътибор берилди. Жумладан, йиғин раҳбарлари орасида хотин-қизлар миқдори Қорақалпоғистон Республикаси, Тошкент, Бухоро ва Наманган вилоятларида 20 фоиздан кўпроққа, Тошкент шаҳрида эса қарийб икки баробарга ошди.

Бундай ижобий ўзгаришлар 1998-2010 йилларда бўлиб ўтган маҳалла сайловларида ҳам кузатилади. Бўлиб ўтган сайловлар сайловчиларнинг юксак фаоллиги билан ажралиб турди. Йиғинлар ишчанлик вазиятида ўтди. Сўзга чиққан кишилар бозор иқтисодиёти босқичма-босқич ўтказилаётганлиги, кучли ижтимоий ҳимоя сиёсати юритилаётганлиги, маънавий қадриятлар ва халқ анъаналари тикланаётганлиги, барқарорлик, фуқаролар тинчлиги ва ижтимоий тотувлик таъминланганлиги учун ҳукуматга миннатдорчилик сўзларини баён этдилар.

Мамлакатимизда 1993–2007 йиллар мобайнида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳукукий асосини шакллантириш ва такомиллаштириш мақсадида Президентимизнинг 10 та фармони, Вазирлар Маҳкамасининг 11 та қарори, Парламентнинг 30 дан ортиқ Қонунлари қабул қилинди.

Жумладан, Президент И. Каримовнинг «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги (1998 й. 23 апрел), фармони ва Ўзбекистон Республикасининг 10 йиллиги тантанасида Президентимиз томонидан

2003 йилни «Обод маҳалла йили» деб эълон қилиниши ва Президент Фармойиши асосида Вазирлар Маҳкамасининг «Обод маҳалла йили» Дастури тўғрисида»ги (2003 й. 7 феврал) қарори маҳалланинг фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи сифатидаги роли ва аҳамиятини ошириш, миллий қадрият ва анъаналари, ўзаро меҳр-оқибат туйғуларини мустаҳкамлашдаги нуфузини кўтариш, аҳолини моддий ва маънавий жиҳатдан янада қўллаб-қувватлашга қаратилган.

Президент Фармойиши билан «Обод маҳалла йили» дастурини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш бўйича республика комиссияси тузилди. Мазкур комиссия давлат, нодавлат ҳамда жамоат ташкилотлари, шунингдек, маҳаллалар вакиллари кенг жалб этган ҳолда маҳаллаларимиздаги мавжуд муаммолар, қилиниши лозим бўлган ишларни атрофлича ўрганиб, йил давомида амалга оширилиши зарур. Ташкилий-ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий тадбирларнинг комплекс дастурини ишлаб чиқди. Мазкур дастур етти йўналишдаги ҳаётий муҳим масалаларни ўз ичига қамраган. Улар қаторига, жумладан:

- маҳалла фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш;
- маҳалланинг моддий базасини ривожлантириш ва мустаҳкамлаш;
- маҳаллаларда тадбиркорликни, хизмат кўрсатиш ва савдони, кичик бизнес соҳасини ривожлантириш орқали янги иш ўринларини барпо этиш;
- маҳалланинг ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш ва кўкаламзорлаштириш, болалар спорт майдонларини жиҳозлаш, йўллар, кўчалар ва коммунал тармоқларни яроқли ҳолатда сақланишини таъминлаш;
- маҳалла томонидан кам таъминланган оилаларга аниқ йўналишли моддий ёрдам кўрсатиш ва ёш оилаларни қўллаб-қувватлаш;
- кекса авлод вакилларига эътибор ва ғамхўрликни кучайтириш;
- маҳаллалар аҳолисига тиббий ва санаторий – курорт хизмати кўрсатишни яхшилаш, болалар спортини ривожлантириш;
- маънавий-ахлоқий тарбия масалаларида маҳалла фаоллигини ошириш вазифалари киради.

Мамлакатимизда босқичма-босқич амалга оширилаётган ислохотлар ва миллий тараққиёт талабларидан келиб чиқиб, 1999 йилнинг 14 апрелида «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонун янги таҳрирда қабул қилинди. Мазкур Қонун 29 моддадан иборат бўлиб, унга уч марта ўзгартириш ва қўшимчалар киритилган.

Қонунга кўра шаҳарчалар, қишлоқлар ва овуллар, шунингдек, шаҳарлар, шаҳарчалар, қишлоқлар ва овуллардаги маҳаллалар фуқароларининг йиғинлари фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларидир.

Ҳозирги кунда республикаимизда 8794 та фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари мавжуд бўлиб, уларнинг 1629 тасини шаҳарчалар, қишлоқлар ва овуллар фуқаролар йиғини, 4887 тасини улар таркибидаги маҳаллалар фуқаролар йиғини ҳамда 2278 тасини шаҳарлардаги маҳаллалар фуқаролар йиғини ташкил этади.

Янги таҳрирдаги қонунда аввалгисидан фарқли равишда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари мустақиллигига оид муҳим нормалар ўз аксини топди. Хусусан, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари маҳаллий давлат ҳокимияти тизимига кирмаслиги кўрсатилди ва улар фаолиятининг асосий принциплари белгиланди. Ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини мувофиқлаштириш мақсадида республика оқсоқоллари Кенгаши, шунингдек,

фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш ишлари бўйича вилоят, туман, шаҳар мувофиқлаштириш кенгашлари тузилиши мумкинлиги назарда тутилди.

2003-2004 йилларда қонунга киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар натижасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари мақоми янада аниқлаштирилди. Мазкур ўзгартириш ва қўшимчалар билан фуқаролар йиғини тушунчаси, тузилиши, фуқаролар йиғинининг Низоми, республика оқсоқоллар Кенгаши, шунингдек, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш ишлари бўйича вилоят, туман, шаҳар мувофиқлаштириш кенгашлари тузилиши, вакиллик нормаси ҳокимлар томонидан эмас, балки тегишли мувофиқлаштирувчи кенгашлар томонидан белгиланишига оид ва бошқа нормалар, шунингдек, фуқаролар йиғинининг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳузурида яраштирув комиссиясини тузиш, «махалла посбони» жамоатчилиқ тузилмасининг раҳбарини тайинлаш ва тузилмага аъзолар қабул қилиш, фуқаролар йиғинининг диний маърифат ва маънавий–ахлоқий тарбия масалалари бўйича маслаҳатчисини тайинлаш ваколатлари қонун билан мустаҳкамланди.

Жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизатция ва ислоҳ қилиш йўлида амалга оширилаётган изчил янгиланиш ва ўзгаришлар жараёни «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунни янада такомиллаштиришни тақозо этмоқда. Бу ўз навбатида, мазкур қонуннинг ислохотлар талабларига қанчалик жавоб бера олишини ўрганиш, тизимли таҳлил қилиш, шунингдек, қонунда белгиланган нормаларнинг қўлланиш даражасини, ҳолатини аниқлаш, баҳолаш, истиқболини прогноз қилиш мақсадида унинг мониторингини ўтказиш заруратини вужудга келтирди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 10 мартдаги «Жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни ислоҳ қилиш ҳамда модернизациялаш мақсад ва вазифаларини амалга ошириш Дастури тўғрисида»ги қарори билан тасдиқланган давлат қурилиши ва бошқаруви, қонун чиқарувчи ҳокимиятнинг роли ва таъсирини кучайтириш соҳасида ислохотларнинг устувор йўналишларини амалга ошириш концепциясига кўра фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг роли ва ваколатларини кучайтириш мақсадида уларга давлат томонидан ёрдам бериш шакллари тартибга солиш, жойларда ижтимоий-иқтисодий ҳамда бошқа муаммоларни ҳал қилиш учун уларнинг ҳуқуқ ва ваколатларини кенгайтиришни назарда тутувчи таклифларини ишлаб чиқиш, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятига давлат ёрдамини кучайтиришга доир ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирлар комплексини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш белгиланган.

Фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органларининг жамиятдаги роли ва ўрнининг ошиб боришини 2011 йил май-июнь ойларида бўлиб ўтган фуқаролар йиғини раиси ва маслаҳатчилари сайлови натижаларидан ҳам кўриш мумкин.

Мамлакатимизда 2011 йил 2 апрелда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг Кенгаши май-июнь ойларида «Фуқаролар йиғини раислари (оқсоқоллари) ва уларнинг маслаҳатчилари сайлови тўғрисида» қарор қабул қилди. Ушбу қарорни амалга ошириш мақсадида мамлакатда жуда катта тайёргарлик кўрилди. Аввалги йилларда ўтказилган сайловлардан фарқли ўлароқ ушбу сайлов биринчи марта 2004 йилда қабул қилинган «Фуқаролар раислари (оқсоқоллари) ва уларнинг маслаҳатчилари сайлови тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунига мувофиқ ўтказилди.

Сайловни ташкил этиш ва ўтказишда фуқаролар йиғинларига амалий ёрдам кўрсатиш учун давлат идоралари томонидан жойларда 199 та туман ҳамда шаҳар комиссиялари тузилди, 8843 та ишчи ўрни ташкил этилди. Улар таркибига «Маҳалла» жамғармаси, Ўзбекистон фахрийларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш «Нуроний» жамғармаси, Ўзбекистон холин-қизлар қўмитаси ва Ўзбекистон ижтимоий ҳаракати ҳудудий бўлинмаларининг вакиллари киритилди. Комиссиялар ва ишчи гуруҳларга ишда фойдаланиш учун 12 минг нусхадан ортиқ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, «Фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайлови тўғрисида»ги ва «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунларининг матнлари махсус нашр этилган рисоалар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига сайловлар ўтказиш масалаларига доир бир қанча қўлланма ва рисоалар юборилди.

Сайловларда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси сенатининг аъзолари, халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларининг депутатлари фаол иштирок этдилар.

Шуни айтиш жоизки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига сайловлар кенг ошкоралик ва очиқлик вазиятида ўтди. Оммавий ахборот воситалари сайловнинг боришини кенг ёритдилар.

Умуман олганда, сайлов тадбирларида 12 миллион 315 минг 818 сайловчи номидан 574687 нафар вакил иштирок этди. Улар 27715 номзод орасида 8843 нафар фуқаролар йиғинлари раисларини муқобиллик асосида сайладилар. Улар орасида 2895 нафар фуқаролар йиғинлари раислари (оқсоқоллари) ёки улар умумий сонининг 32,7 фоизи илк бор сайланди. Шунингдек, 84375 нафар фуқаролар йиғинлари раисларининг маслаҳатчилари ҳам сайланди.

Фуқаролар йиғини мажлисларида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятидаги, давлат ҳокимиятининг маҳаллий ижро органларининг муҳим ижтимоий, уй-жой-коммунал ва бошқа масалаларни ҳал этишдаги мавжуд камчиликлар танқидий ва очиқ муҳокама этилди. Хусусан, жойларда мавжуд бўлган кам таъминланган оилаларга моддий ёрдам кўрсатиш ҳамда муҳтож оилаларнинг болаларига нафақалар тайинлаш масаласини адолат билан ҳал қилмаслик ҳоллари, фуқаролар йиғинлари билан уй-жой мулкдорлари ширкатлари ўртасида ўзаро ҳамкорлик етарли эмаслиги ва бошқа аҳоли эътирозига сабаб бўлаётган муаммолар қайд этилди.

143 та фуқаролар йиғинларида улар раҳбарларининг ўтган даврдаги иши қониқарсиз деб топилди, оқсоқолларга ишончсизлик билдирилди ва улар қайта сайланмадилар.

Умуман, фуқаролар йиғинлари сайлови компанияси якунларини таҳлил қилиб айтиш мумкинки, йиғинлар раислари ва маслаҳатчиларининг бўлиб ўтган сайлови, шунингдек, келгуси даврга мўлжалланган фаолият дастурлари кенг муҳокама этилиб қабул қилинганлиги жамиятимизни демократиялаштириш, мамлакатни модернизация қилиш йўлида муҳим қадам, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш шаклини қарор топтириш ва мустаҳкамлашнинг энг муҳими фуқаролик жамиятини шакллантиришнинг навбатдаги босқичи бўлиб қолди.

2011 йил 2 сентябрда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Кенгашининг «Фуқаролар йиғинлари раислари (оқсоқоллари) сайлови тўғрисида» қарор қабул қилди. Унга кўра барча маҳаллаларда сайловлар ошкоралик ва яқдиллик билан ўтказилганлиги алоҳида уқтирилди.

2011 йил 21 ноябрда Тошкентда ўтказилган Мингйиллик ривожланиш Дастурига бағишланган Халқаро семинарда ижтимоий-сиёсий ва социал-иқтисодий ривожланишда фуқаролик жамияти институтлари – сиёсий партиялар, жамоат ташкилотлари ва бирлашмалари, нодавлат нотижорат ташкилотларининг фаол иштирок этаётгани Ўзбекистоннинг бу борада эришаётган юксак натижаларидан ҳисобланиши таъкидланди. БМТ Мингйиллик мақсадларига ҳамоҳанг миллий ривожланиш мақсадларига эришиш билан боғлиқ кўплаб масалаларни ҳал этишди, бу борада давлат дастурлари ижросини мониторинг қилишда уларнинг роли тобора ортиб бораётир. Мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган фуқаролик институтлари аҳолининг ижтимоий фаоллигини оширишга хизмат қилмоқда, жамиятда манфаатлар мувозанатини сақлашга кўмаклашмоқда, жамиятнинг давлат билан самарали мулоқотини таъминлашнинг муҳим воситаларидан бирига айланмоқда.

Шу муносабат билан хорижлик экспертлар Ўзбекистон Президенти Ислон Каримовнинг Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантиришга доир қонунчилик ташаббуслари алоҳида долзарб аҳамиятга эга эканини таъкидлади. Унга мувофиқ, янги қонунлар пакетининг қабул қилиниши соғлиқни сақлаш, таълим, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, аҳоли бандлигини таъминлаш соҳасидаги давлат дастурлари ва катта ижтимоий аҳамиятга эга бошқа ҳужжатларни бажаришда фуқаролик институтларининг иштирокини кенгайтириш бўйича ҳуқуқий асос яратади.

«Ўзбекистонда фуқаролик жамиятини фаол ривожлантириш учун ўзига хос ташкилий-ҳуқуқий база шакллантирилган,- дейди Фуқаролик жамияти муаммоларини тадқиқ этиш маркази директори Виталий Кулик (Украина). – Миллий парламент ҳузуридаги Нодавлат нотижорат ташкилотларини қўллаб-қувватлаш жамоат фонди ва маҳалла каби фуқаролик институтининг самарали фаолияти экспертлар эътиборини ўзига жалб этмоқда. Негаки, бу ғоят ноёб ҳодисадир. Мингйиллик ривожланиш мақсадлари ислохотларнинг «ўзбек модели» доирасида амалга оширилаётган вазифаларга тўлиқ мос келади. Ўзбекистоннинг Мингйиллик ривожланиш мақсадларини амалга ошириш, фуқаролик жамияти, ижтимоий ва иқтисодий инфратузилмани янада ривожлантириш борасидаги тажрибаси Украина ҳамда бошқа ривожланаётган мамлакатларда катта қизиқиш уйғотмоқда. Яна шуни таъкидлашни истардимки, Ўзбекистон фуқаролик жамияти институтлари, хусусан, Экологик ҳаракатнинг Орол денгизи қуриши оқибатларини бартараф этиш, Орол денгизи ҳавзасини экологик соғломлаштириш, минтақа сув ресурсларидан оқилона фойдаланишга доир лойиҳаларининг амалга оширилиши мазкур институтлар фаолиятининг Мингйиллик ривожланиш мақсадларини ҳаётга татбиқ этишга оид ишлардаги муҳим натижасидир. Бундан Марказий Осиёнинг бошқа мамлакатлари ибрат олса арзийди».

Мухтасар айтганда, амалий мулоқот руҳида ўтган халқаро семинар қатнашчилари Мингйиллик ривожланиш мақсадларига эришишга доир вазифаларни бажаришда Ўзбекистон катта ижобий тажрибага эга эканини таъкидлади. Мамлакатимиз жаҳон ҳамжамиятига аъзо кўплаб бошқа ривожланаётган давлатлар учун модель бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Таянч иборалар:

Ижроия ҳокимияти, ҳукумат, ҳукумат институтлари, ижроия ҳокимият бошқаруви, Вазирлар Маҳкамаси, ҳокимлик бошқаруви.

Мавзу юзасидан саволлар:

1. Ижроия ҳокимият тузилмаларининг такомиллашуви нималарда намоён бўлади?
2. Ижроия ҳокимият тизимидаги ислохотларнинг устувор йўналишлари нималардан иборат?
3. Нима учун бошқарув структураси босқичма-босқич қисқартирилиб борилиши режалаштирилди?
4. Нима учун ҳокимлик бошқаруви амалга киритилган?
5. Фуқаролик жамияти қарор топтирилиши шароитида ўзини-ўзи бошқарув тузилмалари ваколатлари нималардан иборат бўлиши керак?

**5- МАВЗУ: КЎП УКЛАДЛИ ИҚТИСОДИЁТ ТУШУНЧАСИ.
ХУСУСИЙЛАШТИРИШ. МУЛК ВА МУЛКЧИЛИК МУНОСАБАТЛАРИ.
ЎЗБЕКИСТОНДА ХУСУСИЙ МУЛКЧИЛИК МУНОСАБАТЛАРИНИНГ
РИВОЖЛАНИШИ**

Режа:

- 1. Ўзбекистонда макроиқтисодиётни барқарорлаштиришга эришилиши**
- 2. Ўзбекистонда пул-кредит сиёсатини ишлаб чиқиши, миллий валюта қадрининг ошиши**
- 3. Иқтисодиётни эркинлаштириш – иқтисодий ислохотларнинг пировард натижаси сифатида**

Макроиқтисодиётни барқарорлаштиришга эришиш

Маълумки, ҳар қандай ислохот, агар у одамлар ҳаётини яхшилашдан иборат пировард натижага қаратилмаса, ундай ислохотлар кераксиздир. Шунинг учун ҳам Ўзбекистондаги амалга ошириладиган туб ислохотлар ҳар томонлама барқарорликни таъминлашга, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига асосланган ҳукукий демократик давлат ва фуқаролик жамиятини бунёд этишга қаратилган. Мустақиллик йилларида мамлакат ҳукуматининг иқтисодий стратегияси асосан энг муҳим уч вазифани ҳал этишга йўналтирилди:

1. Ишлаб чиқаришнинг пасайишини тўхтатиш;
2. Иқтисодий юксалишнинг асоси сифатида макроиқтисодий барқарор-ликка эришиш;
3. Барқарор иқтисодий ривожланиш учун шарт-шароит яратиш.

Ўзбекистонда ислохотлар эндигина бошланган 1992 йилдаёқ Президент Ислом Каримов Ўзбекистондаги иқтисодий ўзгаришлар барқарорлик вазиятида ўтиши кераклигини алоҳида таъкидлаган эди. Шунинг учун ҳам у ўзининг «Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида» (1992) номли китобида ҳукумат сиёсати хусусийлаштириш ва рақобат вазиятини шакллантириш жараёнларини чуқурлаштиришга, макроиқтисодий барқарорликни таъминлашга, миллий валютани мустаҳкамлашга, иқтисодий тизимда чуқур таркибий ўзгартишларни амалга оширишга, кучли ижтимоий кафолатлар берадиган ҳукукий демократик давлатни шакллантиришга қаратилган, деб уқдиради.

Шу боис мустақиллик йилларида Ўзбекистон иқтисодиётини ислох қилишнинг муҳим натижаси бу макроиқтисодиётни барқарорлаштиришга эришилгани бўлди. Бинобарин, бу жараён бозорни шакллантиришдаги муҳим жихатдир. «Барқарорлаштириш сиёсати,— деб ёзади И. Каримов, – энг аввало, бу макроиқтисодиётда мувозанатни сақлаш, ишлаб чиқаришнинг кескин даражада пасайишига ва оммавий ишсизликка йўл қўймасликдир. Шунингдек, у пул қадрсизланишининг, пул эмиссиясининг бошқарилишини таъминлаш, тўлов балансини бир меъёردа сақлаш соҳасида аниқ мақсадни кўзлаб олиб бориладиган давлат сиёсатидир».

Ўзбекистонда макроиқтисодиётни барқарор қилиш борасида қатор амалий чоралар белгиланар экан, аввало бу борадаги жаҳон тажрибаси ўрганилди, айтиш чокда МДХ давлатларида шу соҳада йўл қўйилган камчиликлар таҳлил қилинди. Жумладан, ўтиш даврида давлат ўз иқтисодий сиёсатини белгилашда аввало устивор, катта истикболга эга бўлган тармоқлар ва ишлаб чиқаришларни ҳар

томонлама рағбатлантириш, яъни энг муҳим бўғинларни аниқлаш (нефть – нефть мустақиллиги, энергетика – энергетика мустақиллиги, дон – ғалла мустақиллиги, пахтани қайта ишлаш саноати ва ҳоказолар) орқали иқтисодиётни таркибан қайта ташкил қилиш бўйича изчил сиёсат юритиши лозим эди.

Шуни рўй-рост айтиш керак, мустақиллик қўлга киритилган 1991 йил охирлари ва 1992 йилда Ўзбекистон зиммасига оғир ва жиддий синовлар тушди.

Шу давр мобайнида «давлат ва халқ ўз тақдирини, ўз мустақиллигини, ўз озодлигини ҳимоя қила олишга қодирми?» деган саволга жавоб беришга тўғри келди. Бунинг боиси шунда эдики, СССР парчаланиб кетиши, анъанавий хўжалик алоқаларининг бузилиши билан боғлиқ бўлган молиявий ва хом ашё захираларининг ниҳоятда тақчиллиги юз берди. Масалан, бошқа минтақалар ва мамлакатлардан маҳсулот етказиб берилишига боғланиб қолган йирик корхоналар тўхтаб қолиш арафасида эди. Бунинг устига аҳолининг моддий аҳволи яна ҳам пастлашиб кетди. Озиқ-овқат маҳсулотлари, дори-дармонларнинг энг муҳим турлари четдан олиб келиниши сабабли бир мунча қийинчиликларга дуч келинди.

Шу боис Ўзбекистон иқтисодиётида, аввало, таркибий ўзгаришлар юз берди. Республика иқтисодий мустақиллигини мустаҳкамлаш, импортни қисқартириш ва экспортга йўналтирилган ишлаб чиқаришни ривожлантириш, шунингдек истиқболни белгилайдиган устивор тармоқларни жадал ривожлантириш, тармоқлар ичидаги номутаносибликка барҳам беришга эътибор қаратилди.

Натижада, халқ истеъмоли молларини четдан келтиришдан воз кечиб, Ўзбекистоннинг ўзида ишлаб чиқаришга катта эътибор берилди.

Маълумки, мамлакатимизда олиб борилаётган туб иқтисодий ислохотларнинг якуний натижаси аҳоли турмуш даражасини оширишга, уларнинг моддий ва маънавий эҳтиёжларини тўлароқ қондиришга қаратилган.

Мустамлака йилларида иқтисодиётимиз умумиттифоқ меҳнат тақсимооти ниқоби остида бир томонлама, маҳаллий талаб ва эҳтиёжларга мос тушмайдиган тарзда таркиб топди. Собиқ тизимда ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқариш халқ истеъмол моллари тайёрлаш суръатларидан юқори бўлиши керак деган 20–30 йилларда шаклланган сохта назарияга маҳкам ёпишиб олинганлиги сабабли истеъмол моллари тайёрлаш издан чиққан эди. Натижада ўзимизда етарли табиий бойликлар ва ишлаб чиқариш имкониятларига эга бўла туриб, аҳоли учун зарур халқ истеъмол молларининг 60 фоиздан ортиғи четдан келтирилди эди. Оддий туз ва гугуртни ҳам бошқа давлатлардан олиб келинар эди. Мураккаб технологик жараёнларга эга маҳсулотлар ишлаб чиқариш тўғрисида ўйланмас эди.

Мустақиллик йилларида ислохотларнинг натижалари аҳолининг истеъмол молларига бўлган талабини ўзимизда ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ҳисобига қондирилишида, айрим турларини эса четга сота бошланганида намоён бўла бошлади.

Энг муҳими, мустақилликнинг дастлабки йилларида мамлакатимизда халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш камайиб кетишига йўл қўйилмади. Масалан, 1995 йили 1996 йилга нисбатан ялпи саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш 6,5 фоизга ортган бўлса, истеъмол моллари ишлаб чиқариш 11,2 фоизга кўтарилди. Ваҳоланки, иқтисодий шароитлари нисбатан анча қулай бўлган ҳамдўстликдаги баъзи мамлакатларда ишлаб чиқариш 40–50 фоизга тушиб кетиб, истеъмол бозори издан чиқди, оқибатда хориждан келтирилаётган озиқ-овқат ва саноат молларига қарам

бўлиб қолдилар. Уларнинг аксариятида 1997 йилда ҳам истеъмол моллари ишлаб чиқаришнинг камайиши давом этди.

Ислохот йиллари давомида истеъмол моллари ишлаб чиқариш 56,6 фоизга ошди, бунда республикада ишлаб чиқарилган товарларнинг истеъмол бозоридаги улуши 1994 йилдаги 45,6 фоиздан 1998 йилдаги 65,4 фоизгача кўтарилди. Қилинаётган чора-тадбирлар аҳоли турмуш даражасининг пасайишига, асосий озиқ-овқат ва саноат маҳсулотлари истеъмоли ҳажми қисқаришига йўл қўймасликка имкон берди. Масалан, гўшт истеъмоли 1990 йилдаги 33 кг дан 1998 йилда 36 кг гача, ўсимлик ёқи истеъмоли – 12,6 кг дан 13 кг гача ошди, сабзавотлар, картошка, полиз экинлари, мевалар истеъмоли кўпайди. Республикада мураккаб маиший техниканинг кўп турлари, автомобил ва бошқа халқ истеъмол молларини ишлаб чиқаришнинг йўлга қўйилиши натижасида кейинги йилларда мамлакатимизда аҳолининг узоқ истеъмолдаги саноат моллари билан таъминланганлиги ошди. 100 оила ҳисобига телевизорлар сони 1995 йилдаги 57 тадан 1998 йилда 100 тагача, совутгичларни сони – 57 тадан 71 тагача, магнитофонлар сони – 36 тадан 48 тагача, автомобиллар сони – 19 тадан 22 тагача кўпайди.

Бугунги кунда Ўзбекистонда саноат ишлаб чиқариши қуввати оғир саноатдан тортиб, енгил саноатгача бўлган индустриянинг барча тармоқлари ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларини саноат йўли билан қайта ишловчи йирик корхоналар вужудга келди. 2,2 мингдан ортиқ йирик ва ўрта саноат корхоналари кенг миқёсга эга турли йўналишдаги маҳсулотлар ишлаб чиқармоқда.

Шуни айтиш керакки, Марказий Осиё машинасозлик маҳсулотларининг учдан икки қисми Ўзбекистон корхоналарида ишлаб чиқарилмоқда.

Ҳозирги пайтда дунёнинг фақат икки мамлакатидоғина (АҚШ ва Ўзбекистон) пахтачилик машиналари ва ускуналари тўлиқ ишлаб чиқарилмоқда.

Ўзбекистон – ипакчилик ва пиллакашлик техникаси ишлаб чиқарувчи Марказий Осиёдаги ягона давлатдир. Авиация техникаси ишлаб чиқариш бўйича МДХдаги энг йирик корхоналарнинг бири Ўзбекистонда жойлашган. Ўзбекистон металлургияси деганда Марказий Осиёда қора ва рангли металллар ишлаб чиқариш бўйича энг йирик заводлар ҳисобланмиш Олмалик ва Навоий тоғ-металлургия комбинати, Ўзбекистон қийин эрувчи ва ўтга чидамли металллар комбинати ва бошқалар кўз олдимизга келади.

Нефть – кимё саноати 20 дан ортиқ турдаги маҳсулотлар ишлаб чиқармоқда. Улардан 15 таси илгари бошқа давлатлардан олиб келинар эди.

Ўзбекистон енгил саноати ҳам кўп тармоқли бўлиб, у индустрлашган комплекс ҳисобланади.

Мамлакатимизда иқтисодиётни ислоҳ қилишдаги натижаларни Россияда чиқадиган газеталар ҳам ижобий баҳоланмоқда.

Жумладан, «Независимая газета» 1996 йил 22 ноябрь сонида МДХ таркибидаги мустақил давлатларда амалга оширилаётган ислохотларни тадқиқ қилиб, қуйидаги хулосага келади. Россия 1996 йилда саноат ишлаб чиқариши даражаси бўйича 1990 йилга нисбатан 47 фоиз

Ўзбекистон	106	фоиз	Туркманистон	81	фоиз
Белорусия	63	фоиз	Украина	55	фоиз
Қозоғистон	48	фоиз	Арманистон	48	фоиз
Молдова	43	фоиз	Озарбайжон	41	фоиз
Қирғизистон	39	фоиз	Грузия	18	фоиз билан чиқмоқда

Ушбу газетанинг собиқ Иттифок ҳудудидаги Республикалар ичида саноат ишлаб чиқариши жиҳатидан Ўзбекистонни биринчи ўринга қўйганлигини хорижий мамлакатларда тан олиниши эди.

1998 йилнинг бошларида «Вечерняя Москва» газетасида «Ўзбекистон Марказий Осиёда ягона карвонбоши бўлаётир. Кейинги йилларда республика ўз иқтисодиётини ислоҳ этишда катта ютуқларга эришди... ғарбда «ўзбек иқтисодий мўъжизаси» тўғрисида баралла гапиришмоқда»,— деб қайд қилинишининг ўзи ҳам юқоридаги фикр исботидир.

Ўзбекистонда кейинги йилларда қурилиш комплекси ҳам муттасил ривожланмоқда. Ҳозирги пайтда мамлакатда йилига 100-110 миллиард сўмлик қурилиш-монтаж ишлари амалга оширилмоқда.

Айни пайтда, Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи, меъморчилик-қурилиш ойналари ишлаб чиқарадиган Қувасойдаги «Кварц» заводи, Янгийўл, Қўқон ва Андижондаги спирт заводлари, Қунғиротдаги сода заводи каби кўплаб йирик объектлар қурилмоқда. Биргина Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи қуриб фойдаланишга топширилиши мамлакат иқтисодиётида катта ўринга эгаллигини қуйидаги мисолдан кўриш мумкин.

Мустақиллик йилларида республикада транспорт ва алоқа ҳам замонавий талаблар асосида ташкил қилинди.

Макроиқтисодиёт ва статистика вазирлигининг 1996 йилги маълумотларидан.

Шуни айтиш керакки, республикада юк ва йўловчиларни мамлакат ичкарасида ва ташқарига ташишни МДХ, Яқин ва узоқ хориж мамлакатлари билан иқтисодий алоқаларни таъминловчи транспорт тизими шаклланди. Шу кунларда транспортнинг барча тармоқлари жадал ривожланмоқда.

Ўзбекистоннинг бевосита иштирокида «ТрансОсиё» магистралининг бир қисми ҳисобланган, Жанубий-Шарқий Осиёни ғарбий Европа билан туташтирадиган ва ТрансСибирь Магистралидан 1500 км. қисқа бўлган Тажан – Серахс – Машҳад янги йўли ишга туширилди.

Ўзбекистон Миллий Авиакомпанияси А-310, Ил-86, Ил-76, ТУ-154, Американинг «Боинг» ва бошқа шу каби замонавий ҳаво лайнерларига ва маҳаллий йўлларга мўлжалланган кўп миқдордаги самолётларга эга.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон МДХнинг барча йирик шаҳарлари ва жаҳоннинг АҚШ, Германия, Буюк Британия, Швейцария, Ҳиндистон, Туркия, Саудия Арабистони, Жанубий Корея, Сингапур сингари йигирмадан ортиқ мамлакатлари билан бевосита ҳаво йўллари орқали боғланган.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки мустақилликнинг энг оғир 1992, 1993 ва 1994 йиллари мамлакат аҳолиси учун қанчалик қийинчиликларни рўkach қилмасин, ҳукумат оғир вазиятдан чиқиш билан бирга стратегик мақсадлар билан ҳам яшади. У кундалик муаммоларни ҳал этиш, аҳолини кундалик эҳтиёж моллари билан таъминлаш ва бошқа бир қатор талабларни амалга ошириш, энг оғир иқтисодий тангликдан ҳеч қандай ларзаларсиз ўтиб олиш чора-тадбирларни белгилаш билан бирга мамлакат истикболлини ва халқ келажагини таъминлайдиган улкан мақсадларни ҳам амалга ошириш йўлидан борди. Асакадаги автомобиль заводи, Бухородаги нефтни қайта ишлаш заводи, мамлакатимизнинг бошқа вилоятларидаги юзлаб саноат корхоналари қурилишларига худди ана шу қийинчилик йилларида пойдевор қўйилди.

Хатто энг мушкул йилларда – яъни, ўтиш даврининг бошланишида ҳам Ўзбекистонда капитал сармояларнинг кескин тушиб кетиши кузатилмади, 1995 йилдан бошлаб эса инвестицияларнинг ўсиши яққол кўринмоқда, 1997-1998 йилларда Ўзбекистонда капитал сармоялар йилига 17 фоизга ўсиб борди. Шу жиҳатдан республикадаги вазият шу пайтгача инвестицияларни миллий миқёсда амалга ошириш механизмларини ишга тушира олмаган ўтиш даври иқтисодиётидаги бошқа давлатларникидан афзалликлари билан фарқланади.

Ҳозирги пайтда республикада хорижий сармоядорлар тахминан 2 млрд. АҚШ доллари миқдорида сармоя киритган 2000 га яқин хорижий сармояли корхоналар фаолият кўрсатмоқда. Ўзбекистон иқтисодиётига сармоя киритган энг йирик инвесторлар – Корея, АҚШ ва Европа мамлакатларидир. Бунда хорижий сармояларнинг умумий ҳажми ҳам (1998 йилда 78 млрд. сўмдан ортиқ), уларнинг умумий капитал сармоялардаги улуши ҳам – 1994 йилдаги 7 фоиздан 1998 йилдаги 20 фоизгача – ошиб бормоқда.

Кейинги йилларда иқтисодиётга сарф қилинаётган сармоялар ялпи ички маҳсулотнинг чорагидан кўпроғини ташкил қилди. Бошқа мамлакатлар билан қиёслаганда Ўзбекистонда ЯИМдаги сармоялар улуши 1990 йилдаги 23 фоиздан 1998 йилдаги 30 фоизгача ўсди, айти пайтда 1990 йилда сармоялар 14–21 фоизни ташкил этган бошқа мамлакатларда 1998 йилда 9–15 фоизгача камайиш тамойили кузатилмоқда.

Бу эса иқтисодиётнинг қатор асосий тармоқлари–ёнилқи, қазиб олувчи, енгил, озиқ-овқат, гўшт-сут саноатини техник қайта жиҳозлаш ва янгилашни, янги йирик ишлаб чиқариш корхоналар – Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи, ЎЗДЕУ, СамКочавто, Ҳазорасп шакар заводи ва бошқаларни қуришнигина эмас, балки республика учун мутлақо янги бўлган замонавий тармоқлар: автомобилсозлик, фармацевтика ва микробиология саноатини, радиоэлектроника, телекоммуникациялар соҳаси ва бошқаларни яратиш имконини берди;

Қўшма корхоналарда маҳсулотни экспорт қилиш ва хизмат кўрсатиш ҳажми 2,1 марта, ишловчилар сони 3,7 марта ортди.

Ўзбекистонда иқтисодий ислохотлар амалга оширилар экан, ривожланган мамлакатлар тажрибаларидан ҳам фойдаланила бошланди. Жумладан, эркин иқтисодий зоналар ташкил қилиш борасида дастлабки қадамлар қўйилди. 1996 йил 25 апрелда Олий Мажлиснинг V сессиясида «Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида» Қонун қабул қилинди.

Умуман, Ўзбекистонда иқтисодий ислохотлар амалий натижасини яққолроқ кўриш учун куйидаги таққослашни келтириш лозим. Масалан, МДҲ мамлакатларининг 1997 йилдаёқ ЯИМ ҳажми кўрсаткичларини уларнинг сўнгги эллик йилдаги ЯИМ ҳажмининг ўзгариш суръатларига таққосласак, куйидаги қизиқ бир ҳолатнинг гувоҳи бўламиз. Яъни Озарбайжон ва Молдованинг 1998 йилдаги ЯИМ ҳажмининг кўрсаткичлари мазкур республикаларнинг 1965 йилда эришган даражасига тенг бўлиб, фоиз ҳисобида олсак, 36ни ташкил қилади.

Тошкентда 2011 йил 21 ноябрда Мингйиллик Ривожланиш Дастурини амалга ошириш бўйича халқаро семинар бўлди. Унда Германия, Словения, Украина, Жанубий Корея, ЕХҲТ, БМТ агентликлари ва бошқа халқаро ташкилотларнинг етакчи экспертлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сентаи аъзолари ва Қонунчилик палатаси дапутатлари, давлат ва жамоат тузилмалари вакиллари, олимлар иштирок этди.

Ўзбекистонда Мингйиллик ривожланиш мақсадларига эришиш бўйича глобал жараённинг фаол иштирокчиси сифатида 2000 йилда ўтган Мингйиллик саммитида мамлакатлар олдига қўйилган вазифаларни изчил амалга ошираётгани, уларни бажариш борасида кўплаб кўрсаткичлар бўйича етакчи эканлиги таъкидланди. Президентимиз Ислом Каримовнинг ташаббуси билан мамлакатимизда истиқлолнинг дастлабки йилларида барча жабҳаларда фуқароларнинг сиёсий, иқтисодий ҳамда ижтимоий манфаатларини таъминлаш, уларнинг турмуш даражаси ва сифатида юксалтиришга қаратилган кенг қўламли ислохотларнинг изчил амалга оширилиши бундай муваффақиятли ривожланишда муҳим омил бўлмоқда.

Хорижлик экспертлар давлатимиз раҳбари томонидан ишлаб чиқилган ва мамлакатимизда барча демократик туб ўзгаришлар, жумладан, давлат бошқаруви тизимини эркинлаштириш, иқтисодиётни модернизация қилиш, ижтимоий институтлар ҳамда фуқаролик жамиятини ривожлантиришга асос бўлиб хизмат қилаётган, ҳар томонлама кенг қамровли ва узоқ муддатли истиқболга мўлжалланган «ўзбек модели» ҳамда ривожланишнинг беш тамойили юқори самара бераётганини алоҳида таъкидлади. Иштирокчиларнинг умумий фикрига кўра, Президент Ислом Каримов Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясида белгилаб берган комплекс туб ўзгаришлар янги босқичининг устувор йўналишлари ва бу борада қайд этилган чора-тадбирлар Ўзбекистонда Мингйиллик ривожланиш мақсадлари вазифаларига тўла жавоб берадиган давлат сиёсати ҳаётга изчил татбиқ этилаётганининг ёрқин ифодасидир.

Экспертларнинг фикрича, Мингйиллик ривожланиш мақсадларига эришиш дунёнинг барча далавларида ҳам Ўзбекистондаги каби давлат сиёсатининг устувор йўналишлари даражасига кўтарилигани йўқ. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 26 январда қабул қилинган қарори ҳам шундан далолатдир. Ушбу ҳужжатга мувофиқ, Ўзбекистонда 2015 йилгача БМТнинг Мингйиллик ривожланиш мақсадларини амалга оширишга доир комплекс қўшимча чора-тадбирлар ҳаётга татбиқ этилмоқда. Ушбу тизимли чора-тадбирлар Мингйиллик декларациясида белгиланган барча саккиз мақсад бўйича 88 устувор йўналишни ўз ичига олган.

2011 йилнинг тўқиз ойида мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотининг ўсиш суръати 8,2 %, саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми 7% ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш ҳажми эса 6,8% га кўпайгани шундан далолат беради. Бундай ижобий ўзгаришлар, табиийки, турмушимиз тўқис бўлишини таъминлаш баробарида, Ўзбекистоннинг халқаро иқтисодий майдондаги нуфузи янада мустаҳкамланишига хизмат қилаётир.

Ҳозирги кунда дунё мамлакатлари тараққиётида миллий иқтисодиётларнинг интеграциялашиш ва глобаллашиш жараёни тобора устувор аҳамият касб этмоқда.

Бироқ шу ўринда шуни айтиш жоизки, жаҳон иқтисодиётидаги интеграциялашув ва глобаллашувнинг ижобий томонлари билан бир қаторда, маълум зиддиятли жиҳатлари ҳам мавжуд. Айтайлик, дунё мамлакатлари ўртасида ижтимоий-иқтисодий ривожланиш, аҳоли сонидagi тафовут яхлит тизим сифатида барқарор ривожланишга тўқинлик қилади ёки бир мамлакатдаги иқтисодий номунатосиблик бошқа давлатларга ўз таъсирини ўтказади. Шу маънода, 2008 йилда рўй берган ва ҳалигача таъсири сезилиб турган молиявий-иқтисодий инқироз айнан глобаллашув жараёнининг салбий оқибати сифатида намоён бўлмоқда. Натижада

кўплаб мамлакатларда товар ва хизматларга бўлган талабнинг кескин камайиши ишлаб чиқариш ҳажмининг қисқариши билан боғлиқ ишсизлик ортишига сабаб бўлди. Масалан, инқирознинг кейинги йилидаёқ ялпи ички маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми АҚШда 2,6, Германияда 4,7, Францияда 2,1, Италияда 5, Японияда 5,2, Буюк Британияда 4,9, Канадада 2,4 фоизга камайди. Бундай пасайиш суръатлари 2010-2011 йилларда ҳам сақланиб, айниқса, Греция, Италия ҳамда Испания давлатларининг миллий иқтисодиётини қийин аҳволга солиб қўйди.

Лекин шунга қарамасдан, жаҳон иқтисодиётида бундан олдин содир бўлган турли иқтисодий инқироз ҳолатларидан етарлича хулоса чиқарган, шунингдек, келажагини тўғри белгилаб олган мамлакатлар ижобий натижаларга эришганликларини ҳам кўришимиз мумкин. Жумладан, Ўзбекистонда барча соҳаларда самарадорлик таъминланаётгани аҳолининг реал даромадлари йил сайин ошишига асос бўлмоқда. Аниқроқ қилиб айтганда, бугунги кунда жаҳон ҳамжамияти томонидан ҳақли равишда эътироф этилаётган тараққиётнинг «ўзбек модели» мамлакатимизнинг жадал раванқ топишини кафолатлаб бермоқда.

Узоқни кўзлаб, юртимизнинг нафақат бугуни, балки келажагини ўйлаб амалга оширилиётган ислохотлар мужассамки, бунинг самараси ҳозирги фаровон турмушимизда ўз аксини топмоқда. Ахир қайсидир мамлакатларда мавжуд корхоналарни сақлаб қолиш чоралари изланаётган бир пайтда республикамызда 2011 йилда 828 та ишлаб чиқариш объекти фойдаланишга топширилгани, демакки, минглаб инсонларнинг муқим даромад манбаи шакллантирилгани ислохотларнинг нечоғли самарали эканлигини исботидир.

Пул-кредит сиёсатининг ишлаб чиқилиши, миллий валюта қадрининг ошиши

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда иқтисодий барқарорликни таъминлашга қаратилган тадбирларнинг энг муҳими қатъий молия сиёсатини ўтказиш бўлди. Шу боис Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1995 йил 23 февралдаги биринчи сессиясида «... Банк, молия, кредит тизимларини такомиллаштириш, уни жаҳон талаблари даражасига кўтариш... биринчи босқичда муҳим ўрин олиши даркор... Миллий валютамыз мустаҳкам бўлсагина давлатимиз қудратли, обрўли, ҳаётимиз фаровон бўлади», – деган фикр билдирилди.

Ўзбекистоннинг 1991–1993 йиллардаги, яъни рубль зонасида бўлиб турган давридаги иқтисодий сиёсати ишлаб чиқаришнинг бутунлай инқирозга юз тутишига ва аҳоли турмуш даражасининг пасайиб кетишига йўл қўймасликка, савдо балансининг аҳолини яхшилашга, иқтисодий тизимини такомиллаштиришга қаратилди. Сиёсий ва иқтисодий ислохотларни амалга оширишнинг икки хил табиатга эгаллиги, яъни, бир томондан сиёсий мустақиллик, бошқа томондан ягона рубль зонасида, демак, ягона иқтисодий зонада турганлик ҳолати Ўзбекистон учун ўзига хос хусусиятга эга давр эди. Бу ўз навбатида пул-кредит сиёсатини белгилашда ҳам ўзига хос йўлни ишлаб чиқишни тақозо этарди.

Бу борадаги муҳим вазифа банклар фаолиятини, улар вазифаларини янги талаб ва эҳтиёжлар асосида ташкил қилмоқ эди. Мамлакатда икки поғонали самарали банк тизимини яратмасдан туриб Ўзбекистонда бозор муносабатларини юзага келтириб, унинг хўжалик механизмини, пул муомаласини қайта қуриб бўлмасди.

1991 йил 15 февралда қабул қилинган «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни, шунингдек, кейин унга киритилган

қўшимча ва ўзгаришлар банк соҳасини ислоҳ қилиш, бозор шарт-шароитларига мос келадиган банк муассасаларини ташкил этиш йўллари белгилаб берди.

Мазкур Қонунга мувофиқ, СССР Давлат Банкнинг минтақавий бўлими Ўзбекистон Республикасининг Марказий Банкига айлантирилиб, унга банкноталар эмиссияси, ҳукумат ҳисоб варақларига хизмат кўрсатиш, олтин-валюта захираларини сақлаш, банклар фаолиятини назорат қилиш, пул-кредит сиёсатини амалга ошириш ва бошқа вазифалар топширилди.

Ушбу Қонун республика иқтисодиётини ислоҳ қилишнинг бошланғич босқичида қабул қилинган ва у ўша кунлар воқеалари талабларига жавоб берар эди.

Миллий валюта – сўмнинг жорий қилиниши ва молия соҳасидаги ислохотларни чуқурлаштириш вазифалари унинг ҳукукий асосини янада ривожлантиришни, банклар фаолиятининг ҳамма жиҳатларини бозор талабларига мувофиқ қатъий белгиловчи алоҳида қонун ишлаб чиқишни тақозо этган эди.

Шунингдек, халқаро молия ташкилотлари ва хорижий банклар тажрибаларини инобатга олиб ҳамда мустақил мамлакат пул-кредит сиёсатини бутунлай янгитдан изга солиш мақсадида Марказий Банк тўғрисида, банклар ва банклар фаолияти тўғрисида алоҳида Қонунлар ишлаб чиқиш зарурияти вужудга келди.

1995 йил 21 декабрда Олий Мажлиснинг IV сессиясида «Ўзбекистон Республикаси Марказий Банки тўғрисида», «Банклар ва банклар фаолияти тўғрисида» алоҳида Қонунлар қабул қилинди. Бу ҳукукий ҳужжатлар Халқаро Валюта Фонди ва Жаҳон Банки томонидан юқори баҳоланди. Ўзбекистонда ҳозирги вақтда 30 дан ортиқ тижорат банки рўйхатга олинди ва улар ишлаб турибди. 1995 йилдан уларнинг 19 таси акциядорлик-тижорат шаклида, 5 таси масъулияти чекланган жамият, 1 таси кооператив, 2 таси хорижий сармоя иштирокидаги, 2 таси давлат банки сифатида фаолият кўрсатмоқда.

Шуни айтиш керакки, бозор иқтисодиётига ўтишнинг дастлабки босқичларида ўтиш даврининг ижтимоий-иқтисодий қийинчиликларини бартараф этишга мўлжалланган давлат бюджети 1993 йилдан иқтисодиётни структуравий қайта қуриш омилларидан бирига, макроиқтисодий мутаносибликларни бошқариш ва молиявий ресурсларни мамлакат иқтисодиётининг устивор йўналишларида жамлаш воситасига айланди.

1994 молия йили каттиқ пул-кредит ва бюджет сиёсатини шакллантиришда бурилиш босқичи бўлдики, бунинг натижасида давлат бюджети тақчиллиги 1995 йилда ЯИМга нисбатан олганда 3,4 фоиздан 2,8 фозигача пасайди.

Давлат бюджетидagi тақчилликнинг пасайиши кўп ҳолларда ўтиш давридаги энг барқарор даромад манбаи – билвосита солиқлар мавқеини ошириш эвазига таъминланди. Давлат бюджети даромадлари тизилмасида билвосита солиқларнинг улуши умумий даромадларга нисбатан олганда 1991 йилдаги 0,7 фоиздан 1995 йилда 49,3 фоизга ўсди. 1996 йилда бутун даромаднинг 50 фоиздан кўпроғини акцизлар, божхона божлари кўринишида белгилаш мўлжалланган эди.

1995 йил якунларига кўра давлат бюджетининг тўғри (даромад) солиғидан даромади 38,5 фоизни ташкил этди, шундан корхоналар фойдасидан олинadиган солиқлар даромадининг 28,6 фоизини, аҳоли даромадидан олинadиган солиқ 9,9 фоизни ва жисмоний шахсларнинг тадбиркорлик фаолияти даромади солиғи эса 0,3 фоизни ташкил этди. Ялпи миллий маҳсулотда давлат даромадлари ва харажатларини умумий қисқартириш давлатнинг иқтисодиётга аралашувини босқичма-босқич чеклаш бозор принципларининг амалга оширилишига тамомила

мувофикдир. Шундай қилиб, бозор ислохотининг ўтган беш йилида давлат бюджети даромадларининг ЯИМдаги улуши 49,1 фоиздан 37,2 фоизга, харажатларнинг улуши эса 52,7 фоиздан 40 фоизгача камайди.

Структуравий қайта қуришнинг давлат томонидан қўллаб-қувватланиши имтиёзли солиқ ва кредит сиёсати юритишдаги ёрдамда ҳам, иқтисодиётнинг базавий тармоқларига тўғридан-тўғри маблағ ажратиш кўринишида ҳам амалга оширилмоқда. Иқтисодиётга жорий ва капитал харажатлар учун солинадиган маблағларининг 1996 йилда кутилган ўсиши 13,65 млрд. сўмни ташкил этди.

Ижтимоий харажатлар улуши умумий харажатларнинг 50 фоизи даражасида барқарорлашди, бу ҳол ижтимоий аҳамиятга молик тармоқлар ривожланишини ва аниқ мақсадга қаратилган ижтимоий тўловларни ошириш йўли билан аҳолининг муҳтож қатламлари ва гуруҳларининг давлат томонидан қўллаб-қувватланишини таъминлайди.

Мамлакатимизда кейинги йилларда иқтисодиётни барқарорлаштиришга қаратилган муҳим тадбирлардан бири бу пул муомаласини мустаҳкамлаш, валюта муносабатларини тартибга солиш бўлди.

Президент И. Каримов 1993 йил 7 майда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши сессиясида нутқ сўзларкан, «Мустақил давлат бошқа давлатлардан айри тарзда иқтисодий ҳур бўлиши учун ўз пулига, ўзининг миллий валютасига эга бўлмоғи керак. Бу иқтисодий мустақилликнинг асосий шартларидан биридир»,— деган эди.

1994 йил 1 июлдан бошлаб Ўзбекистон Республикасининг пул бирлиги – сўм муомалага киритилди. Шу кундан бошлаб республика ҳудудидаги ягона қонуний тўлов воситаси сифатида у барча турдаги тўловлар учун, шунингдек банкдаги ҳисоб варақаларига киритиш учун қабул қилиниши шарт бўлиб қолди. Кейинги вақтларда миллий валюта қадрини ошириш учун катта ишлар қилинди.

Натижада 1995–1996 йилларда пул қадрсизланиши суръатлари анча қисқарди.

Умуман, мамлакатда миллий валютанинг муомалага киритилиши иқтисодиётни барқарорлаштиришнинг, корхоналар ва тармоқларнинг молиявий аҳволи мустаҳкамланишининг, аҳолини ва мамлакат истеъмол бозорини муҳофаза қилишнинг муҳим омили бўлди.

Жами пул массасининг ўсиш суръати инфляцияга қарши сиёсатнинг изчил амалга оширилиши натижасида йилдан-йилга пасайиб борди. Жами пул массасининг ўсиши 1996 йилнинг биринчи ярим йиллиги натижаларига кўра 1995 йилнинг айнан шу давридагидан 7,6 фоиз ҳисобида ва 1994 йил даражасидан 2 баробар кам бўлди.

Накд пул массасининг ўртача ойлик ўсиш суръати 1996 йилнинг биринчи ярим йиллигида 1995 йил даражасидан 1,3 марта оз бўлди. Муомалага накд пул чиқариш – эмиссия улуши 1995 йилдаги 20,7 фоиз ўрнига 15 фоизни ташкил этди.

Ўтиш даври иқтисодиётининг объектив шарт-шароитлари ва хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда кредитлар биринчи навбатда иқтисодиётнинг устивор тармоқларини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантиришга йўналтирилди, Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи, «ЎзДЕУавто» автомобиль заводи сингари халқ хўжалигининг улкан қурилишлари ва бошқалар молиявий маблағ билан таъминлаш учун муҳим манба бўлди.

Республика иқтисодиётида пул қадрсизланиши жараёнларини бартараф этиш, жами пул массаси тизилмасида корхоналар ва ташкилотлар депозитлари, аҳоли

омонатларининг ўсиши учун шарт-шароит туғдирди. Депозитлар ва омонатларнинг энг сезиларли ўсиши 1994 ва 1995 йилларга тўғри келди. Бунда давлатнинг барқарорлаштириш сиёсати пул қадрсизланишининг юқори суръатларини пасайтиришга ёрдам берди.

Тижорат банкларининг омонатлар ва депозитларни жалб этишдаги улуши ортиб борди. Бу эса банк тизимида рақобат муҳитининг шаклланаётганини ўзида акс эттиради. Тижорат банкларининг жалб этилган депозитлар ва омонатлар умумий ҳажмидаги салмоғи 1993 йил охиридаги 1,5 фоиздан 1996 йилнинг ярмида 24,6 фоизгача ўсди.

1992–1996 йиллар мобайнида валютани бошқариш соҳасидаги фаолият миллий валютани муомалага киритиш ва мустаҳкамлаш учун зарур шарт-шароитларни изчил яратиб беришга қаратилди, валюта бошқаруви масалалари бўйича норматив база вужудга келтирилди.

1994 йилнинг 15 апрелидан бошлаб Ўзбекистон валюта биржасида доимий савдолар ўтказилиб келинмоқда. 1994 йили реализация қилинган чет эл валютасининг умумий суммаси 16 миллион 558 минг АҚШ долларини ташкил этди. 1995 йил давомида ҳаммаси бўлиб 90 марта савдо ўтказилди. Бунда валюта биржасининг умумий обороти 1 миллиард 545 миллион АҚШ долларини ташкил этди ёки 1994 йилга қараганда 14 баробар кўп бўлди.

Ўзбекистонда мустақиллик йилларида банк молия тизимида амалга оширилган самарали ислохотлар ҳақида гапирганда қуйидагиларни таъкидлаш ўринлидир. Масалан, 2011 йилнинг октябрь ойида мамлақтимизда фаолият юритиётган 3 та тижорат банки, хусусан, Ўзбекистон – Германия «Савдогар» очиқ акциядорлик тижорат банки, «Азия Альянс банк» ва «Амирбанк» хусусий акциядорлик тижорат банклари халқаро рейтинг агентликларининг «барқарор» баҳосини олишга эришдилар.

Шу муносабат билан «Халқ сўзи» газетасида Ўзбекистон Республикаси Марказий банки департаменти директори Аҳмад Маматовнинг мақоласида келтирилган қуйидаги фикрларни келтириш ўринлидир.

Юқори халқаро рейтинг банкларимизнинг изчил ва самарали ифодасидир дейилади, мақолада. Бугун мамлақтимиз банкларига тақдим этилаётган халқаро рейтинглар ҳақида мижозлар ҳам, инвесторлар ҳам, экспертлар ҳам – ҳамма гапирмоқда дейилади унда. Чунки, бу муайян банкнинг эмас, балки бутун бир тизимнинг ишончлилиги мезони бўлиб қолмоқда. Ҳозирга келиб, «Катта учлик» деб аталувчи «Mody's», «Standart & Poor's» ва «Fitch ratings» халқаро рейтинг агентликларини «барқарор» рейтинг баҳосини олган тижорат банкларимиз сони 21 тага етди, уларнинг жами активларининг банк тизими жами активлардаги салмоғи 95% дан ошиб кетди. Ушбу банклардан 15 тасининг рейтинг баҳоси қайта тасдиқланган бўлса, қўшимча олтита банкка янгидан рейтинг баҳоси берилди. Банкларимизнинг рейтинг олиши бирдан бир мақсад эмас. Бу мамлақатимиз Президентининг 2010 йил 26 ноябрида «2011-2015 йилларда республика молия банк тизимини янада ислоҳ қилиш, унинг барқарорлигини ошириш ва юқори халқаро рейтинг кўрсаткичларига эришишнинг устувор йўналишлари тўғрисида»ги қарори талабларининг амалдаги ижроси тасдиғидир. Таъкидлаш ўринлики, Ўзбекистонда миллий банк тизимининг кейинги 5 йилдаги ривожланиш стратегиясини белгилаб берган ушбу ҳужжат тижорат банкларининг молиявий барқарорлигини

мустаҳкамлаш, улар фаолиятини халқаро стандартлар даражасига олиб чиқиш учун пухта замин яратди.

Қарорда банкларнинг рейтинг баҳосини олишга урғу берилиши бежиз эмас. Чунки, рейтинглаш жараёни ички ва халқаро кул бозорида қатнашаётган муҳим шартлардан бири бўлиб, рейтинг банкининг нечоғли ишончли ва ҳаққоний ҳамкорлигини яққол ифода этади. Рейтинг компаниялари баҳо беришдан аввал банк фаолиятининг барча жиҳатларини синчковлик билан кўздан кечиради, ҳар бир ҳолатга ўта «инжиқлик», яъни танқидий кўз билан қарашади. Банк муассасасининг бозордаги мавқеини дастлаб миллий, сўнгра глобал иқтисодиётда юзага келган вазиятдан келиб чиқиб баҳолайди. Айтиш жоизки, рейтинглаш жараёни банклар учун таваккалчиликларни баҳолаш, улар даражасини аниқлаш ва бошқаришда ёрдам бермоқда. Бунинг учун банк, биринчи галда, молиявий ҳисоботини молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартлари асосида аудитдан ўтказишни, банк фаолиятининг барча қирралари юқори сифат стандартларига мос келишини тақозо этади ва пировардида банк фаолияти шаффофлигини таъминлайди.

Айни пайтда мамлакатимиз банклари, умуман, миллий молия банклари тизими ўз фаолиятини баҳолаш ва таҳлил қилишнинг дунёда қабул қилинган баҳолаш кўрсаткичлари даражасига олиб чикувчи, халқаро рейтинг компаниялари томонидан қўлланиладиган нормалар, мезонлар ва стандартларга асосланган замонавий тизимилардан фойдаланмоқда. Барча тижорат банкларида ҳисоб ва ҳисоботларда замонавий технология ва усуллари жорий этилганки, бу молия-банк ахборотларини даражаси ва сифати ошишини, уларнинг халқаро рейтинг ташкилотлари талабларига мос равишда кенг оммага очиклигини таъминламоқда. Тижорат банкларининг ҳар чораклик молиявий фаолияти ва барқарорлигини барқарор тизими асосда баҳолаб бориш механизми йўлга қўйилгани ҳам ўз самарасини бермоқда.

Кези келганда, шуни айтиш ўринлики, Марказий банк бу инновацион инструментларни жорий этишга бош қoш бўлмоқда. Мамлакатимиз бош банки томонидан халқаро рейтинг компанияларининг етакчи мутахассислари иштирокида семинар-тренинглар ташкил этилмоқда. Тижорат банклари мутахассисларининг замонавий технология ва усулларда ишлай олишини таъминлаш, малакасини ошириш мақсадида хорижий молия институтларининг вакиллари билан туркум махсус ўқув курслари уюштирилмоқда. Банк тизимининг молиявий барқарорлиги ва ривожланиши халқаро индекаторлар асосида таҳлил қилинганда, асосий кўрсаткичларнинг барчаси юқори даражадаги баҳоларга мувофиқ келади. Жумладан, бизда банк тизими капиталининг етарлик даражаси кўрсаткичи умумқабул қилинган халқаро стандартларга нисбатан уч баробар юқори бўлиши таъминланди.

Шунингдек, «тижорат банклари ликвидлиги», «депозитлар ҳажмининг динамикаси», «кредит қўйилмалари ҳажмининг ўзгариши» индекаторлари «юқори даража»даги баҳоларга эга.

Банklar томонидан аҳолига хизмат кўрсатиш индекаторлари, хусусан, банк хизматларидан фойдаланиш даражаси индекатори ҳар юз минг (катта ёшли) аҳолига тўғри келадиган банк муассасалари сони 49,5 тани ташкил этиб (30 тадан юқориси), «юқори даража» ва ҳар мингта катта ёшли аҳолига тўғри келадиган жисмоний шахс омонатчилар ҳисоб варағи сони индекатори – 1025 бирликни ташкил қилиб, бу бўйича ҳам (1000 тадан кўп) «юқори даража» баҳоларига мувофиқ.

2011 йилнинг 9 ойи давомида банкларнинг умумий капитали 2010 йилнинг шу давридагига нисбатан 31% ўсиб, 4. 7 трлн. сўмга етди, банк активлари 33,5% кўпайиб, унинг ҳажми 26,8 трлн. сўмни ташкил этди.

Мухтарам Президентимизнинг тегишли фармонларига кўра, аҳоли омонатларининг миқдорларидан қатъий назар, давлат томонидан 100% миқдорида тўланиши бўйича берилган кафолатлари, мамлакатимизда Фуқароларнинг банклардаги омонатларини кафолатлаш фонди самарали фаолият кўрсатаётгани ва тижорат банклари томонидан миқдорнинг биринчи талабига биноан аҳоли омонатлари бўйича нақд пул маблағлари берилиши, омонатлардан олинган даромадлар солиқдан озод қилинганлиги, омонатлар манбалари дақларация қилинмаслиги банкларлар ресурс базасини кенгайтиришда муҳим рағбатлантирувчи омил сифатида хизмат қилмоқда.

Муҳими, бу борада тижорат банкларининг капиталлашув даражасини янада ошириш ушбу соҳага хусусий капитални кенг жалб қилиш, узок муддатли ресурс базасини мустаҳкамлаш борасида малга оширилаётган ишлар натижасида банклардаги жами депозитлар миқдорини мунтазам ошиб бориши таъминланмоқда. Ушбу кўрсаткич 2010 йилнинг 9 ойидагига нисбатан 48,5% ўсгани айниқса, эътиборга лойиқ.

Бу кўрсаткичлар ва мавжуд ресурслар мамлакатимиз молия бозоридаги вазият, хусусан, банк тизими фаолиятининг етарлича назорат остида эканини инобатга олсак, унинг халқаро мавқеи янада ошишига шубҳа йўқ.

Мамлакатимиз иқтисодиётини барқарорлаштиришда солиқ сиёсатини такомиллаштиришга қаратилган чоралар ҳам муҳим роль ўйнади. Чунки солиқлар хазинани тўлдирувчи асосий манбадир. Шунинг учун ҳам мустақиллик йилларида мамлакатда мавжуд солиқ тизимини такомиллаштиришга катта эътибор берилди.

Президент И. Каримов иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш масалаларига тўхталиб шундай деб ёзади: «Ислохотнинг иккинчи босқичида иқтисодий барқарорликни ва таркибий ўзгаришларни таъминлаш биринчи навбатдаги вазифага айланган чокда солиқ тизими биринчи галда рағбатлантирувчилик вазифасини бажариши керак. Бу эса амалдаги солиқ тизимини анчагина ислох қилишни талаб қилади».

Солиқ тизими бугунги кўринишига эга бўлгунигача маълум босқични босиб ўтди.

Вазирлар Маҳкамасининг 1991 йил 12 августидаги «Ўзбекистон Республикасида Давлат Солиқ органлари ҳақида»ги Қарори мамлакат ҳаётида муҳим воқеа бўлди. Амалда шу қарор асосида Ўзбекистонда энг замонавий шаклда, бутунлай янги типдаги солиқ тизими юзага келди. 12 август «Солиқчилар куни» деб эълон қилинди ва у касб байрами сифатида нишонланадиган бўлинди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1994 йил 18 январдаги «Ўзбекистон Республикасининг Давлат Солиқ Бош Бошқармасини Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Қўмитасига айлантириш тўғрисида»ги Фармони солиқчилар ҳаётида янги босқични бошлаб берди.

1996 йилда улар сони 1994 йилдагига нисбатан сезиларли даражада кўпайиб, 2 млн. 31 минг кишига этди. Улардан бюджетга тушаётган солиқ тўловлари 5,7 марта кўпайди.

Жисмоний шахсларни солиққа тортиш масалалари бўйича кейинги йилларда бир қатор ўзгаришлар бўлганлигини ҳисобга олган ҳолда янги йўриқномалар ва меъёрий ҳужжатлар тайёрланди.

Ривожланган давлатлар тажрибаси асосида фуқароларнинг йиллик даромадларини Декларация қилиш тартиби жорий қилинди. Бу масалада дастлаб Чилонзор ва Шайхонтоҳур тумани солиқ инспекцияларида тажриба ўтказиб, кейинчалик республика миқёсида ёйилди.

Мамлакатда солиқ тизимини жаҳон андозалари даражасига кўтаришда Президентимиз ва ҳукуматимиз кўрсатаётган доимий ғамхўрлик туфайли республика солиқчиларининг иш тажрибаси эндиликда МДХга аъзо мамлакатларда қизиқиш уйғота бошлади.

Ўтган давр мобайнида миллий иқтисодиётни шакллантириш ва уни тубдан ислоҳ қилиш мамлакатимиз мустақил тараққиётининг энг муҳим омили ва асосини ташкил этганини алоҳида таъкидлаш зарур. Бу борада бизнинг олдимизга республика ва аҳоли эҳтиёжини, биринчи навбатда ёқилғи-энергетика ресурслари, истеъмол ва озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабни ишончли тарзда қондиришдек долзарб ҳаётий вазифа турур эди.

Юртимизда ёқилғи-энергетика ва ғалла мустақиллигига эришиш муҳим стратегик вазифа сифатида кун тартибига қўйилди. Бу ўринда аввало, нефть ва газ конденсати бўйича аниқланган улкан саноат захираларига эга бўлганига қарамасдан, илгари иқтисодиёт тармоқлари ва аҳолиэҳтиёжини қондириш учун йилига 6-7 миллион тонна нефть ва нефть маҳсулотларини четдан келтириш ва бунинг учун катта миқдордаги валюта ресурсларини сарфлашга мажбур бўлар эди.

Бу жиддий муаммони ҳал этиш мақсадида қисқа фурсат ичида ўзимиздаги углеводород хом ашёсини қазиб олиш ва қайти ишлаш бўйича мақсадли дастурлар қайти ишлаб чиқилди ва амалга оширилди. Янги нефть-газ конларини аниқлаш, нефть ва табиий газни қазиб олиш учун зарур бўлган инвестициялар топилди, жумладан, хориж сармояси жалб этилди. Бухорода нефтьни қайти ишлайдиган янги замонавий заод барпо қилинди. Фарғона ва Олтиариқдаги нефтни қайти ишлаш заводлари модернизация ва реконструкция қилинди, уларнинг барқарор ва ишончли фаолият кўрсатиши учун шарт-шароит яратилди.

Асака ва Самарқанд шаҳарларида автомобиль заводларини барпо этганимиз туфайли мустақиллик йилларида автомобиллар сони кескин ошди ва ҳар 100 оиланинг автомобиль билан таъминланиш даражаси олти баробар ўсди. Ўз-ўзидан аёнки, республикамызда бензин ва ёқилғи-мойлаш маҳсулотларига бўлган талаб ҳам шунга мос равишда ўсиб бормоқда.

Айнан нефть ва нефть маҳсулотлари ишлаб чиқаришни ошириш ҳисобига биз бугун республикамызнинг ривожланаётган саноати ва аҳолининг кескин ўсиб бораётган мана шундай талаб ва эҳтиёжларини таъминлашга эришмоқдамиз.

Маълумки, мустақилликнинг дастлабки кунларида аҳолини нон ва нон маҳсулотлари билан таъминлаш бўйича ҳам ўта оғир қийинчилик ва муаммолар пайдо бўлган эди. Бу муаммонинг сабаби аввало шундаки, Ўзбекистон собиқ СССР ва социалистик лагерга мансуб мамлакатлар учун асосан пахта хом ашёсини тайёрлар, ғалла ва ун маҳсулотларига бўлган ички эҳтиёжимизнинг 80 фоизидан ортиғи эса чет элдан келтирилган маҳсулотлар ҳисобига қопланар эди.

Ўзбекистонда пахта яккахокимлиги шу қадар авжига чиққан эдики, масалан, Андижон вилоятидек аҳоли зич яшайдиган ҳудудда экин майдонларининг 88 фоизини ғўза эгаллаб олган эди. Фақат ҳовлиларга, томларимизга пахта экмасдик холос.

Холбуки, ўша йилларда етиштирилган пахта хом ашёсининг 7 фоизгинаси мамлакатимизнинг ўзида қайти ишланар, қолган қисми сувтекин нархда четга чиқарилар эди.

Ачинарлиси, шунда эдики, Ўзбекистон бутун социалистик лагерга кирадиган давлатларни пахта толаси билан таъминлайдиган бир ҳолат собиқ иттифок таркибида ўзини ўзи боқолмайдиган энг қолоқ республикалар қаторига тушиб қолган эди.

Юқоридагиларни умулаштирган ҳолда мустақилликнинг қадрини ҳали тўла тушуниб етмаган (агар шунақа инсонлар ҳали-бери мавжуд бўлса), ханузгача эски совет пайтидаги ҳаётни қўмсаб турадиган одамлар шуни яхши билиб олсинки, собиқ тузум даврида жар ёқасига келиб қолган Ўзбекистон, ўзбек миллати мустақиллик туфайли тараққиётнинг катта йўлига чиқди, ўзининг тили ва динига, миллий қадриятларига қайтадан эга бўлди. Буни тушуниш, англаш учун тарихни билиш, уни доимо ёдда тутиш лозим. Тарихни унутган халқ келажакни йўқотади, деб мавзуга хулоса яшаш мумкин.

Иқтисодий эркинлаштириш – иқтисодий ислохотларнинг пировард натижаси сифатида

Жаҳон амалиёти шуни кўрсатадики, хусусийлаштириш бу иқтисодий ислохотларнинг тамал тошидир. Бошқа ёш мустақил давлатлардан фарқли ўлароқ Ўзбекистонда ўтиш даврида хусусийлаштиришни ваучерсиз амалга оширишга қарор қилинди. Хусусийлаштириш жараёнини ташкил этиш ва унга раҳбарлик қилиш учун 1992 йил феврида Давлат мулкни бошқариш ва хусусийлаштириш Давлат қўмитаси таъсис қилинди. 1994 йилда унинг функциялари ўзгартирилиб, у Давлат мулкни бошқариш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитаси деб атала бошланди. Ушбу давлат қўмитаси мақомининг ўзгариши муҳим аҳамиятга эга бўлди, зеро у хусусийлаштиришнинг иккита ғоят муҳим вазифасини бажарар эди.

Ўзбекистон ваучер тизимидан воз кечгани учунгина эмас, балки хусусийлаштиришдан тушган барча маблағлар тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш учун берилиши жиҳатидан ҳам ўзига хос, ўз йўлига эга бўлган давлат сифатида кўзга ташланди. Унинг тажрибалари жаҳон ҳамжамияти диққатини ўзига тортди.

Яна шуни айтиш лозимки, тадбиркорликни ривожлантиришнинг ҳуқуқий асосини вужудга келтириш қонунлар мажмуини яратишни ташкил қилишни уюштириш учун Олий Мажлис таркибида янги иқтисодий ислохотлар ва тадбиркорликни ривожлантириш қўмитаси тузилди.

Ўзбекистонда кўп укладли, давлат мулкни хусусийлаштириш 1990 йилдаёқ ҳукумат тавсияси асосида маҳаллий саноатда 3 та хусусий корхона ташкил қилиниши билан белгиланган эди. Самарқанддаги уй меҳнатига асосланган хусусий фабрика ҳиссадорлик жамиятига айланди, Сирдарё шойи тўқиш фабрикаси ва бошқа қатор корхоналар ижарага ўтиб ишлай бошлади. Бу ерда тўпланган дастлабки тажрибалар кейинчалик давлат мулкни хусусийлаштиришда ҳисобга олинди, ундан самарали фойдаланилди.

Шу боис давлат мулкни хусусийлаштиришнинг Президент И. Каримов томонидан ишлаб чиқилган тамойиллари энг аввало ўзининг маҳаллий хусусиятларини ва талабларини ҳисобга олганлиги, таг-заминли ва асослилиги, айти пайтда ҳозирги замон илғор тажрибаларига мос келиши билан алоҳида ажралиб туришлигига эътибор қаратиш лозим. Буни нималарда кўриш мумкин?

Биринчидан, хусусийлаштириш қандайдир кишилар ёки маълум мафкура манфаати учун хизмат қилмаслиги лозим, чунки хусусийлаштириш энг аввало, мамлакат миқёсида амалга оширилаётган ислохотлар мантиқига мос бўлмоғи керак эди. «Ўзбекистонда давлат бош ислохоти» амалга оширилар экан, унинг хусусийлаштиришни ўзи бошқариб бориши кўзда тутилди. Шунинг учун Ўзбекистонда чек воситаси билан хусусийлаштириш ғоясидан воз кечилди. Бу борадаги муҳим хулоса шундан иборат бўлдики, давлат мол-мулки фақат янги мулкдорга сотиш йўли билангина мулкчиликнинг бошқа шаклига айлантирила бошланди.

Иккинчи тамойил шундан иборат бўлдики, хусусийлаштиришга дастурий ёндашувни таъминлаш ва уни босқичма-босқич амалга ошириш лозим эди.

Шунинг учун 1991 йил 18 ноябрда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши-нинг VIII сессиясида мулкни «Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш тўғрисида»ги қонун қабул қилинди. Унга кўра мулкчилик шакллари ўзгартириш соҳасидаги ишлар республика ҳамда ҳудудий мақсадга босқичма-босқич ишлаб чиқиладиган ва тасдиқланадиган махсус дастурлар асосида амалга оширилиши қатъий белгилаб қўйилди.

Албатта, бу қоида ҳар бир янги босқич учун устивор йўналишларни белгилаш имконини беради.

Масалан, дастлабки босқич хусусийлаштириш жараёни умумий уй-жой фондини, савдо, маҳаллий саноат, хизмат кўрсатиш корхоналарини ҳамда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини тайёрлаш тизимини, ҳуллас «кичик хусусийлаштириш» жараёнини қамраб олди. Фикримиз исботи учун қуйидаги рақамларга мурожаат қилайлик. 1992–1993 йилларда 28 минг 846 юридик шахс 53 минг 902 та хусусий объект эгаси бўлди. Бу жараён вақт ўтгани сайин кўпая борди. 1994 йилда 9744, 1995 йилда 8584 та, 1996 йилнинг биринчи ярмида 933 та юридик шахс хусусий объектлар эгаси бўлди.

Юқорида айтилганидек биринчи босқичда (1992–1993) бир миллион квартира хусусийлаштирилди ёки Ўзбекистон шаҳарларидаги ҳар бир оилада ўртача 4,7 киши бўлса, қарийб 5 миллионга яқин киши биргина квартиралар хусусийлаштирилиши эвазига мулкдорга айланди.

1994 йил 21 январда қабул қилинган «Иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ва 1994 йил 16 мартда қабул қилинган «Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнини янада ривожлантиришнинг устивор йўналишлари тўғрисида»ги Президент Фармонлари хусусийлаштириш жараёнини яна ҳам янги поғонага кўтариш, уни сифат жиҳатидан яхшилаш имконини берди.

Қабул қилинган қарорларга мувофиқ янги босқичда корхоналарни очиқ турдаги ҳиссадорлик жамиятларига айлантириш, ушбу жараёнга аҳолини ва чет эллик инвесторларни кенгроқ жалб қилиш жараёнини авж олдириш вазифаси қўйилди.

Қимматли қоғозлар ва кўчмас мулк бозорини ташкил этиш учун асос яратилди. Давлат мулкни сотиш бўйича кимошди савдолари ва танловлари ўтказиладиган бўлди.

Хусусийлаштириш борасидаги барча ишлар изчил ва мунтазам олиб борила бошланди. Ҳозиргача мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришга доир 20 дан ортиқ давлат Дастури қабул қилинди.

Аниқроғи, бу Дастурларга мувофиқ халқ хўжалигидаги барча соҳа тармоқларини оммавий хусусийлаштириш учун имкон яратилди, бу борадаги

чеклашлар олиб ташланди. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси 1994 йил 29 мартда тасдиқлаган Давлат Дастурига мувофиқ шу йилнинг ўзида 5 минг 127 объект хусусийлаштирилди. Бундан ташқари қўшимча тарзда дастурга кирмаган 4 минг 617 объект ҳам ҳақиқий эгасини топди. Хусусий тадбиркорлар 57 та консерва цехини, 120 та ғишт заводини, 92 та тўқувчилик цехини сотиб олишди. Қишлоқ хўжалигида эса бутун боғларнинг ярмидан ортиғи, узумзорларнинг 40 фоизи хусусий фойдаланиш учун берилди. Деҳқон хўжаликлари учун 193 минг гектар ер ажратиб берилиб, 7 минг деҳқон хўжалиги пайдо бўлди. 1994 йил охирига келиб улар сони 14, 2 минг тага етди.

1995 йили халқ хўжалигида оммавий хусусийлаштиришлар даври бўлиб, йирик корхоналар ҳам давлат ихтиёридан чиқарила бошланди. Шу йили машинасозлик комплексига қарашли 89 корхона, 81 та ёқилғи-энергетика, 55 та қурилиш индустриясига қарашли, 114 та таранспрот, 68 уй-жой-коммунал хўжалиги, 229 қайта ишлаш корхонаси ва 291 та қурилиш билан боғлиқ объектлар хусусийлаштирилди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 25 июл куни бўлиб ўтган йиқилишида хусусийлаштириш жараёнларини янада такомиллаштиришга эътибор берилар экан «Хусусийлаштириш жараёни чуқурлашди ва кенгайди. У сифат жиҳатидан янгича аҳамият касб этганини ҳам қайд этиш лозим»,— деб таъкидланди. Дарҳақиқат, мустақилликнинг дастлабки йилларида асосий эътибор масаланинг миқдор кўрсаткичларига, яъни қанча корхона мулк шаклини ўзгартирганига қаратилган бўлса, бугунги кунда хусусийлаштиришнинг сифат кўрсаткичлари асосий мезон бўлиб қолди.

Мустақилликнинг ўтган даврида хусусий корхоналар сони 7,5 мингтадан 19 минг 300 тага етди. Биргина 1996 йилнинг ўзида кичик ва хусусий корхоналар сони 19 минг 100 тага кўпайди. 1997 йилнинг 1 январига келиб улар сони 100 мингтага етди.

1997 йил 1 январига келиб аксарият корхоналар хусусийлаштирилди. Агар 1993 йилда жами корхоналарнинг 39,4 фоиздан ортиғи давлатга тегишли бўлмаган корхона бўлса, 1994 йилда бу кўрсаткич 57,7 фоизга, бугунга келиб эса 82,7 фоизга етди.

Агар 1993 йилда халқ хўжалигида банд бўлган аҳолининг 48 фоизи нодавлат секторида ишлаган бўлса, айни пайтда уларнинг 70 фоизи мазкур секторда фаолият кўрсатмоқда. Ҳозирги кунда саноат маҳсулоти ҳажмининг ярмидан кўпи, қишлоқ хўжалик маҳсулотининг 97 фоизи, чакана товар оборотининг 94 фоизи, пудрат ишларининг 61 фоизи нодавлат сектори ҳиссасига тўғри келади.

Ҳозирги кунда республикада нодавлат мулкнинг ҳар хил шакллари ривожлантириш учун барча зарур ҳуқуқий шарт-шароитлар яратилган. Бу хусусда анчагина ишлар ҳам қилинди. Шу кунда етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг 98 фоиздан ортиғи, чакана товар айланишининг 100 фоизи, саноат маҳсулотининг қарийб 60 фоиздан ортиғи нодавлат секторига тўғри келади. Меҳнатга лаёқатли барча аҳолининг 71 фоиздан ортиғи нодавлат секторида банд. Аҳолининг аксарият қисми турар жой соҳиби ҳисобланади, уларнинг кўплари корхоналар акцияларини сотиб олиб, улар мулкига эгалик қилмоқда.

Кичик ва хусусий бизнес фаол ривожланмоқда. Рўйхатдан ўтган кичик ва хусусий корхоналар сони 1999 йил 1 июнга келиб 160,1 минг бирликка етди, бу эса республика ҳудудидаги юридик шахслар умумий сонининг 89 фоизини ташкил қилади. 260 мингдан ортиқ республика фуқароси яқка тартибдаги тадбиркорлик

фаолияти билан шуғулланмоқда. Якка тартибдаги тадбиркорлар сони – 1,4 баробар, фермер хўжаликлари сони – учдан бир ҳисобида кўпайди. Аммо ҳақиқий мулкдорлар синфини шакллантириш жараёни ҳали яқин топганича йўқ. Хусусий сектор, кичик бизнес иқтисодий ва ижтимоий ривожланишнинг фаол ҳаракатлантирувчи кучига айланганича йўқ. Шунинг учун яқин йиллар ичида мулкчилик муносабатларини янада чуқурлаштириш, мулкдор ҳуқуқларини амалга ошириш ва ҳимоялаш учун янада кучлироқ кафолатларни яратиш бўйича кенг кўламли дастурни амалга ошириш керак бўлади.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг, бозор иқтисодиётига асосланган ҳуқуқий давлат, демократик, адолатли жамият қуришга киришди.

Президент И. Каримов ўзининг «Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида» номли китобида ёзганидек, «Мулкчилик масаласини ҳал қилиш бозорни вужудга келтиришга қаратилган бутун тадбирлар тизимининг тамал тоши бўлиб хизмат қилади... Худди шу масалани ҳал қилиш билан янги жамият, янги иқтисодий муносабатлар пойдеворига биринчи ғишт қўйилди. Ушбу масаланинг давр талабларига мувофиқ муваффақиятли ҳал этилиши республикаимиз иқтисодиётини жаҳондаги ривожланган мамлакатлар билан бир қаторга қўядиган асосий омилдир».

Дарҳақиқат, кейинги беш йил давомида амалга оширилган ишларни таҳлил қилиб, шуни айтиш мумкинки, Ўзбекистонда мулкчилик ҳуқуқи иқтисодий ўзгаришларнинг асосини ташкил қилади. Шунинг учун ҳам Ўзбекистонда мулкдор ҳуқуқи қонун билан тан олинди ва ҳимоя қилинмоқда.

Ўзбекистонда бозор муносабатларини ривожлантиришга қаратилган иқтисодиётнинг асосини турли шакллардаги мулкчилик ташкил этиши Ўзбекистон Республикаси Конституциясида аниқ белгилаб берилди.

Юқорида келтирилган мисоллардан маълумки, хусусийлаштириш жараёни табиий суръатда жамиятда мулкдорлар синфини шакллантиришга олиб келди. Бу борада кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш мулкдорларни вужудга келтиришда муҳим аҳамият касб этади. Бу биринчи шарт. Мулкдорлар синфини шакллантиришнинг иккинчи омили бу қимматбаҳо қоғозлар бозорини ривожлантиришдир. Бироқ, яқин вақтларга қадар бу борада зарур шарт-шароит ҳам яратилмаган эди. Шунга кўра, Олий Мажлис мулкдорлар синфини шакллантиришнинг ҳуқуқий асосларини яратиш мақсадида 1996 йил 25 апрелда «Акциядорлар жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ҳақида», ҳамда «қимматли қоғозлар бозорининг фаолият кўрсатиш механизми тўғрисида» қонунлар қабул қилди.

1996 йилнинг биринчи ярмида акциялар сотувидан 1,7 миллиард сўм маблағ тушди, бу кўрсаткич 1995 йилдагига нисбатан 15,6 марта кўп бўлди. Умуман, 1992–1996 йилларда давлат мулки объектларини хусусийлаштириш туфайли 1 миллион 74 минг киши турар жой эгаси, 2 миллион киши халқ хўжалигининг барча тармоқларида хусусийлаштирилган корхоналар акциялари, пайларининг эгалари; қишлоқ жойларида эса, 3 миллион киши ёрдамчи хўжалик, 19 минг киши кўчмас мулк эгаси бўлиб қолдилар. Бу рақамлар, шубҳасиз жамиятда мулкдорлар синфи шакллантирилганини яққол кўрсатади.

Инсоният тарихи давлат мулкини оммавий равишда хусусийлаштириш ҳодисасини эндиgina собиқ Иттифоқ таркибидан ажралиб чиққан мамлакатларда амалга оширилаётган ишлар мисолида кўрмоқда. Маълумки, қишлоқ тараққиёти ер юзининг барча мамлакатлари ва минтақаларида турли даврларда, турли ҳолатларда

юз бергани билан шаклан ва мазмунан айна бир хил тартибда амалга ошган. Жумладан, мулкчилик, мулкка муносабат жамият табиий тараққиётининг ва кишилар дунёкараши ҳамда эҳтиёжларининг махсули сифатида шаклланган. Хусусий мулк ҳажми ва миқдоридан қатъий назар жамият фуқароси яшаш ҳуқуқининг қонуний ифодаси, мулкка эгалик эса, турмуш тарзининг маънавий-ҳуқуқий кафолати бўлиб қолаверган. Кўп ҳолларда у фан-техника тараққиёти, маданий равноқ ва бошқа ижтимоий-сиёсий омиллар таъсирида қисман шаклини, миқёси ва кўламини такомиллаштирган, холос. Мазмунан эса ўз моҳиятини йўқотмаган.

Дарвоқе, инсоният тарихи хусусий мулкни зўравонлик ва тазйиқ билан давлат тасарруфига олиш ҳодисасини ҳам кўрган. XX асрнинг бошларида юз берган ва биз 73 йил мобайнида ўзимизни ўзимиз алдаб, қуюшқонга сиқмайдиган дабдабалар билан байрам қилиб келган қонли Октябрь инқилоби ана шундай ғайриинсоний ҳодисани амалга оширган эди. Одамларнинг асрлар мобайнида мисқоллаб териб тўплаган моддий ва маънавий бойликларини бир тўполон билан давлат мулкига, кишиларни эса меҳнат воситасига, ишлаб чиқарувчи кучларга айлантириб қўйди.

Мана энди инсон ҳақ-ҳуқуқлари тўла тикланган ва ҳар томонлама кафолатланган жамият кураётган бир пайтимизда яқин ўтмишимиз асоратларидан қутулиш анча қийин кечмоқда. Ҳар бир кишининг ўз яратувчилик қобилиятини кўрсата олиш, тадбиркорлик ва хусусий мулкни ривожлантириш асосида меҳнатга муносабатни тубдан ўзгартириш, кишилар онгида ўрнашиб қолган боқимандалик иллатларига барҳам бериш анча вақт талаб этмоқда. Бу чинакамига онгимиз ва тушунчаларимиз орқали юз бераётган маънавий-руҳий янгилашни жароғидир.

Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, мулкка эгалик ва хусусий мулкнинг чегараси бўлмаслиги керак. Яъни шахсий бойликни кўпайтириш қандайдир қолип ёки миқдорда бўлишини давлат белгилаб қўймаслиги, аксинча, у мамлакатда ҳамманинг ҳар қандай вазиятда бой бўлишини таъминлаш асосида алоҳида ижтимоий муҳофазага муҳтож одамлар турмуш даражасини ошириш йўлидан бормоғи лозим. Бунга айрим сиёсатшунослар дунёнинг турли мамлакатларида ўз корхонаси филиалларини кўриб, жаҳон бозорини эгаллаб олган йирик корпорация ва фирмалар раҳбарлари фаолиятини ва катта миқдордаги жамғармаларини мисол қилиб кўрсатишади.

Бизда эса хусусийлаштириш ҳукумат раҳнамолигида нафақат иқтисодий балки ҳуқуқий ва маънавий ҳодисага айлантирилди. Айна пайтда у онгимиз ва тафаккуримизда юз бераётган жиддий инқилоб сифатида тан олинди. Чунки у бизнинг фикрларимиз ва онгимизда ўзгариш ясади. Инсон ҳақ-ҳуқуқларини тобора чуқурлаштирди, унинг турмуш тарзида янги саҳифа очди. Натижада жамият ҳам, одамлар ҳам сифат жаҳатдан тубдан ўзгарди, унинг маънавий қиёфаси анча тиниқлашди.

Туб ислохотлар Ўзбекистонда табиатига кўра соф, сиёсий, ҳуқуқий ёки иқтисодий моҳиятини йўқотмаган ҳолда маънавий, руҳий-ахлоқий кадрият даражасига кўтарилганлиги сабабли мамлакатнинг ҳам, барча фуқароларнинг ҳам ҳаётида мукамал, етук ҳодиса сифатида из қолдирмоқда. Иқтисодий ислохотларнинг маънавий мазмуни тобора чуқурлашмоқда.

Биринчидан, «Бозор муносабатларига ўтиш – ҳаётий етуклик ва сабрматонатни синовдан ўтказувчи ўзига хос имтиҳондир».

Мустақиллик йилларида иқтисодий ислохотлар ҳақида гапирар эканмиз, юз берган институционал ўзгаришлар ҳақида ҳам қисқача тўхташ ўринлидир.

Биргина 1991–2009 йиллар мобайнида иқтисодий ислохотларнинг барча йўналишларида салмоқли институционал ўзгаришлар содир бўлди. Хусусан турар жойлар, савдо хизмат кўрсатиш соҳаси, матлубот жамияти объектлари ва турли тармоқларнинг майда корхоналарини хусусийлаштириш амалда тугалланди; ўрта ва йирик корхоналарни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёни фаол бошлаб юборилди.

Миллий депозитарий филиаллари тармоғи кенгайтирилди. Миллий депозитарий қошида ҳисоб-клиринг марказининг фаолият кўрсатадиган филиаллари барча вилоятларда ташкил этила бошлади. Биржадан ташқари битимларни рўйхатга олиш учун кенг регистраторлар тармоғи барпо этилди. Уларнинг вазифасини Республика фонд биржасининг брокерлик идоралари миллий депозитарий ва унинг филиаллари бажара бошлади. Барча вилоятларда акционерларнинг реестрлар юритувчиларини вужудга келтириш юзасидан фаол иш олиб борилмоқда.

Миллий депозитарийда эмиссия умумий ҳажми 33,7 млрд. сўм бўлган акциядорлар жамиятлари тўғрисидаги маълумотлар сақланадиган банк вужудга келтирилди.

Масалан, 1996 йил 12 мартда тадбиркорликни ривожлантириш, қўллаб-қувватлаш мақсадида, шу жумладан, индивидуал меҳнат фаолияти билан банд бўлган жисмоний шахсларни ҳам ҳисобга олиб бориш, уларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш, ишларини ташкил этишда ёрдам кўрсатиш вазифасини ўз зиммасига олган товар ишлаб чиқарувчилар ва тадбиркорларнинг Республика Палатаси ташкил қилинди. Ҳозирда жойларда унинг ҳудудий бўлимлари ҳам фаолият кўрсатмоқда.

Жисмоний шахсларнинг ўз сармояси негизда 85 мингдан кўпроқ хусусий ва кичик корхоналар ташкил этилди. Уларга умумий сахни 793,5 минг квадрат-метр бўлган 3768 та фойдаланилмаётган ва кам фойдаланилаётган хоналар ижарага берилди; умумий сахни 104,5 квадрат-метр бўлган 282 хонани улар кимошди савдоларида сотиб олдилар. Уларни моддий-техника ресурслари билан таъминлаш учун 1469 та майда улгуржи бозори ва тузилмалар, шу жумладан 1256 та тижорат марказлари ва савдо уйлари ташкил этилди. Хом ашё ва тайёр молларни сотиш бўйича 1128 ярмарка ва савдолар ўтказилди. Тадбиркорлар томонидан 512 та қурилиши тугалланмаган объект сотиб олинди.

Ўзбекистонда тадбиркорликни қўллаб-қувватлашнинг ноёб, ўзига хос тизими иш олиб бормоқда. Унга давлатнинг ўзи раҳнамолик қилмоқда. Бу тизимга мувофиқ хусусийлаштиришдан тушган деярли барча маблағлардан иқтисодиётнинг нодавлат секторини шакллантириш ва мустаҳкамлаш учун фойдаланилмоқда. Хусусийлаштиришдан тушган бутун маблағларнинг 50 фоизи мамлакат «Бизнес-Фонди»га йўналтирилади. У эса ўз навбатида, фақат фуқароларнинг ўз маблағига асосланган кичик ва ўрта бизнесга, тадбиркорликка кредитлар ажратади. 30 фоизи ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар номенклатураси, ассортиментини жадал суръатда алмаштираётган ва инвестицияларга қаттиқ муҳтожлик сезаётган хусусийлаштирилган корхоналарга кредит ажратиш учун Давлат мулк қўмитасининг махсус ҳисоб рақамига келиб тушади. 20 фоизи эса ижтимоий эҳтиёжлар учун ҳокимиятларга келиб тушади ва у мактаблар, касалхоналарни таъмирлаш, янги автомобиль йўллари қуриш ва ҳоказолар учун, яъни маориф, соғлиқни сақлаш, муҳандислик хизматлари ва бозор инфраструктураси кўринишида тадбиркорларга қайтариб бериладиган барча нарсаларга сарфланади. Қолган 10 фоизи эса хусусийлаштириш, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат дастурини амалга оширишга ишлатилади.

Мамлакат товар-хом ашё биржаси ўз фаолиятини анча кенгайтирди, ундаги битимлар ҳажми 1995 йилда 7,7 млрд. сўмга етди. 1995 йилда 8481 объектни 859,8 млн. сўмга сотган Республика кўчмас мулк биржаси ҳам миллиард довонидан ошиш арафасида турибди.

Мамлакатда кўчмас мулкни сотиш бўйича 129 та брокерлик идоралари ва агентликлар, акцияларни сотиш бўйича 156 та брокерлик идоралари, ер участкалари сотиш бўйича 21 комиссия, 41 та инвестиция фонди ва компанияси, 33 та бизнес маркази, 20 та бизнес инкубатори ишлаб турибди.

Тўпланган тажриба катта-катта саноат корхоналарини давлат тасарруфидан чиқариш имконини берди. Чкалов номидаги Тошкент авиация-ишлаб чиқариш бирлашмаси очиқ турдаги давлат-акциядорлик жамиятига айлантирилди.

Бозор иқтисодиётига ўтишда Ўзбекистон ҳукумати тадбиркорликни қўллаб-қувватлашнинг самарали йўллари кидириб топа бошлади. Хусусийлаштириш ва давлат тасарруфидан чиқаришнинг давлат Дастуридан ташқари Ўзбекистонда халқ хўжалигининг барча тармоқларида, шу жумладан, қишлоқ хўжалигида алоҳида тадбиркорликни ривожлантириш дастурлари қабул қилинди.

1994 йили Қорақалпоғистон Республикаси, барча вилоятлар ва Тошкент шаҳрини камраб олувчи минтақавий дастурлар ишлаб чиқилди ва у дастурлар амалга оширила бошланди.

И. Каримов 1995 йил 4 июлда бўлиб ўтган идоралараро Кенгашда тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш хусусида қонун қабул қилиш кераклигини уқтирди.

Шундай қонун Олий Мажлиснинг иқтисодий ислохотлар ва тадбиркорликни ривожлантириш қўмитаси томонидан тайёрланди ва 1995 йил 21 декабрдаги Олий Мажлиснинг IV сессиясида қабул қилинди.

Ушбу қонун кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантиришнинг ҳукукий, ташкилий ва иқтисодий асосларини белгилаб берди, фуқароларнинг тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишдаги ҳуқуқларини рўёбга чиқаришга қаратилди.

Қишлоқда ҳақиқий мулкдорларнинг шаклланишида фермер ва деҳқон хўжаликларининг яна ҳам ривожлантирилиши алоҳида аҳамиятга эгадир. Республикада фермер хўжаликларининг умумий сони 1992 йилдаги 6 мингдан 1998 йилда 23 минггача ошди, ушбу хўжаликлардаги қорамоллар сони 42 минг бошдан 168 минг бошгача ошди. Фермер ва деҳқон хўжаликларига ажратилган қишлоқ хўжалик ерлари майдони ошмоқда. Агар 1995 йилда фермер хўжаликлари 308 минг гектар ерга эга бўлса, 1998 йилда уларга 447 минг гектар ер тегишли бўлган, деҳқон хўжаликлари майдони эса шу даврнинг ичида 534 минг гектардан 573 минг гектаргача ошган.

Деҳқон хўжаликлари табиатининг ўзи ҳам тубдан ўзгариб бормоқда. 1998 йилда гўштнинг 90 фоизи, сутнинг 92 фоизи, сабзавот ва картошканинг 70 фоиздан ортиғи, полиз экинлари ва узумнинг ярмидан кўпи, республикада етиштирилаётган меваларнинг 61 фоизи шахсий ёрдамчи хўжалик деб аталмиш хўжаликларда тайёрланди.

Мулкдорлар синфини шакллантириш давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнларини янада чуқурлаштириш билан бевосита боғлиқдир. Хусусийлаштириш ва кичик бизнесни ривожлантириш жараёни натижасида ҳозирги пайтда хусусий корхоналар республикадаги корхоналарнинг умумий сонидан 46 фоизни, акционерлик жамиятлари ва масъулияти чекланган жамиятлар – 12 фоизни,

жамоа мулки корхоналари – 6 фоизни, фермер хўжаликлари – 14 фоизни ташкил қилади. Акциялаш республикада ўрта ва йирик корхоналарни хусусийлаштиришнинг асосий шаклидир. 1999 йил 1 январга келиб Ўзбекистонда 9400 акционерлик жамиятлари рўйхатга олинди, бунда барча акцияларнинг учдан бир қисмидан ортиғи аҳолига тегишли, бу эса янги мулкдорлар синфини шакллантириш жараёнида аҳоли кенг қатламлари иштирокининг муҳим шаклидир.

Бугунги кунда хусусийлаштириш жараёни моҳиятан янги босқичга қадам қўйди – йирик, тузилма барпо этувчи корхоналар хусусийлаштириш объектига айланмоқда. Хусусийлаштириш ҳозирги босқичининг фарқловчи хусусияти акциялар воситасининг сезиларли қисмини фонд бозорида, шу жумладан, хорижий инвесторларга ҳам эркин сотувга чиқариб йирик корхоналарни кенг акционерлаш ҳисобланади. Бу бир томондан, корхоналар акцияларига эгалик қилувчи мулкдорлар доирасини сезиларли кенгайтириш имконини берса, иккинчи томондан, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва техник қайта жиҳозлаш мақсадида аҳолини ва хорижий сармоядорлар маблағларини жалб қилади.

Ҳар қайси давлат, жамият ўз келажагини кураётганда, ўз олдига қўйган юксак марраларга кўтарилишида ҳал қилувчи муҳим босқичлардан, иқтисодиётда туб бурилиш ясайдиган поғоналардан ўтиши табиийдир. Ўзбекистон ўз суверенитетини қўлга киритгандан сўнг, ўз ривожланиш йўлини белгилар экан осон йўл қидирмади. Ўтиш даврининг мураккабликларига қарамасдан улкан-улкан иншоотлар замонавий ишлаб чиқариш объектлари яратишга киришди.

Бу борада, биргина Андижон вилоятининг Асака шаҳрида замонавий машинасозлик саноати объектининг вужудга келишини мисол келтириш kifоядир. Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримов 1992 йил июнь ойида Жанубий Корея Республикасига қилган расмий ташрифи чоғида икки давлат ўртасида ўзаро иқтисодий ҳамкорликни ривожлантириш тўғрисидаги дастлабки ҳужжатларни имзолади. Шу йилнинг август ойида эса Жанубий Корея Республикаси билан ҳамкорликда Ўзбекистонда автомобиль ишлаб чиқарувчи қўшма корхона барпо этиш тўғрисида келишиб олинди.

Корхонани ташкил этиш юзасидан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси 1992 йил 5 ноябрда «Сельхозмаш» концерни ва «ДЭУ корпорейшн» корпорацияси билан ҳамкорликда автомобиллар ишлаб чиқарувчи «ЎзДЭУавто» қўшма корхонасини ташкил қилиш тўғрисида махсус қарор қабул қилди. Унда «Сельхозмаш» концернига уч ой муддат ичида республикада автомобилсозликни янада ривожлантиришга қаратилган Концепция ишлаб чиқиш вазифаси топширилди.

Ўзбекистон Республикаси ва Корея Республикаси ҳамкорлигида барпо этиладиган ушбу қўшма корхона таъсисчилари этиб Корея Республикаси томонидан «ДЭУ» корпорацияси, Ўзбекистон Республикаси томонидан эса «Ўзавтосаноат» уюшмаси белгиланди ва Ўзбекистонда барпо қилинаётган автомобиль ишлаб чиқарувчи корхонани «ЎзДЭУавто» номи билан юритишга келишилди. Шартномага кўра ҳар икки тарафнинг қўшма корхонадаги улуши миқдори «ДЭУ» корпорацияси учун 50%, 100 миллион АҚШ доллари ва «Ўзавтосаноат» уюшмаси учун 50%, 100 миллион АҚШ доллари ҳисобида белгиланди.

Ўзбек машинасозлиги мустақиллик маҳсули бўлиб, у 1993 йилнинг март ойида «ЎзДЭУавто» номи билан рўйхатдан ўтказилиб, Андижон вилоятининг Асака шаҳридаги прицеплар ишлаб чиқариш корхонаси негизида ташкил қилиниши ҳамда

бу муҳим иншоот қурилишининг бошланиши билан Ўзбекистонда автомобилсозлик саноатига асос солинди.

Қўшма корхонанинг умумий майдони 476 минг 266 квадрат метр бўлиб, шундан бино ва иншоотлар учун ажратилгани 146 минг 266 квадрат метрни ташкил қилади. Қурилиш 1993 йилнинг февралидан бошлаб 32 ой мобайнида охирига етказилди.

Лойиҳа ишлари асосан «ДЭУ инжиниринг» ва «Узтяжпром» фирмалари томонидан амалга оширилди. Ўзининг кўлами жиҳатидан нафақат Ўзбекистонда балки, Марказий Осиёда ягона бўлган мазкур корхона қурилишида ҳар турдаги 25 минг тоннадан зиёд металл конструкциялар, 17 минг тонна йиғма темир бетон, 40 минг куб метр монолит бетон ва 1000 км. кабель линиялари ўтказилиб, 25 минг тоннадан зиёд мураккаб технологик жиҳозлар ва дастгоҳлар ўрнатилди ва монтаж ишлари амалга оширилди.

Лойиҳа қувватига кўра йилига 200 минг автомобиль ишлаб чиқара оладиган бу улкан иншоотнинг умумий қиймати 658 миллион АҚШ долларини ташкил этади.

Автомобилсозликда кўп жиҳатдан янги бўлган илғор технологиялар қўлланилган ушбу корхонада ишлайдиган ишчи, муҳандис кадрлар тайёрлаш ишларига қўшма корхонага асос солингандан бошлаб катта эътибор берилди.

Корхона цехларида меҳнат қилаётган ёшларнинг мингдан кўпроғи Жанубий Корея Республикасида – «ДЭУ» компанияси автомобиль ишлаб чиқариш корхоналарида ишлаб тажриба орттириб қайтишди, бугунги кунда яна 2000 киши ўз малакаларини ошириш учун Жанубий Кореядаги «ДЭУ» компаниясининг автомобилсозлик заводларига юборилдилар.

Автомобиль индустрияси бозорига кириш ва ундаги кучли рақобатга бардош бериш ўта мушкул иш бўлаётганлиги учун ҳам иқтисодий ва молиявий бақувват мамлакатлар ҳам бу бизнесга кира олмаяптилар. Ўзбекистон эса кучли рақобатчилари бўлган автомобиль бозорига собиқ СССР таркибидаги республикалар орасида биринчи бўлиб кириб борди.

Бундай ютуққа Ўзбекистон осонликча эришмади.

Биринчидан, Ўзбекистонда автомобиль саноатини барпо этиш учун катта инвестиция, юқори технология ва малакали кадрлар тайёрлаш талаб қилинар эди.

Иккинчидан, автомобиль ишлаб чиқарувчилар учун иқтисодчилар таъбири билан айтганда, доимо ўзаро ўрнини босувчи товар ишлаб чиқариш «ҳолати мавжуд, бўлиши лозим эди. Бунинг маъноси автомобиллар моделини жуда тўлиқлари билан алмаштириб туришни, харидорлар талаб-истакларини ўз вақтида қондиришни тақозо этади. Бунда кучли инженер-конструкторлик ишини қатъият билан ривожлантириш, ижодий-технологик жараёни доимий равишда, узлуксиз такомиллаштириб боришнинг зарурий чораларини кўриш талаб қилинарди.

Учинчидан, хом-ашё маҳсулотлари, эҳтиёж қисмлар етказиб берувчиларни, яъни таъминловчиларнинг автомобиль бизнесига таъсири катта бўлганлиги учун улар ишончини қозонмоқ керак эди.

Ўзбекистон автомобиль индустрияси ана шу муҳим масалаларни ҳал этишга қодир эканлигини амалда кўрсатди ва бунга бошқа мамлакатлардаги ҳамкорларини ишонтира олди. У қийинчиликларни оқилона енгиб, муаммоларни чўчимай ҳал қилиб, бизнес бозорига дадил кириб борди.

Ўзбекистонда автомобилсозликни ривожлантиришга республика раҳбарияти, шахсан Президент И. Каримов мунтазам эътибор бериб келмоқда. Буни Вазирлар

Маҳкамаси томонидан биргина 1995–1996 йилларда қабул қилинган қарорлардан ҳам билса бўлади. Жумладан, Ўзбекистон Республикасида чет эл инвестицияларини жалб этган ҳолда автомобиль саноатининг ишлаб чиқариш базасини шакллантириш ва ривожлантириш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси 1995 йил 30 майда «Автомобиллар учун бутловчи буюмлар ишлаб чиқарадиган Ўзбекистон – Корея қўшма корхоналарини ташкил этиш тўғрисида» қарор қабул қилди.

Унда Ўзбекистон томонидан «Ўзавтосаноат» уюшмаси ва «Ўзсаноат-курилиш» давлат корпорациясининг «Андижон курилиш заводи» акционерлик жамияти ҳамда Корея томонидан «Донгжу энд Ко лтд» компанияси ташкил этадиган лак-бўёқ маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган Низом жамғармаси 4 миллион АҚШ доллари миқдорида бўлган «Ўз-Донгжу Ко» қўшма корхонаси, Ўзбекистон томондан «Ўзавтосаноат» ва «Ўзмашсаноат» уюшмаларининг «Андижон заводи» акционерлик жамияти ҳамда Корея томонидан «Тонг Хонг» Электрик ўриндиқлари ишлаб чиқарадиган, Низом жамғармаси 6,42 миллион АҚШ доллари миқдорида бўлган «Ўз-Тонг Хонг Ко» қўшма корхонаси Ўзбекистон томонидан «Ўзавтосаноат» уюшмаси ва Мелиорация ва сув хўжалиги вазирлиги САНИИРИ илмий-ишлаб чиқариш бирлашмасининг тажриба-экспериментал заводи ҳамда Корея томонидан «Кодам Пластик Ко лтд» компанияси ташкил этадиган бамперлар ва прибор панеллари ишлаб чиқарадиган, Низом жамғармаси 5 миллион АҚШ доллари миқдорида бўлган «Ўз-Кодам Ко» қўшма корхонаси ташкил этилиши маъқулланди.

Шунингдек, Вазирлар Маҳкамаси «ЎзДЭУавто» қўшма корхонаси ишлаб чиқарган автомобилларни самарали сотиш ва уларга техник хизмат кўрсатишни ташкил этиш мақсадида 1996 йил, 3 сентябрда «ЎзДЭУавто» қўшма корхонасида автомобиллар ишлаб чиқариш, сотиш ва уларга техник хизмат кўрсатиш масалалари тўғрисида қарор қабул қилди.

Ушбу қарорда «Мерседес Бенц» ва «ДЭУ» компанияларининг ва бошқа йирик автомобиль компанияларининг мутахассисларини жалб этган ҳолда «ЎзДЭУавто» қўшма корхонаси автомобилларини ҳам мамлакат ичида, ҳам мамлакат ташқарисида сотиш бўйича маркетинг тадқиқотлари марказини ташкил этиш кўзда тутилди. Айни чоқда бу марказ «ДЭУ» корпорацияси билан келишган ҳолда автомобиль Моделларини янгилашга доир тадбирлар ишлаб чиқиши кераклиги назарда тутилди.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, «ЎзДЭУавто» қўшма корхонасини тўла қувват билан ишга тушириш, ишлаб чиқарилган автомобиллар учун зарур эҳтиёт қисмлар тайёрлаш, сотиш ва сотувдан кейин сервис хизмати кўрсатиш, маркетинг хизматларини йўлга қўйиш чоралари кўрилмоқда.

Шу кунларда корхонада 4000 га яқин ишчи ишлаётган бўлса, яқин келажакда тахминан 55–65 минг киши ишлайдиган йирик автомобилсозлик марказига айланади.

1999 йил 16 март куни Самарқандда ҳам қалбимиз шундай бахт ва ғурур нашидасидан энтикадиган қувончли воқеа рўй берди. Бу ерда Ўзбекистоннинг яна бир автомобиль заводи иш бошлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримов ҳамда Туркия Республикаси Президенти Сулаймон Демирэл янги иншоотнинг очилиш маросимида қатнашгани мазкур тадбирга алоҳида руҳ бағишлади. Икки давлат раҳбарлари эндиgina конвейердан чиққан янги автобусга дастхат битдилар.

Қисқа муддатда қад ростлаган мазкур автомобиль заводи курилишига 1995 йили «Ўзавтосаноат» уюшмасининг Туркиядаги машхур «Коч холдинг» компанияси билан имзолаган шартномага мувофиқ киришилган эди.

«СамКочавто» қўшма корхонаси заводида йилига минглаб турли русумдаги қулай ва ихчам автобуслар, турфа хил юк ташиш машиналарини ишлаб чиқариш кўзда тутилган. Халқ хўжалигининг барча жабҳаларида фойдаланиш мумкин бўлган бу машиналарнинг эътиборли жиҳати шундаки, улар «Ивеко» Италия-Испания фирмасининг ихчам конструкцияларига асосланган ҳамда «Коч холдинг» компанияси аъзоси – «Отойўл» заводида янада такомиллаштирилиб, Ўзбекистон шароитига мослаштирилди.

Дастлаб бутловчи ва эҳтиёт қисмларининг 25 фоизи ўзимизда ишлаб чиқарилди. 2000 йилдан бошлаб бу кўрсаткич 35 фоизга етиштирилди. Маълумки, Асакадаги автомобил заводида ҳам дастлаб бутловчи ва эҳтиёт қисмларининг 15 фоизи маҳаллий корхоналарда тайёрланар эди. Ҳозирга келиб бу кўрсаткич 55 фоиздан ошиб кетди.

Чкалов номли Тошкент авиация ишлаб чиқариш бирлашмаси, Тошкент трактор заводи каби йирик корхоналар ҳиссадорлик жамиятларига, «Ўзқишлоқхўжалик» машинасозлиги эса «Ўзқишлоқхўжалик машинасозлик холдинг» – компаниясига айлантирилди.

Ҳозирги пайтда фақат дунёнинг икки мамлакатада, аниқроғи АҚШ ва Ўзбекистонда пахтачилик машиналари ва ускуналари тўлиқ ишлаб чиқарилмоқда. Айни пайтда бу йирик корхоналар АҚШнинг «Кейс» ва «Магнум» корпорациялари билан ҳамкорлик қилиб, қишлоқ хўжалигини замонавий тракторлар билан таъминлашга ҳаракат қилмоқдалар.

Ўзбекистон ипакчилик ва пиллачилик техникалари ишлаб чиқарувчи Марказий Осиёдаги ягона давлатдир.

Шу тариқа Ўзбекистон 90-йилларнинг ўрталарига келиб замонавий автомобиль индустриясига эга ривожланган мамлакатлар қаторидан муносиб ўрин олди.

Мустақиллик йилларида амалга оширилган ислохотлар ичида қишлоқда юз берган ўзгаришларни, алоҳида таъкидлаш жоиз. Қишлоқда туб ислохотлар ўтказишнинг бир неча ўзига хос омиллари бор.

Бу борада шуни айтиш керакки истиқлолга эришгач қишлоқни устун даражада ривожланишини таъминламасдан, қишлоқ хўжалигини сифат жиҳатидан янги асосларда қайта тикламасдан туриб мамлакатда иқтисодий ислохотлар самарадорлигига эришиб бўлмас мамлакат аҳолисининг кўпчилиги ташкил қилувчи қишлоқ меҳнаткашлари турмушини янада тўкинроқ қилиш вазифасини бажариб бўлмасди». Айни чоқда мамлакат иқтисодиётида қишлоқ хўжалиги салмоғи юқори эди.

1996 йил бошига келиб аграр сектор ҳисобига мамлакатда ишлаб чиқарилган ялпи ички маҳсулотларнинг 24 фоизи, мамлакат меҳнат ресурсларининг 27 фоизи тўғри келди, бу биринчидан.

Иккинчидан, Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг 60 фоизи қишлоқларда истиқомат қилади. Туғилиш кўп бўлгани туфайли иш билан таъминлаш муаммолари ҳам қишлоқларда энг долзарб масалалардан ҳисобланади. Қишлоқ аҳолисининг 50 фоизидан ортиғи 18 ёшга етмаган ёшлардан иборат. Бу қишлоқда энг катта ишчи кучи потенциали жойлашганини, мамлакатимиз иқтисодиётида етакчи ўринга эга эканини кўрсатарди.

Ўзбекистон ҳукумати қишлоқнинг мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётидаги ўрнини юксак баҳолаб уни янада юксалтиришга доимий эътибор беришининг боиси ана шунда. Шунинг учун ҳам И. Каримов Олий Мажлиснинг 1995 йил 29 декабрда бўлиб ўтган IV сессиясида шундай деган эди: «Мен бир ҳақиқатни айтиб чарчамасам керак. Бунинг мазмуни шуки, қишлоқда туб ислохотлар ўтказиш, қишлоқ хўжалигини тараққий эттириш, қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг асосий омили ва манбаидир».

Шу боис аввало қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш борасидаги муҳим чора-тадбирлардан бири, бу соҳага раҳбарликни яхшилаш бўлди. 1991–1996 йилларда қишлоқ хўжалиги комплексига раҳбарликни яхшилаш, қишлоқда ўтказилаётган ислохотларнинг ҳуқуқий асосини яратиш чоралари кўрилди. Дастлаб 1992 йилда Президент Фармони билан Вазирлар Маҳкамаси раисининг биринчи ўринбосари бошчилигида қишлоқ хўжалиги масалалари билан шуғулланувчи комплекс ташкил қилинди. Соҳага раҳбарликни такомиллаштириш ишлари доимо давлатимиз раҳбари диққат-эътиборида бўлди. Вазирлар Маҳкамаси биргина 1994–1995 йилларда қишлоқда ислохотлар ўтказишга доир 10 дан ортиқ қарор қабул қилди. Уларда, қишлоқ хўжалиги комплексига раҳбарликни яхшилаш, замонавийлаштириш борасида қатор тадбирлар ишлаб чиқилди.

1996 йил 26 ноябрда республика ҳукумати қишлоқ ва сув хўжалигини бошқаришнинг, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг самарадорлигини оширишга йўналтирилган бутунлай янги тизимини яратиш мақсадида «Ўзбекистон Республикаси қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги фаолиятини ташкил этиш масалалари тўғрисида» қарор қабул қилди. Шунга асосан икки вазирлик бирлаштирилди.

Бундан илгарироқ, аниқроғи 1996 йил 3 апрелида Президент «қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида» фармонни имзолаб унда қишлоқда ислохотларни чуқурлаштиришга қаратилган қатор тадбирлар кўзда тутилган эди.

Яна таъкидлаш жоизки, мустақиллик йилларида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини устун даражада ривожлантириш борасида янги қонун ва меъёрий ҳужжатлар қабул қилинди. Масалан, 1991 йил 21 декабрда қабул қилинган «Дехқон (фермер) хўжаликларини янада мустаҳкамлаш ва тадбиркорлик фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги Фармон қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини замон талаблари асосида ташкил қилишда катта аҳамиятга эга бўлди.

Шунингдек, чорвачиликда ислохотларни такомиллаштириш ва деҳқон (фермер) хўжаликлари ҳамда хусусийлаштирилган фермаларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш тўғрисида 1994 йил февралда қабул қилинган ҳукумат қарорлари ҳам катта аҳамиятга эга бўлди.

Шу йилларда амалга оширилган тадбирлар туфайли қишлоқда аграр ислохот жараёнида бозор иқтисодиёти талабларига мос янги хўжалик тизими шаклланди. Аввалги совхозларнинг ҳаммаси кооператив, уюшма, ширкатларга ва мулкнинг бошқа нодавлат шаклларига айлантирилди.

Колхозларнинг чинакам кооператив моҳияти тикланди. Чорвачилик фермалари 1994 йилда мазкур жойдагилар мулкига айлантирилди. 1995 йилда қорамол боқиладиган 588 чорвачилик фермаси ким ошди савдосида сотилди. Деҳқонларнинг шахсий ёрдамчи хўжаликларига суғориладиган ерлардан қўшимча салкам 350 минг гектар ер ажратилди. Айни пайтда қишлоқда 20 мингдан ортиқ фермер хўжалиги

фаолият кўрсатмоқда. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг ижтимоий тузилиши тубдан ўзгарди. Ҳозир қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотларининг 98 фоизи нодавлат сектори ҳиссасига тўғри келмоқда.

Иқтисодий ислохотлар республика озиқ-овқат мустақиллигини таъминлаш мақсадида ишлаб чиқаришнинг таркибий тузилишини ўзгартиришлар билан бирга амалга оширилди.

Пахтазорлар 1,5 миллион гектарга қисқарди, суғориладиган ерлардаги қаллазорлар 1,2 миллион гектарга ортди. ғаллачиликни жадал ривожлантириш қисқа вақт ичидаёқ халқ истеъмолига ишлатиладиган ва озуқабоп донга бўлган эҳтиёжни қондириш, ҳозир буғдой сотиб олишга сарфланаётган валютани тежаб қолиш имкониятини берадиган, экспортга эҳтиёж қолдирмайдиган қудратли тармоқ яратилишини таъминлади.

Дон экинлари учун ажратилган майдонлар 1990 йилдан 1998 йилгача бўлган давр мобайнида асосан пахта экинлари майдонини қисқартириш ҳисобига 1,7 баробар ошди. Дон ишлаб чиқариш икки баробардан кўпроқ ошиб, 4,15 млн. тоннани ташкил қилди. Мазкур экинларни етиштириш тажрибасининг кўпайиши ва фаол селекция ишлари натижасида маҳсулдорлик шу йиллар мобайнида 1,3 баробар ошди. Ушбу чора-тадбирлар дон экинлари импортини сезиларли даражада қисқартиришга имкон берди. Агар 1990 йилда республикада истеъмол қилинадиган буғдойнинг 90 дан ортиқ фоизи импортга тўғри келган бўлса, 1998 йилда импорт улуши 19 фоиздан камроқни ташкил қилди.

Дехқон хўжалиги ташкил топаётган пайтида унга ссуда ва кредитлар берилишида маҳаллий ҳокимият бошқарув органлари, бошқа тўловга қобилиятли юридик ва жисмоний шахслар, шунингдек, деҳқон хўжаликларининг ўзлари ўз мулки эвазига кафил бўладиган бўлдилар.

Ўзбекистон улкан қишлоқ хўжалик ресурсларига эга мамлакат унинг асосий қишлоқ хўжалик экини пахта. Агар бутун Марказий Осиё мамлакатлари 2 миллион тонна пахта толаси етиштирса биргина Ўзбекистон 1 миллион 400 минг тонна пахта толаси етиштиради.

Республика пахта толасини етказиш бўйича жаҳонда тўртинчи ўринда, уни четга чиқарувчи ва жаҳон бозорида уни сотиш ҳажми бўйича иккинчи ўринни эгаллайди. Бу эса мамлакат хазинасига валюта келиб тушишининг энг муҳим манбаи бўлиб қолди.

Республика сабзавот, мева, узум етиштириш бўйича ҳам салмоқли ўринга эга. Ҳозир Ўзбекистонда йилига 5 миллион тоннага яқин мева сабзавот етиштирилмоқда. Бу республика аҳолиси эҳтиёжидан анча ортиқ.

Республикада 70 минг тоннага яқин пилла етиштирилиб, унинг 21 минг тоннаси республика корхоналарида қайта ишланиб, ипак толаси олинади, қолгани эса экспорт қилинади.

Ўзбекистонда қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилишнинг пухта ўйлаб олиб борилиши МДХ барча мамлакатларидан фарқли ўлароқ, ишлаб чиқаришнинг сезиларли даражада пасайиб кетишига йўл қўймаслик имконини берди.

Шу билан бирга қишлоқда ислохотларни амалга оширишда экинлар ҳосилдорлиги, меҳнат унумдорлиги ўсишини таъминлашда, ҳақиқий ер эгаси ва маҳсулот соҳибининг шаклланишида ҳали бир қатор муаммо ечилмаган масалалар кўп эди.

Ўзбекистонда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг самарадорлигини оширишда уруғчиликка эътибор берилиши лозимлиги қайта-қайта уқтирилди.

Жумладан, Президент 1996 йил Хоразм, Жиззах, Сирдарё, Наманган, Бухоро, Фарғона вилоятлари халқ депутатлари Кенгашларининг навбатдан ташқари сессияларидаги нутқларида, Андижон ва Сурхондарё вилоятларига ташрифлар вақтида қишлоқ ишлаб чиқариши фаоллари билан учрашув, суҳбатлар пайтида пахтанинг серҳосил ва эртапишар навларини яратиш бугунги куннинг долзарб вазифаси эканлигига барчанинг эътиборини қаратди.

Шу боис ҳам мамлакат Олий Мажлиси 1996 йил 29 августида «Уруғчилик тўғрисида», «Селекция ютуқлари тўғрисида» қонунларни қабул қилди. Ушбу қонунлар республикада уруғчилик масалаларига доир давлат сиёсатини амалга оширишнинг ҳуқуқий асосини яратди.

Қишлоқда иқтисодий ислохотларни амалга ошириш ҳақида гапирар эканмиз, қишлоқда аҳоли турмуш шароитини яхшилашга Президент ва ҳукумат доимий равишда эътибор бераётганликларини ҳам таъкидламоқ лозим.

1996 йилнинг 21 майида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкама-сининг «2000 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикаси қишлоқ инфраструктурасини ривожлантириш Дастури» тўғрисида қарори қабул қилинди. Ушбу қарорда қишлоқнинг иқтисодий ва меҳнат имкониятларидан янада тўлиқ ва самарали фойдаланиш учун қулай шароитлар яратиш, қишлоқ аҳолисининг турмуш шароитларини яхшилаш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси «Ўзистикболстат» Давлат қўмитаси, Ўзбекистон Молия вазирлиги, соғлиқни сақлаш ва Халқ таълими вазирлигига 2000 йилгача қишлоқ инфраструктурасини ривожлантиришга доир ишларни амалга оширишни топширди. Шунингдек, ушбу қарорда ҳукумат комиссияси тузилиб, ҳар 3 ойда бир марта ушбу қарор бажарилишини назорат қилиш ҳам кўзда тутилди.

Вазирлар Маҳкамасининг қишлоқни ривожлантиришга доир мазкур қарори соҳада кескин ўзгариш ясашга асос бўлди.

Бозор иқтисодиётига ўтишдаги мураккаблиklar ҳисобга олиниб, таълим муассасаларида мавжуд бўлган ўқув кўргазма куруллари ва жиҳозларни таъмирлаш борасида вазирлик тассаруфидаги ташкилотларда амалий чора-тадбирлар белгиланди. Жумладан, мамлакат «Таълим-таъминот-жиҳоз» ва Андижон вилоят «Таълим-таъминот» корхоналари қошида Россия билан лингафон, физика, химия кабинетлари, электр ускуналарини амперметр, вольтметр, осциллограф, универсал тўғрилагичларни таъмирловчи «Мактаб-лингофон», Бухоро вилояти «Таълим-таъминот» корхонаси қошида эса, кодоскоп, эпидпаскоп, эпипроектор, графопроектор, телескоп ва фильмскопларни таъмирловчи «Мактаб-Жиҳоз-Бухоро» қўшма корхоналари очилди.

Халқ таълими вазирлиги мактабларни замонавий техника жиҳозлари билан таъминлаш масаласига жиддий эътибор қаратди, хусусан, жорий йилда қишлоқ ҳудудларида жойлашган мактаблар учун энг замонавий техника воситалари – 160 комплект синф «IBM» компьютерлари ажратиш режалаштирилди ва булардан 100 комплекти дарҳол жойларга етказилди.

Вазирлар Маҳкамаси қарорини бажаришда бошқа вазирлиklar томонидан ҳам муайян ишлар қилинди. Хусусан, қишлоқ аҳолисининг саломатлигини яхшилаш масаласига ҳам эътибор кучайди. Фақат 1996 йилнинг 11 ойи мобайнида республикада 62 қишлоқ врачлик пункти ишга тушди. Шу давр мобайнида 71 минг квадрат метр савдо ўринлари, 27,9 минг квадрат метр умумий овқатланиш шохобчалари, 1992 йилги хизмат объекти қуриб фойдаланишга топширилди.

Аҳолини газ, ичимлик суви билан таъминлаш борасида ҳам сезиларли ишлар қилинди. Қишлоқ аҳолисини табиий газ ва ичимлик суви билан таъминлаш ёш Ўзбекистон давлати иқтисодий сиёсатининг муҳим йўналишларидан бири бўлди.

Орол минтақасида аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлаш муҳим ижтимоий-иқтисодий тадбир бўлиб инсонпарварлик хусусиятига эга эди.

Бу ғоят муҳим соҳада Наманган вилоятида ҳам ибратли ишлар амалга оширилди. Шу ўринда Ўзбекистон Президентининг аҳолини табиий газ ва тоза ичимлик суви билан таъминлашни янада яхшилаш ҳақидаги Фармони асосида вилоятда амалга оширилган ишларни эслаб ўтиш жоиздир.

1990 йилгача бўлган даврда вилоят бўйича жами 1480 км. газ тармоқлари тортилган бўлса, 1991–1995 йиллар давомида 2025 км. газ тармоқлари фойдаланишга топширилди. Собиқ Иттифок даврида ҳаммаси бўлиб 1423,9 км. сув узатиш тармоқлари ётқизилган бўлса, 1991–1995 йилларда 1039 км. шундай тармоқлар ишга туширилди. 1990 йилгача ҳаммаси бўлиб 95,8 минг хонадон газлаштирилган бўлса, истиқлол йилларининг ўзидаёқ 83,3 минг хонадонни газлаштиришга эришилди. Биргина 1996 йилнинг ўзида вилоятнинг энг чекка қишлоқлари Чодак ва Нанайга газ етказиб берилди. Аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлашда Учқўрғон – Наманган сув узатиш иншоотлари қурилиши ҳақида қисқача тўхташ лозим.

Лойиҳа бўйича сув тиндириш ҳавзасининг сиғими 125 минг кубометр, узунлиги 37 км. бўлган бу иншоот қурилиши республика ҳукуматининг доимий диққат эътиборида бўлди.

Жадал суръатларда тикланаётган бу объектларда катта миқдорда капитал маблағ ўзлаштирилган. Бу иншоотнинг катта аҳамияти шу билан изоҳланадики, унинг битказилиши Уйчи, Чортоқ, Наманган, Тўрақўрғон туманлари, Наманган шаҳри аҳолисини ичимлик суви билан тўла таъминлайди. 2005 йилга бориб эса, бутун вилоят аҳолисининг тоза ичимлик сувига бўлган талаби тўла қондирилади.

Қишлоқда ислохотлар амалга оширилиши жараёнида меҳнатга яроқли аҳолини меҳнат билан банд қилиш масаласига ҳам катта эътибор берилди.

1998 йилда қишлоқ жойлардаги янги иш ўринларининг деярли ярмини шахсий фаолият тармоғи ташкил этади (фермер хўжаликларида – 47,1 минг, деҳқон хўжаликларида – 12,9 минг, шахсий-меҳнат фаолиятларида – 75,4 минг). 34,0 мингта ўринни эса қишлоқ хўжалигига тааллуқли бўлмаган хусусий бизнес соҳаси ташкил этди.

Аввал бошданок ислохотларнинг ҳар бир қадами пухта ўйланган, аввалги мафкура зўравонлиги ўрнини қонун устиворлиги эгаллади. Хусусий иқтисодиётга ривожланиш учун давлат сектори билан тенг шароитлар яратилди. Ижтимоий сиёсат эса, аҳоли турмуш даражасини аста-секин яхшилашга қаратилди.

Мамлакатимизда 2011 йилнинг январь-сентябрь ойларида экспорт ҳажмининг ўсиши 21,4 фоизни ташкил қилди. Товарлар ва хизматлар экспортининг бундай юқори суръатда ўсиши Ўзбекистон иқтисодиётининг барқарор ва жадал ривожланаётгани, жаҳон бозорида рақобатбардошлиги ошиб бораётганидан ёрқин далолатдир. Бу эса, ўз навбатида, юртимизда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг халқаро стандартларга тўла мослиги, сифат кўрсаткичларининг юқори эканлиги дунё миқёсида тан олинганини ҳам англатади.

Дарҳақиқат, Президентимиз ташаббуси билан иқтисодиёт тармоқлари ва мамлакатимиз ҳудудларининг экспорт салоҳиятини ривожлантириш, шу жумладан, экспортга йўналтириладиган маҳсулотлар турларини кенгайтириш ва уларни ишлаб

чиқариш ҳажмини кўпайтириш, анъанавий сотишбозорларидаги позицияларини мустаҳкамлаш ҳамда янги бозорларни ўзлаштиришга доир фаол чора-тадбирлар кўрилмоқда. Бунинг натижасида, айниқса, озиқ-овқат маҳсулотлари, қора ва рангли металллар, машина ва ускуналар, шунингдек, хизматлар экспорти кескин ошди. Бундан ташқари, натрий селитраси, полиакриламид, юк автомобиллари, жез прокат, композит панеллар, гипсокартон буюмлар, тез музлатилган маҳсулотлар ва бошқа янги турдаги кўплаб товарларни экспорт географияси кенгайиб, «Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган» ёрлиғи туширилган турфа маҳсулотларимизнинг дунёнинг кўплаб давлатларига кириб боришига хизмат қилмоқда.

Хуллас, юқоридагиларни умумлаштириб айтиш мумкинки, иқтисодий ислохотларни амалга оширишда бугун Ўзбекистон эришган ютуқлар кўп жиҳатдан республика ҳукуматининг изчил, собитқадам сиёсати билан бевосита боғлиқдир, яъни мавзуга хулоса яшаш мақсадга мувофиқдир.

Мустақиллик йилларида солиқ соҳасидаги жараёнлар ҳақида ҳам алоҳида тўхталиш лозим. Юртимизда ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳасининг юқори суръатларида ривожланиши солиқ юкининг камайтирилиши билан ҳам бевосита боғлиқ, албатта. Яъни солиқ сиёсатининг такомиллаштирилиши, солиқларнинг иқтисодиётга кўрсатадиган рағбатлантирувчи таъсирин кучайтириш мақсадида солиқ тизимининг ишлаб чиқаришни ривожлантиришга, моддий, табиий, молиявий ва меҳнат ресурслардан, тўпланган мол-мулклар самарали фойдаланишга қаратилган ижобий таъсирини ошириш борасидаги ислохотлар устувор аҳамиятга эга бўляпти.

Ўтган йили хўжалик юритувчи субъектлари учун фойда солиғини 10% дан 9% га туширилиши улар ихтиёрида 52 млрд. сўмдан ортиқ маблағ қолдирилишига замин яратди. Пировардида ушбу маблағ ишлаб чиқаришни кенгайтириш, фуқароларнинг даромадларини кўпайтириш ҳамда аҳолининг харид қобилияти ошишига йўналтирилди. Солиқ сиёсатидаги мазкур жараён жорий йилда ҳам давом эттирилгани аниқроғи, кичик бизнес субъектлари учун ягона солиқ тўлови ставкасининг 7% ўрнига 6% этиб белгилангани тадбиркор-ларимизга 50 млрд. сўмдан ортиқ маблағни тежаб қолиш имконини беради.

Бундан ташқари, «кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили» Давлат дастури доирасида амалга оширилган ишлар натижасида биргина ушбу тармоқни ривожлантириш мақсадида 20 дан ортиқ ҳужжатлар қабул қилингани ҳам эътиборга молик.

Чунки, уларда берилган имтиёз ва яратилган имкониятлар туфайли ўтган 9 ой ичида соҳа вакиллари ялпи ички маҳсулотларидаги улуши 50. 5% га етказилди. Бу 2010 йилнинг шу давридагига қараганда 2% кўпдир.

Яқинда Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги ва давлат статистикаси қўмитасининг жорий йил 9 ойи якунлари тўғрисидаги ҳисоботида шу давр мобайнида 33 мингта кичик бизнес субъекти ташкил этилгани қайд этилди. Мана шунинг ўзиёқ юртимизда соҳага қаратилаётган эътибор нечоғли улканлигидан далолатдир.

Хулоса ўрнида айтганда, мамлакатимиздаги бу каби чуқур иқтисодий ислохотларнинг салмоқли натижалари ҳар бир тармоқларидаги ўзгаришларда кўзга яққол ташланмоқда. Бу эса, ўз навбатида, иқтисодиётимизнинг барқарор тараққиёти ва фаровон турмушимиз кафолати учун хизмат қилапти.

Таянч иборалар:

Бозор иқтисодиёти, бозор иқтисодиётига ўтиш, кучли ижтимоий сиёсат, миллий валюта, солиқ, бозор инфраструктураси, иқтисодиётни эркинлаштириш, ташқи иқтисодий фаолият, кичик ва ўрта бизнес, хусусийлаштириш, автомобиль ишлаб чиқариш.

Мавзу юзасидан саволлар:

1. Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтишини қандай баҳолайсиз?
2. Ўзбекистонда макроиқтисодиётни барқарорлаштиришга эришилиши учун қандай ислохотлар амалга оширилди?
3. Кучли ижтимоий сиёсат деганда нимани тушунасиз?
4. Миллий валюта мусткамланиши учун нималарга эътибор берилиши лозим?
5. Ўзбекистонда хусусийлаштиришнинг амалга оширилиши қандай натижаларга олиб келди?
6. Иқтисодиётни эркинлаштириш қандай натижаларга олиб келди?
7. Ташқи иқтисодий фаолият соҳасида қандай ишлар амалга оширилди?
8. Кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришга нима учун катта эътибор қаратилмоқда?
9. Ўзбекистонда хусусийлаштиришнинг амалга оширилиши қандай оқибатларга олиб келди?
10. Ўзбекистонда замонавий автомобиль ишлаб чиқаришда қандай натижаларга эришилди?

6- МАВЗУ: МАЪНАВИЙ-РУҲИЙ ПОКЛАНИШ ВА МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ МАФКУРАСИ

Режа:

1. Миллий истиқлол мафкураси

2. Ўзбекистонда маънавий инқироздан чиқиш йўлида амалга оширилган тадбирлар

Миллий истиқлол мафкураси

1991 йил охирига келиб, Иттифоқ тарқалиб кетганлиги, кўпчилик республикаларнинг мустақил суверен давлат мақомига эга бўлганлиги, жамиятда юз берган демократик жараёнлар, ҳурфикрлиликка интилиш халқнинг миллий онги муттасил ошиб бориши мавжуд ҳодисаларга янгича тафаккур билан қарашни тақозо қиларди. Жумладан, Ўзбекистонда ҳам бутунлай янги тарихий шароитларда бутунлай янгича қарашларни, муносабатларни қарор топтириш зарур эди. Чунки у, ўз келажагини «янгиланган» федерация таркибида эмас, балки мустақил миллий давлатчилик қарор топгандагина республика ўзининг тўла сиёсий суверенитети ва иқтисодий мустақиллигига эришгандагина белгилаши мумкинлигини анча олдин тушунган ва бу борада ўзининг қатъий қарорига келган эди. Бинобарин, халқни янги йўлдан бошлаб бориш, унинг қарашлари ва орзу-мақсадларини бир йўналишга буриб, кучларни уйғунлаштириш учун ягона ғоявий қурол зарур эди. Ўзбекистон бошқа иттифокдош республикалар ичида биринчилардан бўлиб ўзини мустақил республика деб эълон қилган эди. Бу албатта, Ўзбекистон учун буюк тарихий воқеа, миллий мафкура шаклланишида янги даврнинг бошланиши эди. Бу ҳол табиий суръатда кишиларнинг сиёсий онги ошишига олиб келди. Одамлар жамиятда юз бераётган ўзгаришлар шиддати олдида бир мунча гангиб қолишди. Турли сафсаталар, хатти-ҳаракатлар, «ғоявий» курашлар «хонаки» ва ажнабий сиёсатдонлар кўпайиб кетди. Бир маромдаги турмуш ва бир қолипдаги фикрлаш тарзи бузилиб, саросималик, тўқнашувлар ва парокандалик кайфиятлари кучая борди. Ана шундай пайтда умумхалқ ва умумдавлат манфаатига мос келадиган энг мақбул йўлни танлаш, бунинг учун эса мафкуравий яккаҳокимликка барҳам берган ҳолда аҳолининг барча табақалари қатламларини, талаб-эҳтиёжларини маънавий-руҳий чанқоқлигини қондира оладиган етук ва баркамол ғояни яратиш зарур эди.

Масаланинг яна бошқа бир томони ҳам бор эди. Бу бевосита узоқ йиллар мобайнида ҳукмрон бўлган ғоя ва ақидалардан халос бўлиш, унинг бир ёқлама, ҳавойи, баландпарвоз даъватларидан воз кечиш каби оғир, вақт талаб этадиган жараён билан боғлиқ. Энди тафаккур тарзи ва қарашларни тубдан ўзгартириш учун энг аввало, ўша даврнинг бош мафкурачиси собиқ коммунистик партия ғояларидан воз кечиш, қолаверса, бутунлай янги, замон талаблари ва ижтимоий-сиёсий жараёнлар мазмун-моҳиятидан келиб чиқадиган мафкурани ишга солиш лозим эди. Ана шу хулосалардан келиб чиқиб, И. А. Каримов 1991 йил 14 сентябрда шундай фикрни баён қилди:

«Биз маданий инқилобнинг ғалабаси ҳақида гапирмоқдамиз, маданият ва санъат эса ҳозир оғир тангликка дучор бўлган. Бу мафкуравий зулумнинг оқибатидир. Партия шу йиллар мобайнида «социализмнинг асосларини бунёд этиш, «кенг қўламда коммунизм», «ривожланган социализм» қуриш билан машкул бўлиб

кетаверди. Ҳар хил «изм»лар орзу-ҳаваслар, мақсадлар ҳақида гапирар эканмиз, ниҳоят шуни уқиб олишимиз керакки, бу ёруқ дунёда инсоннинг ҳаётидан кўра қадрли бошқа ҳеч нарса йўқ. Унинг аҳволи ёмон эди, ҳозир ҳам ўзгарган эмас». Президент ўз фикрини давом эттириб «Коммунистик партия босиб ўтган йўлни таҳлил этиш ва унга баҳо беришдан мақсадимиз шуки, ҳар бир киши энди ниҳоят кўзни катта очиб, турмушга разм солсин. Мафкуравий ақидалардан воз кечсин, ҳақиқатга рўй-рост қарасин», деган эди.

Шу боис республикада мафкуравий ақидаларга ва бир қолипдаги сафсатабозликка бўйсунадиган, инсон, халқ, жамият манфаатларига путур етказаётган сиёсий, мафкуравий ва давлат тузилмаларидан дадил воз кечила бошланди. Ижтимоий адолатни, хавфсизлик, ижтимоий муҳофазани, миллати, дини ва эътиқодидан қатъий назар, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, шаъни ва кадр-қимматини ҳимоя қилишни таъминлашга қафолот бериш талаби муҳим аҳамият касб эта бошлади. Демократиянинг асосий хусусиятига – адолат ва қонуннинг устиворлигини таъминлашга қаратилган чоралар кўрилди. Жамиятнинг ижтимоий-сиёсий муҳитини бузадиган, одамлар фикрини чалғитадиган ҳодисаларга барҳам берилди. Мамлакат ва халқ манфаатлари йўлида бирлашиш, кучларни уйғунлаштириш, барча имкониятлардан эҳтиросларга берилмай ақл-идрок билан фойдаланиш йўли тutilди.

Шундай бўлса-да жойларда 1991 йил 31 августда қўлга киритилган тарихий воқеа – Ўзбекистон Мустақиллигининг аҳамияти ва моҳиятини мафкуравий воситалар орқали халқнинг онгига етказишда, уларни истиқлолни мустаҳкамлаш учун фидойилик билан меҳнат қилишга сафарбар қилишда сусткашлик ҳоллари кўрина бошлади. Ана шундай шароитда Ўзбекистон Мустақиллигининг ташаббускори ва ташкилотчиси Президент И. А. Каримов биринчилардан бўлиб жамиятда маънавий покланишни амалга ошириш, эски ақидалардан холи бўлиш зарурлигини, кейинчалик эса миллий истиқлол мафкурасини яратиш лозимлигини пайқади ва куннинг долзарб вазифаси қилиб қўйди. Очигини айтиш керак, мазкур муҳим масалани то Президентнинг ўзи долзарб вазифа қилиб кўтармагунча ҳеч ким бу ҳақда жиддий қайғурмади. Бу ўринда 1992 йил 2 июлда бўлган Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ўнинчи сессияси ҳужжатларини алоҳида таъкидлаш лозим. Унда Президент республика ҳукумати ўтказаётган ички ва ташқи сиёсатнинг асосий йўналишлари, Ўзбекистондаги ижтимоий-иқтисодий аҳвол ҳақида ахборот берди. Маърузада Президент бозор муносабатларига ўтишда муқаррар тарзда ҳисобга олинадиган ижтимоий онг, ижтимоий руҳият масаласига катта эътибор берди. Жумладан, у Ўзбекистон Республикаси ўз тараққиётининг янги даврига кирганига, кишиларда шубҳасиз янги тафаккур ва дунёқарашни шакллантиришни талаб қила бошлаганига эътиборни қаратди. Ўз фикрини ривожлантириб, Президент аввалги яккахуқмрон мафкура мулкка муносабатда эгасизлик тушунчаларини кишилар онгига сингдириб келганини, у тадбиркорликка йўл очмаслигини таъкидлади.

Ҳақиқатдан ҳам шўролар даври мафкураси кишилар онгига ижтимоий тенглик, бошқача қилиб айтганда, боқимандалик тушунчасини, яъни яхши ишласам ҳам, ёмон ишласам ҳам давлат барибир боқади, деган мафкурани сингдириб келган эди. Бундай ёндошиш кишиларда ташаббусни бўғиб қўярди. Чунки киши ўзининг самарали меҳнатидан манфаатдор бўлмаса унда ҳалол меҳнатга интилиш, иш натижаси учун масъулиятни ошириш туйғуси йўқолади. Шунинг учун ҳам Олий Кенгаш X сессиясида чинакам Мустақил Ўзбекистон давлатини барпо қилиш

йўлида барчанинг бирлашишига эришиш куннинг долзарб вазифаси қилиб қўйилди. Бундай вазифани эса барча учун муқаддас ҳисобланган миллий истиқлол мафкураси, мустақилликни мустаҳкамлашга қаратилган ғоялар орқали уйдлаш мумкин эди. «Бугунги кунда халқни яқдил қиладиган ишлар ва ғоялар оз эмас. Уларнинг ичида энг Улуғи, энг олижаноби – Ўзбекистон Республикасининг мустақиллигини таъминлаш. Ана шу мақсад, ана шу ғоя атрофида бирлашсак, асло хор бўлмаймиз, азиз ватандошлар!»,– деб мурожаат қилган эди И. Каримов сессия қатнашчиларига.

Бу борада 1992 йил 1 сентябрь арафасида Ўзбекистон Президенти И. Каримовнинг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» деб аталган китобининг нашрдан чиқиши катта воқеа бўлди. У мамлакат маънавий ва сиёсий ҳаётида муҳим қўлланма сифатида кутиб олинди. Тўғри, шу вақтга қадар Ўзбекистонда мустақиллик ҳақида, у ёки бу тарзда гаплар бўлган. Бироқ, мустақилликни қўлга киритиш, унинг назарий, иқтисодий ва маънавий жиҳатлари, истиқлолни мустаҳкамлаш йўллари бу даражада атрофлича талқин қилинмаган эди. Айниқса, Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг ҳам кимдир ҳис-ҳаяжон билан, баъзилар оғир-вазминлик билан истиқлол ҳақида фикр юритди. Лекин, унинг келажаги, истиқлолни янада мустаҳкамлаш ҳақида бирон бир илмий-таҳлилий асар ёки мақола юзага келмади. Ана шу нуқтаи назардан И. А. Каримовнинг бу асари республикада яратилажак истиқлол мафкураси учун назарий асос, маънавий ҳаёт учун йўл-йўриқ бўлди. Асарнинг «Мустақил Ўзбекистонни ривожлантиришнинг маънавий-ахлоқий негизлари» деб аталган бобида Ўзбекистонни янада ривожлантиришнинг ўз йўли тўртта негизга асосланиши, яъни:

- умуминсоний қадриятларга содиқлик;
- халқимизнинг маънавий меросини сақлаш ва ривожлантириш;
- инсон ўз имкониятларини эркин намойиш қилиши;
- ватанпарварлик – истиқлол мафкураси учун асос бўлувчи қоидалар сифатида кўрсатилиб берилгани ҳам ушбу фикримизнинг тасдиғидир.

Президент И. Каримов бу тамойилларни ишлаб чиқишда халқ дунёқараши, яшаш тарзи, жамиятда бўлаётган воқеа-ҳодисаларга муносабати, қолаверса унинг маънавий–руҳий омилларига асосланган. Чунки, Шарқда азалдан маънавиятга таяниб яшаш, комилликка интилиш, ҳар томонлама баркамоллик олий қадрият даражасига кўтарилган. Одамларнинг миллати, ирқи, ижтимоий келиб чиқиши ва диний эътиқодидан қатъий назар, ягона ўлчов – инсонни инсонлиги учун Улуғлаш, инсон деган муқаддас номга муносиб бўлиш бош мезон қилиб олинган.

Ҳар қандай жамият тараққиёти халқ дунёқарашини ҳисобга олмаса, тараққиёт асослари унинг маънавий қадриятларига, моддий манфаатларига мос келмаса бундай жамият таназзулга учраши табиий. Шунинг учун ҳам Президент Ислам Каримов ўз мамлакати истиқболи ҳақида фикр юритар экан, «Мустақил Ўзбекистоннинг куч-қудрат манбаи халқимизнинг умуминсоний қадриятларга содиқлигидир. Халқимиз адолат, тенглик, аҳил қўшничилик ва инсонпарварликнинг нозик куртакларини асрлар бўйи авайлаб-асраб келмоқда. Ўзбекистонни янгилашнинг олий мақсади ана шу анъаналарни қайта тиклаш, уларга янги мазмун бағишлаш, заминимизда тинчлик ва демократия, фаровонлик, маданият, виждон эркинлиги ва ҳар бир кишини камол топтиришга эришиш учун зарур бўлган шарт-шароит яратишдир», деган эди. Бу фикрдан англашиладики, Президент мамлакат куч-қудратини халқнинг маънавий камолотида кўради. Шунинг учун ҳам у жамоки

инсоний фазилатларни такомиллаштириш учун зарур шароит яратишни асосий вазифа қилиб қўяди. Бу бир томондан мустақиллик шароитида эндигина шаклланаётган давлат сиёсатининг нечоғлик инсонпарварлигини кўрсатса, иккинчи томондан давлат раҳбарининг сиёсий-маданий салоҳиятининг нечоғлик юксаклигини, халқ маънавий-руҳий эҳтиёжларини нақадар чуқур ўрганганлигини кўрсатади. Шу билан бирга эса, бу халқ ва ҳокимият интилишларининг муштарақлигидан далолат беради. Президент И. Каримов Ўзбекистоннинг маънавий ривожини негизларини белгилаб берар экан, ватанпарварлик ғоясига алоҳида урғу берди. Бинобарин, Ватанни севиш халқимизга хос азалий қадрият ҳисобланган.

Орадан маълум муддат ўтгандан сўнг, 1992 йили дастлабки тажрибаларни умумлаштириб Президент И. Каримов ўзининг иккинчи китобини «Ўзбекистон – келажаги буюк давлат» номли асарини яратдики, у китобда кейинги йилларга хос бўлган баъзи бир хусусиятлар, қадриятлар ҳақида фикр юритилади. Жумладан, халқ онгида кескин ўзгариш юз бергани, истиқлол туфайли она-заминга Ватанга меҳр-муҳаббатли муносабат шакллана бошланганлиги қониқиш билан қайд қилинади. «Ўзбекистон мустақиллик сари йўл олар экан, дастлабки кунларданок ўтмиш маданияти ва қадриятларини тиклаш, ноҳақ жабрланган инсонларнинг номларини юзага чиқариш, миллий онгни ўстириш каби вазифаларни ўз олдимизга олий мақсад қилиб қўйдик»,– дейилади ушбу китобда.

Мафқурасизлик – эътиқодсизликка олиб келади. Эътиқодсизлик эса ҳар кимнинг ўзича яшашига, кўнгил тусаганича кун кўришига, ҳаёлига келган иш билан шуғулланишига олиб келади. Бу якка-якка шахсларнинг хатти-ҳаракатидан бутун жамият маънавий-руҳий қиёфасининг қай тарзда шаклланишига сабаб бўлади.

Мафқурасизлик охир оқибатда одамлар онгида манқуртлик, қалбида, феъл-атворида андишасизлик ва ниҳоят ўзлигини англамаслик ҳислатларини чуқурлаштирилади. Жамиятда эса парокандликни беқарорликни келтириб чиқаради. Шундай қилиб одамлар ҳаётида файзу тароват қолмайди.

Умумий ғоя атрофида бирлашиш, умумманфаат йўлида бирлашиб курашиш мақсадлар яхлитлигини, интилишлар уйғунлигини кўрсатади. Бу ўзбек халқи учун азалий фазилат, анъанага айланган муқаддас одат.

Мустақилликнинг дастлабки йилларида вужудга келган иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий қийинчиликлар бир муддат одамлар руҳиятига салбий таъсир қилди. Уларни саросимага солиб қўйди. Натижада вазият анча мунча чигаллашиб, фуқаролар турмушига салбий таъсир кўрсатди. Энди ана шундай ўпирилиш ва бўҳронлардан чиқиб олиш муаммоси ҳукумат олдида кўндаланг бўлиб қолди. Вазиятнинг нақадар оғирлиги ва мураккаблигини ўз вақтида англаган мамлакат раҳбари 1993 йилнинг 23 апрелида бир гуруҳ адиблар билан учрашди. Орадан кўп ўтмай у 1993 йил 6 майда мамлакат Олий Кенгашининг XII сессиясида мафқурасиз, аниқ йўналишга эга бўлган ғояларсиз тараққиёт бўлмаслигини олдимизда турган энг муҳим масалалардан бири миллий истиқлол мафқурасини яратиш эканлигини кўрсатиб берди.

Ўзбекистон Конституциясининг бир йиллигига бағишланган тантанали йиқилиш (1993 й. 7 декабрь) Давлат Мустақиллиги ва инсон ҳақ-ҳуқуқларининг кафолатини яна бир бор кўрсатиш билан бирга уни маънавий жиҳатдан мустаҳкамлашнинг асосини белгилаб берди. Унда мамлакат Президенти И. Каримов катта нутқ сўзлаб, миллий мафқурани миллий эҳтиёж даражасига кўтаради. Барчанинг диққат эътиборини ана шу муҳим масаланинг ҳал этилишига қаратди ва

«Мафкуравий масалани ҳал этмасдан, уни амалда тадбиқ этмасдан туриб, Конституция белгилаб берган мақсадларга эришиш, у олдимизга қўйган талабларга жавоб бериш мушкул бўлади.

Янги мафкуранинг асл мазмуни – янгича, эркин фикрлайдиган, мутелик ва журъатсизлик туйғусидан мутлақо холи, мустақил инсонни тарбиялашдир»,– деб алоҳида таъкидлади. Сўзини давом эттирар экан, у «Миллий мафкура ҳақида ҳозир кўп гапирамиз. Фикримизни, дунёқарашимизни ўзгартирадиган бу муҳим масалада тезроқ сўздан амалий ишга ўтишимизни ҳаётнинг ўзи тақозо қилмоқда.

Миллий мафкурани онгимизга сингдирувчи амалий дастурни йўлга қўймоқ керак»,– деган фикрни илгари суради. Президентнинг бу кўрсатмаси асосида Фанлар академиясининг илмий-тадқиқот институтларида, олий-ўқув юртларида, ижодкор зиёлилар уюшмаларида, семинарлар, йиқилишлар, конференциялар, давра суҳбатлари ўтказилди ва уларда билдирилган фикр-мулоҳазалар асосида концепциялар ишлаб чиқиладиган бўлди.

Миллий истиқлол мафкураси, Ўзбекистоннинг мустақиллика эришиши ҳақидаги сиёсий, илмий, назарий, фалсафий, тарихий, бадий ва диний қарашлар мажмуи, халқни келажакка ишонч, эътиқод руҳида тарбияловчи ғоявий қурол, барча тоифа кишиларини шу мақсад йўлида бирлаштирувчи ғоят қудратли маънавий омил ҳисобланади.

Истиқлол мафкурасининг назарий жиҳатлари Президент И. А. Каримовнинг, айниқса, кейинги йиллардаги нутқ ва рисолаларида атрофлича ёритиб берилди. Хусусан, 1995 йил 24 февралда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясида «Ўзбекистоннинг сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари» мавзuida кенг камровли маъруза қилди ва у китоб ҳолида нашр этилди.

Аввало ушбу рисола ўзининг назарий жиҳатдан пухта, ривожланишимизга доир амалий таклиф ва мулоҳазаларга бой қўлланмалилиги билан характерлидир. Дарҳақиқат, китобчада мустақиллик йилларида амалга оширилган ишлар таҳлил қилинади, бугунги ижтимоий сиёсий ҳаётга тавсиф берилади, ички ва ташқи сиёсатга доир вазифалар ойдинлаштирилади. Бир сўз билан айтганда халқимиз ХХI асрга қандай ўтади, деган саволларга аниқ жавоб берилади. Шунинг учун ҳам ушбу нутқ сиёсий ҳаёт учун дастурий ҳужжат, амалий фаолият учун қўлланма бўлди.

Бир сўз билан айтганда ана шу сессияда сўзланган нутқ Ўзбекистоннинг қарийб тўрт йил мобайнида тўпланган тажрибаларини тўплаб, давлат сиёсатининг тактика ва стратегиясини аниқ – равшан белгилаб берди. Миллий истиқлол мафкурасининг асл ўзагини, бутун мазмун – моҳиятини, кўлами ва миқёсини кўрсатиб берди.

Мустақилликнинг тўрт йиллиги арафасида жамоатчилик яна бир совға олди. И. А. Каримовнинг «Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида» китоби нашрдан чиқди. Бир-бири билан узвий боғланган, бир-бирини мантиқий жиҳатдан давом эттирадиган ушбу монография «Иқтисодий ислохотлар биринчи босқичининг якунлари ва сабоқлари» ҳамда «Иқтисодий ислохотлар иккинчи босқичининг вазифалари ва устивор йўналишлари» каби қисмлардан иборат. Мазкур асарда йўналтирилган барқарор бозор иқтисодиётига, очиқ ташқи сиёсатга эга бўлган кучли демократик ҳуқуқий давлатни ва фуқаролик жамиятини барпо этишга, инсон учун муносиб турмуш ва фаолият шароитини вужудга келтириш,

жамиятни маънавий ахлоқий жиҳатдан янгилаш ва тараққий эттиришнинг назарий ҳамда амалий негизларини белгилаб бериш тамойиллари ишлаб чиқилди.

Асар ўзининг ҳаётий фаолиятини Ватанимизнинг мустақиллигини мустаҳкамлашга бағишлаган ҳар бир фуқарони: у олим бўладими, ишчи-хизматчи ёки деҳқон бўладими, ўз ишига масъулият билан қарашга, ўз фаолиятини таҳлил қилиш, ҳаётий сабоқлар чиқариш руҳида тарбиялайди.

Бугунги кунда ушбу китоб жаҳоннинг кўп мамлакатларида нашр этилди, ўнлаб тилларга таржима қилинди. Уни дунё халқлари ўрганаётганлиги асарнинг илмий қиймати нақадар юксаклигини ҳам назарий, ҳам амалий хулосалари қатор мамлакатлар ижтимоий-иқтисодий тараққиётда янги йўналиш юз бераётганини кўрсатади.

2000 йил 6 апрелда Тошкентда Миллий истиқлол мафкураси Концепциясининг асосий тамойилларига бағишланган илмий ва ижодий жамоатчилик вакиллари билан учрашувда Президент И. Каримов «Миллий мафкура – давлатимиз ва жамиятимиз қурилишида биз учун руҳий-маънавий куч-қувват манбаи» мавзусидаги маърузасида «Табиийки, давлат тизими, уни бошқариш ва олиб борилаётган сиёсат аввало аниқ ва равшан ифодаланган мафкура асосига қурилмоғи лозим ... олдин ғоя пайдо бўлади, ундан кейин ғоя асосида мафкура, мафкура асосида эса тизим, сиёсат пайдо бўлади» деб уқтиради. Кейинроқ, «Фидокор» газетаси муҳбири саволларига жавоб берар экан И. А. Каримов «Ҳар қандай инсон, табиийки муроду-мақсадсиз яшай олмайди. Бинобарин токи ҳаёт мавжуд экан, мамлакатлар, давлатлар ва уларнинг манфаатлари бор экан, улар ўз тараққиёт йўлини, эртанги кун уфқларини ўзининг миллий ғояси, миллий мафкураси орқали белгилаб олишга интилади» деб кўрсатган эдилар.

Хуллас, Президент И. Каримов бир қатор асарларида илгари сурилган қоида ва қарашлари билан дастлабки йилларда маънавий ҳаётда юз берган мафкуравий бўшлиқни тўлдирди, миллий истиқлол мафкурасининг назарий заминини яратди. Қолаверса, жаҳон миқёсида мустақиллик ҳаракати назарияси ва амалиётига муносиб ҳисса қўшди. Шу боис ҳам, И. Каримов бугунги кунда нафақат Ўзбекистонда, балки жаҳонда йирик сиёсатчи, катта давлат арбоби, ҳозирги замонда жаҳон ижтимоий сиёсий тараққиётида жамиятни тубдан ислоҳ қилишнинг ташаббускори ва ташкилотчиси сифатида танилди.

Демак, ўзбек халқи бугун ўз Президенти И. Каримов сиймосида жаҳонга доно сиёсатдонлар етказиб берувчи, халқлар озодлиги учун толмас курашувчи юртбоши тарбиялаб етказувчи, ақл-заковат эгаси, айни чоқда бағри кенг, меҳмондўст, меҳнаткаш халқ сифатида танилмоқда. Бундай халқни ўз истиқлол ва тараққиёт йўлидан қайтариб бўлмайди.

Ўзбекистонда маънавий инқироздан чиқиш йўлида амалга оширилган тадбирлар

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейинги долзарб муаммолардан бири – янги тарихий шароитда жамиятга муносиб кишиларни тарбиялаш эди. Бу ўз навбатида бир неча ўн йиллар мобайнида етарли даражада халққа маълум қилинмаган, синфий-партиявий мафкура томонидан таъқиқланган ўзбек халқининг маънавий меросини тиклаш ва унинг янада камол топиши учун кенг имкониятлар очиш керак эди. Ўзбекистон Президенти И. А. Каримов ўзининг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» китобида «Ўзбекистоннинг миллий-маданий жиҳатдан ғоят ранг-баранглиги, миллий ўзлигини англаш ва маънавий қайта

тикланишнинг кучайиб бориши билан узвий бирликда жамиятни янгилаш, уни очик жамиятга айлантириш учун қудратли омил бўлиб хизмат қилади ва республиканинг жаҳон ҳамжамятига қўшилиши учун қулай шароитларни вужудга келтиради», деб кўрсатган эди.

Ўзбекистон мустақил тараққиётга қадам қўйганидан буён ўтган йиллар давомида маънавий соҳада юз берган ўзгаришларнинг энг муҳими, халқнинг узоқ йиллар мобайнида тўплаган бой тарихий-маданий меросига эътиборнинг кучайиши бўлди.

Маданий меросни, олис ўтмишни чуқур ўрганмасдан туриб истиқболни белгилаб бўлмайди. Келажакка интилиш учун ўтмишни ўрганиш, тажрибаларни ўзлаштириш даркор. Лекин, бунда бир ёқламаликка йўл қўйиб бўлмайди. Ўтмиш маданиятини хаспўшлаш ҳам, идеаллаштириш ҳам, мумкин эмас. Олимлар ва мутахассислар истиқлол йилларида фаннинг турли соҳаларида маданий меросни чуқур ўрганишга, унга ҳолисона баҳо беришга ҳаракат қилдилар.

1991 йил, яъни, Ўзбекистон янги йўлга чиқиб олган, ўзини мустақил деб, эълон қилган йил яна шу билан аҳамиятли, бу йилда Мир Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллиги барча хур фикрли кишилар томонидан кенг нишонланди. Бу тўйга жумҳуриятда катта тайёргарлик кўрилди ва у халқнинг катта маданият байрамига айланди. Аввало буюк шоир асарларини кенг халқ оmmasига етказиш учун муҳим ишлар амалга оширилди. Унинг йигирма жилдлик мукамал асарлар тўплами нашр этила бошланди. Бундан ташқари «Лисон-ут тайр», «Саъбаи сайёр», «Фарҳод ва Ширин», «Лайли ва Мажнун», «Ҳайрат-ул Аброр» сингари шоҳ асарлари алоҳида-алоҳида ҳолда бир неча минг нусхада босмадан чиқарилди. Бир неча илмий-оммабоп асарлар совға китоблар сифатида нашр қилинди.

Юбилей олдидан Алишер Навоийнинг буюк сиймоси ифода этилган сахна асарлари, кинофильмлар яратилди. Алишер Навоий номида Давлат мукофоти таъсис этилди. Пушкин номидаги Адабиёт институтига Алишер Навоий номи берилди. Шоир номи берилган Давлат адабиёт музейи янги экспонатлар билан бойитилди. Гўзал Тошкентда Улуғ бобомизнинг муҳташам ва пурвиқор ҳайкали қўйилдики, у халқнинг муқаддас зиёратгоҳига айланди.

Буюк бобокалонимиз Алишер Навоий қолдирган маънавий мерос бугунги кунда янгиланаётган жамиятимизни маънавий юксалтиришда муҳим омил бўлиб хизмат қилмоқда.

1994 йилни ҳукумат қарори билан Улуғбек йили деб эълон қилиниши, унинг 600 йиллигини Ўзбекистонда ва жаҳон миқёсида, хусусан, ЮНЕСКО қароргоҳи Парижда кенг нишонланиши ҳам буюк алломалар қолдирган мерос умуминсоний қадриятга айланганлиги нишонасидир.

Бундан ташқари, Ўзбекистонда ҳар йили Бобур, Машраб, Огаҳий, Фурқат, Фитрат, Чўлпон, Абдулла Қодирий, Усмон Носир каби Улуғ шоир ва маърифатпарварлар кунларини ўтказиш анъанага айланиб қолди. Масалан, 1992 йил май ойида мамлакатимиз пойтахтида бошланган Машрабхонлик кунлари унинг ватани Наманганда кенг нишонланди. Ушбу шаҳарда унинг номи билан аталувчи катта истироҳат боғи барпо этилди.

Биргина шу эмас, халқимизнинг улуғ даҳолари, жаҳон маданияти равнақида катта ҳисса қўшган, инсоният тафаккурида кескин бурилиш ясаган бобокалонлари куни ҳар йили турли шаклда нишонланади. Дунёда ҳеч бир халқ ўзбекларчалик буюк маданий ва маънавий меросга эга эмас. Энди мустақиллик туфайли ана шу

улкан харитани очиш, уни ўрганиш, ундан баҳраманд бўлиш имконияти туғилди. Халқимиз бундан фойдаланиш йўлидан бормокда.

Мустақиллик йилларида Чўлпон, Фитрат, Бехбудий, Файзулла Хўжаев, Огаҳий, Ажиниёз, Бердақ ва бошқа жамоат арбоблари юбилейларини ўтказиш юзасидан кўрилган чора тадбирлар ҳам маънавий ҳаётдаги муҳим қадамлардир.

Хусусан, ҳукуматнинг махсус қарорига биноан, 1999 йил 17 декабрь куни Хоразмда Муҳаммад Ризо Эрнийезбек ўғли Огаҳий таваллудининг 190 йиллиги, 18 декабрь куни эса Нукусда Ажиниёз Ғўсибой ўғли таваллудининг 175 йиллиги, 1998 йил 24 октябрь куни эса Фарғонада Аҳмад ал-Фарғоний таваллудининг 1200 йиллиги кенг нишонланди. Юртбошимиз тантана қатнашчиларига йўллаган табригида Улуғ аجدодларимизнинг жамиятимиз ҳаётида тутган ўрни ниҳоятда бебаҳо эканлиги алоҳида таъкидланган.

Хусусан, шу даврда Бехбудийнинг «Падаркуш» асари, Фитратнинг «Қиёмат» қиссаси ва «Абулфайзхон» тарихий драмаси нашр қилинди. Чўлпоннинг айрим шеърлари «Гулистон» журналада, «Кеча ва кундуз» асари эса «Шарқ Юлдузи» журналада эълон қилинди. Кейинроқ улар алоҳида китоб ҳолида нашр этилди.

Улуғ шоир Абдулҳамид Чўлпоннинг адабий-бадний мероси халқимизнинг бебаҳо маънавий мулкидир. Унинг ҳар бир асари, ҳар бир шеъри одамларни ўзаро ҳамкорликка, ижтимоий адолат учун курашга, ноҳақликка нисбатан мурасасизликка даъват этади.

Мамлакат маънавий ҳаётини янада яхшилашда 1994 йил 23 апрелда қабул қилган «Маънавият ва маърифат» жамоатчилиқ Марказини ташкил этиш тўғрисидаги Президент Фармони муҳим аҳамиятга эга бўлди. Шу йили 8 июнда эса Вазирлар Маҳкамаси ушбу Фармоннинг бажарилишини таъминлашга қаратилган махсус қарор қабул қилди. Унда Марказнинг асосий вазифаси ва фаолият йўналиши қилиб ўзбек халқининг бой маънавий-маданий мероси, шарқона ва умуминсоний қадриятлар асосида мамлакат, миллат келажагини белгилайдиган илғор ғояларни юзага чиқариш, жамиятдаги соғлом кучлар, юксак истеъдод ва тафаккур соҳибларининг ақлий-ижодий солоҳиятини Ватан истикболи сари йўналтириш, миллатлараро дўстлик, ҳамжиҳатликнинг аҳамиятини ошириш, тинчлик ва барқарорликни сақлаш, минтақада яшаётган миллатларнинг маданий, маърифий, маънавий тараққиёт томирлари муштараклигини тарқиб қилиш ва ҳақозолар қилиб белгиланди.

Маънавият маркази нисбатан қисқа вақт ичида турли социалогик тадқиқотлар, сўровлар ўтказиш орқали маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш юзасидан тавсиялар ишлаб чиқди.

Умумбашарий бойликларни ўзлаштириш мақсадида, мамлакат ва жаҳондаги турли мафкура, эътиқод ва ғояларни ўрганиш асосида соғлом дунёқараш ҳамда сиёсий маданиятни шакллантириш борасида ҳам Марказ муайян ишларни амалга оширди. Шунингдек, жамоат бирлашмалари, илмий-ижодий муассаса ва ташкилотларнинг, оммавий ахборот воситаларининг ўзаро ҳамкорлигини мустаҳкамлашга кўмаклашиш, маънавий-маърифий масалаларга доир кўплаб тадбирлар, анжуманлар ва кўргазмалар ташкил этиш йўлга қўйилди. Булар маданий-маърифий жараёни тезлаштириш, миллий маданият ва урф-одатларни кенг тарқиб қилиш, миллий ғурур ва миллий ифтихор туйғуларини кучайтиришда муҳим ўрин тутмоқда.

Маънавият ва маърифат масалаларини бевосита жамоатчилиқ йўли билан ривожлантиришга катта эътибор берилаётгани бу мазкур соҳа равнақиға оммавий халқ

ҳаракатини кучайтириш билан бирга, мамлакат ҳар бир фуқароси онги ва тафаккурини амалий фаолият асосида кенгайтиришдек энг самарали усулдир.

Сир эмас, тараққиёт тақдирини маънавий жиҳатдан етук одамлар ҳал қилади. Юксак техникавий билим, мураккаб технологияни эгаллаш қобилияти маънавий баркамоллик асосидаги мустақил фикрлаш орқали олиб борилиши керак. Ана шундан келиб чиқиб, шуни таъкидлаш лозимки, ақлий заковат ва руҳий-маънавий салоҳият маърифатли инсоннинг икки қанотидир.

Ўзбекистон ҳукумати мамлакат истиқболига доир чоралар белгилар экан, унинг энг аввало юксак маърифат ва маданият мамлакати бўлиши, шу асосда барча ислохотларнинг маърифий негизини яратиш нуқтаи назаридан иш тутати. Иқтисодга ҳам, ҳуқуқий тамойиллар ва сиёсий ислохотларга ҳам, шунингдек жаҳон муаммоларини ҳал этиш, уруш ва тинчлик масалаларига ҳам маърифий кўз билан қарайди, юксак маданий ва умуминсоний қадриятлар талаблари асосида ёндошади.

Шу нуқтаи назардан мамлакат раҳбарининг 1996 йил 4 сентябрда «Маънавият ва маърифат» маркази ходимларининг бир гуруҳи билан учрашуви, улар билан дилдан суҳбатлашуви, маънавий ва маданий ҳаётда катта воқеадир. Айни чоқда 9 сентябрда «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази фаолиятини янада такомиллаштириш тўғрисида» яна бир Фармон қабул қилинганлиги ҳам халқнинг маънавиятини янада юксалтиришга, ноёб намуналарни тўплашга, авайлаб-асрашга, кишиларни ўз ватанига чинакам садоқат руҳида тарбиялашга қаратилгандир. 1996 йили сентябрь ойи охирида «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази қошидаги «Олтин Мерос» Халқаро хайрия жамғармасини қўллаб-қувватлаш тўғрисида» ҳам Вазирлар Маҳкамасининг қарори чиқдики, уни барча зиёлилар, ижод аҳли зўр мамнуният билан кутиб олди.

Ҳозирда эса мамлакатимизда Республика маънавият тарғибот маркази, шунингдек, миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази фаолият кўрсатмоқда.

Очиғини айтганда дастлаб бозор муносабатлари маънавий ҳаётимизни анчамунча таҳликага солиб қўйган эди. Чунки узок йиллар мобайнида маърифат ва маданиятга боқимандалик кайфияти билан яшадик. Мустабид тузум бутун маънавий турмушимизни ўз «оталиғига» олиб, мустақил фикрлаш ва миллий маданиятга муносабатларимизни чеклаб қўйган эди. Бу бир жиҳатдан мафкуравий кушандалик бўлса, иккинчи жиҳатдан, ўзлигини унутиб боришга, манқуртликка даъват этувчи ғайриинсоний сиёсат эди. Охир-оқибатда маънавиятдан жудо бўлган ҳолда яшаш, маънавий қашшоқлик аста-секинлик билан шахсни ҳам, жамиятни ҳам таназзулга олиб келди. Бундай фожеа оқибатларини эндигина пайқай бошладик.

Мустақиллик бутун ҳаётимизни остин-устун қилиб, узлуксиз мудроқликдан уйғотиб, қарашларимизни ўзгартириб юборгани каби маънавиятга муносабатларимизни ҳам ислох қилди. Эскича қарашлардан бутунлай қутулмаган, янгиликнинг эса олдида довдираб қолган бир пайтимизда энг тўғри йўлни танлашда, маънавий ва маърифий турмушимиз муаммоларини ҳал этишда яна бош ислохотчи – Давлат қўмакка келди ва мамлакат Президенти «Биз маърифат ва маънавиятга тадбиркорлик ва тижорат соҳалари томонидан қилинаётган ҳомийликни қўллаб-қувватлаймиз, бундай ҳомийларга енгиллик бериш лозимлигини ҳам биламиз. Лекин ҳомийлик маблағлари чинакам бадий асарларга, чинакам ижодий тадбирларга сарфланиши шарт.

Халқимизнинг келажаги учун сувдай, ҳаводай зарур бўлган бундай соҳаларга биринчи ва энг катта ҳомий-давлатнинг ўзи», деди. Бу моддий жиҳатдан бир мунча

қийинчиликка сезилаётган бир даврда маънавий ҳаётимизга давлат ғамхўрлигининг ёрқин кўринишидир. Зотан, ҳар йили маънавий ва маърифий равақ учун давлат жамғармасидан катта миқдорда маблағ ажратилаётгани, мазкур тармоқ ташкилий-иждодий ишларини такомиллаш-тиришда муҳим аҳамият касб этмоқда. Биргина мисол сифатида шуни айтиш мумкинки, собиқ Иттифок доирасидаги мамлакатларнинг ҳеч бирида Ўзбекистондагичалик кўп миқдорда дарсликлар, ўқув-услубий қўлланмалар, дастурлар нашр этилган ва оммавий тарздаги тадбирлар амалга оширилмаган.

Буларнинг ҳаммаси Ўзбекистонда миллий маданият ва маънавият равақининг кенг миқёсли дастури мавжудлигини, унга бевосита давлатнинг ўзи ҳукуматнинг раҳнамолик қилаётганини кўрсатади.

Мустақиллик йилларида маънавий покланиш ҳақида гап кетганда Ўзбек тилига Давлат тили мақоми берилиши ва унинг аҳамиятига ҳам китобхон эътиборини тортиш лозим.

Зеро, тил ижтимоий ҳодиса сифатида жамият равақи билан узвий боғлиқ бўлиб, миллий, маданий эҳтиёжларни қондирадиган воситадир.

1989 йил 21 октябрда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг давлат тили ҳақида»ги Қонун халқимиз миллий онгининг ривожланишида, мамлакат мустақиллигининг мустаҳкамланишида, маданий мероснинг тикланиши ва жамиятнинг маънавий янгиланишида муҳим роль ўйнади.

Қонуннинг ўзбек тилига Давлат тили мақомини бериш тўғрисидаги қоидалари кейинроқ, 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Конституциясида мустаҳкамлаб қўйилган бўлиб, бу кўпчилик аҳолининг, республикада яшовчи барча миллат ва элатларнинг намоёндалари томонидан маъқулланди ва қўллаб-қувватланди.

Давлат тили ҳақидаги Қонун қабул қилинганидан кейинги йиллар мобайнида республикада катта иш қилинди. Ўзбек тилини давлат ҳокимияти ва бошқарув органларида, судларда, давлат нотариал идораларида қўллаш тўғрисидаги моддалар рўёбга чиқарилди. Халқ таълими, фан соҳаларида, оммавий ахборот воситаларида туб ўзгаришлар амалга оширилди. Кўплаб тарихий номлар тикланди, атамалар миллий тил асосларига мувофиқ янгилана бошланди.

Давлат тили республика ижтимоий ҳаётига чуқурроқ кириб борди. Айни пайтда бошқа миллий тилларни ўрганиш ва улардан фойдаланиш учун шароитлар яратилди. Тил муаммосига жиддий илмий-амалий тарзда ёндошув таъминланди. Бу эса, қонун қабул қилиш арафасида айрим кишиларда пайдо бўлган тил муаммолари атрофида, хусусан, Давлат тили билан бир қаторда расмий тил ҳам эълон қилинариши деган уйдирмалар, сохтакорликлар ва сиёсий ўйинларни бартараф этди.

Республикада яшайдиган бошқа халқларнинг тилларини ўрганиш ва қўллаш эркинлиги таъминланиши билан бирга Ўзбекистонда аҳолининг мутлақ кўпчилиги фойдаланадиган битта давлат тили бўлиши керак деган нуқтаи назарга амал қилинди.

Бу собитқадам йўл 1993 йил 2 сентябрда қабул қилинган «Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғрисида»ги Қонунда ва 1995 йил май ойида Олий Мажлиснинг иккинчи сессиясида қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг «Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғрисида»ги Қонунига ўзгартиришлар киритиш ҳақидаги Қонунда янада мустаҳкамланди ва ривожлантирилди.

Мазкур қонунлар ўзбек тилининг Давлат тили сифатидаги мақомининг мустаҳкамланиши, мамлакатнинг ҳар тарафлама камол топиши ва жаҳон коммуникация тизимига кириши учун анча қулай шарт-шароит яратиб берди.

Мазкур қонунларни ишлаб чиқиш жараёнида тўпланган тажриба ҳар тарафлама умумлаштирилди ва таҳлил этилди, Давлат тилига ўтиш бўйича қилинган ишлар ҳолис баҳоланди. Пухта ўйлаб, реал жараёнлар ва имкониятларни ҳисобга олиб, лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини узил-кесил жорий этишни 2005 йилгача босқичма-босқич амалга ошириб боришга қарор қилинди.

Мутлақо равшанки, тил ислоҳоти билан боғлиқ барча саналар янги Қонун ҳужжатларига мувофиқ ҳолга келтирилиши керак. Негаки, давлат тилини эски алифбода жорий этиб, сўнгра янги ёзувга ўтиш мақсадга мувофиқ эмас.

Ана шу ҳолатларнинг ҳаммасини ҳисобга олиб, «Ўзбекистон Республикасининг Давлат тили ҳақида»ги Қонунга зарур ўзгаришлар киритиш эҳтиёжи туғилди. Бу Қонун республика ҳали СССР таркибида бўлган ва маданий-маънавий соҳада ўзига хосликни мустаҳкамлашга интилган бир шароитда қабул қилинган эди. Шундан бери вазият тубдан ўзгарди.

Қонуннинг кўпгина моддалари ва қоидалари жиддий ўзгартиришлар ҳамда қўшимчалар киритишни тақозо эта бошлади, айримлари эса эскирди.

Давлат ва ижтимоий соҳанинг барча томонларини ислоҳ қилишнинг республикада қабул қилинган ва ҳаёт тасдиғидан ўтган концепцияси ўзгартиришларнинг изчиллиги, босқичма-босқичлиги тамойилидан келиб чиқади. Бу тил муаммосига тўла тааллуқлидир.

Ўз кучи ва келажагига ишонган халқнинг бағри кенг бўлади. Ўзбекистоннинг мустақиллиги ва тараққиёти пухта таъминланган, халқимиз ўзининг буюк келажагини дадил бунёд этаётган бугунги кунда мустаҳкам замин яратмасдан туриб, шошма-шошарлик қилишнинг зарурати йўқ.

Кўрилаётган чораларга қарамай, республикада истиқомат қилаётган турли миллатга мансуб фуқароларнинг барчаси ўзбек тилини тез ва эркин ўзлаштириб олишни таъминлайдиган замонавий услубиётлар, дарсликлар ва ўқув-қўргазмали қўлланмалар секинлик билан яратилаётган эди. Русийзабон мактабларда ва аудиторияларда ишлаш учун махсус тайёрланган малакали мутахассислар – ўзбек тили ўқитувчилари ҳам етарли эмас эди.

Қонуннинг айрим қоидалари қайта кўриб чиқишни, таҳрир қилишни талаб қиларди. Хусусан, 4- модда давлат ҳокимияти ва бошқарувнинг барча ходимларидан ўз хизмат вазифаларини бажариш учун етарли даражада давлат тилини билишни тақозо этади. Бу борада ёшига ёки иш стажига кўра ҳеч қанақа истисно назарда тутилмаган. Амалиёт шуни кўрсатдики, бу талабни рус тилида ўқиган ва узоқ йиллар шу тилда касб-кор билан шуғулланган юзлаб ва минглаб кексайган малакали мутахассислар бажаришга қодир эмас эди. Уларга жамият равнақи йўлида хотиржам ишлаш ва ўз имкониятларидан лоақал пенсия ёшига этгунга қадар самарали фойдаланишлари учун имконият бериш мақсадга мувофиқ бўлиб қолди. Давлат тилини ўрганиш бўйича барча ҳаракатларни 5–10 йилда давр талабига мос янги мутахассислар тайёрлайдиган мактаблар, техникумлар, олий ўқув юртларига қаратиш лозим бўлиб қолди.

Ҳамма жойда Давлат тили ва янги алифбога ўтиш асосли ўқув-услубий негизни яратишни тақозо этарди. Педагогика олий ўқув юртлари ва университетларида ўзга тилда сўзлашувчилар ўқийдиган мактаблар учун ўзбек тили

ўқитувчилари тайёрлаш бўйича махсус факультетлар ва бўлимлар очиш, илмий-услубий тадқиқотларни кенгайтириш ва чуқурлаштириш, янги дарсликлар ва қўлланмаларни нашр этиш лозим эди.

Ушбу баён қилинган таклифларни руёбга чиқариш тил ислоҳоти учун мустаҳкам, ўзаро уйғунликдаги қонуний асосни вужудга келтиради. Таклиф этилаётган тадбирлар ҳамма эрда анча уюшқоқлик билан, ортиқча харажатларсиз давлат тилига ўтиш имконини беради. Ўзбекистонда баъзи мамлакатлардагидан фарқли ўларок, тилга ёки бошқа белгиларига доир бирон-бир чеклаш ёки цензлар белгиланиши истисно этилади. Бу халқимиз кўз қорачиғидек ардоқлаётган барқарорликни, фуқаролар тинчлигини ва миллатлараро тотувликни янада мустаҳкамлашга кўмаклашишини ҳисобга олиб Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1995 йил 22 декабрдаги сессиясида «Ўзбекистон Республикасининг давлат тили ҳақида»ги Қонун янги тахрирда қабул қилинди.

Бу ҳам мамлакатимизда аҳолининг маънавий баркамоллиги учун хизмат қилувчи бир омил сифатида аҳамиятга эга бўлди.

Биз бугун юртимизда янги ҳаёт барпо этар эканмиз, бир масалага алоҳида эътибор беришимиз лозим. Яъни, коммунистик мафкура ва ахлоқ нормаларидан воз кечилганидан сўнг жамиятда пайдо бўлган мафкуравий бўшлиқдан фойдаланиб, четдан биз учун мутлақо ёт бўлган, маънавий ва ахлоқий тубанлик иллатларини ўз ичига олган «оммавий маданият» ёпирилиб кириб келиши мумкинлиги барчамизга аён бўлиши керак.

Бундай узоқни кўзлайдиган, аниқ мақсадларга эга бўлган турли хуруж ва ғаразли интилишлар, хорижий марказлар томонидан катта куч ва маблағ сарфланаётган ҳаракатлар ва бу каби хавф-хатарлар бизга қандай зарарли оқибатлар олиб келишидан огоҳ бўлишимиз даркор.

Бундай бало-қазоларга қарши курашда, фарзандларимизнинг маънавий дунёсини ҳимоя қилишда нималарга таянишимиз зарур? Аввало тўғри тарбия, соғлом турмуш ғояси, фактгина қаттиқ ирода ва иймон-эътиқод ҳисобидан бунга эришишимиз мумкин.

Айнан ана шундай ўз кучига ва иродасига ишонган, кенг фикрлайдиган билимли ва маданиятли ёшларимиз ҳар қандай бузғунчи оқимларга берилмасдан, ҳаётда ўз йўлини топиб олиши муқаррар.

Шу нуқтаи назардан мамлакатимизни 1991–2000 йиллар давомида ислоҳ қилиш ва янгилаш борасида қўлга киритилган натижаларни сарҳисоб қилар эканмиз, бугун ушбу босқич миллий давлатчиликни шакллантириш ва республикаимизни барқарор ривожлантиришда мустаҳкам замин бўлди, деб айтишга барча асосларимиз бор.

Тарихан қисқа вақт ичида совет давридаги эски маъмурий-бўйруқбозлик тизимига барҳам берилди, миллий давлатчиликни шакллантиришнинг ҳуқуқий асослари яратилди, давлат ҳокимиятининг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти тармоқлари ташкил этилди, ижтимоий ва фуқаролик институтлари фаолияти йўлга қўйилди, иқтисодиётни эркин бозор муносабатларига ўтказиш жараёни амалга оширилди.

Энг муҳими, аҳолининг онгу тафаккурида туб ўзгаришлар рўй берди, уларнинг узоқ йиллар мобайнида коммунистик мафкура ва совет мафкураси тамойиллари асосида шакллантирилган фикрлаш тарзи ва дунёқараши, бир сўз билан айтганда, одамларнинг ўзи ўзгарди. Бугун янгича фикрлайдиган, ўз

келажагини жамиятда демократик кадриятларни мустаҳкамлаш билан, мамлакатимизнинг келажагини жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашуви билан боғлиқ ҳолда кўрадиган янги авлод вакиллари ҳаётга кириб келмоқда.

Бу эса мамлакатимизда амалга оширилаётган туб сиёсий, иқтисодий, маънавий-маърифий ўзгаришларни ортга қайтариб бўлмаслиги, ислохотлар муқаррарлигининг ишончли кафолатидир.

Мухтасар айтганда, Ватанимиз ва халқимиз тарихида муҳим ўрин тутган кейинги 20 йилда том маънода туб ўзгаришлар амалга оширилди, халқаро муносабатларнинг тенг ҳуқуқли субъектига айланган, жаҳон ҳамжамиятида ўзининг муносиб ва мустаҳкам ўрнига эга бўлган – Ўзбекистон деб аталган янги демократик давлат барпо этилди. Бугун ана шу мустаҳкам пойдевор асосида мамлакатимизни жадал ислоҳ этиш ва модернизация қилишнинг янги даври – миллий тараққиётимизнинг кейинги мантиқий босқичи изчил давом этмоқда, деб хулоса ясаш мумкин.

Таянч иборалар:

Маънавият, маънавий мерос, маданий ҳаёт, Давлат тили, Амир Темур мероси, Наврўз, миллий истиқлол мафқураси, мафкуравий «иммунитет».

Мавзу юзасидан саволлар:

1. Мустақиллик даврида маънавий аъёналарни тиклашга нима учун алоҳида эътибор қаратилмоқда?
2. Ўзбек тилига давлат тили мақомининг берилиши қандай натижаларга олиб келди?
3. Халқимизнинг азалий қадрияти ва севимли байрами – Наврўз нима учун қайтадан тикланди?
4. Қандай аъёнавий байрамлар умумхалқ байрами сифатида нишонланмоқда?
5. Миллий истиқлол мафқурасини қарор топтириш зарурияти нималарда намоён бўлди?

7- МАВЗУ: ТАЪЛИМ ТИЗИМИДАГИ ИСЛОҲОТЛАР – «ЎЗБЕК МОДЕЛИ»НИНГ ЎЗИГА ХОСЛИК ОМИЛИ

Режа:

- 1. Ўзбекистонда таълим тизимида ислоҳотлар амалга оширилиши**
- 2. Ўзбекистонда Кадрлар тайёрлаш миллий Дастурининг қабул қилиниши, унинг тарихий аҳамияти**
- 3. Ўзбекистонда ёшлар сиёсати негизлари ва устувор йўналишлари**

Ўзбекистонда таълим тизимида ислоҳотлар амалга оширилиши

Маълумки таълим мамлакат ижтимоий-иқтисодий, ғоявий-маданий ҳаётининг муҳим тармоғидир. Таълим асослари Ўзбекистонда унинг Конституцияси ва «Таълим тўғрисида»ги Қонун билан кафолатланган.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1992 йил 2 июлдаги қарорига асосан «Таълим тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни амалга кирди.

Таълим соҳасидаги мазкур дастурул амалда Республикада таълимнинг жамиятни ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маданий ривожлантиришнинг устивор соҳаси эканлиги эътироф этилгани ҳолда таълим соҳасида давлат сиёсатининг асосий тамойиллари, таълим тизими ва бошқаруви тартиби, таълим-тарбия ходимларининг ҳақ-хуқуқлари, вазифалари, масъулиятлари, мақсадлари белгилаб берилди.

Халқ таълими ходимлари ҳаётида муҳим аҳамиятга молик ушбу Қонун халқ таълими соҳасини барча йўналишларда такомиллаштириш, ривожлантириш ишларига катта йўл очди.

Олий ўқув юртлари мамлакат таълим тизимида етакчи бўғиндир. Чунки олий мактаб Ўзбекистон Мустақиллигини мустаҳкамловчи миллий бойликнинг ўсишига имкон яратувчи, кучли, қатъиятли мутахассислар шу бўғинда тайёрланади.

Айни пайтда халқ таълими тизимини ҳам тубдан ислоҳ қилиш бошланди. Илғор мамлакатларнинг тажрибалари асосида ва чет давлатлар билан ҳамкорликда кўплаб лицей ва гимназиялар очилди. Мажозий қилиб айтганда, Ўзбекистонда лицейдан тортиб академиягача бўлган замонавий, янги таълим тизими вужудга келтирилди.

Вилоятларда ҳам янгидан-янги ўқув юртлари очилди. Президент И. Каримовнинг 1992 йил 28 февраль Фармони билан 8 вилоят педагогика институтларига университет мақоми берилди. Бу республика ҳукуматининг изчил маданий-маърифий сиёсатининг яна бир далили бўлди. Вилоятларда олий университет таълимини ташкил этиш, бу жойларда илмий-маърифий ишларни ривожлантиришга, энг олис ва чекка шаҳарларни маданий-маърифий марказга айлантиришга асос бўлди. Илмий ва маърифий ишлар халқ ҳаётига тобора чуқурроқ кириб бора бошлади. Бу мамлакат аҳолиси онги ва дунёқарашини кенгайтиришда катта аҳамият касб этди. Бевосита меҳнат жараёни билан боғлиқ одамлар энди илмий янгиликлардан доимо ва ўз вақтида хабардор бўлиб бордилар. Янгидан-янги илмий-техникавий ишланмалар, ихтиролар яратилган жойида тезроқ ишлаб чиқаришга жорий этилиш имконлари вужудга келди.

Иккинчидан, Ўзбекистон тарихий-жўғрофий жиҳатдан хилма-хил шароит ва иқлимга эга бўлган мамлакат. Бунинг устига, турли ҳудуд халқлари умумий тарихга

эга бўлгани билан руҳияти, яшаш тарзи, воқеликка муносабати, уни идрок этиш жиҳатидан озми-кўпми фарқланади. Бу ҳол бир вилоятнинг ўзида ҳам турли кўринишларда кўзга ташланади. Ана шундай мамлакатда ҳар бир ҳудуднинг ўзига хос жиҳатларини ҳисобга олмаслик мумкин эмас эди.

Хусусан, қадимий Хоразм машҳур математиклари, астрономлари, тарихчилари ва давлат арбоблари билан, Фарғона водийси эса дунё тан олган шоиру адиблари билан машҳурдир. Узоқ давом этган мустамлакачилик, ҳаддан ташқари марказлаштириш натижасида марказдан узоқда яшайдиган аҳолининг илмий-маданий савияси анча орқада қолди. Бу мамлакат ишлаб чиқаришига, иқтисод ва умуман тараққиётига кучли салбий таъсир кўрсатди.

Ана шу салбий оқибатларни зудлик билан бартараф этиш учун ҳам жойларда универсал таълим тизимини жорий этиш ҳаёт тақозосига айланди.

Учинчидан, вилоят университетларининг ташкил этилиши ҳаёт билан илмнинг, назария билан амалиётнинг яқинлашувига катта ёрдам берди.

Ҳозирги кунда илму фан соҳасида ҳам рақобат муҳити ҳаётий зарурат бўлиб қолди. Бусиз эса тараққиёт бўлмайди. Илм-фандаги рақобат янги-янги фикр ва ғояларга туртки беради, киши дунёқарашини кенгайтиради. Қайси университет ўз ихтиролари, илмий хулоса ва ишланмалари билан ном чиқарса, ўша университетнинг нуфуз ва эътибори оша боради.

Тўртинчидан, вилоятларнинг келажак тараққиёти ана шу ҳудудлардаги олий таълим марказлари билан бевосита боғлиқ. Вилоятларда ишлаб чиқаришни янада ривожлантириш учун янги соҳаларни эгаллаш, янги ихтисосликларни ташкил этиш, зарур кадрларни шу жойларда тайёрлаш имконияти туғилди.

Олдиндан марказда ўқиган кадрларни вилоятга юбориш масаласи анча-мунча муаммо эди. Вилоятларда университетлар ташкил этилиши билан бу муаммонинг ҳам ечими топилди.

Бешинчидан, вилоятлардаги университетлар воситасида дунёнинг энг илғор, машҳур ўқув юртлари билан ҳамкорлик қилиш имкониятлари пайдо бўлди. Бу эса ўз навбатида дунё тажрибасини ҳаётга тезроқ олиб кириш, фан ва техникани янги ўзанга буриш, шу асосда мамлакат тараққиётини жадаллаштириш имконини берди.

Мамлакат шаҳарларида олий универсал таълимни жорий этишда ривожланган давлатлар тажрибасига суяниб иш тутилди. Жумладан, Америка Қўшма Штатларининг Гарвард, Стенфорд, Пристон, Буюк Британиянинг Кембридж, Оксфорд, Лид, Франциянинг Страсбург, Лион, Дижон, Гренобль шаҳарлари номи билан аталувчи университетлари бу мамлакатларнинг пойтахтларида эмас, турли вилоятларида жойлашган бўлишига қарамасдан, ўзининг юксак малакали кадрлар тайёрлаш ва илмий салоҳиятлари билан жаҳонда ном қозонган.

Германияда эса, олий университет таълимининг ўзига хос тажрибаси бор.

Бу ўлкадаги энг қадимий университет Хайдельберг шаҳрида 1386 йили ташкил этилган. XI асрга келиб, мамлакатда университетлар беқиёс даражада ривожланди. Ўша пайтда ташкил этилган олий таълим масканлари Лейпциг, Росток, Грайфсвальд, Фрайбург, Тюбинген ва бошқа шаҳарларда ҳозиргача фаолият кўрсатиб келмоқда.

Уларда ўқиш-ўқитиш ишлари илмий тадқиқот билан чамбарчас боғланган ҳолда олиб борилади. Мамлакат тараққиётининг катта-катта муаммолари ана шу даргоҳларда ўз илмий ечимини топади.

Немислар ишлаб чиқаришни механизациялаш, кам меҳнат сарф қилиб, кўп ва сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш учун бор имкониятларини ишга соладилар. Фан-техника тараққиётини жадаллаштириш, саноатни олий малакали мутахассислар билан таъминлаш мақсадида Германиянинг турли заминларида техника университетларини янада кўпайтириш дастури ишлаб чиқилган. Шу боисдан мамлакат тараққиёти тобора тезлашмоқда.

Халқи маърифатли, жаҳон илм-фани ва маданиятидан хабардор мамлакатнинг равнақиға равнақ кўшилаверади. Шу боис кейинги йилларда Ўзбекистон раҳбарияти жойларда илм-фанни, биринчи галда, универсал олий таълимни ривожлантириш учун барча чора-тадбирларни кўра бошлади. Бу мақсадларга катта миқдорда маблағ ажратилди. Хорижий мамлакатлар билан илмий-техникавий таълим соҳасида ҳамкорлик тобора чуқурлашиб борди. Шубҳасиз, бу тадбирлар мазкур тизимда кескин бурилиш яшаш, келажакда мамлакатни юксак малакали билимдон мутахассислар билан таъминлаш имконини берди.

Албатта, биргина олий ва ўрта махсус ўқув юртлари сонини ошириш, уларда янги мутахассисликлар очиш билан малакали мутахассислар тайёрлаб бўлмайди. Бунинг учун олий ва ўрта махсус ўқув юртларига талабалар қабули янги тартибини жорий қилиш талаб қилинади. Шу мақсадда жаҳоннинг илғор университетлари тажрибаларини қўллашга киришилди. Масалан, кейинги йилларда АҚШ, Туркия, Ҳиндистон, Олмония ва бошқа мамлакатлардаги олий билимгоҳлар иши ўрганилди. Натижада олий ўқув юртларига талабалар қабул қилишнинг бутунлай янги тизими вужудга келди. Шу мақсадда республикада давлат комиссияси тузилиб, олий ўқув юртларига қабул қилишда тест синови ўтказишга қарор қилинди.

Бундан ташқари икки поғонали ўқиш тизимиға ўтилгани ҳам олий таълимни ҳозирги замон шароитида янада такомиллаштиришга қаратилган тадбирдир. Масалан, бакалаврлик даражасини олиш учун 4 йил, магистрлик даражасини олиш учун 6 йил ўқиш талаб қилинади.

Ўзбекистон шароитида шундай янги тизим учун Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигида Низом ва Дастурлар ишлаб чиқиш учун 1993 йилда 4 та комиссия тузилди.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг ёшларга ҳозирги замон энг илғор билимларини бериш, уларни давр талабига мос мутахассис қилиб тарбиялашда изчил ишлар олиб борила бошланди. Мустақиллик йилларида иқтидорли талабаларни хорижда ўқитиш ишлари йўлга қўйилди. Республиканинг халқаро алоқалари кенгайиши натижасида ўқувчиларга ҳукуматлараро битимлар бўйича хорижий мамлакатларнинг нуфузли олий ўқув юртларида билим олиш имконияти яратилди.

Ҳар йили республикада умумий таълим мактабларининг тест синовларидан ўтган 50 дан зиёд ўқувчиси АКСЕЛС йўли билан АҚШга ўқишга юбориладиган бўлди.

Юқори малакали мутахассислар тайёрлашда талабаларнинг хорижда ўтадиган стажировкаларига ва қўшма корхоналар, фирмалар, аудиторлик компанияларида ишлаб чиқариш практикасида ўтишларига катта аҳамият берилмоқда. Шу кунларда мамлакатимиздан 700 нафар талаба хорижий мамлакат ўқув юртларида иқтисодий ихтисослар бўйича ўқишмоқда. Бир неча минг талаба 3 ойдан бир йилгача хорижий ўқув юртларида таълим олмоқда.

Мустақиллик йилларида бозор иқтисодиётига ўтиш мулкчиликнинг хусусий шакллари ишлаб чиқаришини кенгайтириш шароитида ўрта хунар таълимини янада

такомиллаштиришни ҳам талаб қила бошлади. Бу муаммо, айниқса, қишлоқ жойларида муҳим аҳамият касб этмоқда. Қишлоқда кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга кўмаклашиш, қишлоқ ёшларини фаол тадбиркорлик фаолиятига жалб этиш учун 1995 йилдан бошлаб қишлоқ ерларида жойлашган ҳунар-техника билим юртлари ва ўрта махсус ўқув юртлари фаолиятини тубдан қайта ислоҳ қилиш амалга оширилди.

Ҳар бир вилоят ва туманларда тадбиркорлик ўқув юртлари, касб лицейлари, бизнес мактаблар кичик ва ўрта бизнес, фермерлик хўжаликлари, аҳолига хизмат кўрсатиш соҳалари учун колледжлар очилди.

Шу кунларда 160 та ана шундай ҳунар лицейлари бизнес-мактаблари ва 41 та коллежлари фаолият кўрсатмоқда. Уларда 112,3 минг йигит-қиз ўқимоқда. Умуман мамлакатда халқ хўжалиги талаблари учун 466 ҳунар-техника билим юрти кадр тайёрлаб бера бошлади.

Яна шуни айтиш лозимки истиқлол йилларида Ўзбекистонда умумий ўрта таълим сифатини оширишга ҳам катта эътибор берилди.

Умумий таълим узлуксиз давлат таълими тизимида асосий бўғин бўлиб, таълим олувчиларнинг илмий билимлар олишини, меҳнат таълими, бошланғич касбкор кўникмалари, ишбилармонлик асосларини эгаллашларини, шунингдек, ўз ижодий қобилиятлари ва маънавий фазилатларини ривожлантиришларини таъминлайди.

Умумий таълим «Таълим тўғрисида»ги Давлат Қонунининг 9- бандига мувофиқ уч босқичдан иборат:

- бошланғич таълим (I–IV синфлар);
- таянч таълим (V–IX синфлар);
- ўрта таълим (X–XI–XII синфлар).

Таълим ҳақидаги давлат сиёсатининг асосий моҳияти таянч таълимининг (тўққиз йиллик) мажбурийлигидир.

Шу ўринда мавзу моҳиятини очишда Олий Мажлисининг 1997 йил 29 август куни бўлиб ўтган IX сессиясида «Таълим тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг Қонуни янги таҳрирда қабул қилинди. Худди шу сессияда Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури ҳам қабул қилинганлигига эътибор қаратиш лозим.

Янги ўқув дастурлари ва дасрликларини ишлаб чиқиш таълим сифатини оширишда ягона мезон бўлди. Мамлакатда принцип жиҳатдан янги ўрта ўқув юртлари – гимназиялар, яъни, айрим фанлар чуқур ўрганиладиган мактаблар тармоғи тез ривожланди. Масалан, 1991 йилдаги 799 мактаб ўрнига 1995 йилда айрим фанлар чуқур ўрганиладиган мактаблар сони 3120 тага етди.

Бу ўқув юртларида ўқувчиларнинг сони 1995 йилнинг охирига келиб 205,7 минг кишига кўпайди. Таълим муассасаларининг ўқув режалари, таълим шакллари ва усуллари ишлаб чиқишда эркинликка эга бўлганликлари принцип жиҳатдан янгиликдир.

«Олий ўқув юртлари ҳудудида ташкил этилган колледжларнинг янги тизими қисқа муддатларда юқори малакали ўрта бўғин мутахассисларини айти вақтда шу йўналишдаги олий ўқув юртларига кириш учун абитуриентлар тайёрлаш имконини бера бошлади.

Мактабгача тарбия Ўзбекистон халқ таълими тизимида биринчи босқичдир.

Бу босқичда хилма-хил тоифадаги, турлича муассасаларни кўриш мумкин. Яъни болалар яслилари, болалар боғчалари, ясли боғчалар, соғломлаштириш

боғчалари, аклий, жисмоний жихатдан ногирон болалар боғчалари, хонадон боғчалари, мавсумий боғчалар ва ҳакозолар шу тизимга киради.

Ўзбекистон Республикасида ҳозир 9467 мактабгача тарбия ва таълим муассасалари мавжуд бўлиб, 1,3 миллион кичкинтойларни ўз бағрига олган. Уларнинг тарбияси билан 100 мингдан ортиқроқ педагог ходимлар шуғулланмоқдалар.

Республикада мактабгача тарбия муассасаларига тортиш лозим бўлган болаларнинг умумий сонига нисбатан 30,7 фоизи ясли, боғчаларга қатнайдилар.

Кейинги йилларда мактабгача тарбия, ўрта, ўрта махсус ва олий таълимнинг ишлаб чиқилган концепциялари асосида таълимнинг барча даражалари учун ўқув дастурларининг эскилари қайта кўриб чиқилиб, янгилари ишлаб чиқилмоқда.

1995 йилда мактабгача тарбия, болалар муассасалари ва оилалар учун 17 номдаги ўқув-методик қўлланмалар, республика ҳудудида истиқомат қилувчи халқларнинг 7 тилида 58 номдаги янги дарсликлар, ўқув қўлланмалари ва умумий таълим мактаблари дастурлари ишлаб чиқилди ва нашрга тайёрланди. Уларнинг 51 таси эълон қилинди ва ўқув юртларида фойдаланиш учун қабул қилинди.

2011 йил 1 январдаги маълумотларга кўра мамлакатимизда 63 олий, 250 дан зиёд ўрта махсус ўқув юртлари, 9 мингдан кўпроқ мактаб, лицей ва гимназия фаолият кўрсатмоқда.

«Узлуксиз таълим тизимини дарсликлар ва ўқув адабиётлари билан таъминлашни такомиллаштириш тўғрисида» (05.01.98 й.), «Узлуксиз таълим тизими учун давлат стандартларини ишлаб чиқариш ва жорий этиш тўғрисида» (05.01.98 й.), «Академик лицейлар ва касб-хунар коллежларини ташкил этиш ва уларнинг фаолиятини бошқариш тўғрисида» (24.02.98 й.), «Умумтаълим мактаблари учун дарсликлар ва ўқув адабиётларини нашр қилиш тизимини такомиллаштириш лойиҳасини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» (04.05.98 й.), «Ўзбекистон республикасида ўрта махсус, касб-хунар таълиминини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида» (13.05.98 й.), «Ўзбекистон Респуб-ликаси Давлат Божхона кўмитасининг Божхона коллежини ташкил этиш тўғрисида» (13.07.98 й.), «Ўзбекистон Республикаси Солиқ кўмитасининг Солиқ коллежини ташкил этиш тўғрисида» (14.07.99 й.), 1999–2005 йилларда академик лицейлар ва касб-хунар коллежларининг моддий-техника базасини ривожлантириш ҳамда маблағ билан таъминлаш дастури тўғрисида» (23.09.98 й.), «Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида» (16.08.99 й.) каби республикада таълим, айниқса умумий ўрта таълим тизимини янада такомиллаштиришга қаратилган Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари қабул қилинди.

2000 йил якунига келиб, профессор-педагоглар таркиби 1111 нафар бўлган 30 та академик лицейлар фаолият кўрсатмоқда. Уларда 7281 нафар ўқувчи таълим олмоқда. Шунингдек, профессор-педагоглар таркиби 4584 нафарни ташкил қилган 120 та касб-хунар коллежлари ҳам фаолият кўрсатмоқда. Уларда 30454 нафар ўқувчи таълим олмоқда. Президентимиз мазкур ўқув юртларининг истиқболи ҳақида тўхталиб жумладан шундай деган эдилар: «Жорий йилда ва 2000 йилда республиканинг ҳар бир тумани ва шаҳари замонавий талабларга жавоб берадиган янги турдаги ўқув юртлари билан таъминланиши учун 180 та янги касб-хунар коллежи ва 15 та академик лицейни қуриб фойдаланишга топшириш лозим. 2005 йилга қадар биз республикаимизда 1611 та касб-хунар коллежи ва 181 та академик лицейдан иборат бўлган ўрта махсус ва касб-хунар ўқув юртларининг замонавий

тармоқларини бунёд этишимиз керак. Бу тўққизинчи синфларни битирувчиларни ўрта махсус, касб-хунар таълими мактабларига тўла қамраб олишни таъминлайди».

Бозор иқтисодиётига ўтилаётган ҳозирги шароитда таълим жараёнининг турли босқичларига мансуб билим масканлари ўртасидаги узвий боғлиқликни сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш долзарб вазифалардан биридир.

1998–1999 ўқув йилида касб-хунар мактаблари ва академик лицейлар шаклидаги халқ таълими тизими янги йўналишга асос солинди. Бу 1997 йил август ойида мамлакат Олий Мажлиси сессиясида қабул қилинган «Кадрлар тайёрлашнинг миллий дастури» ҳаётга тадбиқ этилаётганидан далолат беради.

Маълумки, ривожланган фани бўлмаган давлат ривожланган ва кучли давлат бўла олмайди. Айни ана шу нуқтаи назар ҳозирги мураккаб ўтиш даврида олимлар зиммасига улкан масъулият юкламоқда.

Давлатнинг илмий салоҳиятини сақлабгина қолмай, балки уни иложи борича ўстириш, мавжуд йирик муаммоларни эчишга қайта мослаштириш, шунингдек янги самарадор техникаларни яратиш ва амалда тадбиқ этиш масаласи ғоят долзарблик касб эта бошлади. Мустақиллик олимларга ҳам, фанга ҳам янги имтиёзлар яратиб берди. Жумладан, академик фан ўз тизими ва шаклини ўзи белгилай бошлади. Ўзбекистон Фанлар академиясининг 50 йиллик тарихида биринчи бор академиянинг ҳақиқий аъзоси, юртбошимиз И. Каримов ташаббуси билан фундаментал илмий-тадқиқотларни қўллаб-қувватлаш академия жамғармаси тузилди.

Ўзбекистонда Олий Аттестация Комиссияси(ОАК)нинг ташкил қилиниши ҳам шубҳасиз республикада фаннинг ривожланишини таъминлашга қаратилган тадбирлардан биридир.

Ўзбекистонда Кадрлар тайёрлаш миллий Дастурининг қабул қилиниши, унинг тарихий аҳамияти

Шу ўринда 1997 йил 29 августда республика Олий Мажлисининг IX сессиясида И. А. Каримовнинг «Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори» маърузаси асосида янги таҳрирда «Таълим тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг Қонуни ҳамда «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури» қабул қилинганлигига алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Истиқлол йилларида мактабгача таълим тарбия муассасаларида, бошланғис синфларда ўқув-тарбия ишларига эътибор кучайтирилиб, ўрта махсус ва олий ўқув юртлари тизимида лицейлар, коллежлар, бизнес мактаблари очилди, 8 та институтлар асосида университетлар ташкил этилди. 2000 йиллар бошларига келиб, мамлакатимизда 61 та олий, 258 та ўрта махсус ўқув юртлари, шу жумладан, 75 та коллежларда 360 мингдан зиёд талаба билим олмақда. Мустақиллигимиз келажаги ёшлар қўлида экан билимдон, маънавиятли, мустақил фикрлаб, мустақил иш юритадиган ёшларни, юртбошимиз таъбири билан айтганда, жамиятимизнинг энг катта бойлиги, миллатимизнинг интеллектуал, ақл-заковат бойлиги бўлмиш йигит-қизларимизни тарбиялаш мамлакатимиз ҳаётида биринчи даражали вазифа этиб қўйилмоқда.

Бу борада «Улуғбек» (1993 й.), «Умид» (1997 й.) жамғармалари олиб бораётган ишлар алоҳида ўрин тутди. Фақат «Умид» жамғармаси синовларида 1997–1999 йиллар мобайнида 5500 нафар ёшлар қатнашиб, 658 таси Президент грантларига сазовор бўлди. 2000–2001 ўқув йилидаги бу танловда 3000 нафар ёшлар билими синовдан ўтказилиб, улардан 124 нафари хорижий давлатларнинг энг нуфузли ўқув юртларида ўқишга муяссар бўлди.

Яқинда ўз фаолиятини бошлаган «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракатининг асосий мақсади ва вазифалари келажак авлодимиз дилига ва онига миллий истиқлол ғоялари ва мафкурасини сингдириш, аҳолининг аксариятини ташкил қилган йигит-қизларимизни миллий ва умуминсоний қадриятлар асосида тарбиялашга қаратилгандир.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг асосий тамойиллари аниқ белгилаб кўрсатилди:

- узлуксизлик: таълим – фан – ишлаб чиқариш;
- мутахассисларга талаб истиқболини ўрганиш;
- ўқитувчи ва мураббийларни қайта тайёрлаш;
- ўқувчи-ёшларни Ватанга садоқат, юксак ахлоқли, маънавиятли ва виждонли этиб тарбиялаш;
- корхоналарда мактаб-институтлар базасини мустаҳкамлашдан фойдаланиш.

Таълим тўғрисидаги янги қонунга кўра, узлуксиз таълим бир неча босқичларда амалга оширилиши зарур:

1. Мактабгача оила ва боғча тарбияси.
2. Бошланғич таълим.
3. Умумий таълим мажбурий бўлиб, 5–9 синфларда умумий билим асослари, дунёқараш шаклланади.
4. Мажбурий-ихтиёрий тусдаги ўрта махсус билим ва касб-ҳунар ўқув юртлари: 3 йилга мўлжалланган академик лицейлар, махсус касб-ҳунар коллежлари.
5. Олий таълим: бакалавр – 4 йил, магистратура – 2 йил ўқиш муддати, кейинчалик илмий-тадқиқот олиб бориш учун аспирантура – 3 йилга, докторантура – 2 йил муддатга белгиланган.

Таълим-тарбия, илм-фан соҳасидаги ислохотлар босқичма-босқич амалга оширилиши зарур:

1. 1997–2001 йиллар – Ўтиш даври.
2. 2000–2005 йиллар – Ислохотни кенг миқёсда амалга ошириш даври.
3. 2005 йилдан кейин кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш ва янада ривожлантириш даври.

Ўтган қисқа давр ичида «Кадрлар тайёрлашнинг Миллий дастури»ни амалга оширишнинг биринчи босқичидаги натижала кўзга кўринарли бўлди.

Мамлакатда спорт ва жисмоний тарбия соҳасида эришилган ютуқларни янада ривожлантириш юзасидан Республика Вазирлар Маҳкамаси томонидан қабул қилинган 1999 йил 27 майдаги 271- сонли қарори ва шу қарор асосида қабул қилинган Давлат Дастури катта аҳамиятга эга бўлди. Дастурга кўра айниқса, қишлоқ ёшлари ўртасида жисмоний тарбия ва спорт шахобчаларини кенгайтириб, уларнинг моддий-техника базаларини кучайтириш тадбирлари белгиланди. Бунга жавобан ўтган бир йилдан кўпроқ вақт ичида қишлоқ туманларида 184 спорт-соғломлаштириш клублари ташкил этилди.

Ўтган йиллар мобайнида замонавий, ҳар томонлама жиҳозланган ўқув юртларини барпо этиш учун 5 млрд. доллардан ортиқ бюджетдан ташқари маблағлар йўналтирилди.

Ҳозирги кунда юртимизда таълим соҳасига йўналтирилаётган харажатлар ҳажми мамлакатимиз ялпи ички маҳсулоти таркибида 12 фоиздан ортади. Ҳолбуки, жаҳон тажрибасида бу кўрсаткич 3-5 фоиздан ошмайди.

Ўзбекистон ўзининг миллий Фанлар академиясига эга бўлиб, унинг таркибида улкан илмий техник салоҳиятга эга бўлган 43 та академик институт муваффақиятли фаолият кўрсатмоқда. Табиий ва аниқ фанларнинг ядро физикаси, астрофизика, гелиоматериалшунослик, биология, микробиология, кимё ва табиий бирикмалар кимёси, сейсмология йўналишларида ва бошқа кўплаб соҳаларда истиқболли тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Ўзбекистон мустақил давлат сифатида ўз ички ва ташқи сиёсатини амалга ошира бошлаган даврдаёқ олий таълимга ҳам алоҳида эътибор қаратиб, уни сиёсатнинг устивор йўналишларидан бири деб билди. Чунки, ўз олдида ривожланиш, тараққиётга эришиш каби буюк мақсадни қўйган ҳар қандай Инсон сингари давлат ҳам бусиз ўзининг миллий тараққиётини, жамиятда яшаётган инсонлар ҳаётининг гуллаб-яшнашини, озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаётни тасаввур қила олмайди.

Мустақилликнинг илк йилларидан олий таълим соҳасига оид давлат сиёсатини белгилаб берган қонун(1992 йил 2 июль)дан, ҳозирги амалдаги қонунгача бўлган даврнинг ўзида мамлакатимизнинг олий таълим соҳасида муҳим ишлар амалга оширилди. Буни ҳатто нуфузли ҳисобланадиган Бутунжаҳон Банки ҳам эътироф этганлиги маълум. Маълумотлардан шу нарсани англаш мумкинки, Ўзбекистон МДХ мамлакатлари ичида таълимга энг катта эътибор қаратган давлатдир. Буни олий таълим соҳасидаги давлат олиб бораётган сиёсатдан ҳам англаб олишимиз мумкин.

Таълим билан боғлиқ сиёсат ўзининг хусусиятига кўра «қайтарма» характер касб этади: яъни «инсон-жамият-давлат». Бу ерда давлат сиёсати- инсон манфаати учун йўналтирилган инсон эса жамиятнинг бир бўлаги, демак унинг ривожланиши Ер юзидаги ўзини ривожланганлар қаторида кўриши, улар билан ҳамқадамлиги жамиятнинг ривожланишига олиб келади. Жамиятнинг ривожланиши давлатнинг қудрати ортишига сабаб бўлади. Шу нуқтаи назардан қараганда олий таълимни миллий тараққиётнинг асоси, унинг бугуни ва келажagini белгиловчи мезон деб қарашимиз мумкин. Президент Ислам Каримов шундай деган: «биз мураккаб ривожланиш йўлини босиб ўтдик, замонамизнинг турли таҳдидларига жавоб беришга тўғри келди ва мен бутун масъулиятни ўз зиммамга олишга мажбур эдим. Бундан буён албатта вазият ўзгариб боради. Биз бошлаган ишларни давом эттирадиган авлодни тарбиялаб етиштиришимиз керак. Бу борада мамлакатдаги туб янгиланиш жараёнларини давом эттиришга қодир бўлган муносиб кишиларнинг ижтимоий фаолият майдонига келиши жуда муҳим».

Ўзбекистоннинг дунё ҳамжамиятига яқинлашуви, барча жабҳаларда интеграциялашув жараёнларининг мамлакатнинг миллий манфаатларини кўзлаб, қонун доирасида олиб борилиши фақат оқилона сиёсий йўл билангина амалга оширилиши мумкин. Мамлакатнинг барча соҳаларида ҳар томонлама инсон манфаатларига йўналтирилган сиёсатини амалга ошириш фақат олий таълим муассасалари томонидан етишиб чиққан мутахассис кадрларнинг салоҳиятига, юртпарварлигига, истеъдодига боғлиқ. Ўзбекистоннинг бугуни ва келажаги, унинг хавфсизлиги, дунёда тан олинган миллий тараққиёт моделига мос келиши уларга боғлиқ

бўлишини олий таълим муассасалари томонидан чуқур ҳис қилинши лозим ва бу Ўзбекистонда жамият томонидан уларнинг зиммасига катта масъулият юклайди.

Ўзбекистон Республикасининг мустақиллик йилларида олий таълим соҳаси давлат сиёсатидаги ўзгаришларга назар ташлайдиган бўлсак, унинг қуйидаги жиҳатларини таъкидлаш мумкин:

Биринчидан, мустақиллик йилларида давлатнинг олий таълим соҳасидаги сиёсати тубдан янгиланди. Олий таълим соҳасида миллий кадриятларимизни ҳам ҳисобга олган ҳолда, янги узлуксиз таълим модели шаклланди.

Иккинчидан, жамиятнинг янгиланиши, демократик, фуқаролик жамиятини қуриш вазифаларини амалга ошириш замон талабига жавоб берадиган, юқори малакали, онгли мутахассис кадрлар тайёрлаш муаммоси билан чамбарчас боғлиқ эканлиги ҳисобга олинди. Ҳукуматимизнинг бу борадаги сиёсатини олий таълим соҳасидаги янгиланиш ва модернизацияланиш жараёнларининг ёрқин ифодаси деб қараш мумкин.

Ўзбекистоннинг олий таълим соҳаси давлат сиёсатида амалга оширилган ўзгаришларни қуйидаги йўналишлардан аниқ кўриш мумкин:

1) Олий таълим соҳасида талабаликка қабул қилиш, ўқитишда амал қилиб келган «ўқитувчи ва ўқувчи» муносабатидаги имтихон шаклининг ўрнида тест усулини жорий этилганлиги. Бу ўзига хос янгиланиш, таълимнинг модернизацияси билан боғлиқ ислохот эди.

2) Университетнинг анъанавий якка, монопол кўринишига чек қўйилиб, вилоятлар марказларида педагогика институтларининг университетларга айлантирилиши ва жойларда ўқув юртларига юқори таъсис низоми берилганлиги.

3) Мамлакатимизда ташкил этилган миллий ташкилот ва халқаро жамғармалар ҳисобидан чет элларда тажриба алмашиш ва талабаларни ўқишга юбориш йўлга қўйилганлиги. Бу олий таълим соҳасида дунё мамлакатларида эришилган ютуқлардан баҳраманд бўлиш, замонавий таълим технологияларини эгаллаш имкониятини берди.

4) Олий таълим соҳасида янги йўналишлар бўйича профессор-ўқитувчиларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш билан боғлиқ, аниқ мақсадга йўналтирилган ташкилий ишлар амалга оширилди.

Олий таълим соҳасида собиқ Совет Иттифоқи давридан мерос бўлиб келган «анъанавий таълим» тизимига барҳам берилди. Ўзбекистонда «Таълим тўғрисида»ги Қонун асосида таълимгача барча турлари қаторида олий таълим соҳаси ҳам тубдан ислоҳ этилди. Янги таълим муассасалари, янги мутахассисликлар таълим тизимига киритилди.

Аввало, шуни таъкидлаш керакки, мустақиллик йилларида давлатнинг олий таълим соҳасидаги сиёсати муҳим ўзгаришларни комплекс ҳолда амалга оширишга қаратилган кадрлар тайёрлашнинг миллий дастури ишлаб чиқилди. Унда эски шўролар замонидан қолган таълим-тарбия тизимига хос ягона мафкуравий қарашларга барҳам бериш, олий таълим соҳасини ҳам миллий истиқлол ғояси негизига асосланган ҳолда амалга ошириш узлуксиз таълим-тарбия тизимини ташкил этишга киришилди. Мустақиллик шароитида амалдаги «анъанавий» таълим-тарбия тизими замонавий, тараққий топган демократик давлатларда амалга оширилаётган таълим-тарбия талабларига жавоб бермасдан қолаётганлиги аниқ ҳисобга олинди.

Олий таълим – жамият тараққиёти стратегиясини фан, таълим ва маданият устуворлиш орқали эришиш мумкин бўлган, социал инфраструктуранинг энг муҳим элементларидан бири, янги меҳнат бозори ва таълим йўналишининг ривожини, ҳар бир инсоннинг рақобатбардошлигини таъминлаб берувчи муҳим соҳасидир.

Олий таълим ижтимоий ҳаётнинг муҳим соҳаси сифатида инсоннинг маданий қадриятларни ўзлаштириш ва шу орқали ривожланиш, жамиятнинг ривожланишига шарт-шароитлар яратади. Олий таълимга инсоннинг онгини у ёки бу томонга йўналтиришга қодир бўлган жамиятдаги, борликдаги ғоялар деб қарашимиз ҳам мумкин. Бундай ғояларни инсон онгига қай йўсинда етказиб беришда давлат олиб бораётган таълим соҳасидаги сиёсатнинг ўрни катта.

Шу нуқтаи назардан олиб қараганда, олий таълимни мамлакатимизнинг миллий хавфсизлигини таъминлаш қудратига эга эканлигини таъкидлаш ўринлидир. Негаки, у тайёрлаган кадр Ватан равнақи, юрт тинчлига учун жон қуйдирадиган, ўз фаолиятида ижтимоий адолат, миллатлараро тотувлик, бағрикенглик, замонавий фан-технологияларнинг ютуқларини халқ ҳаётига, ишлаб чиқаришга жорий этиш билан боғлиқ фазилатларни шакллантира олмаса, Ўзбекистон кўзлаган мақсад, эркин, озод ва обод Ватан, фаровон ҳаёт, ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш қийин кечиши табиий.

Ўзбекистоннинг олий таълим соҳасидаги сиёсати олий ўқув юртларида тайёрланаётган талабаларни олдиндан аниқланган фан ва техника, ишлаб чиқариш ҳамда бошқа соҳаларнинг эҳтиёжига, яъни ҳаёт талабларига қараб ташкил этилаётганлигида ўзининг ечимини топмоқда. Бу бугун бозор иқтисодиёти, демократик жамият қуриш талабларига жавоб берадиган ижтимоиймаънавий муҳитни шакллантиришга хизмат қилмоқда.

Ўзбекистоннинг олий таълимга доир сиёсати замонавий таълим тизимини яратиш, мамлакат иқтисодиётини юксак малакали мутахассислар билан таъминлаш, шу орқали жамиятни, давлатни ривожлантиришдан иборат мақсадларни рўёбга чиқаришга қаратилганлиги билан алоҳида аҳамиятга эга.

Ўзбекистон давлатининг олий таълим соҳасидаги сиёсатини амалга оширишда тегишли вазирликлар, олий таълим муассасаларидаги бўғинлар, шунингдек, ўқитувчилари томонидан муҳим ишлар амалга оширилди. Хусусан, олий ўқув юртини битираётганларга қўйилаётган талаблар концепцияси ҳар бир фан, мутахассислик бўйича аниқ ишлаб чиқилди. Уларга, ўзларининг қизиқишлари бўйича танланган йўналишда тегишли билимларни олишлари учун зарур шарт-шароит яратиб берилмоқда. Шунингдек, олий ўқув юртларида қайси мутахассисликлар бўйича таълим берилиши, тегишли фанлар, кафедралар тузилиши аниқ ишлаб чиқилиб ҳаётга тадбиқ этилди ва ўзининг самарасини бермоқда деб айтиш мумкин.

Ўтган йилларда, давлатнинг олий таълим сиёсатидаги ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда, олий таълим бакалаврлик ва магистрлик даражасини бермоқда. Бу мустақиллик шарофати билан олий таълим соҳасида жорий этилган муҳим янгилик ва ўзгаришлардир. Мамлакатимизда узлуксиз таълимнинг расмий тизимида яқунловчи бир босқич аспирантура ва докторантура орқали амалга оширилар эди. Эндиликда эса бу икки босқич бирлаштирилди.

Давлат ўзининг олий таълим соҳасидаги оқилона сиёсати туфайлигина кутилган натижаларни қўлга кирита олади. Мазкур сиёсат нафақат давлатнинг юқори органлари томонидан, балки унинг қуйи бўғинлари фаолиятлари орқали ҳам амалга оширилади. Ҳар бир ходимдан тортиб, мансабдор шахсгача ўз фаолиятларини

қонунлар белгилаб берган доирадагина олиб боришлари мақсадга мувофиқдир. Зеро, олий таълим соҳасида давлат сиёсатини белгилаб берган миллий қонунчилигимиз такомиллашиб бормоқда, бунда йнсон манфаатлари услувор даражага чиқмоқда.

Ўзбекистонда олий таълим олувчилар эркин фикр юрита олишлари, замонавий билимларни эгаллашнинг барча имкониятларига эга бўлишлари муҳим. Бу борада дунёнинг ривожланган мамлакатлари тажрибаларига назар ташлайлиган бўлсак, олий таълим тизимида аудитория машғулотлари асосий ўринни эгаллашлари, аммо, талабанинг ўз билимларини оширишнинг турли имкониятлари мавжудлигига, яъни хоҳлаган жойда таълим тушунчасининг амалий ифодасига гувоҳ бўламиз.

Мамлакатимиздаги ҳозирги ислохотлар жараёнларида барча соҳалар сингари олий таълимда ҳам бундай ҳаракатлар давом этмоқда. Сиёсий ислохотлар умумий маънода жамиятни тубдан ўзгартириш, ижтимоийсиёсий ҳаракат, янгиланишлар ва ўзгаришлардир. Негаки, қонунларнинг мақсади – жамиятнинг, унинг аъзоларининг ҳаётини яхшилашгагина хизмат қилишга қаратилгандир.

Мустақиллик туфайли Ўзбекистон давлатининг олий таълимни ислоҳ этишга ва уни ўзгартиришга қаратилган сиёсати олий таълимнинг ривожланишининг миллий модели билан боғлиқ бўлган хусусиятларини, миллий-маънавий қадриятларни ҳисобга олиш билан боғлиқ қонунларда ифода этади.

Умуман таълим соҳасининг ривожи ва унинг натижалари умуминсоний маъномазмун касб этади. Олий таълим ривожи бир томонлама «мафкуравий ақидалардан» холос этилганлиги, унинг дунёдаги илғор мамлакатлар фан ва таълим соҳасидаги эришилган ютуқлардан баҳраманд бўлишига, ҳамда таълимнинг энг замонавий ютуқ ва янгиликлари асосида ташкил этишга имконият яратиб берилди.

Ўзбекистон давлатининг олий таълим соҳасидаги сиёсати таълим тизимини дунё таълим тизимидаги мавжуд тажриба билан бойитиш, мамлакатда олий таълим соҳасидаги ўзгаришлар билан таълимнинг сиёсий фалсафаси, миллий ва умуминсоний мезонлар, мақсад ва манфаатлар билан боғлиқ истиқболига эга бўлди.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида шахснинг эркинлиги, мустақил фикрлаш қобилиятини шакллантиришга биринчи ўринда эътибор қаратилган. Эркинлик таъминланган жамиятдагина эркин фикрлаш ривожланади. Шунингдек, эркинлик бир неча имкониятлардан бирини танлашни ўз ичига олади. Янги таълим тизимида ёшларга худди шундай имкониятлар яратилган бўлсада уни янада такомиллаштириш чораларини кўриш зарур. Бунинг учун мутахассисликлар бўйича ўқитилаётган фанларни танлаш имкониятини, рақобат ҳамда мулоқот муҳитини янада такомиллаштириш заруриятини ҳисобга олиш муҳим.

Ҳозирги кундаги муаммолардан бири айрим касбларнинг нуфузига қараб интилиш ҳолатлари мавжуд. Муаммоларнинг ҳал этилиши кадрларнинг салоҳияти билан боғлиқлигини эътиборга олган ҳолда мазкур таълимнинг қайси турига ёшларнинг қобилияти борлигига қараб йўл йўриқ ва ёрдам кўрсатиш(касб танлашда)да Педагогик-психологик ташҳис марказларининг фаолиятини янада кучайтириш мақсадга мувофиқ деб ўйлаймиз.

Ишлаб чиқаришнинг мавқеини кучайтиришда турли мулк шакллари ҳисобга олиб, уни кадрлар тайёрлашда ҳам буюртмачи ҳам истеъмолчи сифатида иштирокини амалқа таъминлаш муҳим. Айнан ишлаб чиқариш соҳасидаги талаб ва таклифни ҳисобга олиш кадрлар тайёрлашда уни ижтимоий ҳаёт билан боғлаш

имкониятини беради. Бу шартнома асосида ўқиш ва ишга жойлашишни амалда таъминлайди. Бунга талаб ва таклифнинг амалдаги кўринишларини мисол қилиб келтириш мумкин: етишиб чиққан кадр албатга ўзининг сифатлилиги билан ишлаб чиқаришга тортилиши мақсадга мувофиқдир. Шунда, мутахассислик бўйича билим ва салоҳият асосий мезонга айланиб боради. Бу ҳолат эса, албатта етишиб чиқаётган кадрнинг ҳали талабалигидаёқ ўз устида ишлашига, аудиторияга ўз ихтиёри, хохиши билан, онгли равишда, ўзи учун ўқишга, билим олишга интилишига сабаб бўлади ва шу билан бирга айрим бошқа салбий иллатларни ҳам бартараф этади.

Таълим жараёнида тест синовларининг жорий этилиши олий таълимда қобилиятли, иқтидорли ёшларни танлаб олишда муҳим ўзгаришлар амалга оширилаётганлигини ҳисобга олиш муҳим. Аммо, уни янада ривожлантириш, модернизациялаш жараёнлари тўғрисида кўпроқ ўйлаш керак. Айниқса тест жавобларининг аниқ бўлиш муддатларини янада қисқа қилишга эришиш лозим.

Таълим соҳасида жорий этилаётган янгиликларни профессор-ўқитувчилар томонидан қабул қилиш ҳолатлари ҳам силлиқ кечаётгани йўқ. Айрим ҳолатларда талабаларнинг қандай баҳо олиш ҳам «ўқитувчи»га боғлиқлик муҳити сақланиб қолмоқда. Ундан тезроқ қутулиш учун деканат, факультет ва кафедраларнинг олдига қўйилган талабларни янада кучайтириш, ҳамда ўқув жараёнида талабанинг фаолияти алоҳида рағбатлантириб борилиши, яъни индивидуал ёндошиш, истеъдодни рағбатлантириш лозим.

Олий таълимнинг моддий техника базаси янгиланиб, ўзгариб бораётган бўлса-да, ҳали замонавий фан ва техника ютуқларидан амалда фойдаланиш етарли эмас. Шунинг учун ҳам уни тарғибот ва ташвиқот этадиган илмий-амалий, услубий анжуман, тадбирларни кўпроқ ташкил этиш зарур.

Олий таълимдаги ўзгаришлар бўйича мамлакатамизда фаолият кўрсатаётган айрим илғор университетлар базасида уни ўрганишни ташкил этиш ҳамда оммалаштириш чораларини кўриш лозим.

Олий таълимга талабаликка қабул қилишда нафақат тест синовлари, айти пайтда йўналиши ва мутахассислиги хусусиятларини ҳисобга олиб, бўлғуси мутахассиснинг касбга лаёқати, қизиқишини аниқлаб берадиган синов механизмларини ҳам жорий этиш, фойдадан ҳоли эмас. Бу таълим соҳасидаги айрим носоглом ҳолатларнинг олдини олиши ёки камайтириш имкониятини беради.

Олий таълим муассасаларида сиртқи таълим шаклида кадрлар тайёрлашга имкониятлар яраташ, абитуриентларни биринчи курсдан ўқитишни йўлга қўйиш мақсадга мувофиқ деб ўйлаймиз, Бу биринчидан, ишлаб чиқариш билан мунтазам алоқада бўлган тажрибали кадрларни етказиб беришга имконият бўлиб хизмат қилади. Иккинчидан, бундай таълим турида ҳаққонийликка, талабаларнинг ўзи танлаган касб билан талабалик давридаёқ шуғулланаётганлигига эътибор қаратиш мақсадга мувофиқдир.

Республика олий таълим тизимидаги ўзгаришлар, олий ўқув юртларини дунёдаги тегишли таълим соҳалари билан яқинлаштиради. Таълим соҳасидаги ҳар бир ютуқ глобал ўзгаришларга ўзининг таъсирини кўрсатиши мумкин. Лекин, миллий таълим тизими ҳар бир халқнинг миллий-маънавий қадриятларидан узилиб қолмаслиги учун, ёпшарда миллий ғояни чуқур ўргатиш, уларда ўзига бўлган ишонч ва эътиқодни мустаҳкамлаш, ҳар бир профессор-ўқитувчи кафедра, деканат, факультетларнинг, олий таълим муассасаси илмий жамоатчилигининг муқаддас бурчи бўлмоғи лозим.

Шунингдек, миллий олий таълим билан боғлиқ ўзгаришлар давлат сиёсати билан боғлиқ ҳолда, миллий манфаатларга хизмат қилмоқда. Мамлакатда эркин ва фаровон ҳаёт қурилишига қаратилган миллий ғоя мақсадлари билан муштарак ҳолда тегишли шарт-шароитлар яратилди.

Истиқболда олий таълим ривожиди ҳам айрим илмий хулосаларни бериш мумкин. Вақт ва замон ўзгариши билан бугунги бозор иқтисодиёти талабларидан олий таълимда тайёрланаётган мутахассис кадрларга бўлган талаблари ошиб боради. Олий таълимда хусусий тармоқ ҳам кириб келади. Бу унда рақобат муҳитини шакллантиради. Бу давлат сектори билан хусусий секторнинг олий таълимда ўқиётган мутахассис кадрларга бўлган талабларни ҳам оширади. Улар ўртасидаги ўзаро шартнома, ҳамкорлик тизимини, тақсимот ва ишга олишни аниқ мақсадли йўналтиришга олиб келиши мумкин.

Истиқболда олий таълим туюмида ижтимоий-гуманитар блок фанларини ўқитишни янада такомиллаштиришга талаб ошиб боради. Бунда кўпроқ анъанавий ўқитиш услублари ўрнида замонавий ўқитиш услубларига бўлган эҳтиёжнинг кучайиб боришидир. Бу Ғарб давлатлар тажрибасини ҳисобга олиш билан бирга бир томонлама ёндошув, улардан нусха, андоза олиш амалиёти ўзини оқламайди. Ўзига хослик, миллий ривожланиш модели олий таълим тизимида ҳам сақланиб қолади.

Олий таълимда глобаллашув жараёни, ўзаро таъсир ва боғлиқлик ошиб боради. Умуман, олий таълим етказиб берган юксак малакали кадрларнинг дунё олдида турган муаммоларни ҳал этишдаги роли ошиб боришини кузатиш мумкин. Бу мазкур таълим институтларининг бир-бирлари билан илмий ҳамкорликлари, ёрдами, ўзаро тажриба алмашишларини кучайтириш эҳтиёжи ортиб боради.

Тошкентда 2011 йил 21 ноябрида Мингйиллик ривожланиш Дастурининг бажарилишига бағишланган халқаро семинар ўтказилди. Иқтисодиётда эришилган ютуқлар соғлиқни сақлаш, таълим ва аҳоли турли қатламларини аниқ йўналтирилган тарзда қўллаб-қувватлаш соҳасида самарали ижтимоий сиёсатини рўёбга чиқариш имконини бераётир. Жорий йилда давлат бюджети барча сарф-харажатларни 60 %и ижтимоий мақсадлар учун, жумладан, 48 %и таълим ва соғлиқни сақлаш тизimini ривожлантиришга йўналтирилган.

«Ўзбекистон мамлакат Президенти раҳнамолигида юксак натижаларга эришмоқда, – дейди «ABU consult Berlin GMBH» лойиҳаси директорлар кенгаши аъзоси Ева Мария Хенкел (Германия) – иқтисодиёт ва ижтимоий соҳага катта миқдорда йўналтирилаётган инвестициялар аҳоли фаровонлигини юксалтиришга хизмат қилмоқда.

Хусусан, мамлакатимизда таълим ва соғлиқни сақлаш соҳасида эришилган муваффақиятлар дунёдаги етакчи мамлакатлар натижаларидан кам эмас. Ўзбекистонда 12 йиллик умумий бепул таълим ва аҳолига замон талабларига мос тиббий хизмат кўрсатиш таъминланган. Бундай ижтимоий мажбуриятларни ўз зиммасига олган давлатлар ҳозир жуда кам. Европа иттифоқининг эксперт ҳамжамияти мамлакатда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси доирасида амалга оширилаётган туб ўзгаришлар жараёни ва бошқа давлат Дастурларига алоҳида эътибор билан қарамоқда. Уларнинг ҳаётга татбиқ қилиниши Мингйиллик ривожланиши мақсадларида белгиланган вазифаларни ҳал этиш ва Ўзбекистоннинг янада ривожлантиришга хизмат қилади».

Хорижлик экспертлар таълим сифатини тубдан ва тизимли равишда оширишга қаратилган, ўз мазмун-моҳиятига кўра ноёб Кадрлар тайёрлаш Миллий Дастурини амалга ошириш самараларини ҳам юксак баҳолади. Мамлакатимиз Конституциясида барча фуқароларнинг бепул умумий таълим олиши кафолатланган. Мамлакатимизнинг ижтимоий-иқтисодий ривожлан-тириш вазифалари ва халқаро стандартларга биноан, ўқув дастурлари ҳамда касбий таълим йўналишлари такомиллаштирилди.

Ўзбекистонда ёшлар сиёсати негизлари ва устувор йўналишлари

Таълим ва тарбиянинг бош вазифаларидан бири жамиятдаги барча тоифа кишиларни, хусусан Ўзбекистон аҳолисининг қарийб 70 фоизини ташкил қилувчи ёшларни Она-Ватанга меҳр-муҳаббатли қилиб тарбиялашдир. Бу ўз навбатида замонавий билимлар орқали ёшларда ватанпарварлик туйғуларини шакллантиришни тақозо қилади.

«Маънавият ўз халқининг тарихини, унинг маданияти ва вазифаларини билиш ва тушуниб этишга суянгандагина қудратли кучга айланади...

«Ўз тарихини билмаган халқнинг келажаги ҳам бўлмади»,– деб уқтирган эди юртбошимиз. Бу борадаги фикрини давом эттириб «Ҳар қандай қалъа ичидан олинади. Демак, биз ичкарини мустаҳкам қилишимиз керак. Бунинг учун ёшлар қалбига юртга садоқат, катталарга ҳурмат, тарихга меҳр, келажакка умид туйғулари уруғини сочишимиз лозим»,– деб таъкидлайди.

Бундай долзарб вазифанинг кун тартибига қўйилиши бежиз эмас эди. Мустақилликнинг дастлабки йилларида ҳам ёшлар дунёқарашида эскича тафаккур, жаҳон тараққиётидан орқада қолган билимлар, ўз қийматини йўқотган қарашлар сақланиб қолмоқда эди. Масалан, яқин-яқинларгача олий таълимнинг вазифаси муайян миқдорда илмий техникавий билимларга эга бўлган, онгига мафкуравий йўл-йўриқларни сингдирган мутахассисларни тайёрлашдан иборат қилиб қўйилган эди.

Таълимни гуманитарлаштириш, уни партиявий мафкурадан холи қилиш борасидаги муҳим қоидалардан бири юрт тарихини ўрганишга катта эътибор берилиши бўлди.

Тарихий билимлар ёшларни кўп нарсага онгли равишда қарашга ундади. Уларнинг ҳар бири қалбида Ватанга меҳр туйғуларини, бугунги кун қадрига этиш ҳиссини шакллантира бошлади. Масалан, Наманган Давлат университети биология факультетининг иккинчи курс талабаларига «Ҳозирги ёшларнинг масъулияти нимадан иборат?» деб берилган саволга кўпчилик талабалар «Ўзбекистон Мустақиллигини мустаҳкамлаш учун етук мутахассис бўлиб етишиши масъулияти»,– деб жавоб бердилар. Яна шуни ҳам таъкидлаш лозимки, ёшларда Ватанга меҳр ҳиссини тарбиялашда, уларда ватанпарварлик туйғусини шакллантиришда Ўзбекистон Мадҳияси ва Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (Асосий Қонуни)ни халқ таълими тизимида ўрганиш ҳам, шу мавзуларга бағишлаб махсус мураббийлик соатларининг ўтказилиши ҳам катта аҳамиятга эга бўла бошлади. Шу билан бирга «мустақиллик кунлари»нинг байрам қилиниши аҳамиятини алоҳида таъкидлаш лозим.

Президент Фармони асосида Ўзбекистондаги барча ўқув юртларида 1 сентябрда «Мустақиллик куни» кенг нишонланди. Масалан, Тошкент Давлат Техника университетида шу куни тантанали митингдан сўнг биринчи дарслар «Мустақиллик дарслари» сифатида ўтказилди. Бунда профессор-ўқитувчилар,

фахрийлар, халқ депутатлари кўлга киритилган мустақилликнинг аҳамияти ва афзалликлари ҳақида талабаларга кенг тушунтириш бердилар.

Тошкент Давлат университети, Тошкент Аграр университети, Наманган, Андижон, Фарғона Давлат университетлари, Низомий номли Тошкент педагогика институтларида ҳам шундай дарслар ташкил этилди.

Ўзбекистон Мустақиллигига бағишланган бундай тадбирлар фақат Олий ўқув юртларидагина эмас, балки барча ўрта махсус ўқув юртлари ва умумий таълим мактабларида ҳам катта тайёргарликлар билан мунтазам равишда ўтказилиб турибди.

«Олтин мерос», «Амир Темури», «Улуғбек», «Шаҳидлар хотираси», «Ўзбек музей» каби бир қатор жамғармалар, Тарихчилар, Маърифатпарварлар, Файласуфлар миллий жамиятлари миллий-маданий меросимизни ўрганиш, анъаналаримизни сақлаш ва ривожлантириш, алломаларимиз, фидойи аجدодларимиз хотирасини эъзозлаш, уларнинг асарларини ёш авлодга таништириш йўлида баракали фаолият кўрсатиб келмоқдалар.

«Тасвирий ойна» ижодий уюшмаси тарихимиз ва бугунимиз мазмун-моҳиятини кенг очиб бериш, мустақиллик берган буюк неъматларни кўргазмаларни воситалар билан тарқиб этиш, миллий истиклол мафкурасини ёшлар онига сингдириш ишида алоҳида натижаларга эришмоқда.

Халқимизнинг маънавий-маърифий ҳаётида «Маънавият ва маърифат» республика кенгаши ва унинг таркибидаги жамоатчилик маркази ўзининг муносиб ўрнини эгаллади.

Ёш истеъдодлар ўз ижодлари билан ўзбек санъатини дунёга намойиш этмоқдалар. Яқинда тошкентлик лицей ўқувчиси, ёш рассом Ойбек Исломов ўз асарлари билан Ҳиндистондаги Бутунжаҳон болалар санъати кўмитаси ўтказган «Шанкар» кўргазмасида иштирок этиб, Жавоҳарлаъл Неру номидаги олтин медаль билан тақдирланди.

Ёш истеъдодларни излаб-топиш ва тарбиялаш, профессионал рассомларнинг бошини қовуштириш, уларнинг самарали ижод қилишлари учун қулай шароит яратиш, миллий тасвирий, амалий, миниатюра санъатимизнинг ноёб анъаналарини бойитиш, дунёга танитиш мақсадида ташкил этилган Ўзбекистон Бадий Академияси уч йилдан буён жиддий фаолият кўрсатиб келмоқда. Мамлакатимизда истеъдодли рассомларнинг кўплаб кўргазмаларини ташкил этди. Ўзбек рассомчилиги мактабининг бугунги ривожини дунёга кўрсатиш мақсадида Япония, Франция, Жанубий Корея, Америка Қўшма Штатлари, Германия каби кўплаб мамлакатларда ўзбек рассомларининг кўргазмаларини ўтказди.

Бадий Академиянинг аъзолари томонидан катта маҳорат билан ишланган Соҳибқирон Амир Темури, Фарғоний, Жалолиддин Мангуберди, Алпомиш ҳайкаллари каби ҳайкалтарошлик санъатининг гўзал намуналари халқимиз миллий ғурури ва ифтихорини юксалтиришга хизмат қилмоқда.

Шуни таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон Мустақиллигини мустаҳкамлаш долзарб бўлиб қолаётган бир пайтда ёшлар билан яқка тартибда ишни йўлга қўйиш, уларда ахлоқийлик фазилатларини шакллантириш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси 1994 йил 13 июнда ёшларнинг ҳуқуқий таълимини такомиллаштиришнинг Комплекс Дастурини қабул қилди. Унда республикада ҳуқуқий таълимни такомиллаштириш, ёшларнинг ҳуқуқий

маданияти даражасини ошириш, ҳамда Ўзбекистон Республикасида ҳукукий демократик давлат куриш учун шарт-шароитлар яратиш масалалари кўзда тутилди.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистон ижодкор ёшларининг «Истеъдод» хайрия жамғармаси, Ўзбекистон ижодкорлар жамғармаси, маданият жамғармаси ва бошқа қатор жамоат ташкилотлари ташкил қилинди. Улар аҳоли турли табақаси интеллектуал салоҳиятини ошириш, уларни ўз вақтида рағбатлантириб туриш, маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш ва ижтимоий ҳимоялаш борасида қатор тадбирларни амалга оширмоқдалар.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси фан-техника, санъат ва маданиятни янада ривожлантириш мақсадида қатор қарорлар қабул қилди. Айниқса, мамлакат истиқболи ва миллат келажагини таъминлаш, ҳар томонлама етук ёшларни тарбиялаш, иқтидорли ёшларни рағбатлантириш мақсадида 1993 йилда Улуғбек номидаги Ўзбекистон Ёшлар жамғармаси ташкил этилди. Жамғарманинг асосий мақсади ёшларнинг интеллектуал имкониятларини янада кенгайтириш, салоҳиятли ёшлар кучини бирлаштириш, уларни асраб-авайлаш, илм-фан ва маданиятни ривожлантиришга бўлган интилишларини моддий ва маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлашдан иборат. Жамғарма ўз фаолияти давомида «Истеъдодларни излаймиз», «Чет элларда илм оламиз», «Чет тилларини ўрганамиз», «Халқаро ҳамкорликни мустаҳкамлаймиз», «Телекўрсатувлар илмий тараққиёт кўмакчиси», «Ёш ишбилармонларни қўллаб-қувватлаймиз» дастурлари асосида иш олиб борди.

Ўзбекистон ҳукумати аҳоли ақлий имкониятларини кенгайтириш ва маънавий етуклигини таъминлаш асосида мустақилликнинг соф инсонпарварлик мазмунини чуқурлаштириш ҳамда унинг жамиятнинг мустаҳкам пойдевори бўлиб хизмат қилишига катта умид боғлаган. Шу боис амалга оширилган тадбирларга танқидий назар билан қарайди. Бой берилган имкониятлар йўл-йўлакай ўрганиб, тузатиб борилади. Ижодий ва илмий кучларга кўмаклашувчи қатор жамоат ташкилотлари фаолиятига ана шу нуқтаи назардан баҳо берилди. Натижада унинг куч ва имкониятларини бирлаштириш мақсадида 1996 йил 17 апрелда ёш ижодкорларга, олимларга ва тадқиқотчиларга кўмаклашувчи, умуман ёшлар муаммолари билан шуғулланувчи «Камолот» жамғармаси таъсис этилди. «Ўзбекистон ёшларининг «Камолот» жамғармаси ёш авлоднинг ҳар томонлама камол топиши, чуқур билим, касб эгаллаши, ўзларида юксак маънавият, ватанпарварлик, меҳнатсеварлик фазилатлари ҳосил қилиши, уларнинг истиқлол ишининг давомчилари бўлиб этишишларида кўп қиррали ёрдам кўрсатишни ўзининг дастурий вазифаси қилиб белгилади.

Истеъдодли ёшларни саралаш, танлаш ва уларга ёрдам бериб, хорижий мамлакатларда ўқиб, дунёвий тажрибаларни, жаҳон тараққиётини ўрганишлари мақсадида 1997 йил 7 январда «Умид» жамғармаси тузилди. Бу борада Ўзбекистонда «Фонда форум», «Меҳр нури» жамғармаларининг самарали фаолиятини алоҳида таъкидлаш лозим.

Ёшлар сиёсати ҳақида гапирганда сиёсатнинг ролини алоҳида кўрсатиш лозим. Бинобарин, жисмоний тарбия кишилик жамияти тарихининг барча босқичларида халқ маданиятининг таркибий ва муҳим қисми бўлиб келган. Хусусан, унга Ўзбекистон ҳудудида яшаётган халқлар маънавий ва жисмоний баркамоллик мезони сифатида қарашган. Жисмоний тарбия ва ҳарбий санъат XIV-XV асрларда ҳам анча ривож топган. Амир Темур олиб борган сиёсат жамиятнинг ҳамма соҳаларида бўлгани каби жисмоний тарбиянинг моҳиятини юқори босқичга кўтарган. Темурийлар

даврида ҳарбийларни жисмоний тарбиялашга алоҳида эътибор берилган. Кураш, камондан отиш, от спорти ўйинлари бўйича кўпгина мусобақалар ўтказилган.

Ўзбекистон қадимдан миллий ўйинларга бой. Айниқса, «Арғимчоқ», «Бекинмачоқ», «Қиличбозлик», «Оқ теракми-кўк терак», «Ололмайд-ё, шугинани-ё», «Тортишмачоқ», «Чиллик» ва ҳақозолар кенг тарқалган.

Лекин, Ўзбекистонда мустамлакачилик даврида жисмоний тарбия катта йўқотишларга учради. Куч, тезкорлик, чиниқиш билан бирга маънавиятни етукликка, ахлоқ ва одобни камолга етказишга эътибор сусайди. Бу маҳаллий аҳолининг жисмоний тарбиядан узоқлашишига олиб келди.

Ўзбекистонда Давлат Мустақиллиги қўлга киритилгач, кўп ўтмай Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг IX сессиясида 1992 йили 14 январда «Жисмоний тарбия ва спорт тўғриси»да Қонун қабул қилинди. Вазирлар Маҳкамаси эса Ўзбекистонда оммавий ва профессионал футболни янада ривожлантириш, унинг моддий базасини мустаҳкамлаш, футболчиларнинг янги авлодини тайёрлаш ва тарбиялаш, Ватанимиз футболининг халқаро нуфузини ошириш мақсадида 1993 йили 18 мартда «Ўзбекистон Республикаси футболни янада ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида, 1996 йил 17 январда «Ўзбекистонда футболни ривожлантиришнинг ташкилий асослари ва принципларини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» махсус Қарор қабул қилди.

Мамлакатда «Соғлом авлод» Давлат дастури ишлаб чиқилди ва кенг қўламда амалга оширила бошланди. Ушбу дастурга мувофиқ, жисмоний тарбия ва спорт соҳасидаги миллий маънавиятни тиклашга катта эътибор берилди. Миллий ўйин ва спорт турлари бўйича ҳар йили мусобақалар ўтказиш одат тусига кирди.

1992 йилдан Термиз ва Шаҳрисабз шаҳрида миллий кураш бўйича халқаро мусобақа ўтказила бошланди. 1994 йилда Тошкентда Теннис саройи қурилиб, унда «Ўзбекистон Республикаси Президенти соврини» учун теннис бўйича катта халқаро мусобақа ўтказилмоқда. 1992-1996 йилларда Ўзбекистон Республикаси терма жамоалари спорт турлари бўйича бир қанча жаҳон ва Осиё чемпионатларида муваффақиятли қатнашиб келмоқдалар. Жумладан, 1994 йили Ўзбекистон Республикаси спортчилари биринчи марта Япониянинг Хиросима шаҳрида ўтказилган 12- Осиё ўйинларида иштирок этдилар ва улкан муваффақ-қиятларга эришдилар. Улар 42 медални, жумладан 10 олтин, 12 кумуш, 20 бронза медалини қўлга киритдилар. Ўзбекистон футбол терма командаси Осиё ўйинлари чемпиони бўлди. 1994 йилги қишки Олимпиада ўйинларида ўзбекистонлик Л. Черязова олтин медалга сазовор бўлди. Соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 660 йиллигига бағишланган «Халқ ўйинлари» II Республика Олимпиадаси 1996 йил 10-11 майда бўлиб ўтди.

1996 йил Ўзбекистон спорти тарихида алоҳида ўрин тутди. Ўзбекистон бокс федерацияси спорт бўйича йўриқчиси Артур Григорян ўз вазни бўйича Германияда ўтказилган жаҳон чемпионатида қатнашиб катта ютуқларга эришди. У мутлақ чемпион «Олтин камарини» қўлга киритди. Унинг спорт соҳасида ютуқлари мамлакат Президенти томонидан юксак баҳоланди.

Умуман, Мамлакатда Ўзбекистон спорти шарафини ҳимоя қилаётганлар муносиб тақдирлана бошлади. Масалан, 1998 йил мустақиллик байрам арафасида бир гуруҳ спортчиларимизни «Ўзбекистон ифтихори» Фахрий унвони билан мукофотланганликлари фикримиз далилидир.

Ҳозирги пайтда Ўзбекистонда аҳоли билан жисмоний тарбия-соғломлаштириш ишини амалга оширадиган 15085 бирламчи ташкилотлар – жисмоний тарбия жамоалари фаолият кўрсатмоқда. Улардан 9501 таси умумтаълим мактабларида, 710 таси коллеж ва лицейларда, 62 олий ўқув юртларида, 4812 таси меҳнат жамоаларида, 12092 таси қишлоқ жойларида ишламоқда.

Республикада юқори малакали спортчиларни тайёрлашга ихтисослаштирилган 536 болалар-ўсмирлар спорт мактаблари, 5 олимпия ўринбосарлари билим юртлари, 8 республика олий спорт маҳорати мактаблари фаолият кўрсатмоқда.

Ҳозирги пайтда республикада 6 млн. 420 минг киши жисмоний тарбия билан шуғулланади, улардан 5,5 млн. киши умумтаълим мактабларида, 390 минг киши коллежлар, лицейлар ва ўрта махсус ўқув юртларида, 82 минг киши олий ўқув юртларида, 500 минг киши меҳнат жамоаларида шуғулланади.

Ўзбекистонда бугунги кунда 1,5 млн.дан ортиқ киши, шу жумладан болалар-ўсмирлар спорт мактабларида 270 минг киши 70 дан зиёд спорт тури билан шуғулланаяпти.

Республикада жисмоний тарбия ва спортнинг моддий базаси муттасил мустаҳкамланиб борди. Республикада 233 стадион, 5040 спорт зали, 135 сузиш ҳавзаси, 32 865 спорт майдончаси, 4841 футбол майдони, 1883 отиш тури, 13139 волейбол, 7196 баскетбол майдончаси, 168 теннис корти, «Ёшлик» спорт аренаси, «Пахтакор» марказий стадиони, «Юнусобод» ва «ЖАР» спорт саройлари, Теннис саройи ва бошқалар спортчилар ихтиёрида. Ўзбекистон спорти тарихида миллий олимпия Қўмитасининг ташкил топиши муҳим аҳамиятга эга бўлди.

1993 йилнинг сентябрида Халқаро Олимпия Қўмитасининг 101- сессиясида Ўзбекистон Республикаси Миллий Олимпия Қўмитаси тўла-тўқис тан олинди. Қўмита халқаро спорт ва олимпия ҳаракатининг ривожланишига ёрдам бермоқда. У Ўзбекистонда олимпия ғояларини тарқиб қилиш, Олимпия ўйинларида республика вакиллари иштирокини таъминлаш, жаҳон спортчилари билан дўстона алоқалар ўрнатиш ва ривожлантиришдек шарафли вазифа билан шуғулланмоқда. Миллий Олимпия Қўмитасининг 127 аъзоси, 11 фахрий аъзоси бор.

1996 йил январда Халқаро Олимпия Қўмитасининг қарорига мувофиқ, жаҳон спортини ривожлантиришдаги хизматлари ва олимпия ғояларига садоқати учун Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримов Олимпия Олтин ордени билан муофотланди.

Тошкентда 1996 йил 14 августда Олимпия музейи ташкил этилди. Уни Халқаро Олимпия Қўмитасининг Президенти Х. А. Самаранч мамлакатимиз Президенти И. Каримов билан бирга тантанали равишда очиб берди. Х. А. Самаранчнинг Ўзбекистон спортини ривожлантириш борасидаги катта хизматлари ҳукуматимиз томонидан муносиб тақдирланди.

Ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда 2000 йил май ойидан ўтказиб келинаётган «Универсиада», «Баркамол авлод», «Умид ниҳоллари» спорт ўйинлари аҳамиятин алоҳида кўрсатиш лозим.

Ўз ўзидан аёнки, янги давлат барпо этишда миллий ва умуминсоний кадриятлар руҳида тарбияланган, мамлакатимизни модернизация қилиш ва замонавий демократик жамият қуриш йўлидаги мураккаб ва кенг кўламли вазифаларни ҳал этишга қодир бўлган янги авлод кадрларини тайёрлаш масаласи муҳим принципиал ва ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Юртимизда ўз Ватанининг тақдири, унинг бугуни ва келажаги учун масъулиятни чуқур ҳис этадиган, мустақил ва янгича фикрлайдиган кадрларга эҳтиёжни қондириш вазифаси биз мустақилликка эришган биринчи кунларданок ўта муҳим ва ҳал қилувчи масалага айланган эди.

Ана шу мақсадлардан келиб чиққан ҳолда, 1997 йили 2009 йилгача бўлган даврга мўлжалланган Кадрлар тайёрлаш миллий дастури қабул қилинган. Ўзининг мазмун моҳиятига кўра ноёб бўлган ушбу дастур 12 йиллик таълимга ўтишни, узлуксиз таълимнинг яхлит тизимини яратишни кўзда тутди. Дастур умумтаълим мактабларидаги тўққиз йиллик ўрта таълимни, академик лицей ва коллежлардаги уч йиллик махсус касбга тайёрлаш тизимини ўз ичига олади.

Мамлакатимиз олий ўқув юртлари ҳузурида ташкил этилган академик лицейлар ёшларга ўзи танлаган мутахассислик бўйича олий маълумот олиш учун янада чуқур билим эгаллаш, коллежлар эса махсус фанларни ўзлаштириш билан бир қаторда, мустақил ҳаётга қадам қўяётган ҳар бир битирувчи йигит-қизга ўз қобилиятини юзага чиқариш ва жамиятда муносиб ўрин топиш учун 2-3 мутахассислик бўйича ўрта малакали касб эгаллаш имконини беради.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури доирасида 2009 йилгача бўлган даврга мўлжалланган Мактаб таълиминини ривожлантириш давлат умуммиллий дастури ҳам амалга оширилмоқда.

Таълим соҳасида миллий дастурларни ҳаётга татбиқ этиш бошланганидан буён 1140 тага яқин академик лицей ва касб-ҳунар коллежи, 4680 тадан зиёд умумтаълим мактаби янгитдан қурилди ва капитал таъмирланди, замонавий мебель, ўқув-лаборатория ускуналари билан жиҳозланди, уларда компьютер синфлари ва лингафон хоналари ташкил этилди.

Янги миллий таълим стандартларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш, янги дарсликлар ва махсус ўқув қўлланмалари яратиш орқали таълим жараёнининг мазмуни тубдан такомиллаштирилди. Шуниси айнқса муҳимки, ихтисослашган олий ўқув юртларида академик лицей ва коллежлар учун замон талабларига жавоб берадиган янги тооифадаги ўқитувчиларни тайёрлаш ишлари йўлга қўйилди.

Олий таълим соҳасида ҳам туб ислохотлар амалга оширилди, бакалавр ва магистрлар тайёрлашнинг Европа тизимига ўтилди. Бугунги кунда мамлакатимизнинг 65 та олий ўқув юртида 850 йўналиш ва мутахассислик бўйича 300 мингга яқин талаба билим олмақда.

Ҳозирги кунда юртимизда таълим соҳасига йўналтирилаётган харажатлар ҳажми мамлакатимиз ялпи ички маҳсулоти таркибида 12 фоиздан ортади. Ҳолбуки, жаҳон тажрибасида бу кўрсаткич 3-5 фоиздан ошмайди.

Ўзбекистон ўзининг миллий Фанлар академиясига эга бўлиб, унинг таркибида улкан илмий техник салоҳиятга эга бўлган 43 та академик институт муваффақиятли фаолият кўрсатмоқда. Табиий ва аниқ фанларнинг ядро физикаси, астрофизика, гелиоматериалшунослик, биология, микробиология, кимё ва табиий бирикмалар кимёси, сейсмология йўналишларида ва бошқа кўплаб соҳаларда истикболли тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Ҳеч шубҳасиз, бугун таълим-тарбия ва илм-фан соҳасига сарфланаётган маблағлар мамлакатимиз келажагининг эгаси бўлган ёш авлодни, юксак интеллектуал салоҳиятли жамиятни шакллантириш йўлида мустаҳкам пойдевор бўлиб хизмат қилади.

Таянч иборалар:

«Таълим тўғрисида»ги Қонун, Кадрлар тайёрлаш Миллий Дастури, «Ўзбек модели», узлуксиз таълим, кадрлар сиёсати, Ўзбекистонда ёшлар сиёсати.

Мавзу юзасидан саволлар:

1. Мустақиллик йилларида таълим тизимидаги ислохотларнинг моҳияти нималардан иборат?
2. Ўзбекистонда таълим тизимининг «ўзбекча модели»нинг яратилиши натижалари қандай бўлди?
3. Узлуксиз таълим тизими неча босқичдан иборат?
4. Ўзбекистонда кадрлар сиёсатига қай даражада эътибор қаратилган?
5. Таълим тизимини ислоҳ қилишнинг ижтимоий зарурияти нималарда намоён бўлган?
6. Ўзбекистонда ёшлар сиёсатига нима учун алоҳида эътибор қаратилмоқда?

8- МАВЗУ: ИЖТИМОЙ СОҲАЛАР ИСЛОҲОТЛАРИ – АҲОЛИ ФАРОВОНЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ШАРТИ СИФАТИДА

Режа:

- 1. Ўзбекистонда аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш сиёсатини ишлаб чиқиши ва амалга оширилиши**
- 2. Ўзбекистонда аҳоли саломатлигини тиклаш борасида амалга оширилган ислохотлар**
- 3. Мамлакатда маданият ва санъатнинг ривожлантирилиши**
- 4. Миллатлараро тотувликни таъминлашга қаратилган чоралар**

Ўзбекистонда аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш сиёсатини ишлаб чиқиши ва амалга оширилиши

Ўзбекистон Мустақилликка эришгандан сўнг, жамиятда бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида аҳолини ижтимоий ҳимоясини таъминлаш давлат сиёсатининг бош йўналиши бўлиб қолди. Бинобарин, мамлакатда ўтказилаётган барча ислохотларнинг асл мақсади инсонга муносиб турмуш шароитларини вужудга келтиришдир.

Президент Ислом Каримов томонидан ишлаб чиқилган, жаҳон тан олган беш тамойилнинг муҳим қисми аҳолини кучли ижтимоий ҳимоялаш эканлиги ҳам шу билан боғлиқдир.

Ўзбекистон ҳукумати ана шу беш тамойил асосида ўтиш даврида аҳолини ижтимоий ҳимоялаш юзасидан зарур чоралар кўрди. Бу чоралар одамларнинг турмуш даражасини кескин пасайиб кетишининг олдини олишда муҳим роль ўйнади ҳамда республикада осойишталик ва барқарорликни сақлаш омили бўлди.

Масалан, Мустақилликнинг дастлабки мураккаб, иқтисодий танглик йилларида одамларнинг турмуш даражасини нормаллаштириш мақсадида давлат йўли билан бошқаришнинг кўпдан-кўп усуллари ва услубларидан фойдаланилди. Жумладан, миқдори доимо ўзгартириб турилган иш ҳақи, пенсиялар, стипендиялар, турли нафақалар, компенсация тўловлари тарзидаги бевосита пул тўловлари, имтиёзлар ва турли дотациялар тарзидаги тўловларни жорий қилиш усули кенг қўлланилди.

1991–1996 йилларда энг кам иш ҳақи ва пенсиялардан солиқ олинмайдиган бўлди. Корхоналарнинг ўз ходимларига ижтимоий ёрдам кўрсатиш соҳасидаги харажатларидан бир қисми бюджет маблағлари ҳисобидан қопланиб турилди. Кенг истеъмол моллари ва хизматларнинг кўпгина қисми бўйича нархлардаги тафовутларнинг ўрни қопланди. Шу билан бирга қўшимча ижтимоий имтиёзлар ҳам жорий қилинди. Масалан, бошланғич синф ўқувчилари ва ёлғиз пенсионерлар учун бепул нонушталар, 2 ёшгача бўлган болалар учун бепул овқат, мактаб ўқувчилари ва талабалар учун овқатнинг арзонлаштирилиши каби имтиёзлар берилди. Шунингдек, кўпгина тоифадаги фуқароларга турар-жойи шахсий мулк қилиб бепул берилди, баъзи турдаги коммунал хизматлар ҳақини тўлашда енгилликлар жорий этилди ва ҳоказо.

Аҳолининг ижтимоий ҳимояланишига мунтазам эътибор берар экан, республика ҳукумати ислохотларнинг биринчи босқичидаги тажриба асосида инсон ва оила ҳаётининг барча соҳаларини яхшилашга қаратилган чора-тадбирларнинг бутун бир тизимини шакллантиришга эришди. Айтиш мумкинки, мустақиллик йилларида нархлар эркинлаштирилиши ва пулнинг қадрсизланиш даражаси кескин

ортиб бориши муносабати билан даромадларнинг энг кам ва ўртача даражасини мунтазам ошириш ижтимоий ҳимоялаш чора-тадбирлари тизимидаги энг устун йўналишлардан бири бўлиб келди ва ҳозирги кунда ҳам шундай бўлиб қолмоқда. Бу йўналиш аҳолининг барча табақаларини истисносиз қамраб олди ва ислохотларнинг дастлабки даврида кенг миқёсда қўлланилди. Бошқа мамлакатлардан фарқли ўлароқ, Ўзбекистонда даромадлар нисбатини ўзгартириш иш ҳақи, пенсиялар, стипендияларнинг, жамғарма банкларидаги аҳоли омонатлари ставкаларининг энг оз миқдорларини бир вақтнинг ўзида марказлаштирилган тарзда қайта кўриб чиқиш йўли билан амалга оширилди. 1995 йилда Республика давлат бюджетининг 29,3 фоизи ижтимоий-маданий тадбирларга, 21,8 фоизи эса ижтимоий ҳимояга ажратилди.

1992–1998 йиллар мобайнида иш ҳақи ва пенсияларнинг энг кам миқдори бир неча бор оширилди. Масалан: энг кам иш ҳақи 1995 йилда 1994 йилга нисбатан 2,5 марта ортди, 1996 йилнинг биринчи ярмида эса 1995 йил биринчи ярмига нисбатан 2,7 марта кўпайди. Нафақахўрларнинг ижтимоий аҳолини эътиборга олиб, энг кам пенсиянинг мутлақ миқдори иш ҳақининг энг кам миқдоридан ошиқроқ бўлиши муттасил таъминланиб келинди. Бу йўл ижтимоий адолат тамойилларига тўла мос келар эди. Масалан, 1998 йил, 1 июлдан иш ҳақининг энг оз миқдори 1100 сўм бўлгани ҳолда, қарилик пенсиясининг энг кам миқдори 2100 сўмни ташкил этади, ногиронлик пенсияси эса бундан ҳам ортиқдир.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, истиклол йилларида энг кам иш ҳақи ва бошқа тўловлар одатда, олдиндан кўпайтириб келинди, нарх-наво ўзгариши билан боғлаб олиб борилди, бу эса аҳолининг тўлов қобиляти сақланиб қолишини таъминлади ва турмуш даражасининг кескин пасайиб кетишига йўл қўймади.

Иқтисодиёт тармоқлари бўйича ишчи ва хизматчиларнинг ойлик ўртача иш ҳақи биргина 1996 йил декабрига келиб, 1995 йил декабрига нисбатан 2,6 баробарга ўсди.

Даромадлар миқдорини ўзгартириш орқали аҳолини ижтимоий ҳимоялаш чора-тадбирлари тизимида 1993 йилда жорий этилган янги Ягона тариф сеткаси ҳам аҳоли ижтимоий ҳимоясида катта аҳамиятга эга бўлди. Бу чора барча тоифадаги ходимларнинг иш ҳақи миқдорларини тариф коэффициентлари орқали энг кам иш ҳақи воситаси билан бевосита ўзаро боғлаш имконини берди.

Натижада иш ҳақини ошириш йўли билан аҳолининг ўртача иш ҳақи, пул даромадлари ўз-ўзидан оша борди. Шу билан бирга республиканинг ички истеъмол бозорини ҳимоя қилиш ҳамда озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат моллари асосий турлари истеъмолини муайян даражада сақлаб туриш чора-тадбирлари кўрилганлиги ҳам аҳолини ижтимоий жиҳатдан ҳимоялашнинг иккинчи энг муҳим йўналиши бўлди.

Республикада нарх-навони эркинлаштириш соҳасида қўшни мамлакатларга нисбатан бир мунча мўътадил сиёсат ўтказилганлиги истеъмол бозорини ҳимоялаш заруратини келтириб чиқарди. Бу Ўзбекистон рубль минтақасида турган бир пайтда ниҳоятда муҳим эди. Аксарият республика эҳтиёжлари учун валютага харид қилинган ун, ўсимлик мойи, қанд-шакар ва бошқа тақчил маҳсулотлар республика ташқарисига олиб чиқиб кетилиши ҳоллари юз берди.

Истеъмол бозори барбод бўлишига йўл қўймаслик учун Ўзбекистонда ишлаб чиқариш яхлит тизимини вужудга келтиришга ҳаётий муҳим масала сифатида қаралди, маҳсулотларни ташқарига олиб чиқиб кетилишини божхоналар орқали қатъий назорат қилиш ва юқори бож тўловлари жорий этиш йўли билан амалга оширилди. Дастлаб, мураккаб бир пайтда истеъмол молларини сотиб олиш учун бир

марта, сўнгра эса кўп марта ишлатиладиган купонларни муомалага киритиш, кундалик зарур товарларнинг чекланган турларини меъёрланган тарзда сотишни ташкил этиш кўзда тутилган эди. Бу тизим ўзини тўла оқлади. У бозорни пишиқ-пухта ҳимоя қилибгина қолмай, савдо тармоғига барча зарур озиқ-овқат маҳсулотларини ва кундалик харид молларини мунтазам равишда чиқариб туришни таъминлаш, уларни истеъмол қилиш ҳажмларини камайтирмаслик имконини берди.

Ўтиш даври қанчалик мураккаб бўлмасин, бу тизим республиканинг барча аҳолисига ҳаётий муҳим маҳсулотларни истеъмол қилиш ва хизматлардан баҳраманд бўлиш соҳасида ишончли ижтимоий кафолатларни таъминлаб берди.

1992–1996 йилларда нон ва гўшт маҳсулотлари, сут, қанд-шакар, ўсимлик мойи, кир совун, болаларга керакли айрим моллар, коммунал ва транспорт хизматлари учун дотациялар қисман сақлаб қолинди. Шу туфайли даромад даражаси турлича бўлган оилалар булардан бир қадар фойдаланиш имкониятига эга бўлди. Ислохотларнинг дастлабки босқичида собиқ Иттифокнинг кўпгина мамлакатларида аҳолининг асосий қисми ёппасига қашшоқлашган бир пайтда Ўзбекистонда амалга оширилган тадбирлар муҳим ижтимоий аҳамиятга эга бўлди. Одамларнинг ислохотларни жадаллик билан олиб боришга ишончини кучайтирди.

Айни вақтда республикада истеъмолчиларнинг манфаатларини ҳимоя қилишнинг мутлақо янги тизимига ўтишга тайёргарлик ишлари олиб борилди. Янги тизимнинг моҳияти ички нархларни жаҳон нархлари даражасига тез тенглаштириб олиш ва аҳолининг даромадларини шунга мувофиқ равишда оширишни кўзда тутди. Бундай ислохот шароитида ижтимоий ҳимоянинг янгидан-янги шакллари қидириб топишни тақозо этади. Жумладан, миллий валютани муомалага киритиш, унинг ички алмашувини таъминлаш соҳасида амалга оширилган ташкилий ва иқтисодий чора-тадбирларнинг кўрилиши айниқса катта аҳамиятга эга бўлди.

Мамлакатда ички бозорни, халқимиз манфаатларини фақат бақувват миллий валютагина ҳимоя қилиши мумкин, деган қатъий хулосага келинди. Бунинг учун миллий валютамиз, асосан, ўзимизда ишлаб чиқарилган зарур миқдордаги товар билан, кенг экспорт фаолияти ҳисобига тўпланган салмоқли валюта-захиралари билан мустақамланган бўлиши керак эди.

Миллий валюта жорий этилгач, ислохотлар биринчи босқичининг охирларига келиб (1995 й.), озиқ-овқат маҳсулотларини меъёрланган тарзда сотишдан бутунлай воз кечиш ва эркин нархларга ўтиш имконияти туғилди.

Меъёрлаш тизимига барҳам бериш тадбирлари аҳоли таъминотини ёмонлаштирадиган, унчалик қийинчиликларга йўл қўймасдан ўтказилди. Эркин нархларга эса «эсанкирашларсиз» ўтишга муваффақ бўлинди. Буни Ўзбекистондаги иқтисодий ислохотлар биринчи босқичининг муҳим натижаси деб баҳолаш мумкин.

Мустақилликнинг дастлабки давридан бошлаб аҳолининг кам таъминланган қисмини қўллаб-қуватлаш борасида кўрилган чора-тадбирлар, ижтимоий сиёсатни амалга оширишнинг муҳим йўналишларидан бири бўлди.

«Биз, – деган эди И. Каримов, – аҳолининг ижтимоий жиҳатдан ночор табақалари – пенсионерлар, ногиронлар, кўп болали ва кам даромадли оилалар, ишсизлар, ўқувчи ёшлар, шунингдек қайд этилган миқдорда даромад олувчи кишиларни ҳимоя қилиш давлатнинг муқаддас бурчидир, деган қоидага асосланиб иш тутдик».

Иш ҳақини ошириш билан бирга барча тоифадаги мактабларнинг муаллимлари, болалар уйлари, мактабгача ва мактабдан ташқари муассасалар тарбиячилари, олий ва ўрта махсус ўқув юр்தларининг профессор-муаллимлари ва

илмий ходимлари, ижодий ва тиббий ходимларни ижтимоий ҳимоялаш ва уларнинг меҳнатини рағбатлантириш мақсадида уларга қўшимча моддий неъматлар – квартира ҳақи ва коммунал тўловлар соҳасида имтиёзлар берилди, якка тартибда уй-жой қуриб олиш учун эр участкалари биринчи навбатда ажратиладиган бўлди.

Масалан, шу кунгача 120403 ўқитувчининг давлат ва ташкилотлар томонидан берилган уйлари бепул хусусийлаштирилди, 35841 кишига шахсий қурилиш учун ер участкаси берилди, 489256 ўқитувчи имтиёзли коммунал хизматдан фойдаланаётirlар, 83353 ўқитувчи шаҳар транспортдан бепул фойдаланаётир. Айни чоғда ёлғиз пенсионерларни турар-жой ва коммунал хизматлар учун ҳақ тўлашдан озод этиш тўғрисида қарор қабул қилинди. Улар дори-дармонлар ва энг зарур молларни белгиланган меъёрда бепул олиш ва жамоат транспортда текин юриш ҳуқуқидан фойдаланадиган бўлдилар. Уларга мадад бериш учун республикада махсус ижтимоий ёрдам бўлимлари тузилди. Бу бўлимлар ёлғиз пенсионерлар ва ногиронларнинг уйида ижтимоий-маиший хизмат кўрсатишни уюштирмоқда.

Ҳозирги вақтда республикада 27 мингдан кўпроқ ёлғиз қария бор. Улардан 24 минг нафардан кўпроғи ўзгалар парваришига муҳтож... Шу тоифадаги кишиларга ижтимоий хизмат кўрсатадиган ходимлар бириктирилган бўлиб, улардан уч мингдан ортиғи ёлғизларга ижтимоий-маиший ва тиббий хизмат кўрсатмоқдалар.

Ногиронлар ва қарияларни соғломлаштириш уларнинг санатория ва курортларда дам олишларини ташкил этиш борасида ҳам маълум ишлар амалга оширилди. Масалан, кейинги икки йил ичида шу тоифадаги 35 минг киши дам олиш уйларида ва санаторияларда даволаниб қайтдилар.

Яна шуни айтиш ўринлики, мустақиллик йилларида ўқувчи ёшларни ижтимоий ҳимоялашга, уларга ишлаб чиқаришдан ажралган ҳолда ўқиб, билим олиш учун зарур шароит яратишга ҳам доимо эътибор берилди. Олий ўқув юртлари талабаларининг, техникумлар ва хунар-техника билим юртлари ўқувчиларининг, аспирантларнинг стипендиялари кейинги 5 йил мобайнида бир неча марта оширилди. Бундан ташқари ёшларни ижтимоий ҳимоялашнинг бошқа шакллари овқат нархининг бир қисмини қоплайдиган қўшимча тўловлар, мактаб ошхоналари ва тамадди хоналари қўшимча харажатларининг бир қисмини бюджет маблағлари ҳисобидан қоплаш, жамоат транспортда арзон ҳақ тўлаш ва бошқа енгилликлар жорий этилди. Миллий анъаналарни назарда тутиб, биринчи бор никоҳдан ўтаётган келин-куёвлар учун мебель ва гилам маҳсулотлари сотиб олишнинг имтиёзли тартиби белгиланди.

Бироқ айрим жойларда ҳақиқий ижтимоий ҳимояга муҳтож оилалар четда қолиб, муҳтож бўлмаган оилалар ҳам моддий ёрдам ола бошлади. Шундай шароитда ижтимоий сиёсатни амалга оширишда, янгича йўл тутиш зарур бўлиб қолди. Шу муносабат билан оммавий-ижтимоий ҳимоялаш тартибидан ишончли ижтимоий кафолатлар ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш тизимига ўтиш мақсадга мувофиқ деб топилди. Бундай янги тартиб аввало адолат тамойилига риоя қилишни талаб қиларди. Бу қонданинг моҳияти шундан иборатки, давлат томонидан қўллаб-қувватланишига ҳақиқатан ҳам муҳтож бўлган кишиларни аниқлаш, уларга ёрдам уюштириш лозим эди. Буни аниқлаш албатта адолат билан иш тутишни тақозо қилади. Бу борада ҳокимлар, маҳалла қўмиталарининг масъулияти оширилди. Улар аҳолининг моддий ёрдамга муҳтож қисмини аниқлашда бундай ёрдамни уюштиришнинг қўшимча чора-тадбирларини жорий этишга ҳақли бўлдилар. Чунки вазифа ғоят мураккаб ва масъулиятли эди.

«Биз ижтимоий ҳимоялашнинг асоссиз тенглаштириш тизимидан қатъиян воз кечиб, Шарқда неча минг йиллар давомида қарор топган маънавий-ахлоқий қадриятларга, турмуш тарзи ва дунёқараш хусусиятларига мувофиқ келадиган ўз йўлимизни танлаб олдик»,— деб ёзган эди И. Каримов ўзининг «Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида» китобида.

Шунга биноан 1994 йилга келиб Ўзбекистонда аҳолини ижтимоий ҳимоялаш тизими тубдан ўзгартирилди. Ижтимоий кўмак беришнинг мутлақо янги илғор тизими шакллантирилди. Бу тизимнинг моҳияти шундан иборатки, мамлакатимизнинг келажаги ҳисобланмиш болалар ва кам даромадли оилалар бу ёрдамдан баҳраманд бўлувчи асосий кишилар бўлиб қолди. Энди ҳамма нафақалар ва моддий ёрдам фақат оила орқали етказиб бериладиган бўлди. Оила асосий мавқега эга бўлди. Бундай ёндошув умуминсоний қадриятларга, миллий анъаналарга ва руҳиятга мос келади, фуқаролар жамиятининг ижтимоий ташкилоти тизимида оила эгаллайдиган ўрнига мувофиқ келади.

Ижтимоий кўмаклашувнинг янги тизимида фарзанд туғилганда, бир йўла бериладиган тўловлар сақлаб қолиниши билан бирга нафақалар ва имтиёзларнинг қуйидаги тури ҳам амалга ошириладиган бўлди. Масалан, биринчидан, бола боқувчи оналарга тўланаётган нафақанинг миқдори кўпайтирилибгина қолмай, унинг муддати ҳам узайтирилди. Илгари бундай ёрдам бир ярим йилгача тўланган бўлса, энди бу муддат икки йилгача узайтирилди. Ишловчи оналар ҳам, ишламайдиган оналар ҳам, бу нафақадан фойдаланадиган бўлдилар, масалан, 1995 йил ижтимоий ҳимояга ажратилган маблағнинг 3 фоизи оналарга икки ёшгача фарзандларини парвариш қилиш учун ажратилди. Бошқа давлатлардан фарқли ўлароқ Ўзбекистонда бу нафақа иш ҳақининг энг оз миқдорига боғлиқ қилиб қўйилди. Бу аввал бошданок пулнинг кадрсизланиши ошганда нафақаларнинг ана шу турининг индексацияланишини таъминлайди. Болаларга бериладиган йигирмадан зиёд турли нафақалар ўрнига 1994 йилнинг сентябридан бошлаб барча болали оилалар учун ягона нафақа жорий этилди. Масалан, 1995 йилда ижтимоий ҳимояга ажратилган маблағнинг 51 фоизи оилаларга уларнинг фарзандларига икки ёшга тўлгунларича парвариш қилиш учун ажратилди.

1996 йил 1 апрелдан 16 ёшгача бўлган болалари бор оилалар учун нафақалар ота-онасининг ва умуман оиланинг даромадлари миқдоридан қатъи назар, барча оилаларга тўлана бошлади. Бошқача айтганда, 16 ёшгача бўлган болалар, турли дастлабки омиллар ва сабаблардан қатъий назар, тўғридан-тўғри давлат ёрдами бериладиган объектга айланиб бормоқда.

Давлат томонидан болаларни боқиш ва тарбиялашга қилинадиган сарф-харажатларнинг бир қисмини оилаларга компенсация тарзида бериб турилди, аynи вақтда ота-оналарнинг масъулияти кучайтирилди. Бешта ва ундан кўпроқ болали оила учун нафақанинг энг кўп миқдори аввалига энг кам иш ҳақининг ярми миқдорида, 1996 йилга келиб энг кам иш ҳақининг тўла ставкаси даражасида белгилаб қўйилди.

1994 йил 24 августда Президентнинг «Кам таъминланган оилаларни ижтимоий ҳимоя қилишни кучайтиришга оид тадбирлар тўғрисида»ги Фармони қабул қилинди.

Шу Фармонга кўра 1994 йилнинг октябридан давлат кам даромадли оилаларга фаол ёрдам бера бошлади, мана шундай оилаларга моддий ёрдам жорий этилди. Республикада кам даромадли оилаларга нафақа тайин этилиши аслида мисли

кўрилмаган иш, замонавий ижтимоий ҳимоя тизимини вужудга келтириш эди. Бундай ёрдам одамларга яқин турадиган маҳалла йиғинларида амалга ошириладиган бўлди. Масалан, 1995 йилда 500 мингдан ортиқ эҳтиёжманд оилаларга маҳалла комитетлари орқали жами 6 млрд. сўм моддий ёрдам берилди.

1996 йил 10 декабрда болали оилаларга ижтимоий ёрдам берилишини кучайтириш, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш борасидаги чора-тадбирларни рўёбга чиқаришда фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органларининг роли ва масъулиятини ошириш мақсадида «Болали оилаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлашни янада кучайтириш тўғрисида» яна бир муҳим Фармон қабул қилинди. Унда 1997 йил 1 январдан бошлаб фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш йиғинлари орқали ёрдамга муҳтож, болали оилаларга болаларнинг сонига қараб энг оз иш ҳақининг 50 фоизидан бошлаб 175 фоизигача нафақалар бериладиган бўлди. Бу борада ижтимоий адолат тамойилларига оғишмай риоя этиш, кенг ошкоралик ва очиқликни таъминлаш, ажратилган маблағлардан мақсадли ва самарали фойдаланишга эришиш лозимлиги қайд қилинди. 1997 йилда 16 ёшгача бўлган фарзанди бор оилаларга нафақа тўлаш учун 9,6 млрд. сўм сарфланди.

Аҳолининг кам таъминланган қатламларининг давлат томонидан моддий таъминлаш доимий равишда такомиллаштириб бормоқда. 1997 йил сентябрь ойидан бошлаб, ҳар йили 1 синф ўқувчиларига бепул ўқув анжомлари, дарсликларни бериш жорий этилди кам таъминланган оилаларнинг бошланғич синфларда ўқийдиган болаларига бепул кишки иссиқ кийимлар бериш йўлга қўйилди.

Серфарзанд ва кам таъминланган оилаларни ижтимоий ҳимоялаш тизими ўзига хослиги билан ажралиб туради.

Кам таъминланган оилаларга ва кўп болали муҳтож оилаларга моддий ёрдам тўловларини молиялаштиришнинг асосий манбаси Республика ва маҳаллий бюджет воситаларидир. Кам таъминланган оилаларга 1998 йилда тўланган нафақаларнинг умумий миқдори 3 млрд. сўмни ташкил қилди, 16 ёшгача бўлган фарзандли оилаларга тўланган нафақалар – 15,6 млрд. сўмни ташкил қилди.

1998 йилда 36% болали оилалар нафақа олишди. Ўртача нафақа миқдори битта оилага деярли 1483 сўмга тўғри келади ёки (1996 йилга нисбатан) беш баробар ўсди. 1998 йилда маҳаллий ўз-ўзини бошқариш органлари орқали Республикадаги 700 минг ёки умумий оилаларнинг 11,8 фоизига кам таъминланган учун моддий ёрдам кўрсатилди. Кўрсатилган моддий ёрдам миқдори ҳар оилага ҳисоблаганда ҳар ойда 1730 сўмдан ортиқ ташкил этади.

Бу борада яна шуни айтиш керакки, давлатимиз мустақамлана борган сарининг халқпарварлик сиёсати янада кучайиб борди. 1995 йил, 20 декабрда қабул қилган «Аҳолининг омонатлардаги ва давлат суғуртаси бўйича пул маблағларини индексация қилиш тўғрисида»ги Фармони ана шундай инсонпарвар сиёсатнинг ёрқин далили бўлди. Фармонга биноан 1992 йилнинг январига қадар жамғарма банкига пул қўйган миллионлаб фуқароларнинг маблағлари яна қадрланди. Фармон асосида Вазирлар Маҳкамаси махсус қарор қабул қилди. Мазкур Фармон ва қарор ватанимизда яшаётган биронта кексаю ёшни бефарқ қолдирмади. 5 млн.дан ортиқ омонатчилар, ўз пулларини қайтариб оладиган бўлди.

Шуни алоҳида айтиш керакки, мустақилликнинг биринчи кунидан бошлаб, ҳукуматимиз ижтимоий ҳаётни яхшилашга қаратилган ҳар бир чора тадбирни ўз вақтида амалга ошириб, халқ олдида берган ваъдасини қатъий равишда бажариб келди.

Индексацияланган пул маблағларининг 1996 йил 1 июлдан фуқароларга қайтарила бошлагани ҳам ушбу инсонпарвар сиёсатнинг ёрқин намунасидир.

2011 йилга келиб аҳолининг реал пул даромади мамлакат бўйича 1989 йилга нисбатан қарийб икки баробар ўсди.

Ўзбекистонда аҳоли саломатлигини тиклаш борасида амалга оширилган ислохотлар

Ушбу мавзунини ёритишда аввало мамлакатда аҳоли саломатлигини сақлаш соҳасида амалга оширилган ислохотлар ҳақида мушоҳада юритиш лозим.

Мамлакатда соғлиқни сақлаш соҳасидаги ислохот босқичма-босқич олиб борилди. Биринчи босқич, 1991–1994 йилларда бутун эътибор оналар ва болалар соғлигини муҳофаза қилиш хизматини такомиллаштириш, демографик кўрсаткичларни барқарорлаштириш, юқумли касалликларни камайтиришга қаратилди.

Иккинчи босқич 1994–1998 йилларда дорихоналар ва бир қанча даволаш-профилактика муассасалари хусусийлаштирилди, амбулатория-поликлиника хизмати ривожлантирилиб қайта тузилди. Натижада, аҳолининг касалхонада ётиб даволаниши 1997 йилдаги 18,3% ўрнига 2001 йилда 13,8% га камайди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 21 майдаги «Ўзбекистон Республикаси қишлоқлари ижтимоий инфраструктурасини 2000 йилгача бўлган даврда ривожлантириш дастури тўғрисида»ги Қарорига мувофиқ соғлиқни сақлаш соҳасида мутлақо янги муассаса – қишлоқ врачлик пунктлари ташкил этиш ва аҳолига дастлабки фельдшерлик ёрдами эмас, балки малакали врачлик ёрдами кўрсатиш кўзда тутилди. Қишлоқ врачлик пункти учун ҳамма кўрсаткичлар – моддий таъминот, кадрлар, замонавий асбоб-ускуналар ва доридармонлар билан таъминлаш бўйича халқаро стандартларга мос келадиган махсус мезон ишлаб чиқилди.

1998 йилдан соғлиқни сақлашнинг ривожланишида янги давр бошланди – 1998 йил 10 ноябрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони билан 1998–2005 йилларда соғлиқни сақлаш тизимини қайта қуриш Давлат дастури қабул қилинди. Унда мамлакат аҳолисига тиббий ёрдам кўрсатиш сифатини ошириш тадбирлари кўрсатиб берилди. Бу дастур асосида соғлиқни сақлашнинг бирламчи бўғинини мустаҳкамлаш ва умумий врачлик амалиётини ривожлантириш тадбирлари амалга оширилди. Ҳамма вилоятларда қишлоқ врачлик пунктининг кенг тармоқлари ташкил этилди, натижада икки босқичли, яъни қишлоқ врачлик пункти ҳамда туман марказий шифохонаси орқали тиббий ёрдам кўрсатиш йўлга қўйилди. Мазкур ишлар Жаҳон банки билан ҳамкорликда «Саломатлик» лойиҳаси асосида амалга оширилди. Бу соғлиқни сақлашнинг бирламчи бўғини муассасаларини бошқариш ва молиялаштиришнинг янги усуллари ишлаб чиқиш, тиббий хизмат кўрсатиш сифатини яхшилаш ва умумий амалий тиббий ходимлар тайёрлаш имконини берди.

Шошилинич тиббий ёрдам кўрсатиш тизимининг янги шакли жорий этилди. Натижада мамлакатнинг ҳамма ҳудудларида шошилинич тиббий ёрдам кўрсатилишига, уйга врач чақириш билан малакали тиббий ёрдам кўрсатиш ўртасидаги вақтни анча қисқартиришга муваффақ бўлинди. Ҳозирда Республика шошилинич тиббий ёрдам илмий маркази, Нукус шаҳар ва барча вилоят марказларида унинг филиаллари ҳамда марказий туман ва шаҳар касалхоналари бўлимлари фаолият кўрсатмоқда.

Уларда кадрлар тайёрлаш ва улар малакасини ошириш, фавқулодда вазиятларда тиббий ёрдам кўрсатиш ишлари амалга оширилади.

Тиббий кадрлар тайёрлашда ижобий ўзгаришлар рўй берди. Тиббиёт олий ўқув юртларида ўқиш муддати 7 йилга узайтирилиб, бакалавр ва магистрлар, шунингдек, олий малакали тиббий ҳамширалар – ҳамширалар иши бакалаврлари тайёрланадиган бўлди.

Оналар ва болаларни муҳофаза қилиш хизматини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари узоқ муддатга мўлжалланган Давлат дастурларида «Оналар ва болалар скрининги» (1998), «Соғлом авлод» (2000), «Она ва бола» (2001), «Аёллар ва ўсиб келаётган авлодлар соғлиғини мустаҳкамлаш бўйича қўшимча тадбирлар тўғрисида» (2002) белгилаб берилди. Экстрагенитал касалликларни аниқлаш ва бундай беморларни соғломлаштириш учун фертил ёшдаги аёлларни тиббий кўрикдан ўтказиш иши янада жонлантирилди, уларни контрацептив воситалар билан таъминлаш ҳажми кўпайтирилди, аҳоли, айниқса, ёшлар ўртасида барвақт ва яқин қариндошлар билан турмуш қуришнинг салбий оқибатлари, экстрагенитал касалликлари бор аёлларда ҳомиладор бўлиш ва туғишнинг олдини олиш бўйича тушунтириш ишлари анча фаоллаштирилди. Туғма нуқсони ва ирсий касаллиги бор болаларнинг туғилиши олдини олиш мақсадида оналар ва болаларда скрининг ўтказиш тизими ташкил этилди, генетика Давлат регистрини яратиш ишлари олиб борилмоқда.

Соғлиқни сақлаш тизимидаги ўзгаришлар «Сихат-саломатлик» журнали, «Ўзбекистон тиббиёт журнали» ва тиббиёт соҳаларига оид журналларда ёритиб борилади.

Халқимиз турмуш шароитини яхшилашга доир чора-тадбирлар тизимида соғлиқни сақлаш ва аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш алоҳида ўрин тутишини ҳаммамиз яхши тушунамиз.

Ўтган йиллар мобайнида Ўзбекистонда тиббий хизмат кўрсатиш тизими амалда тўлиқ қайта кўриб чиқилди. Ҳозирги вақтда бу борадаги ислохотларнинг асосий босқичларидан бири ниҳоясига етмоқда. Аҳолига бепул шошилиш ва юқори малакали тиббий ёрдам кўрсатиш учун энг юксак талабларга жавоб берадиган ихтисослаштирилган шифохона ва бўлимлар тармоғининг ташкил этилиши бу босқичнинг энг муҳим ва аниқ натижаси бўлганини таъкидлаш жоиз. Махсус ташкил этилган республика маркази бу тизимга раҳбарликни ва унинг фаолиятини мувофиқлаштиришни таъминламоқда.

Соғлиқни сақлашнинг бирламчи бўғинида, айниқса, қишлоқ жойларда жиддий ўзгаришлар рўй берди. Самарасиз ишлаётган фельдшерлик-акушерлик пунктлари ва қишлоқ амбулаториялари ўрнида замонавий диагностика ва даволаш ускуналари билан жиҳозланган 3 мингдан зиёд қишлоқ врачлик пункти ташкил этилгани бу соҳадаги катта қадам бўлди, десак, тўғри бўлади. Тиббиёт ходимлари меҳнатга ҳақ тўлаш ва уларни рағбатлантириш тизимининг ҳар томонлама қайта кўриб чиқилиши аҳолига тиббий хизмат кўрсатишни сифат жиҳатидан яхшилаш имконини берди. Натижада кейинги 2–3 йилда соҳа ходимларининг иш ҳақи икки баробардан зиёд кўпайди.

Юртимизда янги ташкил этилган соғлиқни сақлаш тизимида энг юксак замонавий тиббиёт технологиялари ва техникаси билан таъминланган ихтисослашган клиникалар муҳим ўрин эгалламоқда. Уларда юқори малакали мутахассислар жаҳон миқёсидаги мураккаб ва ноёб операцияларни амалга ошириб,

одамлар ҳаётини сақлаб, уларнинг умрига умр қўшаётган бу борадаги ислохотларимизнинг яна бир амалий ифодасидир.

Соғлиқни сақлаш тизимида бўлажак оналар саломатлигини мунтазам назорат қилиб борадиган, соғлом болалар туғилишига хизмат қиладиган кенг тармоқли скрининг марказларининг ўрни ва аҳамияти қанчалик катта экани ҳақида, ўйлайманки, ортиқча гапириб ўтиришга ҳожат йўқ.

Агар 1991 йилда оналар ўлими билан боғлиқ кўрсаткич ҳар 100 минг нафар аёлга нисбатан 65 тани ташкил этган бўлса, бугунги кунда бу рақам 24 тага тушди, гўдаклар ўлими эса илгари 1000 нафар чақалоққа 35 тадан тўғри келган бўлса, ҳозирги кунда 14 тага тушди.

Шуниси эътиборлики, бугун Ўзбекистонда чечак ва ич терлама, куйдирги, ўлат ва вабо каби юқумли касалликларга бутунлай барҳам берилди.

Ўтган давр мобайнида юртимизда аҳолининг ўртача умр кўриш даражаси ҳам сезиларли равишда ортиб бормоқда. Бу борадаги умумий кўрсаткич 1990 йилда 67 ёшни ташкил этган бўлса, 2006 йилда 72,5 ёшни ташкил этди. Жумладан, эркаклар ўртасидаги ўртача умр кўриш 66 ёшдан 70 ёшга, аёллар ўртасида эса 70 ёшдан 74,6 ёшга узайгани одамлар саломатлигини муҳофаза қилиш ва турмуш шароитини яхшилашга қаратилган чора-тадбирларнинг аниқ ва яққол натижаси сифатида баҳолаш ўринли бўлади.

2010 йил 27 январда Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримовнинг «Баркамол авлод йили» Давлат дастури тўғрисидаги Қарори қабул қилинди. Унга кўра мамлакатимизда соғлом ва баркамол авлодни тарбиялаш, ёшларнинг ўз ижодий ва интеллектуал салоҳиятини рўёбга чиқариши, мамлакатимиз йигит-қизларини ХХІ аср талабларига тўлиқ жавоб берадиган ҳар томонлама ривожланган шахслар этиб вояга етказиш учун зарур шарт-шароитлар ва имкониятларни яратиш бўйича кенг кўламли аниқ йўналтирилган чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадида, шунингдек, Ўзбекистон Республикасида 2010 йил «Баркамол авлод йили» Давлат дастури тасдиқланди. Унга кўра қуйидагилар асосий вазифалар этиб белгиланди:

болалар ва ёшларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишга, уларни баркамол ривожлантиришнинг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлашга қаратилган меъёрий-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, амалдаги қонунчилик ҳамда меъёрий ҳужжатларга замон талабларига мос ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш;

«Соғлом она – соғлом бола» дастурини изчил амалга ошириш асосида соғлом авлодни вояга етказиш борасидаги чора-тадбирларни янада кучайтириш, оналар ва болаларнинг репродуктив саломатлигини муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштириш, профилактикага асосланган соғлиқни сақлаш тизимини устувор ривожлантириш, тиббий хизмат моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, соғлом болалар туғилиши ва уларни тарбиялаш билан боғлиқ масалалар юзасидан аҳоли ўртасида тушунтириш ҳамда маслаҳат ишларини кучайтириш;

тайёрланаётган мутахассисларга реал иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларидаги мавжуд талабга алоҳида эътибор қаратган ҳолда, ўсиб келаётган ёш авлодга таълим ва тарбия бериш соҳасидаги моддий-техника базани янада мустаҳкамлаш, ундан оқилона ва самарали фойдаланишни таъминлаш, давлат таълим стандартлари, ўқув дастурлари ва ўқув-услубий адабиётларни такомиллаштириш;

таълим жараёнига янги ахборот-коммуникация ва педагогик технологияларни, электрон дарсликлар, мультимедиа воситаларини кенг жорий этиш орқали мамлакатимиз мактабларида, касб-хунар коллежлари, лицейлари ва олий ўқув

юртларида ўқитиш сифатини тубдан яхшилаш, таълим муассасаларининг ўқув-лаборатория базасини замонавий турдаги ўқув ва лаборатория ускуналари, компьютер техникаси билан мустаҳкамлаш, шунингдек, ўқитувчилар ва мураббийлар меҳнатини моддий ҳамда маънавий рағбатлантириш бўйича самарали тизимни янада ривожлантириш;

замонавий ахборот ва коммуникация технологиялари, рақамли ва кенг форматли телекоммуникация алоқа воситалари ҳамда интернет тизимини янада ривожлантириш, уларни ҳар бир оила ҳаётига жорий этиш ва кенг ўзлаштириш;

ёш авлодни жисмонан баркамол этиб тарбиялаш, болалар спортини ривожлантириш соҳасида, ёшларни, айниқса, қишлоқ қизларини спорт билан мунтазам шуғулланишга кенг жалб этиш, янги спорт мажмуаларини, стадионлар ва иншоотларни қуриш, уларни замонавий спорт анжомлари ва жиҳозлари билан таъминлаш, юқори малакали устоз ва мураббийлар билан мустаҳкамлаш бўйича амалга оширилаётган ишларни изчил кучайтириш;

иқтисодиётни таркибий ўзгартиришнинг муҳим йўналиши, аҳоли ва ўрта синф мулкдорлари даромадларини шакллантириш асоси бўлган кичик бизнес ҳамда хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни янада рағбатлантириш, бу соҳадаги мавжуд муаммоларни ҳал этиш, ёшлар, авваламбор, касб-хунар коллежлари ва олий таълим муассасалари битирувчиларини, айниқса, қишлоқ жойларда тадбиркорлик фаолиятига кенг жалб этиш учун шароит яратиш;

илм-фанни янада ривожлантириш, иқтидорли ва қобилиятли ёшларни илмий фаолиятга кенг жалб этиш, уларнинг ўз ижодий ва интеллектуал салоҳиятини рўёбга чиқариши учун шароит яратишга доир комплекс чора-тадбирларни ишлаб чиқиш;

ёш оилаларга ғамхўрлик қилиш ишларини кучайтириш, уларни ҳуқуқий ва ижтимоий муҳофаза қилишни таъминлаш, жисмонан ва ҳар томонлама ривожланган баркамол авлодни миллий ва умуминсоний қадриятлар ҳамда Ватанга муҳаббат руҳида тарбиялаш борасида жамиятнинг муҳим бўғини бўлган соғлом ва мустаҳкам оилани шакллантириш учун зарур шарт-шароитларни яратиш;

ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини қарор топтириш, уларни ичкиликбозлик ва гиёҳвандлик иллатларидан, бошқа турли ҳалокатли таҳдидлар ҳамда биз учун ёт бўлган диний ва экстремистик таъсирлардан, тубан «оммавий маданият» хуружларидан ҳимоя қилишга доир комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 9 декабрдаги 3329- фармойишига биноан тузилган Республика комиссиясига «Баркамол авлод йили» Давлат дастури бажарилиши ташкил этилди ва унинг ижроси мониторингини амалга ошириш вазифаси юкланди.

«Баркамол авлод йили» Давлат дастурини амалга ошириш бўйича Ш. М. Мирзиёев бошчилигидаги Республика комиссияси:

икки ҳафта муддатда вазирликлар, идоралар, хўжалик бирлашмалари, жамоат ташкилотлари, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари томонидан ҳар бир вазирлик, идора, минтақа, шаҳар, туман ва аҳоли пункти бўйича ҳудудлар ҳамда тармоқларга оид «Баркамол авлод йили» дастурлари ишлаб чиқилиши ва қабул қилинишини таъминланиши;

мазкур Дастурнинг бўлимлари ва бандларини давлат ҳамда хўжалик бошқаруви республика органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ва бошқа ташкилотлар даражасида тўлиқ ва ўз вақтида бажариш ишларини мувофиқлаш-

тирсин, Дастурга киритилган тадбирларнинг амалга оширилиши устидан тизимли назорат ўрнатилиши;

Ўзбекистон Республикаси Президенти Девонига ҳар чорак якуни бўйича «Баркамол авлод йили» Давлат дастурида тасдиқланган тадбирларнинг бажарилиши тўғрисида ахборот тақдим этилиши белгилаб қўйилди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар, Тошкент шаҳри ва туманлар (шаҳарлар)да Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши Раиси ва тегишли ҳудудлар ҳокимлари раҳбарлигида Дастурни амалга ошириш бўйича тегишли комиссиялар ташкил этилишини таъминласин, уларнинг зиммасига Дастурда кўзда тутилган тадбирларни сўзсиз ва тўлиқ амалга ошириш бўйича шахсий жавобгарлик юкланди.

Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлиги, Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги, Миллий телерадиокомпанияси ва бошқа оммавий ахборот воситалари:

аҳоли, айниқса, ёшлар ўртасида «Баркамол авлод йили» Давлат дастурининг мақсад ва вазифаларини кенг тушунтириш;

Дастурнинг амалга оширилиши тўғрисида мунтазам ахборот бериб бориш, давлат ва хўжалик бошқаруви органлари, жойлардаги давлат ҳокимияти органлари, жамоат ва ноҳукумат ташкилотларнинг Дастурда кўзда тутилган тадбирларни амалга ошириш бўйича қўшган амалий ҳиссасини ёритишни таъминлаш белгиланди.

Мустақиллик йилларида тиббиёт соҳасида эришилган илғор жаҳон тажрибаларининг ҳаётга татбиқ қилиш билан бир қаторда дунё табобат илмининг ривожланишига салмоқли ҳисса қўшган улўф бобокалонимиз меросини ўрганиш борасида ҳам бир қатор ишлар қилинди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони ва Вазирлар Маҳкамасининг қарорига кўра Ибн Сино халқаро жамғармаси ташкил этилганлиги ҳам ушбу соҳанинг ривожланишига катта эътибор берилаётганлигини кўрсатади.

Соғлиқни сақлаш соҳасида кенг кўламли ишлар амалга оширилди. Юқори малакали бепул шошилиш тиббий ёрдам кўрсатиш тизими, қишлоқ врачлик пунктлари, скрининг ва перинатал марказлари тармоғи ташкил этилди, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш, тиббиёт соҳаси учун кадрларни тайёрлашга ёндашувлар тубдан ўзгарди. Натижада мамлакатимизда истиқлол йилларида оналар ва болалар ўлими уч баробар камайди. Аҳолининг касалликка чалиниш умумий даражаси ҳам пасайди. Аҳолининг ҳатто қишлоқ жойларда ҳам сифатли тиббий хизматдан кенг фойдаланиши таъминланмоқда. Умуман олганда, Мингйиллик ривожланиш мақсадларини амалга ошириш борасидаги муҳим кўрсаткичлардан бири – одамларнинг ўртача умр кўриши 67 ёшдан 73 ёшга, аёлларнинг умр кўриши эса 75 ёшгача ошди. Экспертларнинг қайд этишича, бу МДХ давлатларидаги энг юқори кўрсаткичдир.

«Ўзбекистонда иқтисодиётни ривожлантириш учун ноёб инвестицион муҳит яратилган, мамлакатингиз дунёда ялпи ички маҳсулот ва асосий капиталга сарфланаётган инвестициялар бўйича энг юқори кўрсаткичлардан бирини намойиш қилмоқда, – дейди Жанубий Кореянинг «Шингдон рисорсез» компанияси бош маслаҳатчиси Санг Юн Ким. – Ўзбекистон ўз ижтимоий сиёсатини амалга оширишда иқтисодий ютуқлардан, айниқса, инсон ресурсларини ривожлантиришга кўмаклашувчи соғлиқни сақлаш ва таълим соҳасида эришилган самарлардан оқилона фойдаланмоқда. Бугунги замон талабларига жавоб бера оладиган юқори малакали кадрларни тайёрлаш бўйича кўп босқичли ноёб тизим амалга

оширилмоқда. Ҳар бир фуқаро тиббиёт соҳасида юқори малакали хизматлардан баҳраманд бўлмоқда. Энг замонавий ускуналар билан жиҳозланган ва бепул хизмат кўрсатадиган ихтисослаштирилган тиббиёт муассасалари тармоғининг ташкил этилгани оналар ва болалар ўлимини бир неча баробар камайтириш имконини бермоқда – бу мазкур йўналишда амалга оширилаётган ислохотларнинг асосий ва муҳим самараларидандир. Ўзбекистон ҳукумати Мингйиллик ривожланиш мақсадлари-ни амалга ошириш бўйича 2011-2015 йилларга мўлжалланган ноёб дастурни қабул қилди. Мингйиллик ривожланиш мақсадларини марказ, ҳудудлар ва тармоқлар даражасида амалга оширадиган миллий инфратузилмани ташкил этиш дастурининг ана шундай ноёб жиҳатларидандир».

Семинар қатнашчилари Марказий Осиёда экологик барқарорликни ва минтақанинг сув ҳамда энергетика ресурсларидан бу ерда яшаётган барча халқлар манфаатидан келиб чиққан ҳолда оқилона фойдаланишни таъминлаш Мингйиллик ривожланиш мақсадларига эришишда муҳим аҳамият касб этишини таъкидлади. Шу муносабат билан мамлакатимизнинг ушбу муҳим масалаларни ҳал қилиш борасидаги қатъий позицияси ва саъй-ҳаракатлари алоҳида қайд этилди. Ўзбекистонда атроф-муҳитни муҳофаза қилишга катта эътибор қаратилмоқда. Бу йўналишда қатор давлат дастурлари ва миллий ҳаракат режалари ҳаётга татбиқ этилаётир. Мамлакатимиз ушбу соҳада халқаро ҳуқуқ ҳужжатлари бўйича ўз зиммасига олган барча мажбуриятларни изчил бажариб келмоқда.

Соғлиқни сақлаш тизимида кадрлар тайёрлаш ҳамиша диққат эътиборда бўлди. Ўзбекистонда 1995 йили барча ихтисосликлар бўйича 75117 врач, 246124 ўрта маълумотли тиббиёт ходимлари, 2571 фармацевт ишлади. Республикада врачлар сонининг ўзи 1995 йили 1991 йилдагига қараганда 106 баравар кўпайди. 1995 йил Ўзбекистонда 5608 олий маълумотли мутахассис, жумладан даволаш ишлари бўйича – 2517, педиатрия бўйича – 2083, гигиена, санитария ва эпидемиология бўйича – 321, стоматология бўйича – 328, фармация бўйича – 359 мутахассис этиштириб чиқарилди.

Ўзбекистонда тиббий таълимнинг узлуксиз бўлишига ва мутахассис-ларнинг ўз малакаларини ошириб боришига катта аҳамият берилади. Тошкентда врачлар малакасини ошириш институти ишлаб турибди. Унинг 42 кафедраси ва ҳар хил ихтисосликка мўлжалланган курсларида ҳар йили 5–6 мингга яқин врач, жумладан бошқа ҳамдўстлик мамлакатларидан келган мутахассислар ўз малакасини оширди.

Ўзбекистонда иқтисодий ислохотнинг бориши тиббиёт ходимлари тайёрлаш ишини, умуман тиббий таълим тизимини такомиллаштиришни тақозо қиларди. Республикадаги тиббиёт институтларида бакалаврлар ва магистрлар тайёрлаш кўзда тутилди. Шунга кўра «даволаш ишлари» ихтисослигидан врач кадрлар тайёрлаш иши 3 босқичдан таркиб топадиган бўлди, шулардан биринчиси – табобат бўйича 5 йил давомида умумий тайёргарлик кўриб, бакалавр, яъни врач ёрдамчиси унвонини олиш; иккинчиси – тўла-тўқис тиббий маълумотга эга бўлиб, тиббиёт доктори даражасига эришиш; учинчиси – ходимнинг танлаган ихтисосига қараб, яъни 2 йилдан 4 йилгача муддат ичида магистратурада ўқиш.

Магистратурада мутахассис врач тайёрлаш энг яхши илмий мактаблар ва клиникаларда олиб борилди. Айни вақтда замонавий таълим технологиясидан фойдаланила бошланди. Шу билан бирга, мутахассиснинг малакасини текшириб бориш ёки ошириш учун уни вақти-вақтида синов(аттестация)дан ўтказиб турилади.

Дорихоналар иши ва тиббий техника билан таъминланиш ҳам муҳимдир. Агар Туркистонда биринчи дорихона дастлаб 1874 йили Тошкент шаҳрида очилган бўлса, 1996 йил охирига келиб уларнинг сони Ўзбекистонда 3980дан ошиб кетди. Олий ва ўрта маълумотли фармацевтлар ва провизорлар сони ҳам анча кўпайди. Тиббий ускуна ва аппаратларни ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш мақсадида 1992 йили фармакология ва фармакопия қўмиталари тузилди. 1993 йили «Фарминдустрия» концерни ташкил этилди.

Соғлиқни сақлаш тизимини тиббиёт суғуртасига ўтказиш ва даволаш-профилактика муассасаларини давлат тасарруфидан чиқариш масаласи кейинги йилларда муҳим масала бўлиб қолди.

Давлат бюджетидан ажратиладиган маблағ ҳисобида мавжуд бўлиб келган соғлиқни сақлаш тизимида бозор муносабатлари шаклланиб, иқтисодий ислохотлар чуқурлашиб бораётган шароитда тиббиёт суғуртасига ўтиш учун тайёргарлик кўрила бошланди. Айни вақтда кўп мамлакатлардаги суғурта хизматлари тажрибалари ўрганилди, турли идора ва ташкилотлар билан хўжалик шартномалари тузилди. Тиббиёт суғуртасига ўтиш, даволаш-профилактика муассасаларини давлат тасарруфидан чиқариш билан ҳам боғлиқ, чунки давлатга қарашли муассасалар билан бирга мулкчиликнинг ҳар хил шаклларига асосланган муассасалар, жумладан хусусий муассасалар ҳам фаолият кўрсатиб бориши керак. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш тўғрисида»ги (1991 й. 19 ноябр) қонунига амал қилиб, соғлиқни сақлаш вазирлиги манфаатдор идора ва ташкилотлар билан биргаликда соғлиқни сақлаш муассасаларини хусусийлаштириш тадбирларини ишлаб чиқди. Хусусийлаштириш дорихоналардан бошланди. 1996 йилга қадар Ўзбекистон Республикасида – 2200 дорихона хусусийлаштирилди, 839 дорихонани ўз таркибига олган 239 дорихона акционерлик жамиятига айланди. Бундай тадбир келгусида соғлиқни сақлашнинг бошқа муассасаларида ҳам олиб борилади.

1996 йилга қадар тажриба тариқасида 342 соғлиқни сақлаш объекти давлат тасарруфидан чиқарилди ва хусусийлаштирилди, шундан 184 (53,8%) тиш протезлаш хоналари, 65 (19,0%) тиш протезлаш бўлимлари, 28 (8,2%) хўжалик ҳисобидаги тиббий кўрик поликлиникалари, 38 (11,1%) бюджетдаги ва хўжалик ҳисобидаги стоматологик поликлиникалар, 27 (7,9%) турли соғлиқни сақлаш муассасаларидир.

Республикада аҳоли ўртасида юқумли касалликларни олдини олиш бўйича олиб борилган ишлар натижасида вирусли гепатит, 1990 йил 856,4 дан 1999 йилда 126,4 га, паратиф А,В,С касалликларни 4,80 дан 0,1 га камайди. По-лиеомиелит ва кокшол касаллиги охирги 5 йил давомида умуман учрагани йўқ.

Давлат санитария назорати томонидан аҳолининг санитария-эпидемиологик хотиржамлигини таъминлаш бўйича тадбирлар давом эттирилмоқда. Жумладан, давлат санитария эпидемиология назорати томонидан мактаб ўқувчилар учун нашр этиладиган дарсликлар ва ўқув қўлланмаларнинг гигиеник меъёр ва қоидаларга мослиги мунтазам равишда назорат остига олинган. Вазирлар Маҳкамасининг «Давлат санитария назорати самарадор-лигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори айнан шу соҳани ривожлантиришга қаратилган.

Ҳозирги вақтда «Ўзбекистон Республикасининг ўрта таълим мактаблари учун китоблар ва ўқув қўлланмаларга бўлган стандарти ишлаб чиқилган» ҳамда

Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан маъқулланган, дафтарлар, дарсликлар ва ўқув қўлланмаларни ишлаб чиқариш техник шартлари ишлаб чиқилди.

Республикада соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш Давлат дастурини амалга ошириш бўйича Самарқанд ва Андижон вилоятларида шошилишч тиббий ёрдам марказлари очилди. Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 4 мартдаги махсус қарорига мувофиқ Шошилишч тиббий ёрдам ўқув маркази ташкил этилди. Ҳолган вилоятларда ҳам бу борадаги ишлар жадал олиб борилмоқда. Бугунги кунда Республикада 1231 та қишлоқ врачлик пунктлари ташкил этилиши натижасида фельдшерлик акушерлик пунктларини 6220 тадан 4080 тага, қишлоқ врачлик пунктларини 1406 тадан, 1011 тага қисқартирилди.

Республикада тиббиёт ходимларини тайёрлашда янги дастур қабул қилинган, бу бўйича 2380 та умумий (оилавий) амалиёт врачлари тайёрлан-моқда. 1999 йилда 4 та ҳамшираларни ўқитиш коллежлари ташкил қилинди.

Республика бўйича 234 та тиббиёт муассасалари қисман ўз-ўзини молиялаштиришга ўтди. 1999 йилда 48 та тиббий муассасалар мулк шаклини ўзгартириб хусусийлаштирилди. 3075 та шифокорлар яқка тартибда фаолият кўрсатиш учун махсус рухсатнома олдилар.

Соғлиқни сақлаш вазирлиги жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти билан ҳамкорликда 2 йил давомида Оналар ва болалар соғлиқини муҳофаза қилиш, юқумли касалликларни олдини олиш борасида «ЦАРАК» лойиҳаси, «МЕКАКАР», «ДОЦ», «КАРИНФОНЕТ» ва «АйМСиАй» дастурлари асосида иш олиб борилмоқда.

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти томонидан ёш тиббий ходимларни чет мамлакатлар (Англия, Италия, Россия, Исроил ва Швеция)да ўқитиш учун 18 та грант ажратилган.

Бундан ташқари биргина кейинги 2 йил давомида 218 та ўзбек тиббиёт мутахассислари чет мамлакатларда ўтказилган анжуманлар, конференциялар ва йиғилишларда қатнашдилар. Айни пайтда республикада тиббиётнинг турли соҳаларини ривожлантиришга бағишланган 36 та халқаро анжуманлар ўтказилди.

Мустақиллик йилларида тиббиёт соҳасида эришилган илғор жаҳон тажрибаларини ҳаётга тадбиқ қилиш билан бир қаторда дунё табобат илмининг ривожланишига салмоқли ҳисса қўшган улуғ бобокалонларимиз меросини ўрганиш борасида ҳам бир қатор ишлар қилинди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони ва Вазирлар Маҳкамасининг қарорига биноан Ибн Сино халқаро жамғармаси ташкил этилганлиги ҳам ушбу соҳанинг ривожланишига давлат миқёсида катта эътибор берилётганини кўрсатади.

Мамлакатимизда кучли ижтимоий ҳимоя сиёсати ҳақида гапирганда ўтган даврда қўлга киритган салмоқли ютуқ ва натижаларимиз халқимизнинг даромадлари ва фаровонлигини изчил равишда ошириб боришни таъминлаш, кенг қўламли ижтимоий дастурларни муваффақиятли амалга ошириш имконини беришини таъкидлаш лозим.

Барчамизга маълумки, аҳоли иш ҳақи ва даромадларининг ўсиши суръати энг муҳим кўрсаткичлардан бири ҳисобланади. Бу ҳақда гапирганда, аҳоли реал даромадларининг 2006 йилда 2000 йилга нисбатан 2,5 1999 йилга нисбатан эса ўртача 12 баробар ошганини таъкидлаш лозим. Жорий йил охирига бориб республикада ўртача иш ҳақи миқдорининг 200 АҚШ доллар даражасига етиши кутилмоқда.

Мамлакатимиз ҳар уч йилда иш ҳақини 2-2,5 баробар оширишни ўз олдимизга муҳим стратегик вазифа қилиб қўйилган. Шу тариқа, аҳолининг харид

қобилиятини ҳисобга олган ҳолда, биз яқин йиллар ичида халқ фаровонлиги ва даромадларини таъминлаш бўйича юксак марраларга эришаётган мамлакатлар даражасига кўтарилишни мақсад қилиб қўйилган.

Бугунги кунда юртимизда замонавий меҳнат бозори шаклланди – мустақиллик йилларида 5 млн.дан ортиқ янги иш ўринлари ташкил этилди. Уларнинг 70 фоиздан зиёди саноат ва хизмат кўрсатиш соҳаларига тўғри келади.

Айниқса, шаҳар ва қишлоқларда биринчи навбатда хотин-қизларни иш билан таъминлаш имконини берадиган, йирик саноат корхоналари билан кооперация асосида ташкил этиладиган касаначилик жадал ривожлана бошлаганини таъкидлаш лозим.

Биз учун муҳим ижтимоий аҳамиятга эга бўлган аҳолини иш билан таъминлаш билан боғлиқ муаммоларга катта эътибор қаратиб, бу борада аниқ мақсадга йўналтирилган ишларни изчил амалга ошираётганимиз мавжуд аҳволни тубдан ўзгартиш учун имкон яратди. 2006 йилда ишсизлик даражаси 5,3 фоизгача камайгани ҳам шундан далолат беради.

Мамлакатимиз аҳолиси, аввало қишлоқ жойлардаги одамларнинг турмуш шароити изчил тарзда яхшиланмоқда. Истиклол йилларида 36 минг километрлик сув қувурлари, 72 минг километрлик газ тармоқлари ишга туширилди. Бу 1991 йилга қадар эришилган натижаларга нисбатан тегишли равишда 2 ва 4 баробар кўп демакдир.

Натижада аҳолини ичимлик суви билан таъминлаш бугунги кунда 84 фоизни, жумладан, қишлоқ жойларда 77 фоизни, табиий газ билан таъминлаш 82 фоизни, қишлоқ жойларда эса 78 фоизни ташкил этмоқда.

Халқимиз турмуш шароитини яхшилашга доир чора-тадбирлар тизимида соғлиқни сақлаш ва аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш алоҳида ўрин тутишини ҳаммамиз яхши тушунамиз.

Ўтган йиллар мобайнида Ўзбекистонда тиббий хизмат кўрсатиш тизими амалда тўлиқ қайта кўриб чиқилди. Ҳозирги вақтда бу борадаги ислохотларнинг асосий босқичларидан бири ниҳоясига этмоқда. Аҳолига бепул шошилинч ва юқори малакали тиббий ёрдам кўрсатиш учун энг юксак талабларга жавоб берадиган ихтисослаштирилган шифохона ва бўлимлар тармоғининг ташкил этилиши бу босқичнинг муҳим ва аниқ натижаси бўлганини таъкидлаш жоиз. Махсус ташкил этилган республика маркази бу тизимга раҳбарликни ва унинг фаолиятини мувофиқлаштиришни таъминламоқда.

Соғлиқни сақлашнинг бирламчи бўғинида, айниқса, қишлоқ жойларда жиддий ўзгаришлар рўй берди. Самарасиз ишлаётган фельдшерлик-акушерлик пунктлари ва қишлоқ амбулаториялари ўрнида замонавий диагностика ва даволаш ускуналари билан жиҳозланган 3 мингдан зиёд қишлоқ врачлик пункти ташкил этилгани бу соҳадаги катта қадам бўлди, десак, тўғри бўлади. Тиббиёт ходимлари меҳнатга ҳақ тўлаш ва уларни рағбатлантириш тизимининг ҳар томонлама қайта кўриб чиқилиши аҳолига тиббий хизмат кўрсатишни сифат жиҳатидан яхшилаш имконини берди. Натижада кейинги 2-3 йилда соҳа ходимларининг иш ҳақи икки баробардан зиёд кўпайди.

Юртимизда янги ташкил этилган соғлиқни сақлаш тизимида энг юксак замонавий тиббиёт технологиялари ва техникаси билан таъминланган ихтисослашган клиникалар муҳим ўрин эгалламоқда. Уларда юқори малакали мутахассислар жаҳон миқёсидаги мураккаб ва нойб операцияларни амалга ошириб,

одамлар ҳаётини сақлаб, уларнинг умрига умр қўшаётган бу борадаги ислохотларимизнинг яна бир амалий ифодасидир.

Соғлиқни сақлаш тизимида бўлажак оналар саломатлигини мунтазам назорат қилиб борадиган, соғлом болалар туғилишига хизмат қиладиган кенг тармоқли скрининг марказларининг ўрни ва аҳамияти қанчалик катта экани ҳақида, ўйлайманки, ортиқча гапириб ўтиришга ҳожат йўқ.

Агар 1991 йилда оналар ўлими билан боғлиқ кўрсаткич ҳар 100 минг нафар аёлга нисбатан 65 тани ташкил этган бўлса, бугунги кунда бу рақам 24 тага тушди, гўдаклар ўлими эса илгари 1000 нафар чақалоққа 35 тадан тўғри келган бўлса, ҳозирги кунда 14 тага тушди.

Шуниси эътиборлики, бугун Ўзбекистонда чечак ва ич терлама, куйдирги, ўлат ва вабо каби юқумли касалликларга бутунлай барҳам берилди.

Ўтган давр мобайнида юртимизда аҳолининг ўртача умр кўриш даражаси ҳам сезиларли равишда ортиб бормокда. Бу борадаги умумий кўрсаткич 1990 йилда 67 ёшни ташкил этган бўлса, 2006 йилда 72,5 ёшни ташкил этди. Жумладан, эркаклар ўртасидаги ўртача умр кўриш 66 ёшдан 70 ёшга, аёллар ўртасида эса 70 ёшдан 74,6 ёшга узайгани одамлар саломатлигини муҳофаза қилиш ва турмуш шароитини яхшилашга қаратилган чора-тадбирларнинг аниқ ва яққол натижаси сифатида баҳолаш ўринли бўлади.

Мамлакатда маданият ва санъатнинг ривожлантирилиши

Мустақиллик йилларида ижтимоий ҳаётнинг барча йўналишларида бўлганидек маданий ҳаётда ҳам тубдан ўзгаришлар юз берди. Шаклан ҳам, мазмунан ҳам миллий маданиятнинг ривожланиши учун кенг имкониятлар яратилди.

Бу аввало театр санъати ривожланишида яққол сезила бошланди, янги-янги театр даргоҳлари қуриб ишга туширилди. 1991 йил Фарғонада, 1993 йил Хивада давлат қўғирчоқ театрлари иш бошлади, 1994 йил Қашқадарё ва Наманган вилояти театрлари қошида қўғирчоқ гуруҳлари очилди. Андижонда жамоатчилик асосида ишлаб келаётган ёшлар театри давлат тасарруфига олиниб, у 1994 йилда Аббос Бакиров номидаги Андижон ёшлар ва болалар театрига айлантирилди.

1993 йил августида Тошкент шаҳрида иш бошлаган ҳашаматли «Туркистон» саройи нафақат маҳаллий театр ва томоша гуруҳларининг чиқишларига, балки, узоқ ва яқин мамлакатлардан ташриф буюрадиган сахна гуруҳлари ва атоқли артистларнинг чиқишларига ҳам мўлжалланди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримов «Туркистон» саройи очилиши маросимида нутқ сўзлаб «Бугун янги ўзбек давлатини барпо этар эканмиз, биз тарихдан, аجدодлар меросидан, уларнинг руҳи номидан, Туркистон халқларининг қадриятларида, маънавий меросидан, санъатидан баҳраманд бўлишимиз табиийдир.

Ушбу саройда халқимизнинг, шунингдек, жаҳон халқларининг, Марказий Осиё халқларининг анъанавий анжуманларини, санъат байрамларини ўтказишни ният қилганмиз. Бу қошона, иншооло, миллатлар, эл-элатларнинг дўстлик, бирдамлик қалъасига айланади.

Бундай обидалар каттаю кичикда Ватандан фахрланиш туйғусини шакллантиради, бундай саройлар Ватан шаъни ва шухрати учун курашувчи, истиқлолни ҳамма нарсадан муқаддас биладиган соғлом авлодни тарбия этувчи масканга айланади», – деди.

Юқоридаги мисоллар истиқлол йилларида маданият муассасалари моддий базасини мустаҳкамлашга республика раҳбарияти катта эътибор берганлигини кўрсатиб турибди.

Ўзбекистон 1991 йилда мустақилликка эришгач ўзбек театрлари ва санъаткорларининг дунё сахнасига чиқиши учун янада кенг йўл очилди. Навоий номидаги катта опера ва балет театри, А. Ҳидоятлов номидаги драма театри, «Илҳом» театр студияси, Рус ёш томошабинлар театри шу жиҳатдан ибратли ишлар қилдилар. Навоий номидаги театр балет труппасининг Малайзия ва Таиландга, А. Ҳидоятлов номидаги театрининг Англия, Шотландия ва Германия-га, Рус болалар театрининг Қоҳирага сафарлари шулар жумласидандир.

Шу йилларда ўзбек театрлари сахнасида янги замонавий мавзудаги асарлар намоиш этила бошланди. Жумладан, 1992 йилнинг ўзидагина Абдор Ҳидоятлов номидаги ўзбек давлат драма театри ижодий жамоаси машҳур итальян комедиянависи Карло Гашиннинг «Маликаи Турандот» спектаклини, Муқимий номидаги ўзбек давлат мусиқали театри жамоаси эса «Шум боланинг саргузаштлари» ва комедия жанрида яратилган «Менинг оппоқ кабутарларим» спектакллари, шунингдек, Юнус Ражабий номидаги Жиззах мусиқали драма театри А. Навоийнинг «Лайли ва Мажнун» достони асосида яратилган асарларни сахнага қўйдилар. Бу спектакллар томошабинлар томонидан юқори баҳоланди.

Узоқ йиллардан буён таъқиқлаб келинган Амир Темури мавзусига эътибор қўйилганлиги ҳам истиқлолни буюк неъматидир. Қашқадарё вилоят мусиқали драма ва комедия театридан сўнг республикада иккинчи бўлиб, Ҳамза номидаги ўзбек Давлат академик драма театрида жаҳонгир ҳаёти ҳақидаги драма сахнага қўйилди.

Миллий истиқлолнинг икки йиллиги арафасида пойтахтимизнинг қатор театрларида янги сахна асарларининг кўриқлари бўлиб ўтди. А. Ҳидоятлов номидаги ўзбек Давлат драма театрида жаҳон бадий хазинасининг ўлмас дурдоналаридан бири Абдулқосим Фирдавсийнинг «Шоҳнома» асарининг 1000 йиллигига бағишлаб мазкур асар асосида «Фаридун» номли икки қисмли фоҳиша сахналаштирилди. Шунингдек, Абдулҳамид Чўлпон қаламига мансуб, бадий жиҳатдан яхшилик, чин муҳаббат, инсоф-диёнат Улуғлиниб, фиску-фасод ҳамда тажовузкорлик кескин қораланган «Ёрқин» пьесаси ҳам яна сахна юзини кўрди. А. Мажидий номидаги Каттақўрғон шаҳар драма театрининг ижодий жамоаси мазкур томошани ўз муҳлисларига тақдим этадилар. 1993 йилнинг август ойида Оғаҳий номидаги Хоразм вилоят мусиқали драма ва комедия театри жамоаси драматург Эркин Самандарнинг «Жалолiddин Мангуберди» тарихий драмасини ҳам сахнага қўйди.

Марказий Осиё халқлари театрларининг ўзаро ижодий ҳамкорлиги йўлга қўйилди. Мазкур соҳа жамоаларининг, 1992 йилнинг 26 мартидан то 4 апрелгача «Наврўз-92» халқаро анжумани ўтказилди.

Анжуманда Тожикистоннинг «Ахорун» театри «Йўқолган Юсуф хонадонга қайтади», Туркменистон Давлат ёшлар тажриба театри «Далли Думбул», Лоҳутий номидаги Тожикистон Академик драма театри «Асрга татиғулик кун», А. Ҳидоятлов номидаги ўзбек Давлат драма театри «Искандар», Қирғизистон Академик драма театри «Айкул манас» («Ажойиб манас»), Ю. Шакаржонови номидаги Фарғона вилоят мусиқали драма ва комедия театри «Тошкентга саёҳат» танлов спектакллари намоиш этидилар.

4 апрель куни «Наврўз – 92» халқаро театр байрамининг ёлиблари эълон қилинди. Олий мукофот (Гран-При) – Туркменистон Давлат ёшлар театрининг

«Далли Думбул» спектаклига, Халқаро Театр уюшмалари конфедерациясининг махсус мукофоти – Ю. Шакаржонов номидаги Фарғона вилоят мусиқали драма ва комедия театрининг «Тошкентга саёҳат» комедиясига берилди.

Юксак режиссёрлик маҳорати учун «Асрга татиғулик кун» спектакли режиссёри Озарбайжон Мамбетов (Қозоғистон), миллий қадриятларни тиклаш йўлидаги катта хизматлари учун – қирғизистонлик санъаткорларнинг «Буюк қалби манас» спектаклига, режиссурадаги янги услуб ва шакл изланишлари учун Абзор Ҳидоятлов номидаги ўзбек давлат драма театрининг «Искандар» спектакли режиссёри Баҳодир Йўлдошев Халқаро Театр уюшмалари конфедерациясининг махсус мукофоти берилди.

1993 йил, июль-август ойларида Ўзбекистон Мустақиллигининг икки йиллигига бағишлаб Навоий вилоятида туманлараро дўстлик фестиваллари бўлиб ўтди.

Бу байрам фестивалларида халқларимиз ўртасидаги дўстлик, меҳр-оқибат, миллий анъаналар ва қадриятларимизга ҳурмат тараннум этилди.

Бизда байрамлар маълум саналар атрофида, саналарни нишонлашдан иборат бўлибгина қолмайди. У айти тафаккур тарзимизни ўзгартирадиган, мустақиллик ва Ватанга бўлган туйғуларимизни жонлантирадиган қудратли омилга айланди. Биз айти ана шу байрамлар ва юбилейлар орқали, биринчидан, келажакка бўлган муносабатимизни, тараққиёт йўлимизни белгилаб оламиз. Иккинчидан, айти ана шу байрамларга тайёргарлик жараёнларидан миллий санъатимиз ва маданиятимиз янги қиёфа касб этмоқда. Жумладан, турли бир-бирига ўхшамаган, алоҳида-алоҳида қўшиқлар ва томошалардан ташкил топган яхлит композицион асар дунёга келмоқда. Энди биз ҳар бир байрам тантаналарини яхлит, изчил, тўқис асар сифатида қабул қиладиган бўлдик. Учинчидан, миллий мусиқа, қўшиқчилик ва хореография яхлитлашган янги жанр пайдо бўлди.

1997 йилнинг октябрь ойида эса Тошкентда «Театр: Шарқ ва ғарб» халқаро фестивали ўтказилди. Фестивалда дунёнинг кўпгина мамлакатларидан келган театр санъаткорлари билан бирга Марказий Осиё давлатлари ҳамда республика театрлари ҳам ўз асарларини маҳорат билан намойиш этдилар. Ушбу фестивалда Гонконг шаҳрининг «Резолю» театри жамоасининг «Осмонўпар бинодаги икки одобли хизматкор» спектакли, Германиянинг Дортмунд опера ва балет театри жамоасининг «Доннитори хонимнинг эсдан оғиши» операси, Туркменистон Республикаси А. Қулахмедов номидаги театр жамоасининг «Пайғамбарлар ноласи» каби спектакллари томошабинлар олқишига сазовор бўлдилар.

Айти пайтда ўзбек миллий театр санъати ривожланиши ва такомиллашиши жараёнини бошдан кечирмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон театр санъатини ривожлантириш тўғрисида»ги (1998 й., 26 март) Фармониға мувофиқ Ўзбекистонда асрлар оша яшаб келаётган томоша санъати анъаналарини ўрганиш, бойитиш ва тарқиб қилиш, театр санъатини ҳар томонлама ривожлантириш, моддий-техник негизини янада мустаҳкамлаш, мамлакатимизда амалға оширилаётган маънавий-маърифий ислохотларда театр арбобларининг фаол иштирокини таъминлаш, миллий ва умумбашарий қадриятларни тараннум этувчи бадиий баркамол сахна асарлари яратиш, махсус таълим тизимини замон талабларига мос ҳолда такомиллаш-тириш, юқори малакали кадрларға бўлган эҳтиёжни тўлароқ қондириш мақсадида «Ўзбектеатр» ижодий-ишлаб чиқариш бирлашмаси ва унинг қошида эса Театр ижодкорлари уюшмаси ташкил этилди. Бу

миллий ўзлигини англаш, миллий тафаккур ва миллий истиклол мафкурасининг бетимсол кудратидир.

Табиатан нозиктаб, санъатсевар ва санъат аҳлига талабчан ўзбек халқининг мусиқаси кенг кўламли маънавий кўзгусидир. Асрлар оша авлоддан-авлодга устоз-шогирдлик тизими йўли билан ривожланиб келганлиги туфайли мусиқа мероси қатламлари – меҳнат ва маросим куй, қўшиқларидан тортиб мураккаб дoston, ашула, катта ашула ва мақом йўллари даврма-давр сараланиб келган. Шу боис, ҳозирги давргача етиб келган деярли барча асарлар шаклан ва мазмунан катта-кичиклигига қарамай бадиий мукаммаллиги билан ажралиб туради.

Театр санъати соҳасидаги ижодий жараён айни янгиланаётган ҳаётимизнинг эҳтиёжларига тўла мос келади. «Чимилдиқ», «Пири коинот», «Соҳибқирон», «Кундузсиз кечалар» пьесалари, Ўзбекистон ёшлар театрида Алишер Навоийнинг «Лисон ут-тайр» асари асосида қўйилган сахна асари бугунги театр санъатимизнинг ютуғи деса бўлади.

Мустақиллик йилларида мусиқа санъатида туб бурилиш, аслига қайтиш, анъанавий оҳанглар равнақи даври бўлди. Бунинг учун энг аввало, халққа яқинлашиш, эл орасида юриш, энг ноёб халқ истеъдодларини излаб топиш зарур эди. Ана шунинг учун 1992 йилда Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлиги, халқ ижоди ва маданий-маърифий ишлар жумҳурият маркази мусиқа санъати соҳалари бўйича бир қанча кўрик-танловлар ўтказди. Жумладан, шу йили март ойида Тошкент шаҳрида танбур, сато, қўшнай, сурнай ва бошқа миллий соз ижрочиларининг «Асрларга тенгдош наволар» деб номланган жумҳурият кўрик-танлови, апрель ойида Тошкент вилоятида ҳаваскор кўғирчоқ театрлари жамоаларининг кўрик-танлови, шунингдек, апрель ойида машҳур санаъткорлар Жўрахон Султонов, Саиджон Калонов, Комилжон Жабборов, Набижон Ҳасанов, Комилжон Отаниёзов, Фахриддин Содиков ва Жанақ Шомуротовлар асарлари ижрочиларининг «Боқий овозлар» деб номланган кўрик танловлари ўтказилди. Шунингдек, Хоразм вилоятида май ойида фольклор жамоаларининг, Аския, қизиқчи ва масҳарабозларнинг июнь ойида Қўқон шаҳрида ўтказилган IX анъанавий ва лапар, ялла ижрочиларининг август ойида Тошкент шаҳрида ўтказилган 11 анъанавий кўрик танлови миллий санъатимиз ривожига катта ҳисса бўлиб қўшилди. Шу билан бирга бир неча ўнлаб истеъдодларнинг пайдо бўлишига замин яратди.

Ўзбек халқ чолғулари ва баян созанда-ижрочиларининг «Асрларга тенгдош наволар» деб номланган навбатдаги олтинчи жумҳурият кўрик танлови илгаригиларидан фарқли ўлароқ уч босқичда ўтказилади. Учинчи босқичда танлов ғолиблари «Баҳор» концерт залида Тўхтасин Жалилов номидаги Ўзбекистон Давлат академик халқ чолғулари оркестри ҳамда Ўзбекистон телевидение ва радиоэшиттириш Давлат компанияси қошидаги Дони Зокиров номидаги Ўзбек халқ чолғулари оркестри жўрлигида махсус танлов дастурини ижро этадилар. Танловда барча вилоятларидан 46 нафар ижрочилар иштирок этишди.

1992 йил 2 март куни Тошкент шаҳрида Ҳамза номидаги Ўзбек Давлат академик драма театрида халқ артисти, Давлат мукофотларининг соҳиби, машҳур раққоса ва балетмейстер Мукаррама Турғунбоеванинг 80 йиллиги ва Мустақил Ўзбекистоннинг яқинлашиб келаётган анъанавий «Наврўз» байрам-лари олдидан «Чаман» ўзбек болалар фольклор-этнография – ракс ансамблининг ҳисобот концерти ва рақслар байрами ўтказилди. Унда ўзбек, тожик, афғон халқ-ларининг қатор мафтункор рақслари, куй ва фольклор қўшиқлари ижро этилди.

Республика Маданият ишлари вазирлиги Халқлар Дўстлиги саройида 1993 йил 14 апрелда вазирлик тасарруфидаги санъат ва маданият олий ва ўрта махсус ўқув юртларининг талаба-ўқувчилари, ҳамда, ўқитувчилари иштирокида «Истиклол жилolari» йиғма концертини намоиш этди. Концерт дастурида халқ куй ва кўшиқлари, дилрабо рақслар, ўзбек ва хорижий мамлакатлар бастакорларининг асарлари ва бадиий кўргазмалар ҳам намоиш этилди.

Истиклол даври Ўзбек миллий мусиқа санъатининг ривожланишида ғоят сермазмун давр бўлди.

Дарҳақиқат, мустақиллик мусиқачи-санъаткорлар ҳаётида алоҳида давр бўлди. Бир қатор бастакорлар, жумладан Мустафо Бафоев, Алишер Икромов, Анвар Назаровлар ижодини янги даври бошланди. Биргина мисол: Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби М. Бафоев ўзбек миллий мусиқаси тарихида услуб жиҳатидан ҳам, ғоявий жиҳатдан ҳам бутунлай янги бўлган «Ҳажнома» яратиб, улкан ижодий муваффақиятга эришди. Айни пайтда бу сермахсул ва улкан истеъдод соҳиби бир неча ўнлаб кўшиқлар, турли-туман асарлар битди. Айниқса, Амир Темур юбилейига бағишланган мусиқалари ва кўшиқлари ўзбек миллий-анъанавий йўли билан жаҳон мусиқа санъати илғор тажрибаларининг бетимсол, уйғунлашган намунаси бўлди. Оркестр оҳанглариининг бу миллий шакли эндигина яратилди.

1995 йил декабридан «Ўзбекистон – Ватаним маним» мавзуидаги кўшиқлар кўрик-танлови эълон қилингандан сўнг юзлаб янги, мустақиллик даври кўшиқлари яратилди. Бу кўрик-танлов мамлакатимизнинг ҳамма жойларида кўтаринкилик билан ўтказилди.

1996 йил март ойида пойтахтнинг «Баҳор» концерт залида «Ўзбекистон–Ватаним маним» деб аталган кўшиқ танловининг биринчи босқичи бўлди. У Ўзбекистон Халқ таълими вазирлигига қарашли муассасалар ўртасида ўтказилди. Кўрик жуда қизиқарли бўлиб, унда болалар боғчалари тарбияланувчиларидан тортиб мамлакатдаги бир қанча педагогика институтлари талабаларигача иштирок этишди. Кўрик қатнашчиларининг она Ватан гўзаллиги, унинг истиқлолини мадҳ этган кўшиқлари таниқли бастакорлар, шоирлар ва Халқ таълими вазирлигининг етакчи мутахассисларидан иборат нуфузли ҳайъат аъзолари томонидан баҳоланди.

Умуман кўрик-танловнинг биринчи босқичида 54 мингдан зиёд санъаткор қатнашди. 10 мингдан ортиқ кўшиқ ижро этилди.

1996 йил 24 август куни Тошкентдаги «Туркистон» саройида кўшиқлар кўрик танловининг якуний босқичи бўлди. Озод Ватанимиз ва мустақиллигимизни тараннум этувчи энг сара кўшиқлар мамлакат бош ҳайъати ҳукмига ҳавола этилди. Танловда Ўзбекистонда истиқомат қилаётган кўпгина миллат вакиллари фаол қатнашди. Рус, қозоқ, туркман, уйғур, қирғиз, корейс тилларида ҳам жонажон Ватанимизни мадҳ этувчи кўшиқлар янгради.

Уч кун давом этган кўрик-танловнинг якунловчи босқичида ҳакамлар ҳайъати ва санъат мухлислари эътиборига 60 дан ортиқ кўшиқ тавсия этилди.

1996 йилнинг 26 августидан кўрик-танлов ғолиблари аниқланди. Ҳакамлар ҳайъати қарорига кўра, биринчи ўрин берилмади. Иккинчи ўринларга Мудофаа вазирлигидан Асатилло Холиқов «Ўзбекистон аскарлари», қорақалпоғистонлик Роза Кутекеева «Мустақиллик гуллари», Тошкент вилоятидан Бахтиёр Умаров «Она юртим» кўшиқлари учун сазовор бўлдилар. Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигидан Саломат Иброҳимова «Ўзбекистон – Ватаним маним», рус миллий ма-

даният марказидан Павел Борисов «Мен сени севаман, Ўзбекистон», Самарқанд вилоятидан Сафия Сафтарова «Ватан ягонадир» кўшиғи учун учинчи ўринни олди.

Бу кўрик-танлов 1996 йил 28 августда мустақиллик байрамининг 5 йиллиги арафасида Тошкентда Халқлар Дўстлиги саройида якунланди. Унда вилоятлар, вазирликлар, муассасалар бўйича танлов ғолиблари ўзларининг дилрабо кўшиқлари билан иштирок этдилар. Танлов якунига бағишланган катта концертда, Ўзбекистон Президенти Ислон Каримов, Олий Мажлис Раиси Э. Халилов, Бош вазир Ў. Султонов, парламент ва ҳукумат аъзолари, Тошкентдаги дипломатик корпус ходимлари, мамлакат жамоатчилиги вакиллари иштирок этдилар.

Умуман, «Ўзбекистон – Ватаним маним» мавзуидаги кўрик-танловининг ўтказилиши Мустақилликни, Ватанни англаш, уни Улуғлаш йўлидаги муҳим қадам бўлди, мамлакат ва халқимиз ҳаётида кўшиқ байрамини одат тусига кириши учун замин яратди. Шунинг учун ҳам 1996 йил 27 август куни «Ўзбекистон – Ватаним маним» кўшиқ байрам ҳақида» махсус Фармон қабул қилинди. Унда «Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг беш йиллиги муносабати билан ўтказилган «Ўзбекистон – Ватаним маним» кўшиқ кўрик-танловининг халқимиз маданий-маънавий ҳаётида унутилмас воқеа бўлгани, минглаб фуқаролар томонидан зўр мамнуният ва кўтаринки руҳ билан қўллаб-қувватланганлиги» қайд қилинди.

Фармонда келажаги буюк давлатимиз ва унинг бунёдкор, бағри кенг, халқини мадҳ этувчи, инсонлар қалбида муқаддас Ватан туйғусини, мустақилликни кўз қорачиғидек асраб-авайлаш, бунинг учун керак бўлса жон фидо қилишга ундовчи юксак бадиий савиядаги мусиқа асарлари ва кўшиқларнинг яратилишига кенг имконият яратиш мақсадида:

Ҳар йили август ойининг учинчи якшанбаси, «Ўзбекистон – Ватаним маним» кўшиқ байрами куни деб эълон қилинсин,– деб кўрсатилди.

Ўзбекистонда мусиқа ва рақс санъатини ривожлантириш мақсадида «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси ва «Ўзбек рақс» бирлашмаси ташкил этилди. Уларда мусиқа ва рақс санъатини ривожлантиришни давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш масалалари кўзда тутилди.

Жумладан, «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси юзасидан қабул қилинган Фармонда шундай дейилади:

1. «Туркистон» саройи ва «Баҳор» комплекслари, Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлигининг ижодий концерт ташкилотлари негизида «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси ташкил қилинсин.

2. Белгилаб қўйилсинки, «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятларда ҳудудий бўлимларига эга бўлган мустақил ижодий-ишлаб чиқариш комплекси ҳисобланиб, у мулкчилик шаклларида ва қайси идорага қарашли эканлигидан қатъий назар филармония, эстрада, рақс, фольклор ва бошқа ижодий жамоаларни бирлаштиради.

«Ўзбекнаво» бирлашмасининг фаолиятига бадиий-услубий раҳбарликни Ўзбекистон Республикасининг Маданият ишлари вазирлиги амалга оширади.

3. «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмасининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

Ўзбекистон халқларининг миллий мумтоз ва замонавий мусиқа ҳамда рақс санъатининг энг яхши ютуқларини ривожлантириш, асраш ва тарқиб қилиш;

иқтисодий ва ижтимоий ривожланишнинг истиқболли режаларини, мақсадли комплекс, маданий, илмий-техникавий, иқтисодий ва ижтимоий дастурларни ишлаб чиқиб, амалга ошириш;

хорижий фирмалар билан ўзаро манфаатли ташқи иқтисодий алоқаларнинг, маданий, савдо-иқтисодий ва илмий-техникавий ҳамкорликнинг янги шакллари ривожлантириш;

гастроль-концерт фаолиятини мувофиқлаштириш ҳамда ижодий жамоалар ва алоҳида ижрочилар томонидан аҳолига маданий хизмат кўрсатишни такомиллаштириш»...

1998 йили мамлакатимизда биринчи марта симфоник мусиқа фестивали ўтказилди. Ўзбекистон республикаси бастакорлар уюшмаси билан ўтказилган мазкур фестивалда дунёнинг йигирмага яқин мамлакатларидан ижрочилар иштирок этишди. Улар Ўзбекистонда жаҳон мусиқа санъати классик намуналарининг энг олий даражада ижро этилганлигига ва ушбу соҳа жаҳон классик анъаналари билан ўзбек миллий мусиқа санъатининг уйғунлашган янги мактаби яратилганлигига гувоҳ бўлишди. Мутал Бурхонов, Икром Акбаров, Сайфи Жалил, Собир Бобоев, Борис Гиенко, Рустам Абдуллаев, Мустафо Бафоев сингари бастакорларининг ижодига юксак баҳо бердилар.

Бугун миллий-анъанавий кўшиқчилигимиз билан миллий эстрада санъати ҳам тобора ривожланмоқда. Ўлмас Саиджонов, Муножот Йўлчиева, Насиба Сатторова, Исмоил ва Исроил Ваҳобовлар билан бир қаторда Юлдуз Усмонова, Фаррух Зокиров ва уларни юзлаб касбдошлари ўзбек кўшиқчилиқ санъатини дунёга олиб чиқмоқдалар. Шавкат Мирзаев, Бахтиёр Алиев, Абдуҳошим Исмоилов, Анор Назар, Дилором Омонуллаевалар яратган мусикавий асарлар айни ана шу икки йўналишнинг тараққиётига катта таъсир кўрсатмоқда.

Анъанавий «Шарқ тароналари» фестивали беш қитъа санъат аҳлининг диққатини ўзига тортди. Дунёда тинчлик ва эзгуликни, барқарорлик ва ўзаро бир-бирини тушунишни кўшиқ орқали, санъат орқали амалга ошириш мумкинлиги кўрсатди.

Миллий рақс санъати анъаналарини авайлаб-асраш, уларни ривожлантириш, мамлакатимиз турли ҳудудларининг ўзига хос рақс мактаблари намуналарини тўплаш, шу асосда бой ўзбек рақс санъатини тарқиб этиш мақсадида «Олтин мерос» халқаро жамғармаси қошида Ўзбекистон халқ артисти Қизлархон Дўстмухамедова раҳбарлигида «Муножот» миллий мумтоз рақс ансамбли ташкил этилди. Қисқа фурсатда бу ансамбль санъат ихлосмандларининг эътибори ва эътирофига сазовор бўлди.

Кино санъати усталари ҳам мустабидлик ва мустақиллик даврларининг моҳиятини бадиият воситаси билан очиб бериш йўлида тинмай изланиб, халқимизга ўзларининг янги-янги асарларини тақдим этмоқдалар. Ўзбек киноси қарийб 85 йиллик тарихга эга бўлса-да, чин маънодаги миллий ўзбек киноси фақат мустақиллик йилларидагина шакллана бошлади. Сўнгги йилларда яратилган «Ўткан кунлар», «Отамдан қолган далалар», «Ёзнинг ёлғиз ёдгори», «Кичкина табиб», «Воиз» каби бадиий фильмлар тамошабинларга манзур бўлди.

Мустақиллик солномасини яратиш ҳужжатли кино арбоблари олдида турган энг муҳим вазифалардан эканлиги табиий. Буни чуқур англаган киночиларимиз бир қатор ҳужжатли фильмларни яратдилар. Улар орасида, айниқса, «Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида» асари асосида ишланган кўп қисмли ҳужжатли фильм нафақат халқимиз, балки хорижлик томошабинлар томонидан ҳам юқори баҳоланди. Англия,

Германия, Бельгия, Дания каби бир қатор чет мамлакатларда бу фильмнинг тақдироти бўлиб ўтганлиги фикримизнинг исботидир.

Мустақиллик ўзбек бадиий адабиёти ривожига, адабиётшунослик фани тараққиётида ҳам янги босқични бошлаб берди. Энди адабиётга «Социалистик реализм методи» қонуниятлари, коммунистик партиявийлик, синфийлик сингари принциплар нуқтаи назаридан қарашларга барҳам берилди. Янги илмий ва бадиий меъёрларга ўтиш бошланди. Мумтоз адабиётга муносабатда диний адабиёт, феодал-клерикал адабиёт, сарой адабиёти дейилган тушунча ва бир миллат адабиётининг реакцион ва прогрессив деб иккига бўлиб ўрганишдек методологик хато назарияларга чек қўйилди. Бадиий асар қимматини, ёзувчи дунёқарашини мафкура нуқтаи назаридан баҳолашдек шўровий ва сиёсий доктриналардан воз кечишди. Бадиий асарни баҳолашнинг бош мезонлари бадиийлик, умуминсоний маънавий-руҳий қадрият, миллий истиқлол идеалларига дахлдорлик бўлиб қолди.

Асарлари зарарли, ўзлари миллатчи деб ноҳақ баҳоланган Чўлпон, Фитрат, Беҳбудий, Тавалло, Отажон Ҳошим, Вадуд Маҳмуд, Мунавварқори сингари миллатпарвар ёзувчи, маърифатпарварлар ижоди холисона ўрганила бошланди. Асарлари чоп этилди, сахна юзини кўрди.

Жадидчилик ҳаракатининг асл моҳиятини, адабий, маданий, сиёсий ҳаётдаги ўрнини рўй-рост кўрсатиш бошланди. Шўро даврида тузумни, коммунистик партияни кўкларга кўтарган, шу йўналишдаги ғояларни Улуғлаган асарларни танқидий баҳолашга ўтилди. Бир вақтлар диний ва сарой адабиёти вакили деб ноҳақ қораланган Аҳмад Яссавий, Боқирғоний, Ғаззолий, Ҳожа Аҳрор, Баҳоуддин Нақшбанд, Ҳусайн Бойқаро, Феруз сингари буюк шоир ва мутафаккирлар ҳаёти ва ижоди ўрганилиб, асарлари халққа қайтарилди. Зарарли фалсафа, коммунистик мафкурага ёт назария деб қаралган тасаввуф шеърияти чуқур ўрганила бошлади.

Алишер Навоийнинг юксак инсоний ғояларни диний манбалар асосида ёритувчи «Муножот», «Арбаъин», «Тарихи анбиё ва ҳукамо» («Пайғамбарлар ва ҳокимлар ҳақида») каби асарлари нашрдан чиқди. Мустақиллик шарофати боис мўътабар Қуръон ва ҳадислар чоп этилди. Истеъдодли олим Ҳамидулла Кароматовнинг «Қуръон ва ўзбек адабиёти» номли китоби нашр этилди. Айтиш мумкинки, бундай асарларнинг халқимиз қўлига етиб бориши бутунлай янги, соғлом, соф миллий ғояларимизнинг, мақсад ва интилишларимизнинг сифат даражасини белгилайди. Мазкур тадқиқот ва унга ўхшаган бошқа асарлар миллий истиқлол мафкурасининг тантанасини кўрсатади.

Амир Темур билан алоқадор орзуларнинг юзага чиқиши мустақилликнинг улкан тантанасидир. Бу йўналишда А. Ҳайитметовнинг «Амир Темур ва ўзбек адабиёти» асари чоп этилди. Б. Валихўжаевнинг Ҳожа Аҳрор ва унинг муҳити билан боғлиқ бир қанча тадқиқотлари яратилди. Атоқли олим Б. Аҳмедовнинг «Амир Темур», Т. Маликнинг «Шайтанат» романлари, Э. Воҳидов, О. Матчон, О. Ҳожиева, Х. Султонов, А. Суюн, Й. Эшбек, Х. Дўстмуҳаммад, Ш. Салимова сингари шоир ва адибларни бадиий баркамол, ғоявий етук асарлари туфайли ўзбек миллий истиқлол адабиёти шаклланди. Хусусан, А. Ориповнинг «Соҳибқирон», М. Жалилнинг «Соҳибқирон Темур» драмалари дунёга келди, булар янги давр адабиётининг нодир намуналари бўлиши билан бирга, янги ҳаёт, янгича турмуш тарзи ва истиқболга янгича қарашнинг шаклланаётганидан, миллион-миллион халқимизни истиқлолдек буюк неъматдан баҳраманд этаётганидан далолат беради.

Мустақиллик даври ўзбек адабиётшунослиги олдидаги муҳим вазифаларни ҳал этишда, турли йўналишларда Бегали Қосимов, Озод Шарафиддинов, Наим Каримов, Эрик Каримов, Аҳмад Алиев, Иброҳим Ҳаққулов, Илҳом Ғаниев, Шерали Турдиев, Ҳамидулла Болтабоев, Раҳим Воҳид, Баҳодир Каримов сингари мутахассислар «Чўлпоннинг бадий олами», «Яссавий ким эди?», «Миллий уйғониш ва ўзбек филологияси масалалари» каби тўпламларни чоп этишди. Ғайбулла Саломов, Нажмиддин Комилов, Ботир Валихўжаевларнинг қатор китоблари, И. Ҳаққуловнинг «Тасаввуф ва шеърят», Н. Каримовнинг «Чўлпон», Б. Қосимовнинг «Маслакдошлар» (Бехбудий, Ажзий, Фитрат), И. Ғаниевнинг «Фитратшунослик» ва О. Шарафиддиновнинг «Чўлпонни англаш» каби мақола ва тадқиқотлари миллий истиқлолнинг медаларидир.

Мустақиллик даври адабиёти айни жамият янгиланаётган, ҳаёт янгича мазмун касб этаётган бир пайтда озод сўз, фикр ва озод инсон тақдири билан боғлиқ бўлган мураккаб ҳодисани камраб олди. Ҳар йили мустақиллик байрами арафасида Президент девонига келаётган хатларнинг аксариятида фуқаролар ўз фикр-мулоҳазаларини шеър орқали ифодалаяптилар. Албатта, бу адабиётнинг ҳақиқий мазмунини белгиламайди. Бироқ, мустақиллик, фуқаро ва адабиёт муш-тарак бўлаётганидан, одамлар адабиётга яқинлашаётганидан далолат беради.

Бадий публицистика давримизнинг энг ҳозиржавоб жанрларидан бирига айланди. Янгиланаётган ҳаёт жараёнлари, ислохотларнинг ривожланиш босқич-лари ва улар орқали янгиланаётган инсон, янгиланаётган жамият қадриятлари мумкин қадар кенгрок камраб олинган ва ўз вақтида муносабат билдирадиган жанр сифатида публицистика ўзининг имкониятларини кўрсата билди.

Ўзбекистон қаҳрамонлари Саид Аҳмад, Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Ўзбекистон халқ шоирлари Муҳаммад Юсуф, Ҳабиб Садъулла ижодлари айни мустақиллик даврining мазмуни орқали ўзининг янги имкониятларини кўрсатди. Омон Мухторнинг «Минг бир қиёфа», «Кўзгу олдидаги одам» ва «Тепаликдаги хароба» романларидан иборат «Тўрт томон қибла» номли трилогияси, Барот Бойқобуловнинг қарийб уч минг йиллик тарихимизни мустақиллик эволюцияси орқали ифодаланган «Ўзбекнома» шеърый романи бугунги кун адабиётининг мевасидир.

Миллатлараро тотувликни таъминлашга қаратилган чоралар

Мустақиллик йилларида кўп миллатли республикада фуқаролар ўртасида тинчлик ва миллатлараро тотувлик сақланганлиги Ўзбекистоннинг ўзига хос тарққиёт йўлидан ривожланишида қўлга киритилган катта ютуқлардан биридир. Чунки 120 дан ортиқ миллат ва элат вакиллари яшайдиган мамлакатда жамиятни тубдан янгилаш, бир ҳолатдан иккинчи бир ҳолатга ўтказиш осонлик билан кўчмайди. Бундай пайтда давлат сиёсати изчил ва ҳаққоний, дадил ва қатъиятли бўлмоғи лозим.

Мамлакат раҳбарияти миллий масалани оқилона, қонун йўли билан ҳал қилишга, миллатлараро можароларни тинч ҳал қилиш чора-тадбирларини кўрди. Бу борада ҳукумат энг аввало Конституциявий талаблар асосида иш тутди. Аҳолининг барча табақаси ва турли миллат вакиллари диққатини бир нуқтага қаратди. Қонун олдида ҳаммани тенг қилиб қўйди. Ҳар бир фуқаро қалбида ягона замин, ягона макон, ягона ватан учун жавобгарлик ҳиссини кучайтирди.

Ўзбекистон Конституциясининг муқаддима қисмида «Ўзбекистон халқи... фуқаролар тинчлиги ва миллий тотувлигини таъминлаш мақсадида ўзининг мухтор вакиллари сиймосида Ўзбекистон Республикасининг мазкур Конституциясини қабул қилади»,— деб ёзиб қўйилган.

Жаҳон тажрибалари шуни кўрсатадики, кўп миллатли давлатда ўз фуқаролари миллий ва маданий манфаатларини ҳимоя қилиш уларнинг эҳтиёжларини қаноатлантириш миллий давлат чегаралари доирасида чекланиб қолмаслиги лозим.

Ўзларининг тарихий ватанларидан ташқарида яшовчи миллатлар учун ҳамма жойда, ҳамма вақт миллий эҳтиёжларини қондира олишлари учун зарур шароит яратилишини тақозо этади. Бу талаб биринчи галда миллий ҳудудий тузилмалари бўлмаган халқларда алоҳида аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Мустақилликка эришгунга қадар, миллий сиёсатга бир ёклама қаралар эди. У ҳеч бир иттифокдош республикада ҳал этилмаган эди. Миллий масала борасида собиқ Марказ томонидан бир ёклама йўл тутиб келинди. Бу эса оқибатда бутун СССРнинг, жумладан Ўзбекистоннинг ҳам ижтимоий-иқтисодий аҳволига катта зиён етказди.

Собиқ СССР Конституциясида миллий раванг, миллий маданиятлар ривожига хусусида фикрлар баён қилинган бўлса-да, амалда «улуғ оға»чилик, руслаштириш сиёсати ҳукмрон эди. Коммунистик партия дастурида барча миллатлар ва элатларни ўзаро яқинлаштириш асосида миллий хусусиятларни йўқотиш ва ягона, «маданиятсиз», ясама халқни вужудга келтириш тенденцияси давлат ва ҳукмрон партия сиёсати даражасига кўтарилган эди. Дарҳақиқат, КПСС программасида «ягона совет халқи вужудга келди. Бу совет давлати миллий сиёсатининг улкан ютуғидир» деб сурбетларча баён этилган эди.

Мамлакатимиз Мустақилликка эришгач миллатлараро муносабатларда йўл қўйилган камчилик ва нуқсонлар аста-секинлик билан бартараф этила бошланди. Кўп миллатли мамлакатда халқлар тинч-тотувлигини таъминлаш чора-тадбирлари кўрилди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 8- моддасида «Ўзбекистон халқини миллатидан қатъий назар, Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари ташкил этади»,— дейилади.

Мазкур моддада қайд этилган қоида жаҳондаги бирор бир Конституцияда учрамайди. Унда Конституция даражасида «Ўзбекистон халқи» тушунчасининг таърифи баён этилган. Ўзбекистонда туғилган, унинг заминида яшаб, меҳнат қилаётган ҳар бир киши, миллати ва ирқий мансублигидан, диний эътиқодидан қатъий назар, мамлакатимизнинг тенг ҳуқуқли фуқароси бўлишга муносибдир.

Ўзбекистон фуқаролари, ўзларининг насл-насаби, ирқи, ижтимоий келиб чиқиши ва бошқа ҳолатларидан қатъий назар, Ўзбекистон халқини ташкил этади.

Конституция Ўзбекистон халқини ташкил этувчи барча миллат ва элатларнинг урф-одатлари ва миллий анъаналарини ҳурмат қилишни кафолатлайди.

Мазкур моддада мустақамланган Ўзбекистон фуқароларининг миллий тенглиги тамойили инсон ҳуқуқларига оид барча халқаро ҳужжатларга, жумладан Ўзбекистон Республикаси номидан унинг Президенти имзолаган «Янги Европа учун Париж Хартияси» талабларига тўла мос келади.

Мазкур принцип мамлакатимиздаги тинчлик, сиёсий барқарорлик ва миллатлараро тотувликнинг ҳуқуқий кафолати бўлиб хизмат қилмоқда.

Ана шу талаблардан келиб чиқиб мамлакатда миллатлараро муносабатларни такомиллаштиришга қаратилган амалий чоралар белгиланди. Шунини айтиш лозимки, мамлакатда миллатлараро муносабатларни такомиллаш-тиришда тилнинг ўрни ва роли бениҳоядир. Ўзбекистонда ўзбек тили давлат тили мақомини олди, бу ўз навбатида унинг мамлакатда яшовчи фуқаролар ўртасида миллатлараро алоқалар воситасига айланишига имкон берди.

Маълумки, 1989 йил октябрда Олий Кенгаш сессиясида ўзбек тилига давлат тили мақоми берилган эди. Давлат манфаатлари нуқтаи назаридан бундай зарур чора республикада истиқомат қилаётган русийзабон аҳоли томонидан бир хил қабул қилинмади. Уларнинг руҳан тайёр эмаслигини ҳисобга олиб мамлакат раҳбарияти тил Дастурини амалга оширишда шошма-шошарликка йўл қўймади, унга ҳаёт тақозоси асосида ўзгартиришлар киритиб борди.

Мамлакатда мунтазам суръатда тил сиёсати ҳақида тушунтиришлар олиб берилди, мавжуд вазиятни ҳисобга олиб, заруриятга қараб иш юритиш, ҳужжатларни расмийлаштириш, турли маъмурий-идоравий муносабатларда рус тили ва бошқа миллатлар тилларидан фойдаланила бошланди. Шунинг учун бу масала 1995 йил 21 декабрда Олий Мажлис IV сессияси кун тартибига киритилиб, «Ўзбекистон Республикасининг давлат тили ҳақида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида қонун қабул қилинди. Ушбу қонуннинг 4- моддасида «Ўзбекистон Республикасида давлат тилини ўрганиш учун барча фуқароларга шарт-шароит ҳамда унинг ҳудудида яшовчи миллатлар ва элатларнинг тилларига иззат-ҳурмат билан муносабатда бўлиш таъминланади, бу тилларни ривожлантириш учун шарт-шароит яратилади»,– деб ёзиб қўйилди.

Бу қоида миллатлараро дўстлик муносабатларини яхшилашга хизмат қила бошлади. Мамлакатда миллий-маданий марказларни ташкил қилиш асосида туб аҳоли бўлмаган халқлар миллий анъаналари, маданиятлари ва бошқа ўзига хос жиҳатларини ривожига кенг йўл очиб берди.

1989 йилда Маданият вазирлиги қошида мамлакат миллатлараро Маданият Маркази ташкил этилди. Унинг таркибида 12 та, жумладан Қозоқ, Корейс, Арман, Озарбайжон, Тожиқ маданият марказлари фаолият кўрсата бошлади.

Вақт ўтгани сайин уларнинг сони орта борди. Хусусан, 1995 йилга келиб мамлакатда уларнинг сони 80 тадан ошди. Бундай ривожланиш ўз навбатида уларнинг фаолиятини мувофиқлаштиришни тақозо қиларди. Шу мақсадда 1992 йил январь ойида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарори билан Ўзбекистон Республикаси «Байналмилал маданият» Маркази ташкил қилинди. Миллий-маданий марказлар фаолиятини мувофиқлаштириш ва уларга кўмаклашиш унинг асосий вазифаси қилиб белгиланди. Шу билан бир қаторда давлат органлари ва жамоат ташкилотларига Ўзбекистон ҳудудида яшовчи миллий гуруҳларнинг маънавий эҳтиёжларини қондиришга доир масалаларни ўрганишда ёрдам бериши лозим деб, таъкидланади.

Марказ фаолиятидаги муҳим йўналиш умумхалқ байрамларига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказишда фаол иштирок этиш бўлди. Жумладан, республикада ўтказиладиган анъанавий «Наврўз» байрамида нафақат маҳаллий миллат вакиллари, балки, республикада яшаётган барча миллат вакиллари қатнашадилар, бу байрамга чуқур ҳурмат билан қарайдилар. Ўз навбатида маҳаллий аҳоли ҳам русларнинг миллий байрами бўлмиш «Масленница рождество», татарларнинг «Сабантўй» ва бошқа қатор халқларнинг миллий байрамларида фаол иштирок эта бошладилар.

Бу бир жиҳатдан маълум бир халқнинг миллий байрамини, ўзига хос анъана ва урф-одатларини ўрганишга, шу туфайли ўз дунёқарашларини бойитишга ёрдам беради. Иккинчидан, ўзаро ҳурмат ва яқин қардошлик асосида умумий хонадон – ягона ватан туйғусини кучайтиради. Учинчидан, мамлакатда соғлом, маънавий-руҳий иқлимнинг барқарор бўлишини таъминлайди.

Мустақиллик йилларида «Байналмилал маданият» Маркази томонидан амалга оширилган ишларнинг яна бир йўналиши бу 1994 йили бошланган биринчи «Халқ ижодиёти» фестивали бўлди. Бу фестивал Ўзбекистон Мустақиллигининг уч йиллиги муносабати билан ташкил этилди ва у ҳар икки йилда бир марта ўтказишга қарор қилинди.

Айниқса, арман, озарбайжон, тожик, қозоқ, татар, немис ва корейс халқларининг профессионал ва бадиий ҳаваскорлик санъаткорларининг чиқишларини халқ хурсандчилиги ва қизиқиш билан кутиб олди. Ҳар бир Маданият Марказининг фестивали чинакамига миллий байрамга, ўша миллатнинг том маънодаги порлоқ истиқболининг кафолатига, яшаб турган замин унинг учун бегона эмаслиги, аксинча, у ана шу юрт, ана шу тупроқ тақдири учун жавобгарлик ҳиссини кучайтиришга хизмат қилди. Миллий маданий Марказларнинг яқунловчи чиқишлари мустақиллик байрами арафасида 20 август куни Халқлар Дўстлиги Саройида ва байрам куни – биринчи сентябрда «Мустақиллик» майдонида ўтказилган тантанали концертларда намоёниш қилинди.

Мамлакатда миллатлараро муносабатларни барқарорлаштириш, миллий маданиятлар раванқи йўлидаги хизматларини қўллаб-қувватлаб фестивал катнашчиларига Президент И. Каримов табрик мактуби йўллади.

Ўзбекистонда қардош халқлар ижодкорлари билан учрашувлар, улар ижодига бағишланган кечалар ўтказиш одат тусига кирди. Кейинги йилларда Ўзбекистон кунларининг Қозоғистонда ўтказилиши, Қозоғистон кунларининг Ўзбекистонда ўтказилиши, қозоқ ва ўзбек халқи ўртасидаги қардошларча алоқанинг янада раванқ топишига катта ҳисса қўшди. Рус маданият маркази Россиянинг Ўзбекистондаги элчихонаси билан ҳамкорликда С. Я. Есенин туғилган кунининг 100 йиллигини, қозоқ маданият маркази Қозоғистоннинг Ўзбекистондаги элчихонаси билан биргаликда буюк қозоқ шоири Абай таваллудининг 150 йиллигини, миллий истиқлол учун толмас курашчилар Турор Рискулов, Султонбек Хожановларнинг 100 йиллигини, қирғиз маданият маркази Қирғизистоннинг Ўзбекистондаги элчихонаси билан биргаликда «Манас» эпосининг 1000 йиллигини кенг нишонладилар.

Бу саналар ўз навбатида ўзбек халқининг ҳам катта байрамига айланди. Миллий маданият марказлари, мамлакат фанлар академияси ва бошқа қатор олий ўқув юртлари иштирокида илмий-амалий конференциялар ўтказилди.

Украина миллий маданий маркази «Тақдиримиз – ягона» мавзуида давра столи ташкил этди. Атоқли рус шоири С. Есенин юбилейига бағишланган кеча иштирокчилари «Ўзбекистон – умумий уйимиз» мавзуида суҳбат ўтказдилар.

Шунингдек, турли миллатга мансуб ижодкорлар асарларининг кўргазмаларини ташкил қилишга катта эътибор берилди. Масалан, 1994 йил март-апрель ойларида Тошкентда «Бир дарахтнинг шохлари» мавзуида ана шундай кўргазма ташкил қилинди. Унда мамлакатда истиқомат қилувчи 11 миллатга мансуб 58 ижодкорнинг 98 та тасвирий санъат асари намоёниш қилинди. Шу йилнинг май ойида эса Украина, Ўзбекистон, Белоруссия халқ амалий санъати намояндалари асарларининг кўргазмаси уюштирилди. Хусусан ўзбекистонлик мўйқалам усталари: И. Хайдаров,

А. Г. Жиболдов, К. Гуленко, С. П. Мансуров, Ковриенко ва бошқаларнинг асарлари кенг томошабинлар оммасида катта таассурот қолдирди. Бу кўргазмалар кишиларни ҳозирги замон амалий ва тасвирий санъат намуналари билан таништиришда катта аҳамиятга эга бўлди.

Ўзбекистонда ўтказиладиган «Туркистон – умумий уйимиз» мавзуидаги кечалар, учрашувлар халқлар ўртасидаги дўстлик ва аҳилликни кучайтиришда катта роль ўйнамоқда. Масалан, ана шундай шиор остида 1995 йил августда мамлакат «Байналмилал маданият» Марказининг республика, Тошкент шаҳар хотин-қизлар кўмиталари, «Тинчлик ва барқарорлик» ҳамда шаҳар «Маҳалла» хайрия жамғармалари билан ҳамкорликда ўтказган дўстлик кечаси катта аҳамиятга эга бўлди. Шу йил кузида Марказий Осиё халқлари маданият арбоблари Ассамблеясининг Тошкентда тўпланиши ҳам бу борада қўйилган муҳим қадам бўлди.

Ўзбекистон Республикаси давлат делегацияси Германия, Россия, Корея ва Марказий Осиё мамлакатларига расмий ташриф буюрганда, тегишли миллий-маданий марказлар раислари шу ҳукумат делегацияси таркибида бордилар. Бу ҳам мамлакатимизда миллий ва миллатлараро муносабатлар давлат назоратида эканлигини, унга доимий равишда ғамхўрлик ва алоҳида эътибор берилаётганини кўрсатади. Қолаверса, бу ҳар икки давлат ва халқ ўртасидаги муносабатларнинг янада чуқурлашувига хизмат қилади.

Мамлакат «Байналмилал маданият» Маркази 1995 йил 10–11 март кунлари Тошкент шаҳар ҳокимияти ҳамда «Маънавият ва маърифат» Маркази билан ҳамкорликда «Мустақил Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар маданияти» мавзуида республика илмий-амалий конференциясини ўтказди. Ушбу конференция тавсиялари кейинги йилларда миллатлараро тотувликни ривожлантиришга доир ишларни янада такомиллаштиришга, уни янгидан янги тажрибалар ва илмий-назарий хулосалар билан бойитишга ёрдам берди.

Ўзбекистон «Халқ бирлиги» ҳаракати ва «Байналмилал маданият» Маркази 1996 йил «Ўзбекистон миллатлараро ҳамжиҳатлик йўлида» номли китобни нашр этди. Унда миллий ва миллатлараро муносабатларнинг жамиятни тубдан ислоҳ қилиш шароитида тутган ўрни ва роли, миллий маданиятлар равнақи ва мустақиллик имкониятлари ҳақида фикр юритилади.

Мамлакатимизда истиқомат қилаётган барча миллат ва элат вакиллари-нинг ўз она тилларида ўқиши, таълим олиши учун кенг имкониятлар яратилди. Улар керакли миқдорда ўқув қуроллари ва дарсликлар билан таъминланади.

Айни пайтда Ўзбекистонда истиқомат қилаётган 120 дан ортиқ миллат ва элатларнинг фарзандлари ўғил-қизлари мамлакатимиз ўқув юртларида бемалол таълим олмоқдалар. Ёшлар олий ўқув юртларида ва мактабларда 8 тилда таълим олмоқдалар. Кўплаб тилларда газета ва журналлар чоп этилмоқда. Телекўрсатувлар ва радиоэшиттиришлар олиб борилмоқда.

Шундай қилиб, Ўзбекистонда мамлакатлараро тотувликни таъминлашга қаратилган кенг миқёсли тадбирлар бугунги кунда республикада ҳукм сураётган ижтимоий ва сиёсий барқарорликнинг муҳим омили бўлмоқда.

Таянч иборалар:

Ижтимоий дастурлар, аҳолини кучли ижтимоий ҳимоялаш, ижтимоий ҳимоя турлари, оналар ва болалар саломатлиги, Соғлиқни сақлаш Миллий Дастури, «Универсиада», «Баркамол авлод ўйинлари», «Умид ниҳоллари».

Мавзу юзасидан саволлар:

1. Ижтимоий соҳаларни ривожлантиришга қай даражада эътибор берилмоқда?
2. Ўзбекистонда маданият тузилмалари фаолиятининг ривожланишига эътибор қаратилганми?
3. Миллий маданият марказлари фаолиятининг ривожлантирилишидан мақсад нима?
4. Ўзбекистонда аҳоли турмуш даражасини ошириш учун ўтказилган ислохотлар қандай натижа бермоқда?
5. Ўзбекистонда жисмоний тарбия ва спортни ривожлантиришга бўлган эътибор қандай?
6. Ўзбекистонда спортни оммавийлаштиришга қаратилган давлат сиёсатининг устувор йўналишлари нималардан иборат?

9- МАВЗУ: ЎЗБЕКИСТОННИНГ МУДОФАА ҚУДРАТИНИНГ ОШИШИ. МИЛЛИЙ ХАВФСИЗЛИКНИНГ ТАЪМИНЛАНИШИ – ИЖТИМОЙ- СИЁСИЙ БАРҚАРОРЛИКНИНГ АСОСИ

Режа:

- 1. Ўзбекистонда миллий хавфсизлик концепциясининг ишлаб чиқиши**
- 2. И. Каримовнинг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсиз-ликка таҳдид, тараққиёт кафолатлари ва барқарорлик шартлари» китоби, унда илгари сурилган ғоялар**
- 3. Ўзбекистонда мудофаа тизимида амалга оширилган ислохотлар**

Ўзбекистонда миллий хавфсизлик концепциясининг ишлаб чиқиши

Истиқлол йилларида мамлакатда Давлат Мустақиллигини мустаҳкамлаш, унинг ҳудудида барқарорликни таъминлаш асосий вазифа сифатида қаралди. Шу давр мобайнида Ўзбекистонда миллий хавфсизликнинг кенг қамровли концепцияси ишлаб чиқилди.

Миллий хавфсизликни таъминлаш масалалари Мустақилликнинг биринчи кунлариданоқ мамлакат ҳудудий яхлитлигини сақлаш, давлат суверенитетини ҳимоя қилиш, фуқаролар тинчлиги ва миллий барқарорликни таъминлаш тамойиллари ўртага ташланди. Бир қатор халқаро ташкилотлар билан ҳамкорликни мустаҳкамлаш йўлини тутди. Лекин, миллий хавфсизлик масаласи давлат сиёсати ва унинг узоқ йилларга мўлжалланган стратегияси сифатида илк бор мамлакат Олий Мажлисининг 1995 йил 24 февралда бўлиб ўтган биринчи сессиясида Президент И. Каримов томонидан аниқ ва батафсил ёритиб берилди. Унда жаҳонда юз берган янги сиёсий-иқтисодий воқеликдан сўнг, давлатлараро муносабатлар муҳолифликка эмас, балки халқаро ҳуқуқий меъёрларга мос янги тартиботга асосланган бўлиши кераклиги тўғрисидаги ғоя илгари сурилди. Миллий хавфсизликнинг кенг қамровли концепциясини ишлаб чиқиш, унинг ҳуқуқий асосини белгиловчи қонунлар яратиш зарурлиги кўрсатиб берилди.

Ана шу кўрсатмалардан келиб чиқиб мамлакатимизда илк марта 1996 йил 24 апрелда Олий Мажлиснинг бешинчи сессиясида маъқулланган тўрт бўлим, йигирма саккиз моддадан иборат бўлган «Миллий хавфсизлик тўғрисида»ги қонун лойиҳаси муҳокама қилинди. Миллий хавфсизлик тизимини шакллантириш, миллий хавфсизликни таъминлаш борасидаги вазифалар ва уларни амалга ошириш принципларини ҳуқуқий нормаларда белгилаб берадиган, бутунлай янгича ҳужжат сифатида кўриб чиқилди. 1997 йил, август ойида Олий Мажлиснинг IX сессиясида Ўзбекистон Республикасининг Миллий хавфсизлик концепцияси қабул қилинди.

Хориж тажрибасида миллий хавфсизлик деганда кўпроқ давлат хавфсизлиги тушунилади. Бу борада ҳам Ўзбекистон ўзига хос йўлига эга. Чунончи, масалага бундай ёндашув миллий хавфсизлик муаммосининг моҳиятини бирмунча торайтиради. Тўғри, миллий хавфсизликда ҳарбий ва давлат хавфсизлиги масалалари асосий ўрин тутди. Бироқ миллий хавфсизлик дейилганда фақат ана шуларнинг ўзигина тушунилмайди. Мамлакатимизнинг ҳаётий, муҳим манфаатлари қонун ҳужжатларида белгиланганидек, биринчидан, шахснинг ҳуқуқлари ва эркинликлари, иккинчидан, жамиятнинг моддий ва маънавий бойликлари, учинчидан, давлатнинг Конституциявий тузуми, суверенитети, ҳудудий яхлитлигидан иборатдир.

Тарихга назар солсак, фуқаролари ҳақ-ҳуқуқсиз, жамиятнинг моддий ва маънавий бойликлари поймол қилинган, суверенитети ва ўз ҳудудини кўриқлай олмаган ҳар қандай тузум охир-оқибатда инқирозга юз тутган.

Собиқ тузум даврида миллий хавфсизлик ҳақидаги масалани ўртага қўйишнинг ўзи ақлга сиғмасди. Чунки бундай соҳани қонун билан тартибга солишдан давлат манфаатдор эмас эди. Қонун эса демократик принципларга тўлиқ жавоб беради ҳамда мақсадга эришиш учун ҳар қандай воситадан ҳазар қилмайдиган эски тоталитар ақидани қатъиян рад этади. Унинг қатор моддаларида таъкидланганидек, миллий хавфсизликни таъминлашдаги ҳар қандай фаолият фақат Конституция, қонун ва халқаро ҳуқуқ нормаларига асосланган бўлиши керак.

«Миллий хавфсизлик тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонуни мамлакатимизда ўта мураккаб ва серқирра ижтимоий муносабатларни тартибга солиш учун мўлжаллангандир.

Ҳаёт Ўзбекистон ишлаб чиққан халқаро муносабатлар ривожланиш тамойилларининг асосли эканлигини кўрсата бошлади. Жаҳон сиёсатдонлари ва жамоат арбоблари ҳам унинг янгича қарашларига юксак баҳо бера бошладилар ва ўз вақтида қўллаб-қувватладилар.

Ўзбекистон раҳбари И. Каримовнинг 1994 йил 23 сентябрда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 48- сессиясида қилган нутқи бир жиҳатдан Ўзбекистон имкониятларини, унинг маънавий, иқтисодий ва сиёсий тараққиёт йўллариини жаҳон миқёсига олиб чиққан бўлса, иккинчи томондан жаҳон сиёсати йўналишларига, ижтимоий сиёсий жараёнлар боришига унинг ўзига хос ёндашуви, ўзига хос баҳолаш усули ва йўналтириш услуби мавжудлигини очиқ-ойдин кўрсатди. Ўшанда Ўзбекистон раҳбари жаҳонда тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлаш, уруш ва тинчлик муаммоларини бартараф этиш, қуролланиш пойгасини тугатиш масалалари ҳақида кескин гапирган эди. Халқаро ташкилотларнинг мақомлари, уларнинг нуфузли ва жаҳон муаммоларини ҳал этишдаги роли хусусида сўзлар экан, у «Кўп ҳолларда нуфузли халқаро ташкилотлар можароли вазиятларга, ифодали айтганда ёнғин ҳиди эндигина чиқаётган пайтда эмас, балки батамом ловуллаб кетганда, бартараф этиш қийин бўлиб қолгандан кейингина эътибор бера бошлайдилар. Жаҳон ҳамжамияти можаролар кучайишининг олдини олиш мақсадида кўп ҳоллардаги бефарқ кузатувчи ролдан фаол тинчликпарвар нуктаи назарига ўта бориши керак»,– деб қатъий таъкидлаган эди. Ўшанда у нуфузли халқаро ташкилотларнинг фаолиятини тубдан ўзгартириш, улар тизимида ва мақомида ҳам туб ислохотларни амалга ошириш кераклигини, эндиги дунё бамайли хотирлик кайфиятини кўтармаслигини, аксинча, у дадил ҳаракатларга бой тафаккур ва ақл-идроқка асосланган қатъий талабларга муҳтож эканлигини кўрсатиб берган эди.

Айни, чокда Тожикистон воқеалари, Тожикистон ва Афғонистон муносабатлари, умуман Марказий Осиёдаги маънавий-сиёсий вазиятни ғоят чуқур, ҳар тарафлама асосли таҳлил этар экан, уларнинг мамлакатлар ижтимоий-сиёсий муҳитига таъсири ҳақида, мазкур минтақанинг жаҳон тараққиётида тутган ўрни ва халқаро ташкилотларнинг вазифалари ҳақида принципиал фикрлар юритган эди.

Ўшандан буён орадан маълум муддат вақт ўтди. Мамлакат ҳаётида ҳам, жаҳон сиёсатида ҳам бир мунча ўзгаришлар юз берди. Ана шу ижтимоий-сиёсий жараёнлар юз бераётган янгидан-янги ҳодисаларга алоҳида эътибор билан қарашни тақозо этаётганлиги сабабли Президент И. Каримов дунё ва ер юзи тақдирига

дахлдор бўлган қатор муаммолар устида доимий ва узлуксиз янги фикрларни илгари суради. Жумладан, у ўтмишдаги «совуқ уруш» иллатларига барҳам бериш, ғоявий курашларга чек қўйиш йўли билан ташқи сиёсатни халқлар ва мамлакатлар раънақи асосида қайта шакллантириш зарурлиги ғоясини ўртага ташлайди. Давлатлараро муносабатлар ҳар томонлама дунё тараққиётига ва мамлакатлар фуқароларнинг ҳаётига дахлдор бўлишини уқтириб ўтди. У ер юзи хавфсизлиги билан бир қаторда Ўзбекистонда чинакам инсонпарвар сиёсат тобора чуқурлашиб бораётганини ва у дунё кенгликларига чиқиб олаётганини яққол кўрсатди. Айни пайтда мамлакатимиз раҳбари Марказий Осиё муаммолари хусусида тўхталар экан, ер шарининг ана шу минтақасида юз берадиган ҳодисаларнинг салбий ё ижобий жараёни бевосита дунё тараққиётига, жаҳон халқлари тақдирига у ёки бу тарзда кучли таъсир этиши мумкинлигини ниҳоятда кучли сиёсий-фалсафий мантиқ, жаҳон муаммоларини ўрганишда ўзига хос дунёвий тафаккур, чуқур таҳлил ва ундан келиб чиқадиган аниқ-равшан ҳулосалар билан исботлаб берган эди. Кўтарилган муаммолар асосида Тошкентда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг доимий семинарини ташкил этиш ҳаёт зарурати, жаҳон тараққиётига дахлдор бўлган эҳтиёж эканлигини таъкидлади.

Қолаверса, Ўзбекистон жуғрофий-сиёсий жиҳатдан ўта муҳим нуқтада жойлашган. У бир қатор мамлакатлараро ва минтақалараро алоқаларни энг мақбул шаклда бирлаштириб туриш учун қулай имкониятга эга. Қадимдан мағрибу машрик, шимолу жануб ана шу мамлакат орқали алоқада бўлгани, ўзаро иқтисодий-ижтимоий муносабатларнинг ривожланиши ва шу дунё тараққиёти барқарорлигини сақлаб туриш учун муҳим омил, таянч нуқтаси эканлигини кўрсатиб берди.

Шуни алоҳида таъкидлаш мумкинки, ҳозирги дунё ижтимоий-сиёсий жараёнларини яхшилик сари буриб туришда, инсоният раънақи ва ҳаётининг дахлсизлигини таъминлашда, қолаверса бутун ер шари «мувозанати»ни сақлаб туришда ҳозирги Ўзбекистон тутган сиёсий мавқе жуғрофий жиҳатидан катта стратегик аҳамиятга эга.

Айни пайтда Ўзбекистон деҳқончилик ва саноат ишлаб чиқариши, бекиёс эр ости ва устки бойликлари мавжуд бўлган мўъжизавий макон. Унда жаҳон тараққиётига дахлдор бўлган фан, маданият ва бошқа ақлий имкониятлар ҳам мавжудки, бу бевосита унинг дунё саҳнасига чиқишига кенг йўл очиб берди ва янги дунё учун ҳаётбахш куч бўлиб хизмат қилди.

Ўзбекистон раҳбарининг ана шу минтақа келажаги ва умуман жаҳон истиқболини ўйлаб ўртага ташлаган таклифлари дунё сиёсатдонлари томонидан анча ўрганилди, таҳлил этилди ва маъқулланди. Натижада 1995 йил 15–16 сентябрь кунлари Тошкентда БМТнинг Марказий Осиёда хавфсизлик ва ҳамкорлик масалаларига бағишланган семинар-кенгаши бўлиб ўтди.

Ўзбекистон раҳбарининг фикрича дунё тараққиёти, оламнинг бус-бутунлиги, барча халқларнинг тинчлиги ва хавфсизлиги энг аввало, минтақавий барқарорликни вужудга келтириш ва бир-бирини бевосита тўғри англашга боғлиқ. Дарҳақиқат, биринчи галда маънавий-руҳий жиҳатлари, турмуш тарзи ва урф-одатлари бири-бирига яқин бўлган халқлар ўзаро тотувликни таъминласаларгина, улар яшаётган минтақаларда хавфсизлик барқарорлик бўлишига, шу асосда минтақалараро ва қитъалараро яқдиллик вужудга келишига имкон яратилади. Ана шундай ҳаётий ҳақиқатга таянган Ўзбекистон Президенти уруш ва тинчлик муаммоларига, миллий раънақ ва ер юзи хавфсизлигига кенгрок қараш, энди яқин ўтмишимиздагидан фарқли холда ҳар қандай мафкурадан холи, инсон қалбига яқин бўлган

тушунчаларни илгари суриб, «бир-биримиздан қочмасликни тушунишга мажбур эканлигимизни» алоҳида уқтириб ўтди. Ана шу мажбурлик ҳисси, мажбурият юки ҳар қандай давлат арбобининг ўз мамлакати манфаатидан тортиб минтақавий, қолаверса дунёвий масалаларга ҳам жиддийроқ қарашни, бу масалалар олдида жавобгар эканлигини ғоят куйинчаклик ва масъулият билан таъкидлайди.

Президент И. Каримов Марказий Осиё муаммолари ҳақида гапирар экан, «Дунё қарийб юз йил давомида унутиб қўйган жуғрофий сиёсий макон бугунги кунда ўзининг янги сифатини кўрсатмоқда ва бу сиёсий шароитда қутилмаган ўзгаришларни келтириб чиқаради. Айни пайтда бугунги кунда кўпгина мамлакатларнинг сиёсий ва иқтисодий манфаатларини жалб этаётган Марказий Осиё уларнинг ташқи сиёсат йўли стратегиясини шакллантиришда муҳим ва ҳал қилувчи унсур бўлиб қолмоқда»,– деди.

Дарҳақиқат Марказий Осиёда юз бераётган ижтимоий-сиёсий жараёнлар, унинг сиёсий-жуғрофий ўрни, иқтисодий ва маънавий имкониятлари жаҳон ҳамжамиятини истиқболга янгича муносабатлар билан қарашга, дунё аҳлини ўзига ҳам, оламга ҳам тийрақроқ назар ташлашга мажбур этмоқда. Президент И. Каримов таъкидлаганидек, «биз яшаётган дунё торгина эмас, жуда мураккаб эканлигини идрок қилмасдан туриб бу муаммоларни ҳал қилиш анча қийин». Бу билан у энди биз яшаётган олам худди ҳозиргача ўйлаганимиз сингари жўн, оддий эмаслигини, бу жуда кенг ва ранг-баранг, ниҳоятда мураккаб ва зиддиятли дунё ҳақида шунчаки фикр юритиб бўлмаслигини англашга, ҳар бир давлат арбобининг кундалик ташвиши бутун олам ва одамлар ташвиши билан боғлиқлигини унутмасликка чақирмоқда.

Қарийб юз йил мабойнида бир хил тарихий, ижтимоий-сиёсий жараёнлар таъсирида яшаб, олам аҳли, жумладан сиёсатдонлар ҳам қарийб бир хил фикрлашга ўрганиб қолишган эди. Ғарбу Шарқ ўртасидаги даҳанаки жанглар, икки қарама-қарши сиёсий тизим ва минтақалараро зўравонлик жазавалари авж олган йилларда дунё тақдири ҳам, ер шари истиқболи ҳам, оламу одамлар ташвиши ҳам баъзан унутилгандай эди. Улар нуқул қандайдир сиёсий нуфузлар, оламга эғалик қилиш даъволари, маънавий устиворлик дарду-ўйлари билан яшашарди. Ҳаёт эса одамлар турмуши, уларнинг кечинмалари ҳамма вақт, ҳамма нарсадан баланд эканлигини кўрсатиб берди.

Шу боисдан Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов 1993 йилда БМТ Бош Ассамблеясининг 48- сессиясида сўзлаган нутқида Афғонистон муаммосига жаҳон ҳамжамиятининг эътиборини қаратиб, бу масаланинг нечоғлик жиддий эканини алоҳида таъкидлаган эди. БМТ Бош Ассамблеясининг 1995 йилда бўлиб ўтган 50-сессиясида эса давлатимиз раҳбари Афғонистон муаммосини бартараф этиш борасида қатор амалий таклифларни илгари сурди. Хусусан, бу давлатга қурол-яроқ киритишни қатъий таъқиқлаш зарурлигини алоҳида қайд этди.

Шунингдек, Ислом Каримов бошқа кўплаб халқаро анжуманларда, турли давлатлар раҳбарлари билан музокараларда минтақа хавфсизлигини мустаҳкамлаш, бунинг учун энг аввало, Афғонистон можаросини тинч йўл билан бартараф этиш зарурлигини тақдорлашдан чарчамайди.

Зеро, Афғонистондаги уруш нафақат бизга ёинки минтақамизга, балки халқаро хавфсизликка, ҳатто инсоният келажагига жиддий хавф туғдираётгани сир эмас. Яъни, бугун мазкур муаммо фақатгина қуролли ҳаракатлар билангина боғлиқ эмас, балки бу тупроқда улкан миқдорда наркотик моддалар ва қурол-яроғ

контрабандаси авж олаётгани, террорчилик ва диний экстремизм унсурлари урчиб бораётгани ҳам жаҳон аҳлини ҳақли равишда ташвишга солаётгани табиий.

1997 йили Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов Афғонистонга чегарадош олти мамлакат ва АҚШ ҳамда Россия иштирокида мулоқот гуруҳи ташкил этиш ташаббусини илгари сурди. Орадан кўп ўтмай, бу ташаббус ҳаётда ўз инъикосини топди. «6+2» гуруҳи ташкил этилди. Унинг биринчи учрашуви 1997 йил 16 октябрда Нью-Йоркда бўлиб ўтган эди.

Тошкент анжуманида иштирокчилар Афғонистон можаросини тинч йўл билан ҳал этиш чора-тадбирлари хусусида ўз фикр-мулоҳазаларини баён қилди. Афғонистоннинг ички муаммоларини бартараф этишда ташқи кучларнинг аралашувига чек қўйиш, ўзаро нифоқдаги томонлар ўртасида тўғридан-тўғри музокараларни бошлаш зарурлиги таъкидланди.

Анжуман ниҳоясида «Афғонистондаги можарони тинч йўл билан бартараф этишнинг асосий тамойиллари тўғрисида»ги Тошкент Декларацияси имзоланди.

И. Каримовнинг «Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, тараққиёт кафолатлари ва барқарорлик шартлари» китоби, унда илгари сурилган ғоялар

Президент Ислом Каримов диннинг жамият тараққиётида тутган ўрни ва роли, диний фанатизм ва экстремизмнинг фожиали оқибатлари хусусида фикр юритар экан ўзининг «Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» китобида ақидапарастлик иллатининг Ўзбекистон Мустақиллигига таҳдид солувчи етти та омилини кўрсатиб беради. Жумладан:

Биринчидан, ақидапарастликни ёйиш орқали мусулмонларнинг давлатнинг ислохотчилик фаолиятига ишончини барбод қилиш, мамлакат ва халқ тақдирини белгилайдиган барқарорликни, фуқаролараро ва миллатлараро тотувликни бузиш йўлидаги хатти-ҳаракати кўзга ташланаётганини кўрсатади. Фанатизм ва экстремизм дунёвий давлатчилик тамойилларини тан олмайди. Ҳақиқий демократияни, унинг сиёсий ва маънавий аҳамиятини инкор этади. Кўпмиллатли ва кўпдинли жамиятда маънавий худбинлик орқали ўз мавқеини кўтаришга интилади, бошқа динларни камситиш ва инкор қилиш йўли билан халқ ҳаётини жар ёқасига олиб боради.

Иккинчидан, «Фундаменталистларнинг адолат ҳақидаги оломонбоп, жозибадор, аммо бақирок ва асоссиз даъватларига кўр-кўрона эргашувчилар ўзгалар иродасининг қули бўлиб қолишини англашимиз лозим», дейди Президент И. Каримов. Дарҳақиқат, бу ҳайқирик ва бақириқлар юзаки қараганда одамларни ўзига жалб этади, кундалик майда камчиликларни дунёвий ташвишга айлантириб, уларнинг қалбида ҳаётга нисбатан норозиликни кучайтиради, руҳиятида парокандалик ва паришонлик, охир-оқибатда эса таркидунёчилик кайфиятини уйғотади. Инсоннинг яратувчилик қудрати, меҳнат қилиш ва яшаш иқтидори сусаяди. Хонанишин кайфият қуршовида қолади.

Қолаверса, аллақандай ҳайқириқлар ва шиорлар гирдобига тушиб қолган киши ўзини руҳан эркин ҳис қила олмайди. Шахс эркинлиги, унинг яшаш эрки ва бутун фикрий-маънавий озодлиги кўзга кўринмас тор чегаралар доирасида бикиниб қолади. Натижада ўша қобикдан чиқа олмайди, бу кенг ва ранг-баранг оламни диққинафас хонадангина иборат деб билади, ўша қобик ичида яшайдиган ва

фикрлайдиган бўлиб қолади. Хурфикрлилик, озод яшаш, озод фикрлаш жозибасидан маҳрум бўлади. Натижада ўзи англамаган ҳолда кимларгадир муте бўлиб қолади. Тобелик уни бутунлай ўраб-чирмаб олади. Тараққиёт ана шу йўл билан тўхтатилади.

Учинчидан, ақидапарастлик ҳақиқий диндорлар ва сохта диндорлар ўртасидаги қарама-қаршиликни кучайтиради. Натижада бир мамлакат аҳолиси ўртасида ғоявий низолар, бир-бири билан келиша олмаслик иллатлари пайдо бўлади. Бу иллатлар озгина ҳис-ҳаяжон билан бойитилса, қонли тўқнашувларга айланиб кетиши ҳеч гап эмас. Бундай салбий ҳодисаларни ён-атрофимиздаги мусулмон мамлакатларда юз бераётган воқеалар мисолида яққол кўришимиз мумкин.

Тўртинчидан, Ислом Каримов яқин кўшни мусулмон давлатларда юз бераётган ҳодисалар бизни ҳушёрликка чақириши кераклигини уқтиради. Дарҳақиқат, воқеалар ўз ҳаётимизга, ўз тақдиримизга ва келажагимизга жиддийроқ қарашимизни тақозо этмоқда. Биз ҳар қандай сохта шиорлар, баландпарвоз даъватлардан кўра кўпроқ ақл-идроққа, том маънодаги ислом тафаккурига таяниб иш тутишимиз лозим. Ҳеч бўлмаганда, «Биз инсонни мукаррам қилиб яратдик» деган илоҳий даъватга муносиб ва ярашиқ хатти-ҳаракатимизни кўрсатмоғимиз даркор. Президент тасаввуридаги Ўзбекистон истиқболи фақат ақл-идроқ тантанаси, соғлом фикр ва соғлом тафаккур ғалабасидир. Зотан, фақат ана шу ҳолатдагина инсоннинг мукаррамлиги, унинг мавжудод сифатида олам Сарвари эканлиги ҳар жиҳатдан эътироф этилади. Барча эҳтиёжлари қондирилади.

Бешинчидан, мамлакатимиз барқарорлигига таҳдид солаётган омиллардан яна бири номусулмон мамлакатлар аҳолисининг фикрини чалғитиш йўли билан Ўзбекистон ҳақидаги муносабатларини ўзгартириш, деб ҳисоблайди Ислом Каримов. Буни Президент Ўзбекистон ҳукуматининг дунёвий давлат куриш йўлидаги ислоҳчилик фаолиятини сохталаштиришда, жаҳоннинг энг соғлом фикрли сиёсатдонлари, йирик давлат ва жамоат арбоблари тан олаётган ҳамда жаҳон давлатчилиги тажрибасини бутунлай янги фикрлар билан бойитиб бораётган «Ўзбек модели»ни сохталаштиришга, обрўсизлантиришга интилишларда кўради. Мамлакатимизнинг бугунги ютуқларидан ғаш келаётган бундай «сиёсатдонлар» – ифвогарлар Ўзбекистонни баъзан даҳрийлар мамлакати қилиб кўрсатишса, баъзан «давлатни исломлаштиришнинг яширинча тарафдорлари», деб таъриф беришмоқда.

Олтинчидан, энг муҳим таҳдид ривожланиш йўлига чиқиб олаётган Ўзбекистон учун икки олам – исломий цивилизация ва исломий бўлмаган цивилизация ўртасидаги зиддиятни кучайтиришдан иборат. Бу зиддият табиий равишда инсон руҳияти ва унинг оламга муносабатидан тортиб, жаҳон тараққиёт-тини белгилаб турган дунёвий сиёсатнинг икки муҳим кутбидир. Зотан, ана шу ҳар икки кутб умуминсоний кадриятлар, ер шари тақдири ва жаҳон цивилизацияси манфатлари нуқтаи назаридан бир-бирига яқинлашса, бир-бирига кўмак-лашса, инсоннинг қайси дин ва мазҳабга мансублигидан қатъий назар, унинг «мукаррам»лиги таъминланган, ҳаёти, яшаш ҳуқуқи кафолатланган бўлади.

Бундай ҳодиса Ўзбекистон сингари ёш мустақил мамлакатлар учун ўзининг стратегик мақсадларини белгилаб олишида муҳим босқич ҳисобланади, Дарҳақиқат, бу босқич ўн бешта диний конфессия уюшмалари фаолият кўрсатаётган Ўзбекистон тараққиёти учун ҳам катта аҳамиятга эга.

Еттинчидан, хавфсизликка таҳдид Ўзбекистон ҳукуматининг дунёвий тараққиёт, туб ислохотлар, жамиятни бутунлай янгилаш ва диний эътиқод ҳамда

фундаментализмга бўлган муносабатини сохталаштиришдан иборатдир. Бу дунёнинг турли минтақаларидан туриб тўғридан-тўғри Ўзбекистонга ғоявий хуруж қилиш, унинг дунёдаги кўпдан-кўп шериклари ишончини барбод этиш, шу йўл билан Ўзбекистон миллий тараққиётига тўғаноқ бўлиш орзу-истагида дунёга келган.

Президент Ислом Каримов диннинг жамият тараққиётида тутган ўрни ва роли хусусида батафсил тўхталар экан, у фундаментализм иллатларини ўзига хос тарзда таҳлил этади ва айтиш мумкинки, ҳозиргача ҳеч қайси минбарда айтилмаган, дунё сиёсий оламида тилга олинмаган, бутунлай янги хулосаларни ўртага ташлайди. Янги дунёнинг бутунлай янги иллатларини, уни фожеаларга олиб келиши мумкин бўлган омилларни чуқур идрок этади ва асосли қилиб ифодалайди.

Ўзбекистонда мудофаа тизимида амалга оширилган ислохотлар

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларининг вужудга келишида Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1992 йил 14 январдаги қарори катта аҳамиятга эга бўлди. Ушбу қарорга мувофиқ, мамлакат ҳудудида жойлашган собиқ Иттифок Қуролли кучларининг барча қисмлари, кўшилмалари, ҳарбий ўқув юртлари, муассаса ва ташкилотлари Ўзбекистон Республикаси тасарруфига олинди ва улар моддий-техника ва маблағ билан таъминланадиган бўлди. Шу тарзда мустақил мамлакат Қуролли Кучларини барпо этишнинг дастлабки ташкилий даври якунланди. 1993 йил 29 декабрдаги Ўзбекистон Республикаси қонунига мувофиқ 14 январь «Ватан ҳимоячилари куни» деб эълон қилинди.

Республика тасарруфига олинган ҳарбий тузилмаларга раҳбарлик қилиш Мудофаа ишлари вазирлигига юклатилди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1992 йил 3 июлда бўлиб ўтган 12- чақириқ 10 сессияси мамлакат Қуролли Кучларини тузишда муҳим воқеа бўлди. Сессияда «Мудофаа тўғрисида», «Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида» ва «Муқобил хизмат тўғрисида»ги муҳим ҳарбий қонунлар, шунингдек ҳарбий қасамёднинг янги матни ва қасамёд қилдириш тартиби қабул қилинди. Мустақил Ўзбекистон Қуролли Кучларининг бошқарувини янада такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонида биноан Мудофаа ишлари вазирлиги Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлигига айлантирилди.

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларининг ҳуқуқий базасини яратишдаги биринчи босқичнинг якунланиши 1992 йил 8 декабрда бўлиб ўтган Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 11- сессиясига тўғри келди. Бу сессияда давлатнинг Асосий қонуни – Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қабул қилинди. Конституциянинг 26- боби мудофаа ва хавфсизлик масалаларига бағишланган. Конституциянинг 125- моддасида «Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари Ўзбекистон Республикасининг давлат суверенитетини ва ҳудудий яхлитлигини, аҳолининг тинч ҳаёти ва хавфсизлигини ҳимоя қилиш учун тузилади. Қуролли Кучларининг тузилиши ва уларнинг ташкил этиш қонун билан белгиланади», дейилган. Шунингдек, шу бобнинг 126- моддасида «Ўзбекистон Республикаси ўз хавфсизлигини таъминлаш учун етарли даражада қуролли кучларга эга», деб кўрсатилган.

Давлатимизнинг ҳарбий соҳасидаги ташқи сиёсатининг асосий йўналишлари 1996 йил 26 декабрда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсати фаолиятининг асосий тамойиллари» ҳақидаги қонунда мужассамланган.

Шунга асосан бу қонунда «Ўзбекистон ҳеч қандай ҳарбий-сиёсий блокларда иштирок этмайди ва ҳарбий-сиёсий блокга трансформация қилинган вақтда ҳар қандай халқаро ташкилотлардан чиқиш ҳуқуқини ўз ихтиёрида қолдиради» деб қонуний расмийлаштирган. Қонуннинг аҳамияти ва кераклилиги яққол кўриниб турибди. Бу қонун Ўзбекистоннинг тинчликсеварлик сиёсатини, унинг дунё ҳамжамиятида интеграцияга интилишини яна бир бор кўрсатмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари давлатни ҳимоя қилишда бутун мудофаа тизимининг асосини ташкил этувчи ядро ҳисобланиб, ўз таркибига қуйидагиларни олади: Қуриқликдаги кўшинлар, Ҳарбий-ҳаво ва ҳаво ҳужумидан мудофаа кўшинлари, Махсус кўшинлари, Миллий гвардия бригадаси, чегара ва ички кўшинлар, Миллий хавфсизлик хизмати, Фавқулодда вазиятлар вазирлиги ва бошқа вазирликларга, идораларга қарашли ҳарбий қисмлардан иборат.

Қуриқликдаги кўшинлар Қуролли Кучларининг энг кўп сонли тури бўлиб, бошқа кўшин турларининг биргаликдаги ҳаракати билан тажовузни қайтариш, зарур бўлганда эса душманни тор-мор қилишга мўлжалланган.

Ҳарбий ҳаво ва ҳаво ҳужумидан мудофаа кўшинлари Қуролли Кучлари-нинг манёврли турларидан бири. Улар қуриқликдаги жанг майдонида бўлаётган йирик операцияларнинг бориши ва якунига таъсир қилиш, мамлакат ҳаво чегара-ларини кўриқлаш, қуриқликдаги ва ҳаводаги душманга зарба бериш имко-ниятига эга. Ундан ташқари Ўзбекистон Республикасининг ҳудудини, унинг ҳаво чегараларини, энг муҳим давлат ва саноат объектларини ҳамда кўшин гуруҳларини ҳаво ҳужумидан ишончли мудофаа қилиш вазифаси юклатилган.

Миллий гвардия Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларининг таркибий қисмидир. Бу гвардия Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1992 йил 23 январдаги қарорига биноан, республика Қуролли Кучлари қисмлари негизда тузилди. Миллий гвардиянинг асосий вазифаси: Ўзбекистон Республикасининг давлат суверенитети ва ҳудудий яхлитлиги ҳамда фуқароларнинг Конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза этишдир. Гвардия таркиби фуқароларни мажбурий ҳарбий хизматга чақириш ва армия хизматига ўз ихтиёри билан боришни биргаликда мувофиқлаштириш асосида тўпланади. Гвардия зиммасига бир қанча ўзига хос вазифалар, жумладан, давлат тантана маросимларида иштирок этиш юклатилган. Шу мақсадда гвардия таркибида фахрий қоровул ротаси тузилган. Шунингдек, гвардия зиммасига алоҳида муҳим давлат объектларини кўриқлаш вазифалари ҳам юклатилган.

Махсус кўшинлар эса жанговар ҳаракатларни оператив таъминлаш масалаларини ҳал этиш учун мўлжалланган.

1999 йилгача чегара кўшинлари Миллий Хавфсизлик хизмати таркибида бўлишган. 1999 йил 13 январ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонида биноан Ўзбекистон Республикаси Давлат чегараларини ҳимоя қилувчи кўмита ташкил этилди.

Ушбу Фармон асосида белгилаб қўйилганки Ўзбекистон Республикаси Давлат чегараларини ҳимоя қилувчи Кўмита давлат бошқарувининг марказий органи ҳисобланиб, чегарага доир сиёсатни амалга оширишни Давлат чегараларини ҳимоя қилиш ва кўриқлашни ташкил этишни таъминлайди.

Ички кўшинлар Ички Ишлар вазирлиги таркибида ташкил қилинган. Уларнинг асосий вазифалари милиция органлари билан биргаликда шаҳарларда, аҳоли яшайдиган жойларда, тоифаланган халқ хўжалиги корхоналарида ва бошқа жамоат

жойларида жамоат тартибини сақлаш, фуқароларнинг ҳуқуқий ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, ташкилотлар, идоралар, муассасаларни жиноятчиликдан ва бошқа жамиятга қарши ҳаракатлардан муҳофаза қилишга қаратилган.

Миллий хавфсизлик хизмати, Фавқулодда вазиятлар вазирлиги ва бошқа вазирликлар ва ташкилотларнинг ҳарбий тузилмаларининг асосий вазифаси миллий хавфсизликни таъминлашнинг ўзига хос вазифаларини бажариш, табиий ва техноген тусдаги фавқулодда вазиятларни олдини олиш, уларнинг оқибатларини тугатиш ва инсон ҳаётини таъминловчи халқ хўжалиги корхоналарини қўриқлаш ҳисобланади.

Қуролли Кучларни жойлаштириш (дислокация) Ўзбекистон Республикаси ҳудудлари, чегаралари ва ҳаво бўшлиқларининг мустаҳкам мудофааси умумий стратегик мақсад асосида таъминлашдан келиб чиқиб белгиланади ва ҳарбий доктрина талабларига мувофиқ стратегик ва оператив режа асосида, шунингдек қўшинларни жанг олдида сафарбар қилиш режалари бўйича амалга оширилади.

Ҳозирги вақтда мамлакатимиз Қуролли Кучлари ҳарбий ислохотнинг иккинчи босқичини амалга ошириш ишларини олиб бормоқда. Ҳарбий ислохотнинг биринчи босқичида (1992–1996 йилларда) қисм ва бўлинмалар, ҳарбий ўқув юртлари ва муассасаларини ислоҳ қилишнинг тартиби аниқланган. Тегишли сафарбар этувчи режалар, керакли қонунлар ишлаб чиқилган ва тасдиқланган. Шунингдек, кадрларни ўқитиш ва тарбиялашнинг тугал тизими яратилган.

Ҳарбий ислохотнинг иккинчи босқичида эса Қуролли Кучларни ислоҳ қилишни ниҳоясига етказиш, янги ташкилий тизимга тўла ўтиш, қўшин турлари ва хиллари бошқарувининг юксак даражасига эришиш, жанговор тайёргарликда ва ҳарбий кадрларни касб маҳоратларини оширишда янада юксак сифатли натижаларни қўлга киритиш йўлларида фаол иш олиб борилмоқда.

Масалан, ҳарбий касбни танловчи ёшлар учун Тошкент, Самарқанд, Фарғона ва Урганч шаҳарларида ҳарбий мутахассисликларга йўналтирувчи лицейлар фаолият кўрсатмоқда, ҳарбий лицей тингловчилари икки йил мобайнида ҳарбий кўникма тўплаб, ўзлари танлаган қўшин турлари бўйича Олий ҳарбий билим юртларига йўл оладилар.

Тошкент умумқўшин командирлари, Самарқанд автомобилчи командир – муҳандислар, Чирчиқ танкчи командир – муҳандислар, Жиззах авиация олий ҳарбий билим юртлари, Тошкент алоқа-электротехника институтининг махсус факультети Қуролли Кучларимиз сафларига турли мутахассисликлар бўйича юқори малакали офицер кадрлар тайёрлаб берадиган Олий ҳарбий илм ўчоғига айланган.

Қуролли Кучларимизга олий қўмондонлик таркибини тайёрлаётган ҳарбий Академиянинг очилиши Ўзбекистон ва Марказий Осиё минтақаси учун муҳим воқеагина бўлиб қолмай, у халқаро аҳамиятга моликдир. Мамлакат Президенти, Қуролли Кучлари Олий Бош қўмондони Ислон Абдуғаниевич Каримов Академиянинг очилишига бағишланган тантанада нутқ сўзлар экан, жумладан шундай деди: «Ишончим комилки, йиллар ўтиб, авлодларимиз биз халқимизнинг Мустақиллиги йўлида, унинг тинч бунёдкорлик меҳнатини ҳимоя қилиш йўлида қилган ишларимизга муносиб баҳо беради».

Марказий Осиёда ягона ҳарбий Академиянинг очилиши, бу – фанга нисбатан кескин бурилиш, янги билимларни орттириш, Шарқ ҳарбий бошлиқларининг, аввало Соҳибқирон бобоколониимиз Амир Темурнинг тажрибали, тезкор ҳарбий санъат ва тактиканинг сўнгги ютуқлари, жаҳон ҳарбий илми ҳамда хорижий

мамлакатлар жанговар тайёргарлигининг илғор тажрибалари негизда малакали миллий ҳарбий кадрларни тайёрлаш демакдир.

Жанговор тайёргарликнинг юқори савияда бўлишини таъминлаш қисм ва бўлинмалар, ҳарбий ўқув юртлари, умуман Қуролли Кучларнинг бош вазифаси бўлиб келган ва шундай бўлиб қолади.

Ўзбекистоннинг Марказий Осиёдаги бошқа давлатлар билан ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларида, шу жумладан, ҳарбий соҳада ҳам ҳамкорлиги ва ҳамжиҳатлигининг муҳим пойдевори халқларимизнинг умумий тарихий негизига эгалигидир.

Ўзбекистон раҳбарияти минтакавий барқарорлик ва хавфсизликни мустаҳкамлаш учун амалий чоралар кўриб келмоқда. Жумладан, Ўзбекистон 1991 йил декабрда Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигини тузиш бўйича Алмати Декларациясини, 1992 йил майда эса Коллектив хавфсизлик Шартномасини имзолади. 1993 йил январда Ўзбекистон Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигининг бошқа давлатлари билан бирга тинчликни таъминловчи батальонни ташкил этишда ва уни тожик-афғон чегарасига юборишда иштирок этди. 1993 йил сентябрида эса МДҲ давлатлари раҳбарларининг қарорига биноан муҳофаза коалицион кучлари ташкил этилиб, бунда Россия, Қозоғистон, Қирғизистон ва Тожикистон Қуролли Кучлари билан бир қаторда Ўзбекистон миллий армияси вакиллари ҳам қатнашдилар.

Ўзбекистон, Қозоғистон ва Қирғизистон Республикалари ўртасида 1993 йил январда йўлга қўйилган минтакавий ҳарбий-техник ҳамкорлик катта тарихий аҳамиятга эга. Мазкур мамлакатлар Президентлари иқтисодий, сиёсий ва қамровли масалалар билан бир қаторда ўзларининг ҳарбий сиёсатдаги нуктаи назарларини (позицияларини) келиштириб олдилар ва хусусан, Қозоғистонда ҳамда Туркманистонда миллий армиялар ташкил этилишини эълон қилдилар. Ўша кунлари Ўзбекистон Республикасининг Қуролли Кучлари ўзининг бир йиллигини нишонлаётган эди.

Марказий Осиё давлатлари ўртасидаги ҳарбий-техник ҳамкорликни янада ривожлантиришнинг ҳуқуқий асоси бўлиб Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Туркманистон давлат раҳбарлари ўртасида имзоланган дўстлик, ҳамкорлик ва ўзаро ёрдам тўғрисидаги Шартномаларда махсус моддалар билан бирга ҳарбий муносабатлар ҳам ўз аксини топган.

Энг фаол ҳарбий-техник ҳамкорлик Қозоғистон, Қирғизистон ва Ўзбекистон ўртасида 1994 йилда ташкил топган ягона иқтисодий макон доирасида амалга оширилмоқда.

Юқорида айтиб ўтилган мамлакатлар ҳукуматлари ўртасидаги уч томон-лама имзоланган махсус Битим эса ушбу ҳамкорликнинг ҳуқуқий асосидир.

Конституцияга асосан Ўзбекистон Республикасининг сиёсий мақсади инсонпарвар демократик ҳуқуқий давлат яратишдир, Ўзбекистон Республикаси халқаро муносабатларнинг тўла ҳуқуқли субъектидир ва унинг ташқи сиёсати давлатларнинг суверен тенглиги, куч ишлатмаслик ёки куч билан таҳдид қилмаслик, чегараларнинг дахлсизлиги, низоларни тинч йўл билан ҳал этиш, бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик ва халқаро ҳуқуқнинг умум эътирофи этилган бошқа қоидалари ва нормаларига асосланади.

Ўзбекистон шу пайтгача, И. Каримов таъкидлаганидек, – дунёнинг барча мамлакатлари, қитъалари ва минтақалари билан ўз муносабатларини, бу мамлакатларнинг устқурмаси қандай бўлишидан қатъий назар, фақат халқаро

ҳуқуқнинг барча тан олган қоида ва мезонлари асосида қуриб келди ва бундан кейин ҳам шу йўлдан боради.

Мустақиллик йилларида амалга оширган ишларимиз қаторида мамлакатимизнинг мудофаа қобилиятини мустаҳкамлаш, унинг барқарорлиги ва хавфсизлигини таъминлашда Қуролли Кучларимизнинг шакллантирилиши ғоят муҳим аҳамият касб этди.

Собиқ СССР парчаланганидан кейин юзага келган шароитда, қуролли кучларда бошқарув, интизом ва тартиб амалда йўқотилган, мамлакат хавфсизлигига ички ва ташқи таҳдидлар кундан кунга кучайиб бораётган бир вазиятда Мудофаа вазирлигини, унинг органлари ва жойлардаги қўмондонлик тузилмаларини шакллантириш ўз вақтида қабул қилинган яккаю ягона тўғри қарор бўлди.

Кадрлар энг аввало, офицерлар таркибини сақлаб қолиш ва мустаҳкамлаш, армия сафларини миллий кадрларимиз билан тўлдириш, уларнинг тайёргарлик ва қайта тайёргарликдан ўтишини таъминлаш, энг муҳими, мамлакатимиздан жанговар техника ва қуроллар олиб чиқиб кетилишини олдини олиш ўта муҳим аҳамиятга эга эди.

Кейинчалик, минтақамиздаги тез суръатлар билан ўзгариб бораётган ижтимоий-сиёсий ва ҳарбий вазиятдан келиб чиққан ҳола, армияни ислоҳ қилиш бўйича янги принциплар негизида Қуролли Кучларни барпо этиш ва ташкил қилишга асосланган, хавфсизликка таҳдид соладиган реал хавф-хатарларни назарда тутадиган узоқ муддатга мўлжалланган дастур шакллантирилди.

Ушбу дастурни амалга ошириш жараёнида миллий армиямиз ташкилий жиҳатдан янгича таркибий тузилишга эга бўлди, қисқа муддатда ҳарбий округлар, чегаравий минтақалар ташкил этилди, Қуролли Кучларни бошқаришнинг бутун тизими, бирлашма ва қисмларнинг таркиби ва жойлашуви қайта кўриб чиқилди, қўшинларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, уларни замонавий қурол-яроғ билан таъминлаш бўйича комплекс чора-тадбирлар амалга оширилди.

Шу билан бирга, ўта муҳим жанговар топшириқларни бажаришга йўналтирилган Махсус операциялар бўйича кучларнинг бўлинмалари, Мудофаа вазирлиги ҳузуридаги Терроризмга қарши кураш корпуси тузилди. Бу бўлинмалар эҳтимол тутилаётган душмanning ҳар қандай тажовузкорона ҳаркатларига қарши муносиб зарба беришга қодир қудратли экани Сурхондарё, Қашқадарё ва Тошкент вилоятларининг тоғли туманларига суқилиб кирган халқаро террорчиларнинг жангари тўдаларини йўқ қилиш бўйича амалга оширилган операцияларда намоён бўлди.

Айни пайтда муддатли ҳарбий хизматнинг бир йилгача қисқартирилгани, қўшинларнинг сифат таркибини яхшилаш ва уларнинг сафини тўлдириш тартибларининг такомиллаштирилгани, замонавий қурол-аслаҳа билан таъминлангани, сафарбарлик-чақирув резерв хизматиинг жорий қилингани, шартнома-контракт асосидаги хизматга ўтиш жараёни амалда яқунлангани армиямиз қиёфасини, унинг мазмун-моҳиятини қайд этиш зарур.

Сержант ва офицер кадрларни тайёрлашнинг ахборот ва компьютер технологияларига, замонавий илм-фан ва техника ютуқларига асосланган самарали тизими ташкил этилди.

Ҳарбий хизматчиларни ва уларнинг оилаларини ижтимоий ҳимоя қилиш, зарур турар жой ва маъиший шароит билан таъминлаш борасида ҳам кўп ишлар қилинди. Сўнгги беш йилнинг ўзида ҳарбий унвонлар бўйича маошлар, ҳарбий

хизматдан бўшагандан кейин тўланадиган нафақалар миқдори икки баробардан зиёд оширилди.

Бугун тўла ишонч айтиш мумкинки, Ватанимизнинг хавфсизлиги Қуролли Кучларимиз томонидан ишончли тарзда таъминланмоқда, армияда хизмат қилиш Ўзбекистон фуқароси учун нафақат конституциявий бурч, балки нуфузли касблардан бирига, том маънодаги шон-шараф ишига айланиб бормоқда.

Армия хизматини ўтаётган йигитларимиз ҳарбий мутахассиликларни пухта эгаллаш билан бирга жисмоний ва маънавий жиҳатдан чиниқиб, иродаси тобланиб, қатъий ҳаётий позицияси шаклланмоқда, Ватан ҳимояси йўлида доимо тайёр турадиган мард ва жасур инсонлар бўлиб камол топмоқда.

Шундай қилиб мустақиллик йилларида Ўзбекистонда миллий хавфсизликни таъминлаш, мамлакат мудофаа тизимини мустаҳкамлаш бўйича изчил чоратadbирлар амалга оширилди.

Таянч иборалар:

Миллий хавфсизлик, миллий хавфсизлик концепцияси. мудофаа, «Марказий Осиё – ядросиз зона», халқаро терроризм, «6+2+3» гуруҳи.

Мавзу юзасидан саволлар:

1. Миллий хавфсизликни таъминлашнинг асосий тамойиллари нималардан иборат?
2. Миллий хавфсизлик масаласи Олий Мажлиснинг нечанчи сессияларида кўриб чиқилган?
3. Миллий хавфсизлик тизимини такомиллаштириш борасида қандай ишлар амалга оширилди?
4. «6+2+3» гуруҳининг ташкил қилинишидан мақсад нима?
5. Мудофаа тизимида қандай ислохотлар амалга оширилмоқда?

10- МАВЗУ: ЎЗБЕКИСТОННИНГ ТАШҚИ СИЁСАТИ ВА ЖАҲОН ҲАМЖАМИЯТИГА ҚЎШИЛИШИ

Режа:

- 1. Ўзбекистоннинг БМТга қабул қилиниши, унинг тарихий аҳамияти**
- 2. Ўзбекистоннинг МДҲ мамлакатлари билан ўзаро манфаатли ҳамкорлиги**

Ўзбекистоннинг БМТга қабул қилиниши, унинг тарихий аҳамияти

Ушбу мавзу моҳиятини очиш жараёнида мамлакатда мустақиллик йилларида нафақат мамлакат ички ҳаёти, хусусан унинг ижтимоий-иқтисодий ривожига муҳим ислохотлар амалга оширилганлигини таъкидлаш билан бирга шу йилларда Ўзбекистон ташқи сиёсат соҳасида ҳам изчил тактикалар ва сиёсат олиб борилганлигини таъкидлаш лозим.

Жаҳон амалиётидан маълумки ҳар бир мустақил давлат, айниқса мустақил тараққиёт йўлига кирган мамлакатлар, ҳеч қачон ўз қобиғига ўралиб ривожланмаган. Аксинча, мустақил ривожланиш йўлини танлаши биланоқ жаҳон ҳамжамиятига қўшилиш орқали ўз тақдирини белгилаган. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон мустақил давлат мақомига эга бўлиши биланоқ жаҳон ҳамжамиятига қўшилиш йўлини тутди. Бу борада мамлакатда олиб борилган амалий ишларни тасаввур қилишдан олдин ХХІ аср арафасидаги ижтимоий-сиёсий жараён ва халқаро вазиятга қисқагина назар ташлаш лозим.

Маълумки, илгари жаҳонда икки қарама-қарши система – СССР ва АҚШ етакчи бўлган бир-бирига ғоявий жиҳатдан қарама-қарши икки тизим, икки блок мавжуд эди. Дунёнинг хавфсизлик тизими ҳам худди шу икки блокнинг ўзаро муҳолифлик мувозанатида асосланган эди.

1991 йилда Совет Иттифоқи тарқалиб кетгач, янги – ғоят мураккаб ва қал-тис бир давр юзага келди. Унинг асосий белгилари қуйидагилардан иборат эди.

Биринчидан, давлатлараро муносабатлар тизимидаги мувозанат бузилди. Жаҳонда сиёсий-иқтисодий бўлиниш рўй берди. Кучлар маркази илгари икки жойда бўлса, эндиликда ўз тақдирини ўзи белгилаш орқали ички имкониятларни ишга солиш, ҳар ким ўз аравасини ўзи тортиш зарурати туғилди.

Иккинчидан, жаҳонда мулкий тенгсизлик кучайди. Яъни саноати ривожланган мамлакатлар билан ривожланаётган мамлакатлар ўртасидаги тафовут ва зиддиятлар кучая бошлади.

Бу ҳолат жаҳон ресурсларини тақсимлашда яққол кўринади. Яъни, табиат ресурслари аслида ривожланаётган мамлакатларнинг асосий бойлиги ҳисобланади. Лекин саноати юксак ривожланган мамлакатлар бу бойликларни назорат қилишни ўз қўлларига олишга интила бошладилар.

Учинчидан, дунёда инсоннинг биологик тур сифатида яшашига бевосита хавф-хатар мавжуд бўлиб қолди. Яъни ялпи ядро уруши хавфи анча, камайган бўлса ҳам, экологик танглик хавфи, биогенетик бузилишлар таҳдиди ҳамон таҳликали ҳолатда сақланиб қолмоқда эди.

Тўртинчидан, жаҳон миқёсидаги умумий тараққиёт одамлар дунёқарашининг ўзгариши, коммуникациялар юксалиши, халқаро муносабатларнинг ривожланиши ва унинг одамзод ҳаётига таъсири сезилди. Давлатлар ва халқлар ўртасида ўзаро

бирлашишга интилишни кучайтирган, айна вақтда миллий хусусиятлар, анъаналар ва маънавий меросни сақлаб қолиш орқали мустақил сиёсий тамойилларни ишлаб чиқиш зарур бўлди.

Турли давлатлараро ва ҳукуматга дахли бўлмаган халқаро ташкилотларнинг аҳамияти ошиб, дунё янги тизимга ўтиши даврида уларнинг фаолиятини қайта қуриш ва ислоҳ этиш эҳтиёжи туғилди.

Бу ўз навбатида нега шундай қилиш керак, деган ҳақли саволни туғдиради. Бунинг жавоби оддий: кўпчилик халқаро ташкилотларнинг фаолиятлари асосан давлатларнинг ўзаро муросасини таъминлашга қаратилган эди, холос.

Бугунги аҳвол халқаро ташкилотлардан энг йирик муаммоларга аҳамият беришни, жараёнлар ичига кириб боришни, таъсир доирасини кенгайтиришни, ҳеч бўлмаганда, ҳаммага баробар одилona ва холисона муносабатда бўлишни талаб этади.

Бешинчидан, ривожланишнинг ҳозирги босқичида ҳар қандай мамлакатнинг нуфузи, аввало, унинг энг янги технологияларни қабул қилиш ва фойдаланиш қобилиятига қараб белгиланадиган бўлди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, ҳулоса қилинса, Ўзбекистондаги ўтиш даври бошқа ёш мустақил мамлакатларга нисбатан самаралироқ бўлди. Натижада Ўзбекистон жаҳон иқтисодий, ижтимоий-сиёсий жараёнларига тезроқ кириб борди ва ўз салоҳиятини аниқ-равшан кўрсата олди.

Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятида муносиб ўрин эгаллаши учун асосий шарт-шароитлар бу – унинг жуғрофий-сиёсий жиҳатдан қулай минтақада эканлигидир.

Маълумки, Ўзбекистон жуғрофий-сиёсий жиҳатдан анча мураккаб ва шу билан бирга қулай аҳволда. Яъни у Марказий Осиё минтақасининг транспорт, бой ҳамда мустақил энергетика омиллари марказида жойлашган.

Иккинчидан, Ўзбекистон аҳоли сони, илмий-техникавий ва бошқа имкониятлари жиҳатидан минтақадаги қўшнилардан маълум даражада устун туради.

Учинчи тарафдан, Ўзбекистон қулай табиий-иқлим шароитига эга. Бизда қадимий деҳқончилик маданияти ва бой минерал-хомашё ресурслари бор. Республика озиқ-овқат билан ўзини-ўзи таъминлашга, техника экинларининг энг қимматли турларини, жумладан пахта толаси этиштириш ва экспорт қилишга имконияти катта. Шунингдек, жаҳон бозорига юқори сифатли, экологик жиҳатдан соф, рақобатга бардошли мева-сабзавот маҳсулотларини ишлаб чиқаришга ҳамда уларни қайта ишланган ҳолда етказиб беришга қодир.

Тўртинчидан, давлатимиз нафақат ўзини-ўзи таъминлайдиган, балки четга чиқаришга нефть, нефть маҳсулотлари, газ ва умуман, иқтисодиётнинг асоси бўлмиш муҳим тармоқларга эга. Ўзбекистонда саноатнинг энг замонавий тармоқлари, дейлик, микрорадиоэлектроника каби мураккаб соҳани ривожлантириш имкони бор.

Бешинчидан, Ўзбекистоннинг инсоният цивилизациясида салмоқли ўрни бор. Юртимиз маънавий меросга бой. У олдиндан нафақат минтақада, балки дунёда ҳам турли маънавий ва сиёсий жараёнларга кучли таъсир ўтказиб келган.

Шу жиҳатларни ҳисобга олсак, Ўзбекистон ўзининг барча кўрсаткичлари бўйича жаҳондаги маданий, илмий технология ва иқтисодий юксакликка эришиб, бемалол Марказий Осиёда интеграция марказига айланиши мумкин.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейинги ютуқлардан муҳими, унинг жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин олганидир.

1991 йил 31 августда Олий Кенгаш VI сессиясида қабул қилинган «Мустақиллик ҳақидаги Баёнот»да Ўзбекистоннинг ташқи сиёсатдаги йўли аниқ қилиб белгиланган эди. Жумладан, унда: «Халқаро ҳамжамиятнинг тўла ҳуқуқли аъзоси бўлган Ўзбекистон Республикаси халқаро муносабатларда мустақил давлат, халқаро ҳуқуқ субъекти сифатида қатнашади, унинг мақсадлари мустаҳкам тинчлик, қуролсизланиш, ўз ҳудудини қурол-яроқлардан холи қилиш, ядровий қуролни ва бошқа оммавий қирғин қуролларини йўқотиш, суверен давлатлар ўртасидаги низо ва зиддиятларни ҳал этишда куч ишлатиш ва тазйиққа йўл қўймасликдан иборат» –, деб қайд қилинди.

Орадан маълум муддат ўтгандан сўнг 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Конституциясида бу йўл яна бир бор таъкидланиб давлатимиз ташқи сиёсатининг асосий қоидалари қонун билан мустаҳкамлаб қўйилди. «Ўзбекистон Республикаси халқаро муносабатларнинг тўла ҳуқуқли субъектидир. Унинг ташқи сиёсати давлатларнинг суверен тинчлиги, куч ишлатмаслик ёки куч билан таҳдид қилмаслик, чегараларнинг дахлсизлиги, низоларни тинч йўл билан ҳал этиш, бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик қоидаларига ва халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган бошқа қоидалари ва меъёрларига асосланади.

Республика давлатнинг, халқнинг олий манфаатлари, фаровонлиги ва хавфсизлигини таъминлаш мақсадида иттифоқлар тузиши, Ҳамдўстликларга ва бошқа давлатлараро тузилмаларга кириши ва улардан ажралиб чиқиши мумкин», – дейилади Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 17- моддасида.

Мамлакат ташқи сиёсатига доир бундай қоидалар Президент И. А. Каримовнинг нутқ, мақола ва рисоаларида янада ойдинлаштирилди. У ўзининг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» номли асарида: «Ўзбекистоннинг миллий манфаатларига мос келадиган, кўп томонлама фаол ташқи сиёсатни амалга ошириш – давлатимизнинг мустақиллигини мустаҳкамлаш, иқтисодий қийинчиликларни бартараф этиш ва халқ турмушини яхшилашнинг зарур шарти ва ғоят муҳим воситасидир»,– деб алоҳида уқтирди.

Ҳукуматимиз ўзининг ташқи сиёсатида мана шу кўрсатмаларга амал қилиб келди. Ўзбекистоннинг ташқи сиёсат борасида тутган йўли давлатимиз бирон бир буюк давлат таъсир доирасига тушиб қолмаслиги, халқаро майдонда тинчлик ва хавфсизликни таъминлаш, можароларни тинч йўл билан ҳал этиш, бошқа мамлакатларнинг ички ишларига аралашмаслик мафкуравий қарашлардан қатъий назар ташқи сиёсатда очиқ-ойдинлик тамойилини рўёбга чиқариш, халқаро ташкилотлар доирасида ҳамкорликни чуқурлаштириш ҳамда халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган қоидалари ва мезонларига асосланади.

1992 йил 2 мартда Ўзбекистон Республикаси ўз тарихида биринчи бор халқаро ҳамжамиятнинг тенг ҳуқуқли субъекти сифатида Бирлашган Миллатлар Ташкилоти аъзолигига қабул қилинди. Бу тарихий воқеа Ўзбекистоннинг мустақил давлат сифатида халқаро ҳамжамиятдан муносиб ўрин олишида катта аҳамиятга эга бўлди. Марказий Осиёда хавфсизлик, барқарорлик ва ҳамкорлик масалалари бўйича БМТнинг Тошкентда доимий ишловчи семинарини чақириш, Тожикистон ва Афғонистон можаролари, наркобизнесга қарши курашни кучайтириш, Орол муаммосини ҳал этиш ва бошқа масалалар бўйича бир қатор таклифларни ўртага қўйди.

Ўзбекистон Президентининг асосли мулоҳазалари бу нуфузли ташкилот томонидан инобатга олиниб, 1993 йил февраль ойида Тошкентда БМТ

ваколатхонаси таъсис этилиб, иш бошлади. Холид Малик БМТнинг Ўзбекистондаги вакили қилиб юборилди.

Бугунги кунда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Ўзбекистондаги ваколатхонаси республикада БМТнинг тараққиёт Дастури, Саноат тараққиёти Дастури, қочоқлар иши бўйича вакиллари Олий Комиссари, Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти, Аҳоли жойлашиш жамғармаси, Наркотикларни назорат қилиш бўйича Дастур, Болалар жамғармаси сингари ихтисослашган муассасаларни ўз таркибига бирлаштиришга муваффақ бўлди.

Ўзбекистон 1992 йил февраль ойида дунёда тинчликни мустаҳкамлаш, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича катта тадбирларни амалга ошираётган нуфузли халқаро ташкилот – Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Ташкилотига (ЕХХТ) аъзо бўлиб кирди. И. Каримовнинг 1992 йил 9–10 июлда бўлиб ўтган Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Ташкилотининг мажлисида иштирок этиши, нутқ сўзлаши ва унинг 10 июлда бўлган мажлисига раислик қилиши Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига муваффақиятли кириб бораётганлигини кўрсатади.

Ўзбекистоннинг халқаро миқёсда тинчликсевар сиёсат ўтказиши учун кенг имкониятлар вужудга келди. 1993 йил сентябрда бўлиб ўтган Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 48- сессиясида Ўзбекистон Президенти И. Каримов-нинг иштироки ва унда қилган маърузаси Ўзбекистонни жаҳонга кўҳна ва навқирон давлат сифатида танитди.

Ўзбекистон жаҳондаги 105 мамлакатни бирлаштирувчи қўшилмаслик ҳаракатига қабул қилинди. Бўлғуси жаҳон Парламентининг тимсоли бўлмиш Парламентлараро Иттифоққа кирди.

Мамлакатимиз Парламентлараро Иттифоқнинг 93- ва 94- конференция-ларида ҳамда ЕХХТ Парламент Ассамблеясининг ҳар йили ўтказиладиган сессиясида мунтазам қатнашмоқда. Олий Мажлис Раиси ЕХХТ Парламент Ассамблеясининг Вице-президенти этиб сайланди. Ана шу ва бошқа халқаро анжуманларда Ўзбекистон вакиллари маъруза ва ахборотлар билан чиқдилар, қатор таклифларни ўртага ташладилар. Шу тариқа республика Парламенти аъзоларининг овози халқаро майдонда баралла янграмоқда. Давлатимизнинг обрў-эътибори мустаҳкамланиб, халқаро миқёсда тобора кўпроқ эътироф этилмоқда.

Президент Ислом Каримов дунёвий жараёнларни доимий равишда кузатади. Олис истиқболга катта умид ва ишонч билан қарайди. Айни пайтда юз бераётган ижтимоий-сиёсий жараёнлар боришини, уларнинг келиб чиқиш манбаларини анча олдиндан кузатади ва уларнинг натижаларини, салбий ё ижобий ҳулосаларини кўплардан олдинроқ илғайди, олдинроқ қарорга келади. Буларнинг бари унинг кенг қамровли тафаккур эгаси эканлигини, воқеаларга донишмандлик билан ёндашишини яққолроқ кўрсатади.

Ўзбекистон раҳбарининг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 50- сессиясида кўтарган долзарб масалалари бутун жаҳон сиёсатдонлари ва улкан давлат арбобларини жиддийроқ ўйлашга, масалалар моҳиятини анча чуқурроқ англашга, янги аср остонасида туриб, юз йилликлар ортини ёрқинроқ ва равшанроқ кўришга даъват этаётгани бежиз эмас. Президент И. Каримов бу улкан минбардан туриб, биринчидан, давлат арбоблари ва сиёсатдонлар диққатини миллий хавфсизлик масаласини ҳозирги замон талаб ва эҳтиёжлари нуқтаи назардан қайтадан кўриб чиқишга қаратди. Чунки ҳозиргача Хавфсизлик Кенгашига доимий аъзо бўлган беш давлат Бирлашган Миллатлар Ташкилоти аъзолигига кирган 187

давлат ташвишларини, уларнинг муаммолари ва тақдирини ҳал этишга қодир эмаслигини, кенг дунёнинг бир-бирига ўхшамаган, бир-бирини такрорламайдиган ва ҳатто бир-бирига зид муаммоларининг барчасини қамраб олишга кучи этмаслигини, бу кенг миқёсли ишга қодир эмаслигини кўрсатиб берди. Шунинг учун ҳам Хавфсизлик Кенгаши доимий аъзолари доирасини, уларнинг фаолият майдонини кенгайтириш ва мазмунини чуқурлаштириш зарур эканлигига ҳамжамият аъзоларининг эътиборини қаратмоқда. Ана шу кенгаш аъзолигига Япония ва Германия мам-лакатларини ҳам қўшиш зарурлигини айтди ва уларнинг номзодини кўрсатди.

Ҳақли савол туғилади. «Нима учун айнан шу икки мамлакат аъзо бўлиши керак?» Президент И. Каримов бунинг далиллар билан асослаб берди. Жумладан, Япония фан-техника тараққиёти, жаҳон сиёсатида тутган ўрни, дунё ривожланишидаги мавқеи, ишлаб чиқариш имкониятлари ва меҳнат ресурслари жиҳатидан аллақачон ХХІ асрга қадам қўйгани ва ана шундай илғор давлат дунё муаммоларини ҳал этишга сиёсий, ҳуқуқий, иқтисодий ва маънавий жиҳатдан қодир эканлигини кўрсатиб берди.

Германия эса, икки қарама-қарши дунё – Германия Федератив Республикаси ва Германия Демократик Республикаси бирлашганидан сўнг бу мамлакат ижтимоий-сиёсий муҳитида туб сифат ўзгариши юз берганида жаҳон сиёсатида ҳам янги, ёқимли «об-ҳаво» иқлимини яратгани билан алоҳида қадрланади. Бу мамлакатдаги мавжуд юксак ишлаб чиқариш маданиятидан тортиб, улкан халқнинг улкан анъаналари, жаҳон тараққиётида тутган ўрни, тобора ошиб бораётган халқаро обрў-эътибори, дунё ижтимоий-сиёсий жараёнларининг такомиллашиб боришида қўшаётган ҳиссасигача бўлган имкониятларидан келиб чиқиб баҳоланса, у айни Хавфсизлик Кенгашига аъзо бўлиши керак эканлиги кўзга яққолроқ ташланади.

Президент И. Каримов кўтарган иккинчи масала Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош қотиби ваколатларини кенгайтириш, унинг жаҳон мамлакатлари тараққиётига қўшадиган ҳиссасидан келиб чиқиб, ўз мақомини кучайтириш масаласидир. Бош қотибга кўпроқ имконият берилса унинг дунёвий муаммоларга кўпроқ аралашиб, самарали ишлашига шароит яратилади. Масалаларни ҳал этишда халқаро ташкилотлар мавқеини кучайтириш мамлакатлар ўртасида пайдо бўладиган айрим келишмовчиликларга Бош қотиб таъсирини кучайтириш, уларни умуминсоний ва умумжаҳон манфаатлари томонга буриб юборишдаги ролини оширади. Оила бошлиғи қанчалик катта имкониятга эга бўлса, моддий ва маънавий жиҳатдан мустаҳкам бўлса, сиёсий ва ҳуқуқий жиҳатдан ваколатлари кенг бўлса оилада барқарорлик, тинчлик, фаровонлик таъминланиши шубҳасиз. Ягона замин, ягона макон ҳаммамиз учун нажот майдони. Унинг қайсидир бурчагида тутун бурқсиши ёки қон тўкилиши бошқа бирон бир бурчагида тинчликни қафолатлай олмаслигини чуқурроқ англаган ва ҳаммадан олдинроқ сезган Президент И. Каримов Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош қотибига – улкан дунёвий оила бошлиғига ана шундай кенг имконият бериш масаласини кўндаланг қўйди.

Учинчидан, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти беш миллиарддан ортиқ аҳолининг бутун ташвишини назоратга олиши анча мураккаб иш. Бу осонлик билан қўчмайди. Бунинг учун қатор мамлакатлараро ва минтақалараро фаолият кўрсатаётган халқаро ташкилотлар мақомини бир оз ўзгартириб, уни Бирлашган Миллатлар Ташкилоти доирасига киритиш зарур. Ана шунда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг умумий фаолият майдони янада кенгаяди, у шуғулланадиган

масалалар конкретлашади. Жойларда унга бўйсунувчи халқаро ташкилотларнинг минтақавий муаммолар ва мамлакатлараро муносабатларда юз бераётган муаммоларни ўз вақтида ҳал этиш имконияти туғилади. БМТнинг турли минтақалардаги, жумладан, Марказий Осиёдаги ваколатхоналари имкониятларини кенгайтириш уларнинг мақомини ошириш зарурати ҳақида гапирар экан, Президент И. Каримов «Бирлашган Миллатлар Ташкилоти қаерда? Америкада, Нью-Йоркда жойлашган. Ўзбекистон қаерда? Марказий Осиёда! Шунинг учун бу ердаги ташкилотнинг таркиби, албатта кенгроқ бўлиши керак. Унга ҳали кўпроқ ҳуқуқ бериш ва иқтисодий нуқтаи-назардан имкониятларини кенгайтириш керак»,– дейди Ўзбекистон телевидениеси мухбири саволларига жавоб бера туриб.

Айни пайтда турли минтақаларда, турли доираларда фаолият кўрсатаётган халқаро ташкилотлар анча-мунча. Жумладан, Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Ташкилоти, араб давлатларида Ислом Ташкилоти, Жанубий-Шарқий Осиёда Тинч океани минтақаси давлатларининг Кенгаши фаолият кўрсатмоқда. Яна бир қанча иқтисодий, ижтимоий, экологик ва ҳуқуқий доирада иш олиб бораётган халқаро ташкилотлар мавжудки, ана шуларнинг ҳаммасини бирлаштириб, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти доирасига киритиш, халқаро ташкилотлар ягона тизимини вужудга келтириш ХХI аср тақдирини белгилайдиган муҳим омил эканлигини кўрсатиб берди.

Ўзбекистоннинг МДХ мамлакатлари билан ўзаро манфаатли ҳамкорлиги

Ўзбекистон ташқи сиёсатининг диққат марказида Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги доирасидаги мамлакатлар билан ўзаро тенг манфаатли алоқаларни мустаҳкамлаш бўлди. Чунки шўро тузуми шароитида ҳукм сурган бошқарувнинг марказлаштирилган маъмурий-буйруқбозлик усули, мустабидлик сиёсати собиқ иттифоқ таркибига кирган мамлакатларни иқтисодий жиҳатдан бир-бирига шундай боғлаб қўйган эдики, натижада улар ўзаро қарамлик домига тушиб қолган эдилар. Шунинг учун собиқ иттифоқ таркибидан ажралиб чиққан ёш мустақил давлатлар буни чуқур ҳис қилар ва мавжуд қийинчиликлар ҳамда иқтисодий инқироздан чиқишнинг, мустабид сиёсат асоратидан қутулишнинг бирдан-бир йўли бир ёқадан бош чиқариб, ҳаракат қилиш эди. Ана шу нуқтаи назардан ҳам Ўзбекистон МДХ ғоясини қўллаб-қувватлади.

1991 йил 21 декабрда Озарбайжон, Арманистон, Белорус, Қозоғистон, Қирғизистон, Молдова, Россия, Тожикистон, Туркменистон, Ўзбекистон ва Украина давлатлари бошлиқлари Алматида учрашиб МДХга асос солдилар. Шу тариқа ХХ асрнинг муҳим воқеаларидан бири содир бўлди – МДХ ихтиёрий иқтисодий уюшма юзага келди. Шундан буён МДХнинг бир неча йиғилишлари ўтказилди, кўп ҳужжатлар қабул қилинди. Уларнинг бари узоқ йиллар бир давлат бўлиб келган мамлакатлараро иқтисодий, маданий, ҳарбий ва бошқа алоқаларни янги шароитларда – мустақил давлатлараро муносабатлар тарзида давом эттиришга қаратилди.

Ҳамдўстлик давлатлари орасида энг қудратли, катта салоҳият ва улкан ишлаб чиқариш имкониятига эга бўлмиш Россия Федерацияси билан тенг ҳуқуқли ва ўзаро манфаатли алоқалар ўрнатиш Ўзбекистон ташқи сиёсатининг диққат марказида бўлди. Шунинг учун ҳам Президент И. Каримов «Россия Федерацияси билан тенг ҳуқуқли ва ўзаро манфаатли алоқалар ўрнатиш Ўзбекистон учун жуда муҳимдир. Ва

биз бу мақсадимизга эришиш учун бор кучимиз ва имкониятларимизни аямаймиз», – деган эди.

1992 йил 25 майда Тошкентда МДХга аъзо давлатлар раҳбарлари билан бўлган учрашув катта аҳамиятга эга бўлди. Ўзбекистон Ҳамдўстлик доирасида коллектив хавфсизлик тизимини барпо этиш ташаббуси билан чиқди ва ана шу муҳим масалага доир шартнома имзоланди.

МДХга аъзо бўлиб кирган мамлакатлар билан икки томонлама ва кўп томонлама иқтисодий ҳамда маданий муносабатларни ривожлантириш Ўзбекистон ташқи сиёсатининг устивор йўналишларидан бири ҳисобланади. Бу борада 1992 йил 30 майда Россия Президенти Б. Н. Ельцин таклифига биноан Ўзбекистон расмий делегациясининг Москвага қилган ташрифи, Россия пойтахтидаги тантанали қабул маросими, музокаралар, учрашувлар, имзоланган ҳужжатлар – ўзаро ҳурмат ва бир-бирини қўллаб-қувватлаш сиёсатининг тимсоли бўлди. Бу кечагина мустамлака, тайёр ва беминнат хом-ашё базаси бўлган мамлакат билан бугунги муносабатнинг нақадар ўзгачалиги, жиддий сиёсий ҳодиса эканлигини кўрсатади. Шу куни Президентлар Б. Ельцин ва И. Каримовлар икки мамлакат ўртасида давлатлараро муносабатларнинг асослари тўғрисидаги шартномани имзоладилар. Ушбу учрашув якуни ҳақида мулоҳаза юритар экан, Ислом Каримов «энг қувончли жихати шуки, бу муҳим воқеани ҳам рус, ҳам ўзбек халқи катта хурсандчилик ва мамнуният билан кутиб олди.

Ўзбекистон – Россия ўртасидаги тенг ҳуқуқли ҳамкорлик, ўзаро иқтисодий ва маданий алоқалар истиқлолнинг кейинги йилларида ҳам давом этади», – деди.

1995 йил 27–28 июнь кунлари Россия Федерацияси ҳукумати Раиси Виктор Черномирдиннинг Ўзбекистонга расмий ташрифи, Россия Федерацияси ташқи ишлар вазири, кейинчалик Россия Ҳукумати Раиси бўлиб ишлаган Евгений Примаковнинг республикамизга кетма-кет ташрифлари, 1998 йил 11-12 октябрь кунлари Россия Федерацияси Президенти Борис Ельциннинг давлат ташрифи билан Ўзбекистонда бўлиши ёки 1999 йил 10–11 декабрь кунлари Россия Ҳукумати раиси, ҳозир Россия Федератив Президенти Владимир Путиннинг мамлакатимизга расмий ташрифи Россиянинг Ўзбекистон билан тенг ҳуқуқли шерик сифатида ҳамкорлик қилишга қаратилган сиёсат олиб бораётганлигидан далолат бериб турибди.

Ўзбекистон Ҳамдўстлик мамлакатлари ичида Украина ва Беларус республикалари билан ҳам ҳамкорлик ва дўстона муносабатлар ўрнатишга алоҳида эътибор бермоқда. Чунки, бу ҳар икки давлат ҳам сиёсий, иқтисодий ва маданий имкониятлари, тарихий тажриба ва замонавий тараққиёт омиллари билан МДХ доирасидаги давлатлар ўртасида катта нуфузга эга.

1994 йил 10 ноябрда Киев шаҳрида Ўзбекистон республикаси билан Украина ўртасидаги иқтисодий ҳамкорликнинг асосий йўналишлари тўғрисида Декларация қабул қилинди. Унга кўра Ўзбекистон Республикаси билан Украина ўртасидаги иқтисодий ҳамкорлик саноат (шу жумладан самолётсозлик, енгил саноат) энергетика, транспорт, алоқа, қишлоқ хўжалиги, минерал хомашё қазиб олиш ва уни қайта ишлаш, фан ва техниканинг устивор йўналишларида, шунингдек, туризм ва экология соҳаларини ўз ичига олади. Ўша куни Ўзбекистон Республикаси билан Украина ўртасида маданият соҳасидаги ҳамкорлик тўғрисида битим имзоланди. Унга кўра ҳар икки томон бир-бирини маданияти билан танишиш учун имкон яратиб беради, Ўзбекистон ва Украина халқларининг кўп асрлик ва маданий алоқаларига таяниб, улар ўртасидаги маданият ва санъат соҳасидаги ҳамкорликни бундан кейин ҳам ривожлантиришга кўмаклашадилар, деб таъкидланди. Айни

чокда, Ўзбекистон Республикаси ва Украина ўртасида даромадлар ва мулкларга икки томонлама солиқ солишга йўл қўймаслик тўғрисида ҳам битим имзоланди.

Ўзбекистон-Украина муносабатлари янада ривожлана борди. 1995 йил, 20 июнда Украина Президенти Леонид Кучма давлат ташрифи билан Ўзбекистонга келди. Дўрмон Қароргоҳида бўлган учрашувда Ўзбекистон ва Украина ўртасидаги муносабатларни янада ривожлантириш билан боғлиқ масалалар юзасидан фикр алмашилди. Икки мамлакат расмий делегацияларининг кенгайтирилган таркибдаги музокаралари Халқлар Дўстлиги саройида давом эттирилди. Бу ерда Ўзбек-Украин ҳамкорлигини кенгайтириш ва чуқурлаштириш тўғрисида Декларация қабул қилинди. Унда «Ўзбекистон Республикаси ва Украина ўз муносабатларини узоқ муддатли умумий манфаатдорликка эга дўст давлатлар тарзида ривожлантиришни мўлжаллайди», деб ёзиб қўйилди. Шунингдек, музокаралар давомида Ўзбекистон Республикаси билан Украина ўртасида иқтисодий интеграцияни чуқурлаштириш тўғрисида шартнома имзоланди. Ушбу шартноманинг 1- моддасида «томонлар иқтисодий ислохотларни ўтказиш жараёнида ҳаракатларни мувофиқлаштирадilar, Ўзбекистон Республикаси ва Украинанинг ҳамма шаклдаги мулкчилик хўжалик субъектлари, вилоятлари ҳамда минтақавий тузилмалари ўртасида ўзаро фойдали иқтисодий алоқаларнинг сақланиб қолиши ва ривожланишига кўмаклашадilar», деб аниқ айtilди.

21 июнь куни ҳар икки давлат муносабатларини янада яхшилашга қаратилган ҳужжатлар қабул қилингандан сўнг Леонид Кучма Самарқандга ташриф буюрди, шаҳарнинг диққатга сазовор жойларини кўрди. Регистон майдонида Леонид Кучма ўзбекистонлик бир гуруҳ иккинчи жаҳон уруши қатнашчиларига «Украина озод этилганлигининг 50 йиллиги медали» ва эсдалик совғаларини топширди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримов 1996 йил 27 май куни расмий ташриф билан Озарбайжонга келди. Президент Саройида И. Каримов ва Озарбайжон Президенти Ҳ. Алиев ўртасида яккама-якка мулоқот бўлди, сўнг кенгайтирилган таркибда музокаралар бошланди. Музокаралар сўнгида икки мамлакат ўртасида дўстлик ва ҳамкорлик тўғрисида шартнома, икки мамлакат ўртасида сармояларни ўзаро рағбатлантириш ва ҳимоялаш, солиқ, божхона, ҳаво йўллари, автомобил ва темир йўллар алоқалари, юк ташиш ва бошқалар ҳақида 20 га яқин ҳужжат имзоланди. И. Каримов Боку Давлат университетида ташриф буюрди. бу ерда у талабалар билан учрашди. Ўзбекистон Давлат раҳбарига иқтисодиёт, фан, маорифни ривожлантиришдаги хизматлари учун Боку университети доктори деган фахрий унвон берилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримов шу йили 28 май куни расмий ташриф билан Грузияга келди. Ислон Каримов ва Грузия Республикаси Президенти Эдуард Шеварднадзе ўртасидаги музокараларда ҳар икки мамлакат ўртасидаги муносабатлар, минтақавий ва халқаро вазият, МДҲ доирасидаги ҳамкорлик билан боғлиқ масалалар муҳокама қилинди. Сўнг Президентлар иштирокида кенгайтирилган музокаралар бўлди ва унда Транс-Кавказ йўлининг Грузиядан ўтадиган қисмини жадал барпо этиш, унинг кенг имкониятларидан самарали фойдаланиш бош мавзу бўлди. Музокаралар ниҳоясида Ўзбекистон билан Грузия ўртасидаги икки томонлама ҳамкорликни янада кенгайтириш ва чуқурлаштириш тўғрисида Декларация қабул қилинди, икки мамлакат ўртасидаги иқтисодий, савдо алоқаларига доир 15 га яқин ҳужжат имзоланди.

1999 йил 8 март куни Грузия Республикаси Президенти Эдуард Шеварднадзе амалий ташриф билан мамлакатимизга келди. 9 март куни Дўрмон қароргоҳида икки мамлакат давлат раҳбарларининг яккама-якка учрашуви бўлди. Унда икки томонлама муносабатларни ривожлантириш, иқтисодий ҳамкорлик кўламлигини кенгайтириш, минтақавий хавфсизлик, жаҳонда юз бераётган долзарб воқеалар билан боғлиқ масалалар юзасидан фикр алмашилди.

Музокаралар ниҳоясига этгач, амалий учрашувга оид Протокол имзоланди. Хужжатга Ислом Каримов ва Эдуард Шеварднадзе имзо чекдилар.

1995 йил 25–26 май кунлари Ислом Каримов МДХга аъзо давлат бошлиқлари билан навбатдаги учрашувда қатнашиш учун Минскка келди. 26 май куни МДХга аъзо мамлакатлар давлат раҳбарларининг Кенгаши бўлиб ўтди. Унда давлатлараро Валюта Қўмитасини тузиш, МДХ чегараларини мустаҳкам-лаш, иқтисодий интеграцияни кучайтириш каби масалалар муҳокама қилинди. Айтилган пайтда ҳукумат раҳбарлари турли соҳаларда ўзаро ҳамкорликни янада ривожлантиришга доир 20 дан зиёд масалаларни муҳокама қилдилар.

Мустақиллик йилларида худди шундай ўзаро манфаатдорлик, дўстлик ва ҳамкорлик тамойилларига асосланган муносабатлар Қозоғистон, Туркменистон, Тожикистон ва Қирғизистон республикалари билан ўрнатилди.

Истиқлол йилларида Ўзбекистон ўзининг қатъий мустақил тараққиёт йўлидан бориш, ўзгаларга таҳдид қилмаслик, бошқалар суверенитетини ҳурмат қилиш билан МДХда ўзининг муносиб ва қатъий нуқтаи назарига эга бўлди. Бу қуйидагиларда намоён бўлди.

Биринчидан, Ўзбекистон аввал бошдан МДХ тарафдори бўлиб чиқди. Чунки собиқ Иттифок давридаги республикалараро анъанавий муносабатлар янги вазиятга мос равишда давом эттирилиши керак эди.

Иккинчидан, бундай Ҳамдўстлик мамлакатлараро иқтисодий алоқаларни янада мустаҳкамлаб, бу давлатларнинг сиёсий мустақиллигига дахл қилмаслиги лозим. МДХга аъзо барча давлатлар ўтиш даврининг қарийб бир хил мураккабликларини бошдан кечирди. Шунинг учун иқтисодий бўҳронларни бартараф этиш, бозор муносабатларини шакллантириш жараёнида йиллар мобайнида бир-бирига ўзаро чамбарчас боғлиқ ишлаб чиқариш ва хўжалик муносабатларини янада яхшилаш зарур эди. МДХ Низомининг қабул қилиниши муносабати билан унга аъзо давлатлар раҳбарларининг Баёнотида ҳам шу нарса кўзда тутилган. 1993 йил сентябрда имзоланган МДХ давлатлари ўртасидаги «Иқтисодий Иттифок» ҳақидаги шартнома ҳам ана шу мақсадларни назарда тутди. Бу меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқиш ва жорий этишда Ўзбекистон алоҳида ўринга эга бўлди.

Учинчидан, Ўзбекистон МДХга аъзо давлатлар билан ўзаро икки тараф учун ҳам фойдали ҳамкорлик қилишга ҳамиша тайёр ва ўз ташқи сиёсатида шунга интилиб келяпти. МДХга аъзо кўп мамлакатлар билан ана шундай ҳамкорликда иш олиб бориляпти.

Тарихимизнинг ана шу ўтган даврини сарҳисоб қилар эканмиз, ташқи сиёсат ва дипломатик хизматни шакллантириш борасида амалга оширилган кенг кўламли ишларга тўхталмасдан ўтолмаймиз.

Такидлаш жизки, мустақиллик давригача республика Ташқи ишлар вазирлиги аппаратида бор йўғи 10-15 нафар ходим бўлиб, улар номигагина вазифаси ҳисобланган ишлар, яъни протокол мажбуриятлари ва турли тадбирлар, асосан чет эллик меҳмонларни қабул қилиш билан шуғулланарди, холос. Ўша даврда ташқи ишлар

вазири лавозимида ишлаган бир амалдор айна пайтда коммунал соҳасини ҳам бошқарганининг ўзиёқ бу масалага қандай юзаки қаралганини кўрсатиб турибди.

Истиқлолнинг биринчи кунларидан бошлаб ўта муҳим ташқи сиёсий масалаларни ҳал қилишга, давлатлараро сиёсий ва иқтисодий муносабатлар соҳасида энг мақбул йўлларни топишга тўғри келди.

Ҳозир кичик фурсатда бу соҳада Ташқи ишлар вазирлиги, Ташқи иқтисодий алоқалар қўмитаси, кейинчалик эса, Ташқи иқтисодий алоқалар вазирлиги ва бошқа қатор давлат бошқарув органлари тузилди, дипломатик кани тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизими яратилди.

Мустақилликка қадар юртимизда бирорта ҳам хорижий давлат элчихонаси йўқ эди. Ҳозирги вақтда чет элларда мамлакатимизнинг 48 та дипломатик ваколатхонаси бор. Ўзбекистонда эса 86 та элчихона ва савдо ваколатхонаси аккредитация қилинган.

Мамлакатимизнинг қулай геосиёсий ўрни, унинг биринчи навбатда ўз миллий манфаатларини инобатга олган ҳолда олиб бораётган, ҳар томонлама чуқур ўйланган, мустақил ва изчил ташқи сиёсати давлатимизнинг жаҳон ҳамжамияти томонидан эътироф этилиши, халқаро майдонда обрў-эътиборининг ортиб боришини таъминлади.

Бугунги кунда мамлакатимиз олиб бораётган ташқи сиёсатнинг таг-томирида ҳеч кимга сир бўлмаган бир сир турибди – Ўзбекистон манфаати ва яна бир бор Ўзбекистон манфаати. Бизнинг бу соҳадаги барча қадам ва ҳаракатларимиз фақат ана шу эзгу мақсадни амалга оширишга қаратилган, десам, айна ҳақиқат бўлади.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Бирлашган Миллатлар Ташкилоти, Ислом Конференцияси ташкилоти, Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти, Евроосиё иқтисодий ҳамжамияти, Шанхай ҳамкорлик ташкилоти, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги каби нуфузли халқаро ташкилотлар ва қатор ихтисослашган халқаро тузилмалар ишида фаол иштирок этиб, минтақавий хавфсизликни таъминлаш, Марказий Осиёда ядро қуролидан холи ҳудуд барпо этиш, наркотик моддаларнинг ноқонуний айланиши билан боғлиқ, шунингдек, халқаро ҳамжамият олдида турган бошқа долзарб муаммоларни ҳал этиш ишига салмоқли ҳисса қўшмоқда.

Таянч иборалар:

Ташқи сиёсат, БМТ Бош Ассамблеяси 50 йиллиги, «Туркистон – умумий уйимиз», МДХ, БМТ, халқаро ташкилотлар.

Мавзу юзасидан саволлар:

1. Мустақил Ўзбекистоннинг БМТга қўшилиши қандай аҳамиятга эга бўлди?
2. «Туркистон – умумий уйимиз» шиори қандай аҳамиятга эга?
3. Марказий Осиё давлатлари ҳамкорлиги ташкилоти нима учун ташкил қилинди?
4. МДХнинг ташкил топиши зарурияти нималарда намоён бўлади?
5. Ўзбекистон ташқи сиёсатида асосий эътибор нималарга қаратилган?

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2012.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. – Т.: Ўзбекистон, 1992.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон – иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. – Т.: Ўзбекистон, 1995.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1- жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
5. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. 2- жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
6. Каримов И.А. Ўзбекистон сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
7. Каримов И.А. Ҳозирги босқичда демократик ислохотларни чуқурлаштиришнинг муҳим вазифалари. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
8. Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан. 4- жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
9. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. – Т.: Шарқ, 1998.
10. Каримов И.А. Биз ўз келажакимизни ўз қўлимиз билан қурамыз. 7- жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1999.
11. Каримов И.А. Ўзбекистон – буюк келажак сари. – Т.: Ўзбекистон, 1999.
12. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. – Т.: Ўзбекистон, 2005.
13. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. 13- жилд. – Т.: Ўзбекистон, 2005.
14. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. – Тошкент, 2012.
15. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг “Тарихий хотира ва инсон омили – буюк келажакимизнинг гаровидир” рисоласини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. – Тошкент: “O‘qituvchi” НМИУ, 2012.
16. Ўзбекистон Республикаси: мустақил давлатнинг бунёд бўлиши. - Т.: “Ўзбекистон”, 1992.
17. Ўзбекистон мустақиллик йилларида. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
18. Бабаходжаев М. Суверенный Узбекистан: вопросы внутренней и внешней экономической политики. – Т.: «Ташгосив», 2005.
19. Гафарали М.С., Касаев А.Г. Ривожланишнинг ўзбек модели: тинчлик ва барқарорлик тараққиёт асоси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2000.
20. Жалилов Ш. Маҳалла янгилаш даврида. – Т.: Мехнат, 1995.
21. Йўлдошев Ж. Ўзбекистон Республикаси таълим тараққиёти йўлида. – Т.: Ўқитувчи, 1994.
22. Левитин Л., Карлайл Д. Ислом Каримов – янги Ўзбекистоннинг Президенти. – Т.: Ўзбекистон, 1996.

23. Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси: президентлик институти. – Т.: ТДЮИ, 2002.
24. Тухлиев Н., Таксанов А. Национальная экономическая модель Узбекистана. – Т.: “Ўқитувчи”, 2000.
25. Халилов Э.Х. Ўзбекистон Республикасининг қонун чиқарувчи олий органи: сохта вакилликдан ҳақиқий парламентаризмга қадар. – Т.: Ўзбекистон, 2001.
26. Худойбердиева В. Давлат бошқаруви органлари тизими ва маъмурий ислохотлар. – Т., 2005.
27. Шарифхўжаев М. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати. – Т.: Шарқ, 2005.
28. Ўзбекистон жамиятни демократлаштириш ва янгилаш мамлакатни модернизация ва ислох қилиш йўлида. – Т.: Академия, 2005.
29. Ғуломов С., Убайдуллаев Р., Аҳмедов Э. Мустақил Ўзбекистон. – Т.: Меҳнат, 2001.
30. Jo`rayev N., Fayzullayev T. Mustaqil O`zbekiston tarixi. – Т.: G'.G'ulom nomidagi nashriyot–matbaa ijodiy uyi, 2009.

Мундарижа:

1- мавзу. Ўзбекистонда Давлат Мустақиллигининг қўлга киритилиши: ижтимоий-иқтисодий ривожланиш жараёнларининг дебочаси сифатида.....	5
2- мавзу. Ўзбекистонда Давлат Мустақиллигини мустаҳкамлаш ва унинг сиёсий, ҳуқуқий ва ижтимоий-иқтисодий асослари.....	16
3- мавзу. Ўзбекистон парламенти янги босқичда.....	35
4- мавзу. Ўзбекистонда ижроия ҳокимият тузилмасидаги ислоҳотлар ва ундаги институционал ўзгаришлар.....	55
5- мавзу. Кўп укладли иқтисодиёт тушунчаси. Хусусийлаштириш. Мулк ва мулкчилик муносабатлари. Ўзбекистонда хусусий мулкчилик муносабатларининг ривожланиши.....	69
6- мавзу. Маънавий-руҳий покланиш ва миллий истиқлол мафкураси.....	99
7- мавзу. Таълим тизимидаги ислоҳотлар – «Ўзбек модели»нинг ўзига хослик омили.....	112
8- мавзу. Ижтимоий соҳалар ислоҳотлари – аҳоли фаровонлигини таъминлашнинг муҳим шарти сифатида.....	132
9- мавзу. Ўзбекистоннинг мудофаа қудратининг ошиши. Миллий хавфсизликнинг таъминланиши – ижтимоий-сиёсий барқарорликнинг асоси.....	161
10- мавзу. Ўзбекистоннинг ташқи сиёсати ва жаҳон ҳамжамиятига қўшилиши.....	173
Адабиётлар.....	183

Турсунбой ФАЙЗУЛЛАЕВ

Абдилатип САРИМСОҚОВ

**МУСТАҚИЛ ЎЗБЕКИСТОННИНГ ИЖТИМОЙ-
ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШИ**

(ўқув-услубий қўлланма)